84
L-46

2072
2073

62

№ 2003

488

ԺՈՒԼ ԼԷՐՄԻՆԱ

ՄՕՆԹԷ-ՔՐԻՍԹՕՅԻ ՈՐԴԻՆ

ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԱՂԷՔՍԱՆԴՐ ՏԻՒՄԱՅԻ

ԿՕՄՍ ՄՕՆԹԷ-ՔՐԻՍԹՈՅ

ՎԻՊԱՍԱՆՈՒԹԵԱՆ

1002
3469

ԹԱՐԳՄԱՆԻՉ
ՊԵՏՐՈՍ ԱՏՐՈՒՆԻ

ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ
ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՔՐԻՍՏԱՓՈՐԵԱՆ

ՀԱՏՈՐ ՎԵՑԵՐՐՈՐԴ

معارف نظارت جلیله‌سنك رخصتنامه‌سیله طبع اولنمشدر

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐ. ՆՇԱՆ Կ. ՊԷՐՊԷՐԵԱՆ

1888

ԳՐԱՏՈՒՆ Յ. Կ. ԱՃԸԵԱՆ
درسعادت آشجیان کتبخانه‌سی
LIBRAIRIE ACHDJIAN
Կ. Պոլիս Զահմահճըլար

488

ՄՕՆԹԷ-ՔՐԻՍԹՕՅԻ ՈՐԴԻՆ

ՄԱՍՆ ԵՐՐՈՐԴ

ԱՐԿԱԾՔ ՑԱՆՓԱՐԻ

ԵՐՐՈՐԴ ՄԻՋՆԴԷՊ

ԴԻՒՑԱԶՈՒՆՔ ԻՐԱՒԱՆՑ

(Շարունակութիւն)

ԺԸ.

Դժբաղդութիւն դժբաղդութեան վրայ.

Կացութիւնն արդարեւ սոսկալի էր։

Պօլիչէլի ըսածը ճշմարիտ էր։

Երբ Ցանփար անշնչացեալ ինկեր էր ամբաստանելոց նստարանին վրայ, ի սկզբան կարծեր էին թէ դատավճիռը լսելով զգացած այլայլութենէն թալկացեր էր. ուստի աճապարանօք զինքը դատարանին մերձակայ մէկ սրահը փոխադրեր էին։

Հոն ամէն տեսակ խնամք մատուցեր էին նմա, բայց ի զուր։ Սրտին բաբախիւնը դադրեր էր. շնչառութեան գործարաններն այլեւս չէին գործեր, աչերն կ'ստանային այն սոսկալի կանաչութիւնն, որ մահուան ար-

գասիք է։ Երկրային անհնար կը թուէր։

Քրիստոնէական գթութեամբ տոգորեալ բարի հոգիներ կային հոն, որք ըսին թէ ներողամիտ դատարանին արձակած վճիռը թեթեւ ըլլալով, երկինք ծանրացուցեր էին զայն իրաւամբ։

Ինչ որ է, սաստիկ վէճեր ծագեցան այն զանազան անձանց մէջ, որք պատասխանատուութեան տակ կը գտնուէին։ Բարձրաձայն կը յայտարարէին թէ բանտին վերատեսուչը լաւ հսկողութիւն չէր ըրած, և յանցաւորն —անոր թուլութեան շնորհիւ— կարողացեր էր ինքզինքը թունաւորելով՝ օրինաց վրէժխնդրութենէն ազատիլ։

Այս դատին ներկայ գտնուող բժիշկներն թէեւ անմիջապէս կանչուեցան, սակայն աւելորդ է ըսել թէ նոցա և ոչ մին չկրցաւ իւր արհեստակցաց հետ համակարծիք գտնուիլ. խել մը գիտական բառեր, շատ մը հակադրական խորթ բացատրութիւններ, որոցմէ անժխտելի կերպիւ սա կը հետեւէր թէ Ֆանֆար մեռեր էր արիւնը սիրտը խուժելով... կամ երակի մը պայթելէն... կամ այս ինչ ու այն ինչ պատճառաւ... բայց վերջապէս մեռեր ու կատարելապէս մեռեր էր։

Ուստի նա այլեւս արդարութեան ստացուածքը չէր։ Եւ մէկը կարծիք յայտնեց թէ դիակահատութիւնն անհրաժեշտ էր։ Եթէ այն դիակը գրքի մը պէս բանային, անշուշտ այս առեղծուածին լուծումը պիտի գտնէին։ Այս առաջարկութիւնն յոյժ իրաւացի ըլլալով՝ միաձայն հաւանութեամբ ընդունուեցաւ, մանաւանդ թէ իւրաքանչիւրն ապահով էր որ թոքերն, ուղեղը, երակներն ու աղիքները քննելով՝ պիտի կարենար ա-

պացուցանել թէ իւր կարծիքը միայն ճշմարիտ էր։

Որու հետեւանքը սա եղաւ որ որոշեցին մարմինը Օթէլ-Տիէօի հիւանդանոցը փոխադրել, որ ամենէն մօտն էր և որու գլխաւոր բժիշկն էր յարգապատիւ Տօքթէօր Ալպարէ, որ Նորին Վեհափառութեան վստահութիւնը կը վայելէր և որու մասնաւոր պաշտօնն էր արքունի գձուձ հիւանդութիւններն ուսումնասիրել։ Ուստի մարմինը պատգարակի մը վրայ դրին և քիչ վերջը Ֆանֆար, իրանն ու ուսերը մերկ և մարմնոյն մնացեալ մասերը թուխ կտաւէ սաւանով մը ծածկուած, դիակնատութեան սրահին ցուրտ քարերէն միոյն վրայ տարածուած էր. հիւանդապահք հետաքրքրութեամբ կը դիտէին զայն և կըսէին թէ մե՛ղք որ մեռեր էր, վասն զի հարիւր տարի ապրելու կազմութիւն մ'ունէր։

Մասնաւորապէս մարդ ղրկեր էին Տօքթէօր Ալպարէի։

Հիւանդանոցին տնօրէնութեան պատկանող զանազան անձինք այս միջոցին իրարու իմաց տուեր էին, որպէս զի ամէնքն ալ կարենային ներկայ գտնուիլ սոյն տեսարանին, որ թէ՛ մեռելոյն հանրածանօթ ըլլալովն և թէ՛ ակնկալեալ գիւտին կարեւորութեամբն յոյժ հետաքրքրական պիտի ըլլար։ Բաց յաստի գիտէին որ պատուարժանն Տօքթէօր Ալպարէ հասարակութեան առջեւ գործողութիւն կատարելը կը սիրէր. ուստի ծափահարողներ կը պատրաստէին իրեն։

Զանազան գրօսանքներ ալ կային։ Կը յարդարէին այն երկար և հաստատուն սեղանն, որու վրայ պիտի դրուէր մարմինը. ապա գլուխը դնելու կոճղը, կըտրոցները, ուղիղ կամ կոր դանակներ, երկար ու ճկուն մկրատները, ունելիները, կարթերը, նշտրակները, վե-

բաչափներն, ասեղները, չնչատուութեան խողովակը, քերիչը, սղոցը, մուրճը, չափ մը, կարկին մը, խոշորացոյց մը, թել, սպունգներ, ջուր, լաթեր ....

Ամբողջ զինարան մը, որու խաղալիկի նման գեղեցիկ մէն մի կտորն նորընծայից և հետաքրքիրներուն բերնին ջուրը կը վազցնէր։

Եւ մինչդեռ անհամբեր հանդիսականք ընդարձակ սրահին մէջ շրջագայելով և խմբակներ ձեւացնելով՝ իրենց անտարբեր դիտողութիւններն կը յայտնէին իրարու ....

Ցանֆար՝ գլուխը եռի ինկած, մարմարի նման դըժգոյն, — Ցանֆար, ինքնիրմէն անտեղեակ (1), չուրջը եղածներուն անգիտակից, Ցանֆար ողջ էր ....

Այս անգամ ա՛լ կորսուած էր։ Իրաւանց Դիւցազուններու յատակագիծը ի դերեւ կ'ելլէր։ Կարելի է որ աղաղակ մը, հառաչ մ'արձակէր։ Բայց այն ալ երբ վիրաբուժական գործին կենաց էական գործարաններէն միոյն դպչէր։ Ըսել է զայն յարուցանելով պիտի մեռցնէին։

Վերջապէս դուռը բացուեցաւ և Տօքթէօր Ալպարէ, որ կարմիր երեսներով, առոյգ ու ժպտուն ծերունի մ'էր, ներս մտաւ ու ներկայ եղողներէն ոմանց ժըպտեցաւ, ոմանց ալ ձեռքը սեղմեց։ Յետոյ մարմնոյն մօտեցաւ, վայրկեան մը շօշափեց զայն, գոհունակութեամբ հազաց, ապա թիկնոցն հանեց ու ամպրուազ բարէի գոգնոցը կապելով՝ ցուցամատովն ու բթամա-

(1) Գիտենք որ ֆէթիշները, մասնաւոր պարագայից մէջ, առերեւոյթ մահ յառաջ կը բերեն և անդամատութիւնն իսկ չկրնար նոցա կենսական զգայնութիւնը զարթուցանել։

տովը կտրոց մը բռնեց և նախ եղունգին վրայ փորձելով՝ հանդիսականաց դարձաւ ու ըսաւ.

— Պարոնա՛յք, յանկարծական մահուան նմանօրինակ պարագայից մէջ՝ գերմանացիք երկար ճեղք մը կը բանան ծնօտէն մինչեւ որովայնին ստորին մասը՝ պորտին ձախ կողմէն անցնելով ... ուրիշ ճեղք մ'ալ մէկ սրնակուշտէն միւսը։

Զայս ըսելով՝ իւր տափակ բթամատովն անշարժ ու պաղ մարմնոյն վրայ գիծեր կը գծէր։

— Բայց մենք Ֆրանսացիքս այսպէս չենք գործեր ..։ Տեսէ՛ք։

Եւ ըսածն գործով ալ ցուցնելու համար՝ կտրոցը ստորին շրթունքին վրայ դրաւ ...

— Իմ բանալիք ճեղքս շրթունքը պիտի բաժնէ և մինչեւ կուրծքին ոսկորը պիտի իջնէ ...

— Պարո՛ն Տօքթէօր Ալպարէ՛ ... գոչեց ոյժգին ձայն մը։

Վիրաբոյժը կանգնեցաւ։

Թագաւորին հեծելավարներու համազգեստը կրող մարդ մը մտեր էր դռնէն ներս։

— Նորին Վեհափառութենէն նամակ մը, ըսաւ հեծելավարն։

— Նորին Վեհափառութենէ՛ն ..։ Ա՛հ, պարոններ ... ներողութիւն կը խնդրեմ ... բայց ի՛նչ ընեմ ... Թագաւորը՛ ... Թագաւո՛րը ....

Թագավորը՛ կը հնչէր։

Եւ առ Նորին Անկարողութիւնն Լուի ԺԸ. ունեցած անձնուիրութիւնն լաւ եւս ապացուցանելու համար, համազգեստաւոր մարդուն քով վազեց։

Արդարեւ բծախնդիր մարդու մը համար փոքր ինչ

տարօրինակ կրնար թուիլ որ Թագաւորը պարզ քաղաքացիոյ մը նման իր նամակը ծառայի մը ձեռքով ղրկէ։

Բայց այս տեսակ պարագայից մէջ մարդ այնքան բարակը չընտռեր։ Տօքթէօր Ալպարէ ըսաւ.

—Պարոնայք, Թագաւորը իմ ներկայութիւնս կը պահանջէ ... մասնաւոր և սերտ խնամքներ —հպարտութեամբ շեշտեց այս բառերն— կը պարտաւորեն զիս Թիւյլըրի երթալ ....

—Բայց դիակնատութի՞ւնը, հարցուց յապուշ կըրթեալ վերատեսուչը, որ այս միջոցին ամենուն կարծեաց արձագանգ կ'ըլլար։

—Անօգուտ է, ըսաւ Տօքթէօրը։ Լուսոյ նման յայտնի է որ այս մարդը ուղղային արիւնյորդութենէ մը մեռեր է ....

Այս արիւնյորդութիւն բառին վրայ ամէնքն իրարու երեսնայեցան ... արիւնյորդութիւնը գիտութեան վերջին ծայրը, ախտաբանութեան գերագոյն ձեւն էր ... եթէ ուրիշ մ'ըլլար՝ արիւնը ուղեղը խուժելով պիտի ըսէր։ Նա արիւնյորդութիւն կ'ըսէր. ի՛նչ մարդ։

Եւ կաճապարէր, գոգնոցը կը հանէր, թիկնոցն հագած ատեն թեւը սխալ կ'անցունէր, գլխարկն հակառակ կողմէն կը դնէր իր խախտած կեղծամին վրայ և ակնածախառն ձայնիւ կը մրմնջէր.

—Թագաւորը՛, Թագաւորը՛:

—Բայց դիակն ի՞նչ ընելու է, գոչեց վերատեսուչը։

—Ի՞նչ պիտի ընէք, թաղեցէ՛ք ... չեմ կարծեր որ զայն սրուակի մը մէջ դնել պահելու դիտաւորութիւն ունենաք, գոչեց Ալպարէ դուրս ցատկելով։

Անոր ետեւէն վազեցին։ Սանդուղին վրայ քըթմըն-

ջելով ստորագրեց թաղելու հրամանագիրն ու աներեւութացաւ։

Հիւանդանոցին բակին մէջ կառք մը կ'սպասէր իրեն։ Անոր մէջ նետուեցաւ և կառքը մեկնեցաւ ....

Արդ արքունի հեծելավարն, որ ետի մնացեր էր, հանդարտաքայլ դուրս ելաւ, գետափէն անցաւ, նեղ փողոց մը մտաւ և մութ դռնէ մ'անցնելով՝ մտաւ գինեվաճառի մը խանութին ներսը և նստարանի մը վրայ իյնալով՝ գոչեց.

—Կրո՛ղ, ճիշդ ժամանակն էր, ծերուկ Պօպիշէլս. եթէ երկվայրկեան մ'ալ անցնէր ... Ֆանֆար պիտի լմննար ....

Սակայն անդամատութեան սրահին մէջ ամէնքը յուսախաբ մնացեր էին։ Դիակնատութիւնը չէին տեսած ... իրաւ է որ արիւնյորդութիւնը լսեր էին անոր փոխարէն, բայց քիչ էր այն։

—Պա՛հ, ուրիշ անգամ կը տեսնենք, ըսաւ փիլիսոփային մէկը։

Եւ ժողովուրդն սկսաւ հեռանալ, վասն զի ամէնքն ալ անօթի էին։ Պողպատեայ գործիքներու երկարատեւ տեսքը մարդուս ախորժակը չափազանց կը գըրգռէ։ Տարօրինակ և սակայն կատարելապէս ճշմարիտ դիտողութիւն մ'է այս։

Հիւանդանոցին վերատեսուչն այժմ կը փութար այս անօգուտ դիակէն ազատիլ։ Գործը չէր յաջողած. աւելի աղէկ էր բոլորովին վերցնել մէջտեղէն։

Ուստի իր թաղման արտօնագրին թոյլտուութեամբն հրամայեց որ մարմինը անմիջապէս վերցուի։

Գիտենք որ այս բանին կ'սպասէր Միրտէլ, որ այժմ

իւր ծառայի հագուստներն հաներ էր։ Մեռեալ դատապարտելոց փոխադրութիւնն յանձնուած էր մենաշընորհեալ անձի մը, որ որոշեալ գումարի մը փոխարէն իւր պաշտօնը ծիրտէլի և անոր ընկերներուն պիտի յանձնէր՝ քաղքին դռնէն դուրս չելած։

Ամէն ինչ կարգին էր։

Վերատեսուչն իւր հրամանները տուեր էր և ժամ մը չանցած Ֆանֆար մեռելակառքը դրուելով պիտի տարուէր, երբ յանկարծ եկան վերատեսչին իմացուցին որ բարձրաստիճան մարդ մը կ՚ուզէր խօսիլ իրեն հետ։

Միանգամայն այցետոմս մը յանձնեցին իրեն, որու վրայ սա անունը կը կարդացուէր. Ֆուժըրէօզի մարքիզ։ Բաց յաստի այն քառակուսի թղթին անկիւնը մասնաւոր նշան մը կար, որ իւր ուշը գրաւեց և յայտնեց իրեն թէ այս այցելուն մասնաւորաբար յանձնարարուած էր իրեն այն միաբանութեան կողմանէ, որու անձնուէր ըլլալը պատիւ մը կը համարէր իրեն։

Ուստի հրամայեց որ առանց վայրկեան մը կորսընցընելու մարքիզը ներս բերեն։

Ֆուժըրէօզ, Բիէր Լապարի թեւին կռթնած ներս մտաւ։

Մարդ այժմ զանոնք դիտելով՝ չէր կրնար հասկընալ թէ երկուքին ո՛րն աւելի ծեր էր. Ֆուժըրէօզ, անճանաչելի եղած էր. Նորա դէմքին վրայ ծերութեան դիմակ մ՚անցած էր գոգցես. ոյժն սպառեր էր. դինովի մը պէս կը տատանէր։

Վերատեսուչը, որ մեծ անունները կը յարգէր, ոտք ելած էր զայն ընդունելու համար։

Ֆուժըրէօզ ուզեց խօսիլ, բայց ձայնը մարեցաւ.

ձեռքը բռնած կնքեալ պահարանը վերատեսչին կարկառեց։

Արդարութեան նախարարին մէկ հրամանագիրն էր այս, որ Օթէլ-Տիէօի վերատեսչին կը պատուիրէր Ֆուժըրէօզի մարքիզին յանձնել եղեռնադատ ատենին մէջ յանկարծ մեռնող Ֆանֆարի մարմինը։

Կը տեսնենք որ Ֆէրնան տը Վէլլէթրիի և անոր արժանապատիւ գործակցաց ուղեալ միլիոնի խոստումն իւր ազդեցութիւնն ըրած էր։ Մարքիզին առաջին խընդիրն անմիջապէս գործադրուեր էր ....

Այս մարդն այլեւս առաջին նախարար ըլլալ չէր խորհէր. իւր որդւոյն դիակը կը գնէր այն ստակով, որով կրնար մեծամեծ շնորհներ ձեռք ձգել։

—Այս հրամանը բացարձակ է, ըսաւ վերատեսուչը։ Եւ երբ որ ուզէք՝ դիակը ձեզ պիտի յանձնուի ....

—Կրնա՞մ ... մեռեալը տեսնել, թոթովեց մարքիզը։

Վերատեսուչը խոնարհեցաւ և երկու մարդիկն առաջնորդեց Ֆանֆարի գտնուած սենեակը։

Տխուր և ահարկու տեսարան մ՚էր այս։

Մարմնոյն վրայ երկար սաւան մը ձգուած էր, որ նորա ձեւը ցոյց կուտար։ Կարծես մարմարեայ քօղի մը տակ ծածկուած արձան մ՚էր։

Եւ այս դիակնային տեսարանին սոսկումն աւելցընելու համար, դիակնատութեան երկար սեղանին վրայ տակաւին կեցած էին վիրաբուժական գործիքներն, զորս օժանդակք չէին վերուցած։

Ֆուժըրէօզ մօտեցաւ։

Այս որդին —զոր մահուան ճիրաններուն մէջ ինկած ատեն միայն գտեր էր,— այս հուժկու մարդը, որ ա-

ւելի եւս գեղեցիկ կերեւնար սոյն առերեւոյթ մահուան իր կանոնաւոր դէմքին վրայ տպաւորած մարմարեայ դժգունութեամբն, ո՛րքան տարբեր էր այն զաւկէն, որու ամէն ինչ զոհեր էր Ֆուժըրէօզ։

Վասն զի Թալիզմաններու արիւնն առեւանգեալ գեղջկուհւոյն երակներէն անցնելով մաքրուեր էր։ Մինչ իսկ իր անմեղ ամօթոյն մէջ անբիծ կուսին մաքրութիւնը ցոփին ապականեալ արեան յաղթեր էր։

Մարքիզը մէկդի ընելով զԼապար, որ լուիկ կ'արտասուէր։ Ծունդի եկաւ, և այսպէս խոնարհած ու լուռ կեցաւ մի քանի վայրկեան։

—Պ. մարքիզն ի՞նչ հրաման ունի, հարցուց վերատեսուչը, որ չէր հասկնար և կը սրտնեղէր։

Լապար ցած ձայնիւ ըսաւ անոր.

—Պ. մարքիզին ծառաները թող պատգարակն առնեն ու գան ....

Վերատեսուչը դուռը գնաց և այս հրամանն հաղորդեց իր օգնականին։

Քանի մը վայրկեան ետքը Ցանֆար, պատգարակի մը վրայ տարածուած, Օթէլ-Տիէօի սրահէն դուրս կ'ելլէր։

Եւ մինչդեռ ծառայք կը փութային տանիլ այն մարմինը, զոր դիակ կը կարծէին ... Ֆուժըրէօզ և Բիէր Լապար գլխիկոր կը քալէին տխուր թափօրին ետեւէն՝ իրենց շուրջը թանձրացող գիշերային մթութեան մէջ։

Այսպէս մինչեւ Ֆուժըրէօզի ապարանքն եկան։

Ցանֆար իր եղբօրը քով դրուեցաւ։

Լապար մարքիզին այս մտահաճութեան դիմադրելու ոյժ չէր զգար իր վրայ։ Ծերունին անոր հպարտութեան ու կամաց տապալումը տեսնելով՝ ուրիշ ա-

մէն ինչ կը մոռնար և միայն իր տէրն ամենայն անձնուիրութեամբ սիրած ըլլալը կը յիշէր ....

Այնպիսի աղէտներ կան, որք մարդուս բարկութիւնն իսկ կը ջախջախեն։ Վրիժառուն ինքզինքը պարտեալ կ'զգար։

Մարքիզն այլեւս չէր խօսէր։ Իր բոլոր շարժումներն մեքենական էին գոգցես։

Ցանկարծ ըսաւ.

—Տկն. մարքիզուհին կոչեցէք ....

Ծառայն, որու տրուած էր այս հրամանը, պատասխանեց.

—Երկու ժամէն աւելի է որ Տկն. մարքիզուհին մեկնեցաւ ....

—Առանձի՞ն։

—Առանձին և հետի ....

Ֆուժըրէօզ և Լապար նայուածք մը փոխանակեցին։

Նոցա մտքէն միեւնոյն գաղափարն անցեր էր։

Բայց Ֆուժըրէօզ գերագոյն անարգանաց շարժում մ'ըրաւ և ծառայն ճամբեց.

—Պարո՛ն, ըսաւ այն ատեն Բիէր Լապարի, հաճեցէք իմ վերջին կամքերս լսել և ապա ըսել ինձ թէ ձեր խիղճն, իբր պատուաւոր մարդու խիղճ, զանոնք գործադրելու իրաւունք կու տա՞յ ձեզ ....

—Ձեր վերջին կամքե՛րը, կրկնեց ծերունին յամրաբար։

—Ես ինքզինքս դատապարտեցի, ինչպէս անշուշտ նա ալ ... յարեց Ֆուժըրէօզ մարքիզուհւոյն կենդանագիրը ցոյց տալով։

Լապար խոնարհեցաւ։ Նորա արձակած դատավճի-

ռը կը վաւերացնէր ։

—Մտիկ կ՚ընեմ , ըսաւ ։

—Ձենէ մէկ միլիոն ուզեցի , և հիմայ գիտէք թէ նպատակս ի՛նչ էր ։ Գնեցի այն մարդուն դիակը , զոր չեմ կրնար որդիս գոչել , վասն զի սպաննեցի զայն ։ Հօրս հարստութիւնը ձեր ձեռքը կը մնայ ։ Կ՚ուզեմ որ ոճիրներս դարմանելու գործածէք զայն ... այդ հարըստութիւնը Սիմօն Ֆուժէրի աղջկանն է ։ Անկէ բան մը մի՛ պահէք , այս սոսկալի եղերերգութեան մանրամասնութիւնները պատմեցէ՛ք իրեն · կ՚ուզեմ որ յիշատակս կրէ այն պատիժը , զոր կենդանւոյն չկրեցի ..։ Թո՛ղ ամէնքն անիծեն զիս · արդարացի է այս ..։ Հսկեցէ՛ք այն նորատի աղջկան վրայ ..։ Եթէ ուզէ , բարձրաձայն յայտարարեցէք թէ նա Ֆուժըրէօզներու անուան և հարըստութեան ժառանգն է ... Թող իմացուի որ Ֆանֆար անմեղ էր ... քանի մը տող գիր պիտի յանձնեմ ձեզ , որոցմէ ճշմարտութիւնը պիտի հասկցուի ..։ Վերջապէս երբ որ մեռնիմ , չեմ ուզեր Ֆուժըրէօզներու դամբարանը թաղուիլ ... կը վախնամ որ հօրս դիակը կ՚ելլէ ու կը վռնտէ զիս ..։ Մարմինս օտար երկիր տարէք ... ես Ֆրանսայի արժանի չեմ ... և անծանօթ անկիւն մը իբր պատժապարտ մը թաղեցէք այն մարդը , զոր մարդկային արդարութիւնը չհարուածեց ..։ Վրաս մի՛ աղօթէք , անունս մի՛ գրէք ... և երանի՛ թէ անցնողներն ցասմամբ և արհամարհանօք վրիժառու քար մը նետեն անիծելոյն ։ Պիտի հնազանդի՞ք ինձ ....

Լապար անոր նայեցաւ , յետոյ հանդիսական ձայնիւ ·

—Պիտի հնազանդիմ ձեզ , պարոն մարքիզ , ըսաւ ։

—Շնորհակալ եմ ։ Հիմայ հրամաններս տուի ։ Այս

գիշեր ճամբայ պիտի ելլենք և Ֆուժըրէօզներու հինօրեայ դղեակը պիտի երթանք ։ Եւ հոն քով քովի պիտի թաղենք երկու որդիքս , զորս ես սպաննեցի ...

Մինչդեռ Ֆուժըրէօզ , խղճի խայթերու ծանրութեան տակ կքելով , անէծք կը տեղար իւր գլխուն ։ Օթէլ-Տիէօի մէջ դուեհիկ , բայց սոսկալի տեսարան մը կ՚անցնէր ։

Ժիրոէլ և Պօպիշէլ սպասած հրամաննին ստանալնուն պէս՝ դագաղակիրներու տխուր համազգեստն հագնելով՝ հիւանդանոց ներկայացեր էին Ֆանֆարի մարմինը վերցնելու համար ։

—Հա՛ , հա՛ , գոչեր էր խնդալով խեղկատակ դըռնապանն , ուշ մնացիք , տղաքս ....

Եւ երկու մարդիկ յապուշ կրթեալ իմացեր էին որ Ֆանֆար փոխադրուեր էր ... ո՞ւր ..։ Այս բանը ոչ ոք գիտէր , բաց ի վերատեսչէն , որ Օթէլ-Տիէօէն մեկներ էր ։ Ե՞րբ պիտի վերադառնար ... ոչ ոք գիտէր ։

Պէտք էր սպասել ։ Ո՞րչափ ատեն ....

Եւ Ժիրոէլ ու նախկին հոպիտն այս անգամ յուսահատ , ոժարեկ , ցաւերնուն տատանելով դուրս ելան և գետափի եզրորմին կռթնած՝ կուլային և խորհելու իսկ անկարող էին ....

ԺԹ.

Կարճ , բայց խորհրդածութեան արժանի ·

Մարդ ո՛րչափ որ ալ անմատոյց ըլլայ այլայլութեանց , յայտնի է որ ամենեւին հաճելի չէ լսել սա մի քանի

բառերն · Մահուան պատժի դատապարտուած ։

Րօպէքքալ թէ և համոզուած էր որ երբ անշահախնդիր խաղացող ներկայ պիտի գտնուէր կանխաւ պատրաստուած խաղի մը, սակայն այս բառերը լսած ատեն ամբողջ մարմինը դողաց ։ Դատին վերջ տուող եղերական միջադէպն ալ բաւական նպաստած էր նորա ջղային դրութիւնն վրդովելու, և երբ Րուլանթի նախկին սիրահարը, որու հագուցեր էին — պարզ ձեւի համար — զսպանաց շապիկն, Քօնսիէժըրի տարուեցաւ, սկսաւ ժամանակաւ սիրուհւոյն շնորհիւ վարած անփոյթ կեանքը բնտռել ։

Սակայն տակաւ առ տակաւ պաղարիւնութիւնը կը գտնէր և համբերութեամբ կ'սպասէր որ դուռը բացուի և պաշտօնական անձ մը ներս մտնելով՝ խոստացեալ գումարն ու Ֆրանսայէն հեռանալու միջոցները հայթայթէ իրեն ։

Վայրկեանները, քառորդները, ժամերն իսկ կը սահէին ։ Րօպէքքալ աչքին ծայրովն իր ոստիկանին կը նայէր և կը փափագէր հարցնել անոր թէ արդեօք ինքն ալ այս կատակերգութեան դերասաններէն մին չէ՞ր · բայց այս ոստիկանն իր ընչացքներովը, յօնքերովը՝ դէմքովն և սիռային հասով մը իր ճշմարիտ ոստիկան ըլլալը կը յայտնէր ։

Վերջապէս երանեալ դուռը բացուեցաւ ։ Րօպէքքալ ուրախութեան աղաղակ մ'արձակեց ։ Ներս մտնողն սպասած մարդն էր, այսինքն յարգելին և պատուելին Պ. Վիտօք, որ 1809էն ի վեր ապահովութեան պետ էր և որ 1827ին պաշտօնէ քաշուեցաւ ։

Այս գողերու Խրտուիլակ կոչուող մարդը գեր, բա-

ւական բարձրահասակ, լայն ուսերով, մոխրագոյն մազերով մարդ մ'էր ։

Րօպէքքալ ուրախութեամբ և անոր նայելով աչքն այնպէս մը քթթեց որ, ըսել կուզէր թէ իրեն կ'սպասէր ։

Վիտօք հրամանագիր մը ներկայացուց ոստիկանին, որ առանց բարեւելու դուրս ելաւ ։ Նա լրտեսները չէր սիրեր ։

— Վերջապէ՛ս, ըսաւ Րօպէքքալ ։ Ե՞րբ դուրս պիտի ելլեմ ասկից, պարոն Վիտօք ։ Ծիտակն ա՛լ կը բաւէ ....

— Երկար չտեւեր, ըսաւ Վիտօք ։

— Կեցցե՛ս · հապա ստա՞կը ...

— Ադո՛նց ամէնուն վրայ կը խօսինք ։ Նախ, սիրելի պարոնս, ըսաւ Վիտօք, որու չարժուն աչերն հեգնութեամբ կը փայլէին, ուրախութեամբ կ'իմացնեմ ձեզ թէ ազատեցաք ....

— Հարկա՛ւ, ըսաւ Րօպէքքալ արհամարհական կերպով մ'ուսերը ցնցելով ։

— Վա՜յ . . . ապահո՞վ էիք . . ։ Մուցա՜յ . . ։ Այո՛, մահուան պատժէ ազատեցաք ....

— Եւ օտար երկիր պիտի երթամ ։ Գիտեմ . . . ստակս ալ պիտի առնեմ ....

— Օտար երկի՛ր ։ Հը՛մ . . . կարծեմ թէ, սիրելի պարոն, Ֆրանսայէն չպիտի մեկնիք ....

— Իրա՛ւ · այդ ո՛րքան բարեսրտութիւն է . . . բայց աւելի աղէկ ....

— Միայն թէ փոքրիկ նախազգուշութիւն մը կայ . . . ձեզի բնակավայր մը որոշեցին ....

— Իրա՛ւ, ըսաւ Րօպէքքալ քիչ մը զարմանալով ։ Սա-

1002/5469

կարկութեան մէջ ատանկ բան չկար ....

—Մի՛ վախնաք . . ։ Անշուշտ հարաւը կը սիրէք , վասըն զի կլիմայն սքանչելի է . . . ի՛նչ արեւ ....

—Իրաւ է որ տաքը կը սիրեմ . . . բայց վերջապէս . . . այդ տեղին անունն ի՞նչ է ....

—Միտք պահելու շատ դիւրին անուն մ'է . . . երկու վանկ . . . Թու-լօն . . . Թ-ո-ւ-Թու լ-օ-ն-լօն Թուլօն ։

Ռօպէրքալ աչերը բացեր ու կանգներ էր ։

—Թուլօ՛ն , կրկնեց խեղդուկ ձայնիւ ։

—Այո՛ , ըսաւ Վիտօք խնդալով։ Ձեզ մահուան պատժէ ազատեցին . . . և կենսատեւ աշխատութեան դատապարտեցին ....

Ռօպէրքալ դեղնած ու դէմքը կարկամած՝ կը ջանար ժպտիլ ։ Անշուշտ կատակ մ'էր այս ։ Բայց քիչ մը չափազանց էր . . ։ Այո՛ , իրաւ . . . քիչ մը չափազանց ....

—Սիրելի պարոնս , ըսաւ Վիտօք միշտ հանդարտութեամբ ու քաղաքավարութեամբ , դուք սոսկալի սրիկային մէկն էք . . . չէ՛ մի՛ ըսէք . . . գարշելի դեր մը ստանձնեցիք . . . և կարծեցիք թէ գիտնալով որ ամէն բան ընելու կարող էք , զձեզ ազատ պիտի թողուն ու ըսեն . գնա՛ և Աստուած հետդ ըլլայ ....

Ցանկարծ ստացաւ իւր լուրջ և անողոք կերպարանքը , որ նորա դէմքին քարէ դիմակի մը երեւոյթը կու տար ։

—Պիտի ըսէք թէ խոստմնազանցութիւն է այս , պարոն . բայց ասոր քաղաքագիտութիւն կ'ըսեն ։ Ձեզի պէս աւազակաց հետ դաշնակցութիւն չ'ըլլուիր . . ։ Բաց յաստի ձեզի խօսք տուողը ես էի . . . եթէ մահացու մեղք մ'է այս . . . իմ հաշւոյս թող անցնի , հոգ չէ , իմ հա-

շիւս այս փոքրիկ յաւելումն ալ կրելու չափ լեցուն է ։

Ռօպէրքալ աղաղակեց , ոռնաց , փրփրաց ։

Վիտօք դուռը գնաց և նշան մ'ըրաւ ։

Հսկայ հասակաւ չորս պահակք երեւցան ։

—Սա սրիկայն բռնեցէ՛ք , ըսաւ Վիտօք և մասնաւոր կառքի մը մէջ դրէք . . . ոտքերուն ու ձեռքերուն երկաթ անցուցէք . . . և Թուլօն ղրկեցէք ....

—Թշուառակա՛ն , վա՛տ , կը գոչէր Ռօպէրքալ ։

—Հա՛ , մոռցայ ըսելու որ բերանն ալ գոցէք . . . այս աւելի լաւ է ։ Գիշեր բարի , պարոն Ռօպէրքալ . չեմ կարծեր որ մէկ մ'ալ զիրար տեսնենք . . ։ Թիարանի ասպետներուն բարեւ ըրէք ....

Եւ այս վերջին հեգնութիւնն ալ ընելէ ետքը Վիտօք դուրս ելաւ , մինչդեռ պահակք իրենց հզօր ձեռքերովն Ռօպէրքալը բռնելով՝ ծրարի մը նման առին տարին ։

Անմիջապէս ըսենք որ Թուլօնի մէջ փորձեց փախչիլ և սպաննուեցաւ ։

—Այս բաներուն հետ կատակ չ'ըլլար , ըսաւ Վիտօք փիլիսոփայօրէն , երբ այս դէպքն իմացաւ .

Ի .

Բոլոր Ֆանֆարը սիրողներուն .

Հավրի մէջ գիշերը ապառաժներէն ծովուն վրայ իջնելով և մարը մտնող արեւուն վերջին կարմրորակ նշոյլներն ալ մի առ մի ցրուելով , ծովեզերաց վրայ կը տարածուէր ...

Հեռուն Ովկէանոսն իր ալեաց մէջ կ'ընդունէր Սէնի ջրերն, որք երջանիկ էին նորա հզօր ալեաց մէջ նետուելով, ինչպէս հաստաբազուկ սիրահարին թեւոց մէջ նետուող կոյսն… ապա ծովեզրն, որու անհաւասար սայրերն ու անկանոն անհարթութիւններն գիշերուան մթութեան մէջ կ'ընդնշմարուէին ; և վերջապէս Հէվի փարոսը, որ գոգցես մարդկութեան արթուն աչքն է որ կը հսկէ սպառնալից բնութեան վրայ …

Ծովային որորի մը բոյնին նման ապառաժի մը կուշտէն կախուած ձկնորսի խրճիթի մը մէջ մարդ մ'առանձին կ'սպասէր և տենդոտ քայլերով կը շրջէր ցած սրահին մէջ, զոր պատէն կախուած կանթեղ մը հազիւ կը լուսաւորէր։

Երբեմն կանգ կառնուր, կիսաբաց դրան կը մօտենար ու մտիկ կ'ընէր։ Բայց ծովեզրը դղրդող ալեաց շշիւնէն ուրիշ ձայն չէր լսեր։ Ժամերը կ'անցնէին։ Մութը երթալով կը թանձրանար։ Կ'սպասէր։

Յանկարծ ցնցուեցաւ։ Ծովային բոլորշի քարերն իրարու զարնուելով կը գլորէին։ Մարդկային քայլեր այս անշարժութիւնը կը վրդովէին։ Յետոյ երբ դուրս ծռելով ուզեց տեսնել, սեւ մառախուղին մէջէն երկու ստուեր երեւցան …

Վայրկեան մ'սպասեց· յետոյ բարձրաձայն ըսաւ·

—Զօ՞վ կը բնտռէք…

Պահ մը լռութիւն տիրեց· ապա անուշ ձայն մը պատասխանեց·

—Ֆանֆար։

Երիտասարդը առաւ կանթեղն ու անոր լոյսը դէպ ի դուրս բռնեց։

Եկողներն երկու կին էին։ Մին դժուարաւ կը քալէր· միւսը քաջ ու առոյգ էր…։ Ֆրանսուազ և Քայէթն էին։

Քայէթ կանթեղ բռնողը տեսաւ և ահարկու ճիչ մ'արձակեց։

—Ո՞վ էք դուք, գոչեց։

—Մտէ՛ք, պատասխանեց երիտասարդը։ Ես զձեզ կոչեցի …

—Բայց Ֆանֆա՛ր, Ֆանֆա՛ր, գոչեց Քայէթ անձկութեամբ տոգորեալ ձայնիւ։

—Յաւիտենական արդարութեան վստահ եղիք։

Նոյն միջոցին նոր աղմուկ մը շրջակայ լռութիւնը խանգարեց։

Արագ և հապշտապ քայլեր կը մօտենային …

—Զօ՞վ կը բնտռէք, հարցուց դարձեալ երիտասարդը։

—Ֆանֆար, պատասխանեց դողդոջուն ձայն մը։

Եւ կանթեղին դեղնորակ լուսոյն երկու կին երեւցան, Իրէն տը Սալվ և Ֆրանսին …

Ֆրանսին զիրենք սպասողը տեսնելով՝ ցնցուեցաւ և երկու ձեռքը սրտին տարաւ՝ գոգցես անոր բաբախիւնները խեղդելու համար։

—Պ. տը Մօնֆէրրա՞ն, գոչեց Իրէն։

Օրթիւր տը Մօնֆէրրան —վասն զի արդարեւ նա էր— մէկ կողմ քաշուելով՝ ճամբայ տուաւ որ նորեկները խրճիթը մտնեն։

Ամէնքն ալ ներս մտնելով արագ ակնարկ մը ձգեցին իրենց շուրջը։ Նոցա շրթանց վրայ միակ անուն մը կար· Ֆանֆար…։ Ո՞ւր էր… ինչո՞ւ հոն չէր …

Արդ, տեսէք ի՛նչ պատահեր էր։

Ֆանֆար Օթէլ-Տիէօէն տարուելուն հետեւեալ գի-

շէրը խորհրդաւոր նամակ մը գացեր էր Իրէն տը Սալվի, Ֆրանսէնի և Քայէթի։

Այս նամակը սա մի քանի բառերը միայն կը պարունակէր․

«Բոլոր Ցանֆարը սիրողներուն։ Անմիջապէս Թող Հավրը երթան ու Բիէր ձկնորսին խրճիթը մտնեն։ Սպասել և Յուսալ։»

Ուրիշ տեղեկութիւններ ալ տրուեր էին Արթիւր տը Մօնֆէրրանի։

Իրէն ուղեալ հարցմանց ահա՛ ինչ պատասխանեց․

—Բան մը չեմ գիտեր։ Բայց վստահ եմ։ Ամէնքս հոս պիտի ժողուուէինք և ինձ յանձնուած էր ձեզ ընդունիլ․ այժմ պէտք է որ մեզ հաղորդուած խորհրդաւոր նամակին հնազանդինք։ Սպասե՛նք ....

—Բայց Ժիրոէ՞լ, հարցուց Քայէթ։ Նա ո՞ւր է։

—Չեմ գիտեր, պատասխանեց Արթիւր, սակայն կարծեմ թէ այս նամակն իրմէ եկած է մեզ ....

Քայէթ Իրէն տը Սալվի մօտեցեր էր։

Խեղճ աղջկան սրտին մէջ սոսկալի ցաւ մը կար։ Վասն զի հոգւոյն բովանդակ զօրութեամբը կը սիրէր զՑանֆար և այժմ կը հասկնար թէ Ցանֆար առ յաւէտ կորսուած էր իրեն համար ....

Թէ և հրաշքով մը վերստին պիտի տեսնէր զայն, սակայն Իրէնի ուրախութեան, նոցա փոխադարձ սիրոյն ականատես ըլլալու համար։

Բայց նա բարի էր և ի վաղուց յանձն առած էր այս զոհողութիւնը ....

Ցած ձայնիւ ըսաւ Իրէնի․

—Աղէկ ըրիք որ եկաք ··· զինքը շատ կը սիրէք ....

Իրէն մեղմիւ նորա ձեռքը սեղմեց։ Այս ալ պատասխան մ՚էր։

Յետոյ Օրդ․ տը Սալվի մտքէն գաղափար մ՚անցաւ յանկարծ։ Այնպիսի ձգողութեամբ մը, որու դէմ մարդուս կամքն ի զուր կը մարտնչի, առ Ցանֆար միտելով, անոր մօտենալու համար գտեր էր այն բովանդակ քաջութիւնն, որ ատենով մի միայն իւր մանկական մըտահաճութեանց վրայ կը ներգործէր։

Նորատի աղջիկը կին եղեր էր, բայց այն կնոջ սրտին մէջ կը ծագէին այն անբացատրելի երկիւղն, այն անգիտակից սրտատանջութիւնն, որք սէրը չէ թէ կասկածոտ, այլ վախկոտ կ՚ընեն ... ուստի երբ նայեցաւ Քայէթի, որու անուշ և համարձակ դէմքը կանթեղին տարտամ լուսովը կը լուսաւորուէր, սրտին մէջ ճըշմարտութեան կասկած մը ծագեցաւ ....

Յիշեց Սէնթ-Ամէի դէպքն, յորում առաջին անգամ ըլլալով տեսեր էր զՑանֆար։

Նա անոր քով էր և իւր տենդավառ խոշոր աչերովը կը դիտէր զայն ....

—Հապա դո՛ւք, մրմնջեց Իրէն։ Դուք ալ շատ սիրեցիք զինքը ....

Երկուքն ալ կոյս ու անմեղ էին և զիրար կը հասկընային։ Նոցա ջիղերը միեւնոյն շունչով կը շարժէին։

—Դուք զինքը ինձմէ շատ ու լաւ կը սիրէք, ըսաւ Քայէթ թեւերը Իրէնի վիզը նետելով․ զինքը ձեզ կուտամ։

Այս միջոցին Ֆրանսուազ անշարժ, գլխիկոր և լուռ կեցեր էր։ Ֆրանսէն —փոքրիկն Սինէթ— անոր քովն էր և մայրի՛կ կ՚ըսէր անոր ....

Բայց հիւանդը ժագը կը մտածէր։ Նորա պղտոր միտքը որոշ գաղափար մը չէր յղանար։ Կ'զգար որ յորձանքի մը մէջ ինկած էր. Նա բան մը միայն գիտէր ... այն թէ ժագ հոն չէր և կը վախնար։

Ծերունի Լապարն ալ ո՞ւր էր ....

Արթիւր պատուհանին կռթներ էր, թանձր աղջամուղջը կը դիտէր և ծովուն մրմունջը մտիկ կ'ընէր ....

Ինքն ալ կը սիրէր։ Այն օրէն ի վեր որ զՖրանսին տեսած էր սեգ ու քաջ՝ Թշուառական Թալիզաքի Նախատանաց առջեւ, զգացեր էր որ իր կեանքն այլ եւս իրը չէր ....

Եւ ինքնիրեն կ'ըսէր։

—Եթէ եղբայրը իրեն դարձնեմ, թերեւս սիրէ զիս....

Բայց վայրկեանները կ'անցնէին և անհունութեան ու լռութեան մէջ կը կորսուէին ....

Միայն Մոնֆէրրան գիտէր թէ ծովէն նշան մը գալով ամէնուն կորուսած ուրախութիւնը պիտի վերահաստատէր ... անձկութեամբ կ'սպասէր և, ինչպէս որ ըսած է բանաստեղծ մը, յոյսը տակաւ առ տակաւ կ'սպառէր ակնկալութեան դատարկութեանց մէջ ....

Յանկարծ ուրախութեան աղաղակ մ'արձակելով կանգնեցաւ ....

—Եկէ՛ք, ըսաւ, եկէ՛ք ու նայեցէ՛ք ....

Հրափամփուշտ մը փայլուն փետուրի մը պէս ծովէն արձակուելով օդոյն մէջ՝ վերստին ծովը կ'իյնար ադամանդեայ զարդմանակի մը նման ....

Իրէն և Ֆրանսին անոր քով վազեր էին։

Քայէթ թեւերը նետեր էր հիւանդին վիզը, որ ջղային ցնցմամբ մը ցնցուեցաւ ....

Ա՜հ, ո՛րքան երկար երեւցան այս վերջին վայրկեանները ....

Վերջապէս գիշերուան լռութեան մէջ ծովու ուժգին ճեղքող թիերու շչուկը լսուեցաւ ... մակոյկի մը ողնափայտը ծովեզեր կոպիճներուն վրայ կռնչեց ... տուներներ ելան և սկսան յառաջ վազել։

Դուռը բացուեցաւ ....

—Ժանֆա՛ր։

Իրէն և Քայէթ արտասուելով զիրար գրկեցին։

Ֆրանսին գոչեց.

—Եղբա՛յրս է ....

—Կրո՛ղ, գոչեց Ժիրոտէլ, դիւրին չեղաւ հոս գալը....

Ժանֆար Ֆրանսուազի քով վազեր էր և ծունդի գալով՝

—Մա՛յր իմ, խե՛ղճ մայր իմ, ըսաւ արտասուագին։

Եւ անդամալոյծը դողդոջուն ձեռօքն երիտասարդին գլուխը բռնելով՝ կը համբուրէր ու կ'արտասուէր ....

—Լա՞ն ի՞նչ է, գոչեց սուր ձայն մը, որ զսպուած հեծկլտուքներէն փոքր ինչ խեղդուած էր։

—Պօլիշէ՛ն, բարի Պօլիշէ՛նս, ըսաւ Քայէթ Նորեկին քով վազելով։

Հոպիտին վիզը ցատկեց, որ տղու նման կ'արտասուէր։

Իրէն Ժանֆարի մօտեցաւ.

—Եկայ, ըսաւ։

Ժանֆար առանց մօրը ծնգէն բաժնուելու՝ նորատի աղջկան ձեռքը բռնեց և մեղմիւ առ ինքն քաշելով՝ շրթանցը տարաւ։

Արթիւր զԺիրոտէլ կը հարցափորձէր։

Ո՛չ, դիւրին չէր եղած։ Ժանֆարի վերցուին իմա-

ցած ատեններն նախ յուսահատեր, բայց վերջը խորհեր էին։ Միայն մէկը կար որ կրնար ճշմարտութիւնն ըսել իրենց. ան ալ Սիբրիէնն էր։

Քիչ մը կոշտութեամբ վարուեցան հետը, քիչ մը ոյժով զարկին. պոռաց, հեծեց, բայց վերջապէս խօսեցաւ։

Ֆուժըրէօզի ապարանքը վազեցին....

Արդէն երկու մարմիններն Ալզասի ճամբուն վրայ էին։

Պա՛հ, ձիերը քառարշաւ ընթանալու համար եղած են։ Եւ Բարիզէն երկու մղոն հեռուն մարքիզին կառքերուն հասեր էին....

Լապար ամէն բան իմացեր էր...։ Ֆանֆար փրկուեր էր. Ժխրտէլի ընկերացող բժիշկը սթափեցուցեր էր զայն։

Եւ միայն Ֆուժըրէօզի մարքիզն իր ճամբան շարունակելով՝ Թալիզաքի դերակոմսին մարմինը Ֆուժըրէօզի դղեակը տարեր էր....

—Բիէր Լապար ո՞ւր է....

—Նաւակին մէջ մեզ կ'սպասէ... վասն զի դեռ ամէն բան չէք գիտեր։ Մե՛նք որ Սիբրիէնը չսպաննեցինք... բայց ժամանակ չունէինք... սպառնացաւ որ մեզ պիտի մատնէ...։ Ֆանֆար դատապարտուած է. ուստի ամենէն ապահով միջոցը փախչիլն է... Ծովեզերքէն մէկ քառորդ մղոն հեռուն նաւ մը մեզ կ'ըսպասէ...։ Օ՛ն, Ֆանֆար, Ամերիկա երթանք....

Պահ մը ամենքն ալ լռեցին։

Գերագոյն վայրկեանն էր այս, բաժանման վայրկեանը։

Լապար ներս մտաւ.

—Պարո՛ն մարքիզ տը Ֆուժըրէօզ, ըսաւ, պէտք է մեկնիլ։

Ամէնքը աղաղակ մ'արձակեցին. Զօ՞վ կը բարեւէր

այս անուամբ։

Ֆանֆար ոտք ելաւ։

—Այդ անունը մի տաք ինծի։ Ես Սիմօն Ֆուժէրի որդեգիր ժադն եմ։

Իրէն անոր նայեցաւ։

—Ժա՛գ, ըսաւ, դուք Ինքզինքնիդ սիրցուցէք ըսէք ինծի...։ Ձեր խրատը մտիկ ըրի՞։

—Կը սիրեմ զձեզ, ըսաւ Ֆանֆար։

—Կ'ուզէ՞ք որ ձեր կինն ըլլամ....

Քայէթ ցնցուեցաւ։

—Ֆանֆար... ըսաւ, գիտնայիք թէ ո՛րքան կը սիրէ զձեզ....

Երիտասարդը ձեռքն աչացը տարաւ։

—Շնորհակալ եմ ամէնէդ... վասն զի ձեր սիրտն ազնիւ ու բարի է...։ Ինչո՞ւ հարկադրուած ենք Ֆրանսայէն մեկնիլ և մեր հայրենիքէն հեռու հանդարտութիւն բնտռել....

—Օ՛ն... ըսաւ Երկաթորկոր, նորէն կը վերադառնանք...։ Ցաւա՜ղ։

—Դուք ալ պիտի մեկնի՞ք, հարցուց Արթիւր Ֆրանսինի։

—Կրնա՞մ եղբայրս թողուլ, պատասխանեց աչերը խոնարհելով։

—Լա՛ւ, ըսաւ Արթիւր, կ'ուզեմ ես ալ կենաց դէպքերուն վարժուիլ։ Եւ այս բանը դիւրին պիտի լինի ինծի, եթէ դուք օգնէք։

. . . .

Ֆուժըրէօզի մարքիզը Թալիզաքի դերակոմսը թաղել տալէն ետքը աներեւութացաւ և այլ եւս նորա ա-

նունը չլսուեցաւ։

Մակտալէնա խելագարեր և անձնասպանութեամբ ուզեր էր մեռնիլ....

Չմոռնանք ըսելու որ Պօլինչէլ Քայէթի հետ ամուսնացեր էր։ Քայէթ զայն սիրած էր, վասն զի նա ալ զՖանֆար կը սիրէր....

Ֆրանսուազ և Լազար մեռան....

... Սիբրիէն լոտես մնաց....

... Բուլանթ, որ Իտալիոյ քաղաքադրան մօտ խայտառակ տուն մը կը բանեցնէր, կռւոյ մը մէջ սպաննուեցաւ....

Ահա այս էր Ֆանֆարի պատմութիւնը։

Ընթերցողը կրնայ հասկնալ թէ պարտաւորեցանք անոր էական մասերն մենք ամբողջացնել, վասն զի այն անձն, զոր Մօնթէ-Քրիսթօ իբր եղբայր կ'ընդունէր իւր դիւցազնութեանն համար, որքան քաջ, նոյնքան ալ համեստ էր։

Բաց յաստի բարեսիրտ Պօլինչէլի առջեւ կրնա՞ր ըսել թէ Քայէթ Ֆանֆարի սիրոյն համար ամուսնացեր էր Իրենի հետ։

Ապա ամէնքն ալ եկեր էին Ալճէրիի կոյս երկիրն, ուր Ֆրանսական գործունէութիւնն այնքան թանկագին զբաղումներ կը գտնէ։

Հոն երջանիկ ու մոռցուած կ'ապրէին և իրենք ալ մոռցած էին իրենց չարիք ընողները....

—Եւ կ'օրհնեմ դիպուածն, յարեց Ֆանֆար ձեռքը Մօնթէ-Քրիսթօյի կարկառելով, որ առիթ տուաւ

ինձ նախկին արհեստիս օգնութեամբ ձեզ դժուարին կացութենէ մ'ազատելու։

Այս հետաքրքրական արկածներու պատմութիւնը քանի մ'իրիկուն տեւեր էր։

Նսբէրանսի ֆիզիքական և բարոյական կրկին յոգնութիւնը տակաւ առ տակաւ կ'անցնէր։

Եկաւ այն օրն յորում փոքրիկ կարաւանն պարտաւորեցաւ ճամբայ ելլել դէպ ի Ֆրանսա։

—Պարոն Ֆանֆար, ըսաւ կոմսն, այլ եւս զիրար չպիտի՞ տեսնենք։

—Ո՞վ գիտէ, յարեց Ֆանֆար ժպտելով։ Մի՛ կարծէք թէ սիրեցեալ հայրենիքս մոռցած ըլլամ... երբեմն Ֆրանսան յիշելով կը հիւանդանամ....

—Լա՛ւ, եթէ օր մը ես ղալկիս վրայ չկարենամ հսկել այլեւս, ըսաւ Մօնթէ-Քրիսթօ՝ ձեռքն Նսբէրանսի գլխուն վրայ դնելով, ըսէ՛ք ինձ թէ կրնա՞մ ձեր վրայ վստահիլ....

—Կ'երդնում, ըսաւ Ֆանֆար։

—Ամենքս ալ կ'երդնունք, կրկնեց Երկաթօրկոր։ Մօնթէ-Քրիսթօյի որդին նուիրական է։ Եւ անոր մէկ մազին դպչողին վա՜յ գլխուն....

. . . .

Ընդ հուպ պիտի տեսնենք թէ Ֆանֆար և իւր բարեկամներն ի՞նչպէս իրենց խոստումը պահեցին։

ՄԱՍՆ ՉՈՐՐՈՐԴ

ՊԷՆԷՏԷԹԹՕՅԻ ՎՐԻԺԱՌՈՒԹԻՒՆԸ

Ա.

ՄՕՆԹԷ ՔՐԻՍԹՕՅԻ ՄԷԿ ՆԱՄԱԿԸ

Առ. Պ. տը Մօնրէ-Քրիսթօ դերակոմսն-Շանզ-էլիզէ-Բարիզ.
Ապրիլ 186...

«Սիրելի զաւակս, տասներկու տարի անցաւ այն սոսկալի օրէն ի վեր յորում մեր Ալճէրեցի սիրելի բարեկամաց օգնութեամբն, կրցի զքեզ ազատել սոսկալի մահէ մը. Այն օրէն ի վեր շատ դէպքեր անցան գըլխուս վրայէն, որ այսօր ալէխառն է։

«Վաթսունն անցայ և եթէ կ՚ուզեմ տակաւին փոքր ինչ բարիք ընել՝ պէտք է աճապարեմ։

«Բաց յաստի կ՚ուզեմ խոստովանիլ քեզ թէ, ամենասիրելի որդեա՛կ իմ, շատ աղետից դիմադրեցի, շատ ցաւոց, շատ վտանգներու դէմ ինքզինքս քաջ ու անպարտելի զգացի. առանց թողալու կռուեցայ ամենէն հզօր ու կարող անձանց դէմ ....

«Բայց բան մը միայն զիս ընկճեց, այն է մահամերձ մօրդ վերջին ժպիտը ....

«Նա որ հաւանած էր անունս ընդունիլ, նա որ կենացս գաղտնիքը գիտէր, նա որ հիանալի անձնուիրութեամբ մը յանձն առած էր ապագայն ինձ համար յու-

սալից ընելու դժուարին պաշտօնը, ի մի բան Հայտէ կոմսուհին հինգ տարի է որ թևուցս մէջ քնացաւ։ Եւ երբ կը հեծկլտայի — ես որ ցայն վայր արտասուանացս վրայ արցունք մը ցոյց չտալու տղայական հպարտութիւնն ունեցած էի, մինչ իսկ երբ հոգիս կուլար և կը հեծէր— ինձ այնպէս թուեցաւ թէ նորա վերջին շունչը նախնեաց սա խօսքը կը հծծէր. «Յիշէ՛ որ մարդ ես։»

«Մա՛րդ, անշո՛ւշտ, և ոչինչ աւելի։ Մա՛րդ և աւելի փոքր քան խել մ՚ուրիշ մարդիկ, որք սրտով աւելի պարզ ըլլալով, հաւասար ու հանդարտ քայլերով կ՚անցնին կենաց մէջէն և չեն աշխատիր մեր ամենուս վրայ իշխող զօրութենէն գեր ի վեր ըլլալ, աւելի փոքր քան բժշկաց ամենէն խոնարհն, որ թերևս պիտի կարենար սիրեցեալ մայրդ մահուընէ ազատել։

«Եւ ինքնիրենս կ՚ըսէի.

«—Կոմս Մօնթէ-Քրիսթօ՛, դիտէ սա դեղնող այտերը, սա մարող աչերը, սա դժգունող շրթները։ Դու հօս ես, ողջ, իմացականութեանդ տէր և ծերունւոյն Ֆարիայի գիտութեան միակ ժառանգ...։ Ի՞նչ կըրնաս ընել մահուան դէմ։

«Վիլֆօրի, Մօրսէրֆի, Տանկլարի, Պէնէտէթթօյի, զաւկիդ դահճին՝ Մաչտարի յաղթեցիր, բայց մահուան չես կրնար յաղթել.

«Կ՚ուզես արիւնդ, կեանքդ տալ այս կինը փրկելու համար, և բան մը չես կրնար ընել։ Յիշէ՛ որ մարդ ես։

«Դու նոր տասնեւվեց տարեկան եղած էիր, Էսբէրանս, և դու ալ կ՚արտասուէիր. Վասն զի կը հասկընայիր թէ այն տղան, որու մայրը կը մեռնի, ինքզինքին կէսը կը կորսնցնէ։ Սակայն ինքնիրենդ կ՚ըսէիր. Հայրս ողջ է։

«Եւ սակայն հօրդ վրայ ալ բան մը մնացած էր։ Կամ լաւ եւս է ըսել բան մը ծնած ու աճած էր ինա և նորա ամբողջ էութեանը կը տիրէր։ Այդ բանն էր տարակոյսը։ Որդեա՛կ իմ, հայրդ երկար ատեն ինքզինքն ամենէն գեր ի վեր, իր և այլոց ճակատագրին տէր համարեց. այնպիսի պարզամտութեամբ մը, որու վրայ այսօր տխրութեամբ կը ժպտիմ, համոզուած էր թէ ոչ ոք հաւասար է իրեն և թէ ամէն մարդ և ամէն ինչ յաւիտեան պիտի խոնարհի իր առջեւ ....

«Մահն իր կմախքի թեւն անոր երկնցուց և նա իր բովանդակ կորովովը չկրցաւ ծռել զայն։

«Հայրդ իր դէմքին, ճակտին ու շրթանց ջղերուն կը հրամայէր, և առանց իր թոյլտուութեան երբեք ո՛ և է տպաւորութիւն մ'իր դէմքին վրայ չէր կրնար ցոլանալ։ Բայց այն ճակատը կնճռոտեցաւ, մազերը ճերմկցան, շրթները դժգունեցան, և նա իր բովանդակ կամքովը չկրցաւ այն կնճիռներու մին ջնջել, մազերուն մին սեւցնել, արիւնը շրթներն հանել։

«Արդարեւ նա բոլոր այս բաները մոռցեր էր։

«Պիտի համարձակի՞մ ամեն բան խոստովանիլ. սակայն հարկ է։

«Վրէժխնդրութեան և պատուհասի համար ամենազօր եղայ։ Բայց երբ ըրած չափազանց չարիքս ուզեցի դարմանել, արդեօք կրցի՞ նոյնքան յաջողիլ։

«Մէրսէտէսի որդին Ուարկլայի մոլեռանդներուն ձեռքէն ազատեցի։ Բայց երկու տարի ետքը, 1851 դեկտեմբերին, այն յարձակման օրն, որու վրէժը տակաւին չէ առնուած, գնդակահար մեռաւ։ Եւ Մէրսէտէս, այս վերջին հարուածին չդիմանալով, ցաւէն մեռաւ։

«Ո՞ւր է Մաքսիմիլիէն Մօրէլ, ո՞ւր է Վիլֆօրի աղջիկն, այն անուշ Վալանթինը, զոր երջանիկ կ'ուզէի տեսնել։ Ո՞չ ապաքէն նոքա ալ 1859 ին Հնդկաստանի մէջ Սիբէյներու սոսկալի ապստամբութեան ատեն ըսպաննուեցան։

—Կարծես թէ ատելութիւնս ամենազօր էր հարուածելու, իսկ սէրս անկարող պաշտպանելու։

«Եւ մահուան շուրջս տարածած այս խաւարին մէջ կարծես կը վախնամ. այո՛, հպարտութենէս և անցեալէն կը վախնամ։

«Զքեզ տխրեցնելու համար չէ որ այս տողերը կը գրեմ քեզ, որդեա՛կ իմ։ Բայց դու այսօր միայն զաւակս չես, այլ և խոստովանահայրս, գերագոյն բերկրութիւնս և գերագոյն յոյսս ես։

«Դու մօրդ անձնուէր ու վեհանձն բնազդումներն և այն փափուկ բարութիւնն ունիս, որու տկարութիւնն իսկ երբեմն հրապոյր մ'է։

«Ես ի՞նչ տուի քեզ։ Գիտութիւն, քաջութիւն, համարձակութիւն։

«Տա՛ր Աստուած որ հպարտութիւն տուած չըլլայի։

«Երբ դու այս նամակը կարդաս, Էսբէրանս, ես հեռուն պիտի գտնուիմ։ Այո՛, կը մեկնիմ։ Եւ կ'ուզեմ ըսել թէ ինչո՞ւ համար այս ամենէն ծանր և ամենէն ցաւագին զոհողութիւնն յանձն առի։ Կ'ուզեմ որ ըսածներս լաւ հասկնաս։

«Առաջին անգամուն է որ մթին անյուսութեանցս, թաքուն ցաւոցս վրայ կը խօսիմ քեզ այսօր։ Գիտեմ որ զանոնք չէիր գուշակած։ Ինչպէս ամէնուն, նոյնպէս

և քեզ համար ես նոյն այն Մօնթէ-Քրիսթօյի կոմսն եմ, որու առջեւ ամէնքը կը խոնարհէին և որ —ո՛վ թշուառութիւն— կենաց մէջէն կ՚անցնի իբր մին այն հնդիկ վեհապետաց, որք ինքզինքնին Աստուած կը համարին և ժողովուրդն ալ այնպէս կը հաւատայ։

«Մարդ իր բնութիւնը չկրնար փոխել, որդեա՛կ իմ։ Կը կրկնեմ թէ ես հպարտ նուաճող մ՚եմ և այնպէս կը մնամ։ Ճակտիս վրայ տկարութեան նշան մը ցոյց տալն ամօթ է ինձ համար։ Այս խոստովանութիւնն իսկ կը խպնեցնէ զիս, բայց զայս խոստովանութիւնն ընելու քաջութիւնն ունենալն ալ հպարտութիւն մ՚է։

—Ես տէր մ՚եմ և նոյն իսկ քեզ համար մօտանց բարեկամ մը չեմ։

«Դու իմ քովս եղած ատենդ ինքզինքիդ տէրը չես։ Առանց գիտնալու իմ ստուերիս մէջ կը կծկտիս և կը կարծես որ ամէն վտանգէ զերծ ես. վասն զի ես, մեծ կոմսս, հոն եմ։ Դու կեանքն իմ կեանքիս մէջէն կը տեսնես, իմ մտքովս կը դատես, իմ խղճիս համեմատ կը խորհիս։

«Դու ալ չես յիշեր թէ ես ալ մարդ եմ։

«Այս բանը կը յիշեցնեմ քեզ։ Եւ քեզի ալ կ՚ըսեմ. Դու ալ մարդ ես, և պէտք է որ մարդու պէս, քու անկախ ու ազատ կեանքովդ ապրիս, պէտք է քու յատուկ կամքդ ունենաս և քու մտքովդ խորհիս։

«Էսբէրա՛նս, ցայսօր քեզ մատուցած ծառայութեանցս մեծագոյնն է այս։ Նոյնպէս նաեւ ամենէն օգտակարը պիտի ըլլայ։ Քեզ կենաց համար զինեցի. կ՚ուզեմ որ զէնքերդ գործածես։ Դու ազատ ես. քսան երկու տարեկան ես, վախ չ՚ունիս բոլոր այն արգելքներէն, որք շատ անգամ մարդու մը կենաց յառաջդիմութիւնը կը կասեցնեն։ Հարուստ ես։ Գիտես։ Կըրնաս։ Հիմայ պէտք է կամենաս։

«Քու ոտիցդ առջեւ երկիրն յարդարուած է։ Թըշնամի չունիս։ Կարծեմ թէ բոլոր թշնամիները ճամբուդ վրայէն վանեցի։ Բարեկամներ շահելու աշխատէ։ Ես բարեկամ չունենալու պակասութիւնն ալ գործեցի. ես պաշտպանեալներ կամ վարձկաններ միայն ունեցայ։ Միայն հաւասար վիճակի անձինք կրնան իրապէս սիրել զիրար։ Ամէնուն հաւասա՛ր եղիր։

«Գիտեմ որ վեհանձն ու անկեղծ ես։ Հաւատա՛ և տո՛ւր։ Երբեմն լաւ է որ մարդ խաբուի։ Ճշմարիտ փորձառութիւնը սխալներէ յառաջ կուգայ. անոնց հետեւանքէն մի՛ երկնչիր։

«Ամենէն աւելի անդարմանելի բաներէն վախցիր։ Մարդս բացարձակ բան մ՚ընելու իրաւունք չունի։ Սպաննելը ոճիր մ՚է, թերեւս միակ ոճիրն է, վասն զի նա միայն անդարմանելի է։

«Ահա հիմայ ալ չափազանց խրատներ կուտամ քեզ։ Ես անուղղայ եմ։ Խրատուց լաւագոյնն մարդ ինքզինքին տուած խրատն է։ Եթէ սակայն յանցանք մը գործես, մի՛ վարանիր և զանոնք խոստովանէ՛ ինքզինքիդ։ Մարդ իր անձը կը ճանչնայ. սակայն կը պատահի որ չտեսներ կամ չափազանց կը տեսնէ։

«Ե՛րթ ուրեմն ի կեանս, որդեակ իմ։ Քու ճամբադ բա՛ց։ Պատւոյ օրէնքները չեմ յիշեցներ քեզ, վասն զի կը ճանչնամ զքեզ։

«Քովդ այնպիսի անձինք կան, որոց անձնուիրութիւնը փորձուած է։ Քուքու ազնիւ տղայ մ՚է, որ կը

սիրէ զքեզ․ Ծերունի Պէրթուչիօս հետս տարի․ Չեմ ուզեր որ կարծես թէ վրադ հսկողներ կան ։ Եթէ վտանգ մը պատահելու ըլլայ , կրնաս Ցանֆարի վստահիլ ։ Նա որ տղայութեանդ փրկեց զքեզ՝ հօր պէս կը սիրէ զքեզ ։

«Չեմ կարծեր որ մինչեւ այսօր ինձմէ գաղտնի բան մ'ունեցած ըլլաս ։ Սիրտդ ազատ է ։ Համոզուած եմ թէ լաւ պիտի առաջնորդէ զքեզ ։ Ցիշէ՛ որ սէրը մարդուս բովանդակ երջանկութիւնը ․․․ կամ երբեմն թշուառութիւնն է ։

«Ի կրկին տեսութիւն , զաւակս ։ Հոգւոյս համբոյրը կը ղրկեմ քեզ ։ Միշտ քեզ կը մտածեմ և քեզմէ բաժնուած ատենս կը սիրեմ զքեզ ․

«Ո՞ւր կ'երթամ ։ Ես ալ չեմ գիտեր ։ Կը փնտռեմ ։ Ի՞նչ ․ անծանօթը ։ Չեմ գիտեր մտքիս մէջ ի՛նչ երազ կայ ․ կ'ուզեմ օգտակար ըլլալ ․ կ'ուզեմ մարդկային երջանկութեան անլուծելի խնդրոյն լուծումը գտնել ։

«Սիրեցեա՛լ , սիրեցեա՛լ զաւակս ։ Ո՜հ , ո՛րքան կը սիրեմ ․․․ ո՛րքան կ'օրհնեմ զքեզ ։

«Կոմս ՄՕՆԹԷ-ՔՐԻՍԹՕՑԻ»

Բ․

Էսբէրանս ․

Մօնթէ-Քրիսթօյի դերակոմսը քսան երկու տարեկան էր ։

Բարձրահասակ ու վայելչաձեւ էր ․ ունէր այն կա-

տարեալ գեղեցկութիւնն , որ արեւելեան շնորհն ու եւրոպական հարաւային երկիրներու կորովն կը բովանդակէ ։ Իւր սեւ ու գանգուր մազերը սպիտակ ճակտին վրայ իյնալով՝ հօրն աչացը նման սեւ և սակայն տեսակ մը յոգնութեամբ տոգորեալ աչերուն վրայ անուշ ըստուեր մը կ'արձակէին ։

Սպիտակ ու երկար ձեռքերը կնոջ մը ձեռացը կը նմանէին ։ Ոտքերը չափազանց փոքր էին ։

Բայց ամէն բանէ առաջ հարկ էր քննել այն աշխատութեան սենեակն , որ այս կերպարանքին իբր շրջանակ կը ծառայէր ։

Ամէն անգամ որ Մօնթէ-Քրիսթօ նոր բնակարան մը մտնէր , յանկարծ այլակերպութիւն մը տեղի կունենար անդ ։ Գոգցես հազար ու մէկ գիշերներու մէկ վհուկին գաւազանին ազդեցութեամբն , ամէն ինչ կը լուսաւորուէր , կը փայլէր ։ Կ'ոսկեզօծուէր ։ Մթին անկիւն մը չէր մնար ։ Ամէն կողմ լոյս ․ ակնախտեղ ցոլքերով մետաքսեայ կերպասներն , ասիական անտառաց ամենէն հազուագիւտ փոքրիկ թռչնոց մարմնէն կորզուած փետուրներն , առաջնակարգ արհեստաւորաց քանդակած վայելուչ կարասիներն , ճոխ օթոցներն , բազմագոյն ծաղկենկար գորգերն , ամէն ինչ այնքան դաշնակաւոր ամբողջութիւն մը կը ձեւացնէր որ արեւելեան բանաստեղծներու հրաշալի երեւակայութիւններն կը յիշեցնէր։

Կոմսին բարձր հասակը , դժգոյն դէմքը , հագուստներուն փոքր ինչ թատերական մաքրութիւնը , ամէն ինչ այս պատրանքը կ'աւելցնէր ։

Մինչեւ իսկ սեւուկն Ալի , որ ճերմակներ հագած , Գարամանի օթոցներուն մէջտեղէն կ'երեւէր՝ իբր պղն-

ձէ և մարմարէ արձան մը, մոռացածին երեւոյթ մը կը թուէր։

Մօնթէ-Քրիսթօ տաճարի մը կուռքն էր կարծես։

Ընդհակառակն գերակոմսին սենեակին մէջ բոլոր գոյները թեթեւցած, մեղմացած էին։ Չկային գոյներու այն դիւցազնական հակադրութիւնք, որով ոսկին կարմիրին և արծաթին դաշլին սեւ խորութեանց այնքան լաւ կը պատշաճին։

Այն սենեակն, որ կը գտնենք զինքն — երբ ճակատը ձեռքին կռթնցուցած՝ հօրը նամակը կը կարդայ ու կը կարդայ — սեւ երիզներով վեր առնուած մոխրագոյն օթոցներով ծածկուած էր։ Քանդակեալ կաղնիէ կարասիները միագոյն կերպասով մը կահաւորեալ էին։ Եւ սկիւռոսի մուշտակէ գորգերը նոցա մթութիւնը կ'աւելցնէր։

Իր հագուստն նորաձեւ երիտասարդաց հագած տարազն էր, բայց առանց եղականութեան։ Ազնիւ ճաշակի պարզութիւն մ'էր այս, որ աչքի զարնող ամէն բան կ'ատէ։ Մօնթէ-Քրիսթօ կը սիրէր վիզը բաց և մազերը ջլոտ ուսերուն վրայ ինկած երեւիլ։ Էսբէրանս օրինական, և գրեթէ կանոնաւոր ու տխուր փողպատ մը կը կրէր։

Առտուն կանուխ — ժամը հազիւ տասնեւմէկ կար — Էսբէրանս հագուած էր։ Ըսել չենք ուզեր թէ նա ունէր այն ծաղրելի կանոնապահութիւնը, զոր կ'աշխատին ցոյց տալ երիտասարդք ոմանք, որք գաղաքագէտ երեւնալու փափագ ունին։ Բայց նա կ'ատէր ինչ որ կրնար այլոց ուշը գրաւել։

Իր շուրջը, տխրութեան, ներկային ու ապագային

անփութութեան շուքի նման բան մը կար, որ իր Էսբէրանս (Յոյս) անուան հետ հակապատկեր մը կը ձեւացընէր։

Այն կաղնիէ գրասեղանին վրայ, որու առջեւ նստած էր, բաց գրքեր կային, որք ամենակնճռոտ խնդիրներու վրայ փիլիսոփայական գրութիւններ էին։ Երբեք Երեւակայութիւն կոչուող յաւերժահարսը անկից չէր անցներ. այս սենեակին մէջ նորա ոսկի թեւերուն սօսաւիւնը չէր լսուեր։

Էսբէրանս կարդացած ատեն տմոյն էր։

Կնճիռ մը կար նորա այտին վրայ, սեւ ընչացքներուն ծայրը, որք փոքր ինչ սպիտակ շրթանցը վրայ կ'իյնային արեւելեան ձեւով։

Նուրբ ձեռքն աչացը տարաւ, չէ թէ արցունք մը սրբելու համար — վասն զի չէր լար — այլ գոգցես թեթեւցնելու համար այն խոր կնճիռն, որ ճակտին վրայ ձեւացեր էր մտացն ըրած ճիգէն։

Գլուխը վեր առաւ, ձեռքն երկնցուց և զանգակը զարկաւ։

Քուքու ներս մտաւ։

Զուավն ալ անճանաչելի եղած էր։ Նախ նորա գըլխուն վրայէն անցնող տարիներն իրենց հետքը թողեր էին։ Բայց ամէն բանէ առաջ ի՛նչ տարբերութիւն կար նախկին զուավին պլանդակ հագուստներուն և արդի մաքուր տարազին միջեւ։

Նա սպառազգեստ չէր հագներ։ Ո՛չ, թէ ինքն այս բանը չէր ընդուներ և թէ ոչ ոք ասանկ բան մ'առաջարկած էր իրեն։ Բայց թուխ չուխայէ թիկնոցը կէս նօտարական ձեւ մ'ունէր, ոռնազգեստը ուղիղ կ'իյ-

նար փայլուն կօշիկներուն վրայ։

Շապկին օսլայաղօն օձիքը գլուխը ուղիղ և անշարժ բռնել կուտար։

Սակայն եթէ մէկը զայն ուշի ուշով դիտելու ըլլար, նորա աչաց մէջ նախկին յանդգնութեան և զուարթութեան փայլակաց մէջ մէկ ցոլքը պիտի տեսնէր։

Միայն թէ զուարթութիւնը ներսէն ըլլալու էր, վասն զի դուրսէն բնաւ չէր երեւնար։

—Պ. կոմսը ապարանքէն մեկնեցա՞ւ, հարցուց Նաբէրանս, որու ծանր ու հզօր ձայնը խաբուելու չափ կը նմանէր հօրը ձայնին։

—Այո՛, պարոն դերակոմս, պատասխանեց Բուքու խոնարհելով։

—Ժամը քանիի՞ն։

—Այս գիշեր, պարոն դերակոմսին քնացած ատեն։

—Ինչո՞ւ զիս չարթնուցիք։

—Պ. կոմսը բացարձակապէս արգիլեց։ Միայն հրամայեց որ արթնցած ատեննիդ ձեզ յանձնենք այն նամակն զոր ընդունեցաք։

—Պ. կոմսը առանձի՞ն մեկնեցաւ։

—Պ. Պէրթուչչիօյի հետ։

—Ո՞ր կողմ գնաց։

—Չեմ գիտեր, և կրնամ Պ. դերակոմսին հաւաստել որ ապարանքին մէջ ոչ ոք գիտէ։ Երեկ իրիկուն Պ. կոմսն ըստ սովորութեան ժամը տասնեւմէկին եկաւ. Պ. Պէրթուչչիօն կանչել տալէ ետքն՝ իր բնակարանը քաշուեցաւ։ Առաւօտեան ժամը երկուքին Պ. Պէրթուչչիօն եկաւ զիս արթնցուց. վերոյիշեալ նամակն յանձնեց ինձ և ըսաւ որ տէրոջը հետ կը մեկնի։

—Հարցում մը չըրի՞ք իրեն։

—Տէ՛ր ողորմեա, պարո՛ն դերակոմսը գիտէ որ ես վախցող տեսակէն չեմ ... ներեցէք, պարոն դերակոմս ... կ՚ուզեմ ըսել որ ....

—Չէք վախնար։ Գիտեմ ... շարունակեցէք ....

Բայց Բուքու չփոթեր էր։ Միտքը բան մը կար, որ զինքը կը չարչրէր։

—Պարոն դերակոմս, կ՚ուզեմ անկեղծօրէն խօսիլ ձեզ։ Վախնամ թէ պարոն դերակոմսն իմ խօսելու ձեւս չսիրեր ... բայց ձեռքս չէ ....

—Եւ ինչէ՞ն կը կարծէք որ այդ խօսելու ձեւն անհաճոյ է ինձ։

—Վասն զի պարոն դերակոմսը շատ խիստ կերպարանք մ՚ունի ....

Նաբէրանս թեթեւակի ցնցուեցաւ։

—Կը հաւատեմ որ կը սխալիք ..։ Կարելի է որ տըխուր ... ծանրադէմ ըլլամ ..։ Բայց խի՛ստ, ոչ ..։ Կ՚աղաչեմ որ ձեր սովորութիւնները չփոխէք։ Խօսեցէք ինձ հետ ինչպէս որ կը խօսիք հօրս հետ ....

—Ա՜հ, գոչեց Բուքու յափշտակուելով, Պ. տը Մօնթէ-Քրիսթօ խրախուսիչ ժպիտ մ՚ունի միշտ ....

Դարձեալ ստուեր մ՚անցաւ դերակոմսին ճակտին վրայէն։ Բայց անմիջապէս ինքզինքը ժողվելով՝

—Հայրս լաւ ... և ինձմէ լաւագոյն է, գիտեմ։

—Ո՜հ, պարոն դերակոմս ... այդ ըսել չէի ուզեր ....

—Ինչո՞ւ ճշմարտութիւնը չես ըսեր։ Բայց, սիրելիս պարոն Օկիւսթ, միանգամ ընդ միշտ կը խնդրեմ որ ... բնաւ ինքզինքնիդ չնեղէք և հաճիք ընդհատեալ պատմութիւննիդ շարունակել ....

—Կը հնազանդիմ։ Միայն թէ կ՚ուզեմ շնորհ մը խնդրել պարոն դերակոմսէն։

—Շնո՛րհ մը։ Կանխաւ կը շնորհեմ։

—Ձեր պարոն հայրը զիս Օկիւսթ չկոչեր ... թէեւ ճշմարիտ և արձանագրեալ անունս այս է ... այլ Քուքու ...։ Դուք ալ կը հաճի՞ք այսպէս կոչել զիս։

—Լա՛ւ, ըսաւ Նօրբէրանս թեթեւակի սրտնեղելով. վերջապէս, պարոն Քուքու, կ՚ըսէիք թէ ....

Ընթերցողը մեծապէս կը սխալի եթէ այս խօսակցութիւններէն կը հետեւցնէ թէ Նօրբէրանս հպարտ, ծառայից հետ խիստ ու մնապարծ էր։ Ո՛չ։ Բայց չունէր նա այն ընտանութիւնն, որ շատ անգամ ճշմարիտ մեծութեան յատկանիշն է։ Շիտակն ըսելով վեհերոտ էր։

Քուքու կը սիրէր զայն —չէ թէ միայն Մօնթէ-Քրիսթօյի հրամանաւն— այլ այնպիսի համակրութեամբ մը, որ ի վաղուց հաստատուած էր։

—Անիծա՛ծ, կ՚ըսէր մայր Քարամանի, զոր ընդհուպ պիտի գտնենք, և որ տանը մէջ վերակացու-հանդերձապահի պաշտօն կը կատարէր։ Անիծա՛ծ, ունեցածս կուտայի սա լակոտը արթնցնելու համար։

—Ան ալ կ՚ըլլայ, չարաճճի, կը պատասխանէր գէր մայրիկը, որու գիրութիւնը կրկնապատկուած էր, բայց զուարթութիւնն ու բարութիւնը չէր փոխուած։

Բայց Նօրբէրանս չէր փոխուեր։ Եւ Քուքու ակամայ անհանգիստ կ՚զգար ինքզինքն իր նորատի տիրոջն առջեւ, որ ա՛յնքան ցուրտ, ա՛յնքան կանոնաւոր էր։

Ինչ որ է առ այժմ հարկ էր դերակոմսին հարցմանը պատասխանել։

Վերջապէս Պէրթուչիօ բան մը չէր ըսած։ Մօնթէ-

Քրիսթօյի հետ մեկներ էր, ահա այնչափ։ Չէր կրնար գուշակուիլ թէ արդեօք երկար ճամբորդութի՞ւն մը պիտի ընէին, քանի որ, ըստ սովորութեան, կոմսն հետը բնաւ ծրար չէր տաներ։

Բաց յաստի ծառայք լաւ կրթուած ըլլալով՝ ամենափոքր լրտեսութիւն մը չէին կրնար ընել։

Միայն բան մը կար որ անժխտելի էր։ Մօնթէ-Քրիսթօյի կոմսն այլեւս ապարանքը չէր։

—Շնորհակալ եմ, բարեկա՛մս, ըսաւ Նօրբէրանս՝ Քուքուն նշանացի ճամբելով։

Երբ զուավը դարձաւ և զինուորաբար սկսաւ դէպ ի դուռն երթալ՝

—Պարոն Քուքու, ըսաւ Նօրբէրանս։

Քուքու յանկարծ կանգ առաւ և անշարժ կեցաւ։

Նօրբէրանս անոր մօտեցաւ։

—Վերստին կը հաւաստե՞մ ձեզ թէ, ըսաւ փոքր ինչ դողդոջուն ձայնիւ, ես ո՛չ չար եմ ո՛չ ալ ապերախտ։ Գիտեմ որ յոյժ անձնուէր էք ինձ. գիտեմ որ ժամանակաւ հօրս օգնեցիք կեանքս փրկելու համար ....

—Այդ խօսքը չընենք, պարոն կոմս։

—Ինչո՞ւ։ Կ՚ուզեմ ապացուցանել ձեզ թէ սիրտս չմոռնար։ Ըստ երեւութին ցուրտ ըլլալուս համար պէտք չէ ոխ պահել ինձ ... օն, ձեռքերնիդ տուէ՛ք։

Քուքու, որ արտասուելու չափ այլայլեր էր, իր լայն թաթն զգուշութեամբ դրաւ թերակոմսին փափուկ ձեռքին վրայ։

Դերակոմսը գորովանօք սեղմեց նորա ձեռքն։

—Ա՜յ, գոչեց զուավը։

—Ի՞նչ կայ ... հարցուց Նօրբէրանս զարմանօք։

—Ի՞նչ կայ… ներեցէ՛ք… ոչինչ… միայն թէ ….

—Ի՞նչ ….

—Է՛հ, ես զգացածս կը խօսիմ։ Գիտէ՞ք որ, պարոն դերակոմս, շատ ուժով ձեռք մ'ունիք… ես ալ բոլորովին տկար չեմ և քիչ շատ ոյժ ունիմ… բայց կ'երդնում թէ ձեր մատերն երկաթեայ մամուլի մը նման սեղմեցին ձեռքս։

Եսբէրանս զարմանօք կը նայէր իւր սպիտակ ձեռքերուն, որոց վրայ նեարդներն բնաւ անհարթութիւն մը չէին ձեւացնէր։

—Բարեկա՛մ, ըսաւ ցած ձայնիւ՝ գոգցես երազին մէջ խօսելով, ոյժով եմ։

—Զափազանց… ձեր հօրը պէս, այսինքն ամէն մարդէ աւելի։

—Գոնէ մէկ տեղերնիդ չցաւեցա՞ւ…

—Ա՛հ, ոչ, չսեղմեցիք։

Եսբէրանս միշտ ձեռքերուն կը նայէր։ Իւր աչացը մէջ տեսակ մը վախ կար։

—Այսու հանդերձ, յարեց Քուքու զուարթօրէն, ձեռաց այս սեղմումն մեծ հաճոյք պատճառեց ինձ…։ Պարոն դերակոմսն ո՞ւր պիտի նախաճաշէ։

—Վարը, ճեմելին։

—Պարոն դերակոմսն առանձի՞ն պիտի ըլլայ։

—Չեմ գիտեր։ Կարելի է որ սեղանակից մը գայ։ Բայց մէկը հրաւիրած ըլլալս չեմ յիշեր։

—Պարոն դերակոմսն ամէն պարագայի մէջ կրնայ վստահ ըլլալ։ Զանգակը զարկածին պէս նախաճաշը պատրաստ է ….

Քուքու ուրախ զուարթ և Եսբէրանս իւր ձեռքը

սեղմած ըլլալուն հպարտանալով —թէեւ պահ մը դադրող արեան շրջանը վերահաստատելու համար մատերն իրարմէ բաց բռնելու ստիպուած էր— սանդուղն ի վար կ'իջնէր մրմնջելով.

—Կրո՛ղ, մե՛ղք որ այնքան վեհերոտ է։

Գ.

Ի՞նչ պիտի ընէ.

Եսբէրանս առանձին և միեւնոյն տեղը կանգուն կեցեր էր։

Նորա ճակատը սովորականէն աւելի մթագնած էր։

Յանկարծ երկու ձեռքը գլխուն տարաւ և տեսակ մ'հառաչ ելաւ կուրծքէն։

Յետոյ վազեց դրան մը քով, զոր ալեծածան ծալքերով օթոց մը գոցած էր, բացաւ զայն և մտաւ փոքրիկ ու մթին սենեակ մը, որ աղօթարանի կը նմանէր։

Թուխ գոյն ապակիներէն ներս աղօտ լոյս մը կը թափանցէր։

Եսբէրանս տենդային շարժմամբ մը զանոնք բացաւ և ակնախտիղ լոյսը սենեակը խուժելով՝ Թուխ կերպանները լուսաւորեց։

Գարնան հոտերն ալ այդ պատուհանէն ներս կը մտնէին։

Եսբէրանս պահ մը անշարժ կեցաւ, յետոյ պատին կողմը դառնալով՝ վարագոյր մը բացաւ։

Բարձր, հիանալի և գրեթէ մարմնաւորեալ կենդա-

նագիր մը կար հոն ։

Մօնթէ-Քրիսթօյի կոմսին կենդանագիրն էր այն ։

Միեւնոյն շարժմամբ գիմացի կողմն ալ երկրորդ կենդանագիր մը բացաւ ։

Նա ալ մօրը կենդանագիրն էր, այն կնոջ որ անունով Տեբէտելէնլի Ալիի դուստր Հայտէ կոչուած էր ։

Նսբէրանս զանոնք երկուքն ալ կը դիտէր և աչերն մէկէն միւսին վրայ կը դառնային ։

Արեւու մէկ ճառագայթն սենեկին մէջ թափանցելով՝ եկաւ կոմսին նայուածքը լուսաւորեց ։ Կարծես թէ կենդանագիրը պիտի խօսէր ։

Երիտասարդը խոնարհեցաւ ։

—Ո՛վ հայր իմ, ըսաւ ցած ձայնիւ, ո՛վ մայր իմ, գիս մօտ՛կ ըրէք, դատեցէ՛ք, խորհուրդ տուէք ինծ ։ Ո՞վ եմ ես ։ Ո՞ւր կերթամ ։ Ապագայս ի՞նչ է ։ Արդեօք յանցաւո՞ր եմ թէ ....

Ամբողջ մարմինը ցնցուեցաւ, և աւելի եւս ցած ձայնիւ յարեց ։

—Խե՛նթ ։

Յետոյ գլուխն ետ տանելով և յանկարծական խանդով մը շարունակեց ․

—Ո՛չ, խենթ չեմ ։ Խելքս գլուխս է ։ Եւ սակայն ես գիս չեմ կրնար հասկնալ ։ Ո՛վ հայր, ինչո՞ւ չհամարձակեցայ ձեզ խօսիլ, սիրտս բանալ ձեզ ։ Դուք ըսածս պիտի հասկնայիք, գիս պիտի խրախուսէիք ու խրատէիք ։ Վասն զի այժմ —նոյն իսկ այս վայրկենիս— երբ ձեր նայուածքն իմ վրաս կը հանգչի, ինծ այնպէս կը թուի թէ քօղ մը կը պատռի ....

Կեանքէն կը վախնամ, ինքզինքմէս կը վախնամ․․ կրած անունէս կը վախնամ, կը վախնամ ձեր մեծութենէն, որու փայլը կը շլացնէ գիս և ստուեր միայն կը թողու ինծ․․ ։ Այո՛, ճշմարտութիւնն այս է ահա՛ ։

Նսբէրանս զայս ըսելով մեծաքայլ կը շրջէր ։

Դժուարին էր իրեն խղճին վիճակն հասկնալ ։

Մօնթէ-Քրիսթօ իւր որդւոյն ուղղած նամակին մէջ ճշմարիտ ըսած էր ։ Մեծ կոմսն անգիտակից նուաճող մը, բռնաւոր մ՚էր ։ Չէ թէ ունէր այն բռնապետական խստութիւնն, որու չափազանցութիւնն դիմադարձութիւն յառաջ կը բերէ, այլ իւր բարոյական հանդարտ բռնութեամբն զամէնքն հնազանդութեան, անձնուրացութեան կը բռնադատէր ։

Նսբէրանս երիտասարդ, թերեւս կրակոտ և անշուշտ եռանդուն էր ։ Բայց Մօնթէ-Քրիսթօ իւր ծայրայեղ հպարտութեամբն երբեք չէր մտաբերած քննել թէ ո՛յք էին զաւկին կրքերն ու ընդունակութիւնն ։

Կ՚ուզէր որ այն քսանամեայ երիտասարդն ունենար այն ծանր փորձառութիւնն, զոր տարիները տուած էին իրեն ։

Չէսբէրանս գիտուն ըրած էր և կը կարծէր թէ պիտի կարենար փիլիսոփայ մ՚ընել զայն ։

Երբ դէպք մը տեղի ունենար, Մօնթէ-Քրիսթօ ուղղամտութեան դասատուի մը նման վարդապետօրէն կը բացատրէր նմա անոր բուն պատճառն ։

Նսբէրանս կ՚ուզէր այս ինչ բանին հանիլ, այնինչը ծաղրել, հիանալ կամ պարսաւել՝ այն երիտասարդական սիրուն թեթեւամտութեամբ, որ աւելի բնազդմանց կը հպատակի քան թէ բանականութեան ։ Բայց հօրը ցուրտ միտքն այն ծիծաղները կամ արցունքները

կը դադրեցնէր։

Էտմոն Տանթէս երիտասարդ, կրակոտ, եռանդուն, յոյսերով և պատրանօք լի եղած էր ատենով։ Այսօր Մօնթէ-Քրիսթօ կը մոռնար զայս. մանաւանդ կը մոռնար թէ Էսբէրանս քսան տարեկան էր։

Գեշ բան էր ասանկ երիտասարդ սրտի մը մէջ երիտասարդական բոցերը մարել, նորա խիղճն սկեպտականութեամբ և երկբայանօք խանձել.

Եւ սակայն Մօնթէ-Քրիսթօյի գործն այս եղած էր։

Այո՛, իւր որդւոյն համար բարի, կաթոգին և անձնուէր եղած էր։ Անոր ամէն բան սորվեցուցած էր, զայն հարուստ և զօրաւոր ըրած էր։ Ինչպէս որ ինքն ալ կ՚ըսէր, կռւոյ համար զինած էր զայն։ Զրահը լաւ խընամեր էր և սիրտը բնաւ։

Եւ այս էր խղճի այն տարօրինակ կացութեան պատճառն, որու մէջ կը գտնուէր Էսբէրանս։

— Ձեր կեանքովն ապրեցէք, ձեր մտքովը մտածեցէ՛ք, կ՚ըսէր հայրն իրեն։

Բայց նորա գործելու կարողութիւնը մարելէ ետքն էր որ այդ կարողութեան կը դիմէր։ Մի՞թէ նա կը ճանչնա՞ր այն կեանքն, առ որ կը կոչէր զինքն իւր հայրը։ Ո՞չ ապաքէն քսան տարի կաշկանդեր էին այն միտքը, զոր այժմ կը հրաւիրէին ասպարէզ նետուելու։

Իրաւ է որ Էսբէրանս հայրը չէր մեղադրեր։ Եթէ մեղադրէր ալ՝ անիրաւ էր։ Մօնթէ-Քրիսթօյի բնութիւնն ունեցող մարդիկ մինչեւ տղու մը, պատանւոյ մը աստիճանը չեն կրնար խոնարհիլ. կը ջանան զայն մինչեւ յինքեանս բարձրացնել։

Բայց այս եղական դաստիարակութենէն ի՞նչ հետեւած էր։

Էսբէրանս ըսած էր զայս նոյն իսկ ինքզինքին համար հազիւ լսելի մրմունջով մը։

Կը վախնար, ինքզինքմէն և ուրիշներէն կը վախնար։

Ամէն անգամ որ այս քսանամեայ սրտին մէջ թռիչ մը տեղի կ՚ունենար, ամէն անգամ որ ակամայ և յանկարծական ձգողութեան մը կը հնազանդէր, անմիջապէս իւր վրայ դադար մը տեղի կ՚ունենար։

Այն դէպքին, այն գործին, այն գեղեցկութեան առջեւ, զոր Էսբէրանս բարութեան կամ մեծութեան տիպն համարած էր, իւր հայրը՝ Մօնթէ-Քրիսթօ պաղ և հեգնական կերպիւ կը ժպտէր։

Մօնթէ-Քրիսթօ այլեւս չէր հաւատար։ Էսբէրանս ալ չէր համարձակեր հաւատալ։

Զարմանալի՛ բան, Մօնթէ-Քրիսթօ կ՚զգար որ ինքն Էսբէրանսի ակնկալած հայրը չէր։ Բայց կը բնտռէր թէ ի՛նչ բանով իւր պաշտօնին դէմ կը մեղանչէր։ Կը տեսնէր որ որդին տխուր և լուռ էր, և չէր հասկնար թէ անոր պէտք եղածն ճիշդ երիտասարդական այն անփոյթ ուրախութիւնն, այն վսեմ և անուշ յափշտակութիւնն էր, որ ատենով զէտմօն Տանթէս Մէրսէտէսի ծնգանց առջեւ կը խոնարհեցնէր։

Ո՜հ, չըլլա՜յ որ ձեր զաւակները կատարեալ տեսնել ուզէք։

Այն խելօք պատանին, որ իւր զգացումները կը չափաւորէ, տպաւորութիւնները կը քննէ ու կը կշռէ, կատարեալ էակ մը չէ։

Սակայն Մօնթէ-Քրիսթօ հասկցած էր թէ հարկ էր որ Էսբէրանս ազատ ձգուէր։ Ուստի յանկարծ և ծած-

կապէս մեկներ էր։ Անուղղայ էր նա, և այսպէս յանկարծ աներեւութանալուն մէջն ալ թատերական բան մը կար։

Խոբէրանս առանձին մնացեր էր, ինքզինքն առանձին կ'զգար և առանձին ըլլալուն կը վախնար։

Մօնթէ-Քրիսթօ կը սխալէր, երբ կ'ըսէր թէ որդին զինած էր կենաց կռիւներուն համար։ Այո՛, կենաց եղերերգութեանց դէմ զինած էր, բայց ոչ թէ առօրեայ կենաց սովորական ցաւերուն դէմ.

Խոբէրանս ամէն լեզու կը խօսէր։ Սակայն կար լեզուներ, զորս չպիտի հասկնար, այսինքն այն լեզուներն՝ որք ականջէն ի վար կը փսփսացուին և որք որչափ ցած՝ այնքան ճարտարախօս են։

Խոբէրանս այնքան ուժով էր որ, Բուքու իսկ կը խոստովանէր. և սակայն ոչ ոք անոր չափ տկար պիտի գտնուէր ճշմարիտ ցաւոց դէմ։ Ինչպէս ժամանակաւ Հռովմայեցի մը, նա եւս առանց դեղնելու կրնար դաստակը խարոյկի մը վրայ դնել։ Բայց գնդասեղի մը խայթուածքը զինքը պիտի դողացնէր, թերեւս իսկ աղաղակել տար։

Հիմայ որ Մօնթէ-Քրիսթօ հոն չէր, Խոբէրանս առանց մօր տղու մը պէս ինքզինքն առանձին կ'զգար։

Յանկարծ գերագոյն որոշում մ'ըրաւ գոգցես։

—Այո՛, գոչեց, պիտի ապրիմ, այսպէս կ'ուզեմ։ Այն սոսկալի անծանօթին առջեւ չպիտի ընկրկիմ։

Յանկարծ կարմրութիւն մը պատեց նորա ճակատը։

Չեմ գիտեր ի՛նչ յիշատակ յանկարծ անցեր էր մտքէն։

Ապրի՛լ. արդեօք առաջին անգամն էր որ այս բուռն փափագը կը տիրէր նորա սրտին։

Ո՞չ ապաքէն արդէն այն անգիտացեալ կեանքն ընդնշմարած էր երբեմն։

Այս միջոցին ապարանքին զանգակն երկու անգամ զարնուեցաւ։

Այս նշանն այցելութիւն մը կը ծանուցանէր։

Խոբէրանս ձեռքը ճակտին տարաւ։

Յետոյ իւր դէմը գտնուող սիրեցեալ կենդանագրերուն դառնալով՝

—Ո՛վ մայր իմ, սո՛ւրբ և անո՛ւշ մայր, ըսաւ բարձրաձայն, տո՛ւր ինձ քու սրտիդ փափկութիւնը, խանդուցդ ջերմութիւնը, սիրոյդ մաքրութիւնն. և դո՛ւ, հա՛յր իմ, տո՛ւր ինձ քու ոյժդ ու քաջութիւնդ։ Արդեօք ձեզ արժանի պիտի ըլլա՞մ։

Եւ վերջին նայուածքով մը համբուրելով այս էակներն, որք իրեն համար անցեալն ու ներկայն կը պարունակէին, զանոնք վարագոյրին ներքեւ ծածկեց։

Պատուհանին մօտենալով՝ յափշտակեալ աչօք դիտեց միջոցը, խոր երկինքն, և գրեթէ խորհրդաւոր եռանդեան արտայայտութիւն մը նորա դէմքը լուսաւորեց։

Պատուհանը փակեց։

Խորհրդաւոր խցիկը վերստին մթութեան մէջ թաղուեցաւ։

Սենեակը վերադարձաւ։

Բուքու ներս մտաւ և արծաթէ ափսէի մը վրայ այցետոմս մը ներկայացուց։

Խոբէրանս այցետոմսը դիտեց և ուրախութեան շարժում մ'ըրաւ։

—Հիմայ կուգամ, ըսաւ. երկու սպաս դրէք և կերակուրն հրամցուցէք։

Դ.

Յառա՜չ.

Նոբէրանս փութանակի վար իջեր էր և սեղանատան մէջ —որ դրուագագործութեան և մուսինի ճշմարիտ հրաշակերտ մ'էր— երկու ձեռքերը բաց մօտեցաւ երիտասարդի մը, որ սրտակցաբար սեղմեց նորա ձեռքերն։

—Սիրելիս Կօնթրան, ըսաւ, լաւագոյն վայրկենի մը չէիր կրնար գալ։ Եւ չեմ գիտեր թէ այցելութեանդ համար ի՛նչպէս շնորհակալ ըլլամ քեզ ....

Նա, որու ուղղուած էր այս խօսքը, շուրջ 25 տարեկան բարձրահասակ, շէկ խարտեաշ մազերով երիտասարդ մ'էր, որու զուարթ դէմքն անկեղծութիւն կը բուրէր։

Նա նկարիչ մ'էր, Կօնթրան Սապրան, և արդէն գրեթէ հռչակաւոր էր։

—Նա՛, պատասխանեց ժպտելով, ահա՛ լաւ ընդունելութիւնն այսպէս կ'ըլլա՞յ։

Երկու ձեռքն Նոբէրանսի ուսերուն վրայ դրաւ։

—Բայց ... հոս ի՞նչ բան տեղի կ'ունենայ։

—Ի՞նչ ըսել կ'ուզէք, ըսաւ դերակոմսը թեթեւակի շփոթելով։

—Հազիւ կրնամ այս բանը բացատրել ձեզ։ Բայց պատուոյս վրայ կ'երդնում թէ երբեք զձեզ այսօրուան պէս տեսած չունէի ....

—Մի՞թէ առանց իմ գիտութեանս ... կերպարանափոխուե՞ր եմ ....

—Է՛հ, թերեւս ...։ Արդարեւ ձեր դէմքը, որ կը խոստովանիմ թէ սովորաբար քիչ մը տխուր էր, տեսակ մը ներքին բերկրութեամբ լուսաւորեալ կը թուի ...աչերնիդ կը փայլին ... ձեզի բան մը ըսե՞մ։ ապահով եմ որ գաղտնիք մ'ունիք ինձ վստահելու։

Երկու երիտասարդք նստեր էին սեղանին առջեւ, որ յարդարուած էր այն գերազանց շքեղութեամբ, որու մէջ Մօնթէ-Քրիսթօյի բացառիկ ճաշակը կը տեսնուէր։

—Գաղտնի՛ք մը. կը սխալիք, ըսաւ Նոբէրանս։ Եւ ինձ համար ալ դժուարին է այս մեծ փոփոխութիւնը բացատրել ձեզ։

—Եւ սակայն այդ փոփոխութիւնն յոյժ իրական է։ Եթէ դուք իսկ ինքզինքնիդ մտիկ ընէք, ձեր ձայնին մէջ չեմ գիտեր ի՛նչ հնչիւն մը պիտի գտնէք, որու վարժուած չեմ ....

Նոբէրանս տեսակ մը անհամբերութեամբ անոր խօսքըն ընդմիջեց։

—Այդ խօսքը գոցենք, սիրելի՛ս, ըսաւ աշխուժիւ։ Սխալ են այն նշաններն, զորս կը կարծէք նշմարել, վասն զի ուրախանալու պատճառ մը չունենալէս զատ, ընդհակառակն տխրելու մեծ պատճառ մ'ունիմ ....

—Պա՜հ, գոչեց Կօնթրան խնդալով, արդեօք չկրցա՞ք լուծել այն եսի և ոչ-եսի խնդիրներն, որոց վրայ այնքան լրջօրէն խօսեցաք ինձ վերջին այցելութեանս ատեն։

—Հայրս մեկնեցաւ, ըսաւ Նոբէրանս ծանրութեամբ։

Կօնթրան անոր նայեցաւ։

Երկու երիտասարդաց յարաբերութիւնն արդէն երկու տարի եղած էր, և Նոբէրանս, որու բնաւորութիւնն

տեսակ մ'անընտելութեամբ տոգորեալ էր, ուրիշ բարեկամ չունէր։ Կօնթրան նկարչութեան արուեստահանդէսին մէջ լաւ յաջողութիւն մը գտեր էր։ Նոբէրանս, որ արհեստական նուրբ ճաշակի տէր էր, նորատի նկարչին նկարը նշմարեր և նորա այլանդակութիւնն որ միանգամայն խորհրդաւոր նկարագիրն աչքի զարկեր էր։

Գնչուհի մ'էր որ ջութակ կը զարնէր ու կը պարէր։

Նոբէրանս այս նկարը գնել ուզեր էր։ Պերթուչչիօ նկարչին տունը գացեր էր հետն ունենալով անանկ գումար մը, որու մէկ տասներորդն բաւական կը թուէր այն գործը գնելու։

Բայց Կօնթրան մերժեր էր իր նկարը ծախել։

Նոբէրանս, որ իր բոլոր մտահաճութեանց անմիջապէս գործադրուելուն վարժուած էր, զարմացաւ և ինքը գնաց Կօնթրանի գործարանը։

—Պարո՛ն, ըսաւ երիտասարդն իրեն, քսան հազար ֆրանք կ'առաջարկէք անանկ պատկերի մը, զոր վաճառական մը հազիւ յիսուն ոսկւոյ կը գնէ ... և սակայն կը մերժեմ։ Սակայն ձեր թախանձանքն, որ կը խոստովանիմ թէ մեծ պարծանք մ'է ինձ համար, կը հարկադրէ զիս բացատրութիւն մը տալ ձեզ։ Այս նկարը ինձ համար յիշատակ մ'է և չեմ ուզեր ու չեմ կրնար ծախել զայն ....

Եւ որովհետեւ Նոբէրանս մանկական հետաքրքրութեամբ մը կը հարցաքննէր զայն.

—Ո՛հ, ըսաւ, ասոր մէջ ո՛չ եղերգութիւն կայ և ո՛չ բանաստեղծութիւն։ Շատ պարզ, գրեթէ գռեհիկ բան մ'է։ Սիրուհի մ'ունէի, զոր շատ կը սիրէի։ Խեղճը

կուրծքի հիւանդութիւն ունէր։ Երբեմն երկուքս թեւ թեւի դաշտերուն մէջ ըստ դիպաց կը շրջագայէինք, ներկային վրայ կը խօսէինք և չէինք համարձակեր ապագային վրայ խօսիլ ...։ Օր մը որ Մէօտօնի անտառին մէջ կորսուած էինք գրեթէ, զարմանալի ձայն մը մեր ուշը գրաւեց ....

«Այլանդակ, գրեթէ վայրի մեղեդի մ'էր այս։ Երբեմն բարկութեան աղաղակ մը, երբեմն ալ անանկ անուշ ողբեր, որ կարծես թէ տղեկ մ'էր զանոնք մրմնջողը։

«Կամաց մը մօտեցանք։ Եւ ճիւղերուն ետեւ ծածկուած՝ տեսանք նորատի գնչուհի մը, որ իր թուխ ոտիցը ծայրը կոխած՝ ջութակ կը զարնէր ....

«Այս անկանոն, բայց յոյժ ազդեցիկ երաժշտութիւնը, խոր, անուշ և միանգամայն ցաւագին այլայլութիւն մը կը պատճառէր մեզ ....

«Մտիկ կ'ընէի, այն տարօրինակ նուագը զիս կ'որբէր, երեւակայութեանս մէջէն կ'անցնէին տարտամ տեսիլներ, որք այն անիծեալ կնտնտոցին ներքեւ արագօրէն կ'աներեւութանային. յանկարծ զգացի որ ընկերուհւոյս թեւը ծանրացեր էր ....

«Դժգոյն գլուխն ուսիս կռթներ էր ....

«Նուաղած էր ....

«Զինքը թեւոցս մէջ առի ու տարի։ Ութ օր վերջը մահը մեր դուռը կը զարնէր։ Նա ըսաւ ինձ. Կը փափագիմ Գնչուհին վերստին մտիկ ընել,

«Չէի կրնար զինքը թողուլ։ Բարեկամներս զրկեցի որ այն անծանօթ աղջիկը բնտռեն։

«Ամէն առաւօտ անձկանօք պատասխան կը հարցնէր ինձ։

«Եւ երբ կ'ըսէի իրեն թէ Գնչուհին չէին գտած, կը ժպտէր ու կ'ըսէր·

«—Կ'ուզեմ անգամ մ'ալ լսել զայն, պիտի սպասեմ ու յետոյ մեռնիմ։

«Չորրորդ օրը անկողնոյն մէջ կիսովին ելաւ և ժըպտելով ըսաւ ինծի·

«—Ահա՛ւասիկ· ա՛լ կրնամ երթալ ....

«Հազիւ այս խօսքերն ըսած էր, փոքր պարտէզին պատին ետեւէն մեղեդի մը լսուեցաւ... պատուհան վազեցի։ Նա էր, Գնչուհին էր։

«Խեղճ հիւանդն անոր գալուստն ի՞նչպէս հասկըցեր էր։ Վասն զի կնտնտոցի առաջին ձայնն ականջս չհասած նա անոր խօսքն ըրեր էր ինծի... չեմ գիտեր ... բայց ուզեց որ Գնչուհին իր սենեակը գայ։

«Այն ժամուն անկարելի էր բան մը մերժել իրեն։ Հաւանեցայ։

«Գնչուհին եկաւ, և խեղճ հիւանդն այնքան դըժգոյն և հիւծեալ տեսնելով, սկսաւ նուագել այնքան յուշիկ... ո՛հ, այնքան յուշիկ որ, կարծես թէ լարերն աշնանային ծառոց թելերէն աւելի նուրբ թելերէ հիւսուած էին ....

«Խեղճ էմէս ժպտելով մօտիկ կ'ընէր, և աւա՜ղ, վերջին շունչը շրթանցը վրայ էր։

«Վասն զի յանկարծ գլուխ առ ինքն քաշեց, համբուրեց ու մեռաւ։

«Ջութակը լռեր էր ....

«Այն Գնչուհին, պարոն, այն է զոր վրձինս ջանաց կտաւին վրայ նկարել։ Հիմայ հասկցա՞ք թէ կան յիշատակներ, որք ոսկւով չեն կրնար փոխարինուիլ։»

Այս միջոցին Նսբէրանս կը ջանար կրցածին չափ հօրը վարմունքն ընդօրինակել։ Նա որ երբեք պակասութիւն մը չէ ունեցած՝ առաջին քարը թող նետէ անոր։ Հազիւ տասնեւինն տարեկան էր։ Պաղարիւնութիւն կը կեղծէր։

Կօնթրանի պատմութիւնն, զոր յոյժ պարզօրէն պատմած էր, սաստիկ յուզեր էր զինքը, այնքան որ չէր ուզեր խոստովանիլ։ Ուստի իր ամենէն պաղարիւն և անկլիական կերպարանքովը պատասխանեց նկարչին։

—Այդ պատմութիւնն յոյժ շահեկան է, պարոն։ Բայց յիսուն հազար ֆրանք պիտի վճարեմ։

Կօնթրան զարմացեր ու միանգամայն վշտացեր էր։ Ուստի մասնաւոր ցամաքութեամբ մը կրկնեց իր մերժումը։

Նսբէրանս ինքզինքմէն, ուրիշներէն, ամէն մարդէ դժգոհ՝ հեռացաւ։

Զարմանալի բնաւորութիւն մ'ունէր նա։ Հազիւ թէ տուն վերադարձած էր, իր վարմունքէն սկսեր էր խոյնիլ։

Հեգնական ժպտով մ'արտասանած վերջին բառերն ո՞չ ապաքէն կը նշանակէին թէ այն մոռացածին առասպելին չէր հաւատար և թէ ինքը, միլիոնատէրը, կենթադրէր թէ նկարիչը կարելի եղածին չափ սուղ կ'ուզէր ծախել նկարն իրեն։

Անձնասիրութիւնն ոյժգին բռնած էր զինքն։ Սա այնպիսի ճնշում մ'է, որմէ դժուարին է ազատիլ։ Երկու օր վարանեցաւ և այդ երկու աւուրց մէջ միտքը շարունակ նոյն յիշատակաւ զբաղած էր։

Երրորդ օրն առանձինն դուրս ելաւ, ուղղակի նը-

կարչին տունը գնաց, դուռը զարկաւ և ներս մտնելով՝ պարզապէս ըսաւ.

—Պարո՛ն, երկու օր առաջ ձեր նկատմամբ գէշ վարուեցայ։ Կը խնդրեմ որ ներէք ինծի։

Կօնթրան, ազնիւ, փափուկ և հպարտ բնութեան տէր էր։ Երկար ատեն որբ մնալով՝ կեանքն աղէկ ճանչցեր էր և ներողամտութեան վարժուած էր. ինչ որ մեծ բան է։

Անմիջապէս հասկցաւ թէ այս սեւ ու քօղարկեալ աչերով փոքր ինչ տմոյն դէմքով, գրեթէ կնոյին փափկութեամբ գեղանի երիտասարդը տղայ մ'էր տակաւին, որ կենաց հեշտ գոհունակութիւնները միայն գիտէր։ Անոր բարոյական խօսելու և իւր անվայել վարմունքէն ո՛րչափ վշտացած ըլլալը բացատրելու անմտութիւնը չըրաւ. այլ երբ բարեկամ, երբ ընկեր խօսեցաւ անոր հետ, երբ թէ երկար ատենէ ի վեր ճանչցած ըլլար զայն։

Նոբէրանս առանց խօսելու, առանց նորա խօսքն ընդհատելու մտիկ կ'ընէր։

Իւր բնածին տխուր անվստահութիւնն կը մաքառէր այն անկեղծ ձգողութեան դէմ, որ զինքն առ Կօնթրան կը յանկուցանէր։ Բայց Կօնթրան, որ ճշմարիտ համակրութեամբ լի էր, չնշմարել կը ձեւացնէր։

Եւ Նոբէրանս բարեկամ մ'ունեցաւ։

Իւր սիրտը մի միայն Կօնթրանի կը բանար, բայց ոչ ամբողջ։ Վասն զի տակաւին հին բնութիւնը բոլորովին չէր մերկացած։ Երբ մի քանի անուշ ժամեր անցունէր Կօնթրանի հետ և մտիկ ընէր արհեստագէտին զուարթ ծիծաղներն, ճշմարտութիւնը ծածկող հակաբանութիւններն, այն կենաց արտայայտութիւններն, որք

զինքը կը զարմացնէին և կը հրապուրէին միանգամայն, վերստին իւր մարմարեայ դէմքը կ'զգենուր Մօնթէ-Քրիսթօյի առջեւ ներկայանալու համար։ Ո՛րքան ընտանիքներ կան, որոց զաւակներն այսպէս կը կեղծեն և հայրը չնշմարեր։

Կօնթրան գաղտնապահ ըլլալով՝ նորա կենացը գաղտնիքը չէր հարցներ։ Լաւ գիտէր թէ պիտի գար օր մը որ թիթեռնիկն իւր պատեանէն պիտի պրծէր։

—Հայրս մեկնեցաւ, ըսեր էր Նոբէրանս։

—Ի՛նչ, Պ. տը Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսը....

—Այս գիշեր ապարանքէն հեռացաւ....

—Ո՞ւր գնաց։

—Չեմ գիտեր։ Հայրս մի քանի տող նամակ մը գըրեր է ինծի միայն։

Կօնթրան անօգուտ համարեց զարմանալ։ Անտարբեր անձանց տունն էր այն։ Հայրն առանց որդւոյն հրաժեշտ տալու կը մեկնէր, և որդին ալ պարտք կը համարէր այս բանը բնական գտնել։

Մարդ մեծ ըլլալու համար քիչ մը տառապելու է։

—Ըսել է առանձին ու ազատ էք հիմայ....

—Ո՛հ; ըսաւ Նոբէրանս տխրութեամբ ժպտելով. արդէն ազատ չէի՞։

—Այո՛... բայց վերջապէս...։ Օ՛ն, այս խօսքը դոցենք։ Եւ....

Երիտասարդը լռեց։ Յայտնի էր որ նոր գաղափար մը կը ծագէր մտքին մէջ։

—Ձենէ ծառայութիւն մը խնդրելու եկայ, ըսաւ։

—Ինծմէ՞, ըսաւ Նոբէրանս։ Ադկից աւելի մեծ հաճոյք չէիք կրնար պատճառել ինծի...։ Գիտէք որ ամէն

կրցածս կ՚ընեմ ....

—Այո՛, այո՛, հիմա ալ կ՚ելլէք միլիոններ կ՚առաջարկէք ինձ ....

—Միտքս այդ չէր, գոչեց Նսբէրանս փոքր ինչ դըժկամակութեամբ։ Այո՛, հարուստ եմ, շատ հարուստ։ Բայց յանցանքն ի՞մս է ․․․ և միթէ վեհանձնութի՞ւն է այսպէս յանդիմանել զիս այն միլիոններուն համար, զորս ես չընտրեցի և որոց աչք չունիմ։

—Օ՛ն, օ՛ն, մի սրդողիք, բայց կը կրկնեմ թէ զձեզ երբեք ասանկ գրգռեալ վիճակի մէջ տեսած չունիմ։ Եթէ ստակի պէտք ունենայի՝ կուզէի ․․․ և գիտեմ ալ թէ ինչ որ ձերն է՝ իմս ըսել է ․․։ Կը տեսնէք որ մըտքերնիդ կը հասկնամ ....

—Լա՛ւ․ բայց ձեր բարեկամութեանն ու համարմանը չպիտի հաւատամ․․ մինչեւ որ ճշմարիտ ծառայութիւն մը չխնդրէք ինձմէ ․․։ Է՛հ ․․․ ձեզ միլիոն մը տալը ․․․ մեծ բա՞ն մ՚է միթէ ինձ համար․ կը բաւէ որ տետրակէս թուղթ մը պատռեմ, վրան թիւ մը գրեմ և եղաւ։ Բայց խնդրեցէք ինձմէ որ ձեզի համար կըռուիմ, ինքզինքս սպաննել տամ։

Կօնթրան անոր երկու ձեռքերը բռնեց և ժպտելով՝

—Գիտէ՞ք, Նսբէրանս, ըսաւ, թէ ձենէ խնդրելիք մեծագոյն ծառայութիւնս ի՛նչ կրնայ ըլլալ։

—Ըսէ՛ք, պատրաստ եմ։

—Լաւ ուրեմն, սիրելիս․ այդ ծառայութիւնն է ․․․ հանրակառքի մը վրան ելլել ․․։ Ա՛հ, կը զարմանաք և կը մտածէք թէ արդեօք կը ծաղրե՞մ զձեզ ....

—Եթէ այդպէս ալ ըլլայ՝ չեմ սրդողիր, ըսաւ Նսբէրանս անուշութեամբ։

—Այս խօսքերն յոյժ լրջօրէն կ՚ըսեմ․․։ Սիրելիս Նսբէրանս, դուք կը տառապիք ․․․ երջանիկ չէք ....

—Բայց ....

—Մի՛ ժխտէք։ Երջանիկ չէք։ Վասն զի կեղծ և առերեւոյթ կենաց մէջ կ՚ապրիք։ Կ՚ըսեմ թէ չկայ բան մը որ այնքան մեծ երեւի ձեզ, որքան հանրակառքի մը վրան ելնել։ Անկեղծօրէն ըսէ՛ք թէ երբեք ելա՞ծ էք....

—Ո՛չ ․․․ կը խոստովանիմ ....

—Երբ դուրս ելնել ուզէք՝ նշան մը կ՚ընէք, կառքը կը լծեն ․․․ ուր որ ալ ըլլաք՝ կառքերնիդ ձեզ կ՚սպասէ։ Երբ թատրոն երթաք՝ պատրաստ կը գտնէք ձեր ընդարձակ օթեակն ․․։ Երբ ընկերութեանց մէջ մըտնէք, ձեր ճամբուն վրայ ապսպրուած ժպիտներ կան նման ջերոցի ծաղկանց, զորս տան պարտիզպանն օթոցներուն դամած է ․․։ Գիտէ՞ք որ այդ կեանքն անտանելի է, կամ մանաւանդ կեանք չէ ....

—Ինչո՞ւ այս բաներն այսօր կ՚ըսէք ինձ, պատասխանեց Նսբէրանս․ և այսքան ատենէ ի վեր չէք ըսած....

—Սիրելի բարեկամս, ամէն բանին ժամանակը կայ։ ամէն ինչ առիթէն կախեալ է։ Չեմ գիտեր թէ այս խօսքերն ի՛նչպէս բերանս եկան, բայց հաւատի եղիք որ ճշմարտութիւնն այս է ․․։ Դուք միլիոնատէրքդ ճշմարիտ կեանքը բնաւ չէք գիտեր․ դուք մարդկութեան մէջէն այնպէս կ՚անցնիք ինչպէս կ՚անցնի իւղի կաթիլ մը գաւաթ մը ջուրի մէջէն, առանց խառնուելու ․․․ և կը ձանձրանաք ․․․ ահա՛ ճշմարտութիւնն ....

Նսբէրանս դժկամակութեան շարժում մ՚ըրաւ ....

Անհաճոյ էր իրեն որ ուրիշ մը այսքան լաւ կը գուշակէր իր կացութիւնն։

Այս միջոցին նկարչին ազատ վարմունքն վիրաւորիչ կը թուէր իրեն։

— Վերջապէս, ըսաւ, տակաւին չըսիք թէ ի՛նչ ··· զոհողութիւն կը խնդրէք ինծմէ ....

— Նախ ես զոհողութիւն չըսի, ծառայութիւն ըսի։

— Զոհողութիւն կամ ծառայութիւն, ինչ որ է։

— Լա՛ւ, յարեց Կօնթրան անկեղծօրէն խնդալով, ահա՛ պարզաբանութիւնն սխալ։ Մի՛ սրդողիք։ Դուք ճանչցած երիտասարդաց լաւագոյնն էք։ Ուստի իրականէն աւելի չար մի՛ ցուցունէք ինքզինքնիդ։

— Բայց վերջապէս դուք զիս հրահանգելու համա՞ր եկաք միայն։

Արդ հարկ է ըսել թէ՝ Էսբէրանս, տղայութենէ ի վեր վարժուած ըլլալով՝ միշտ ջուր կը խմէր։ Սեղանին վրայ առաջին կարգի գինիներ կային։ Բայց անոնց չէր դպչէր։ Գիտենք որ Մօնթէ-Քրիսթոյի սովորութիւնն ալ այս էր։ Բնականաբար Էսբէրանս ալ անոր համակերպած էր։

Կօնթրան — որ կ'երեւի թէ մաքիավէլական վարպետութիւններ ունէր— Էսբէրանսի գաւաթին մէջ մատ մը Քսէրէսի գինի լեցուց, յետոյ գաւաթն երկնցուց իր ասպնջականին գաւաթին բաղխելու համար։

— Այսօրուան այցելութեանս պատճառը քեզի խոստովանութիւն մը ... և փոխառութիւն մ'ընել է։

Խմեց։ Էսբէրանս ալ, որու միտքն յոյժ զբաղած էր, խմեց։

— Խոստովանութիւնն ահաւասիկ։ Ես, Կօնթրան, նոր դպրոցի նկարիչներէն, Հռովմի նախկին մրցանակաւորներէն, անցեալ տարուան նկարահանդէսին

երկրորդ աստիճանի պատուանշան առնողներէն, վաղը երեկոյթ մը պիտի տամ ....

— Դո՛ւք ....

— Ես ինքս։ Մանաւանդ թէ պարահանդէս մ'ալ պիտի ըլլայ։

— Ի՛նչ, ձեր գործարանի՞ն մէջ։

— Է՛հ, տէ՛ր Աստուած, գիտեմ որ Քօնքօրտի հրապարակին չափ ընդարձակ չէ. բայց իմաստնոյն տունը կրնայ փոքր ըլլալ, կը բաւէ որ բարեկամօք լի ըլլայ ....

— Բայց ի՞նչ առթիւ ....

— Ո՛հ, այդ բանը մասնաւոր բայց կարճ պատմութիւն մ'է։ Մօնթէ-Բինչիօյի մէջ Հռովմի դպրոցն եղած ատենս Իտալացի ազնուական մը, Վէլլինի կոմսն, ճըշմարիտ մեկենաս մ'եղաւ ինծ համար. որդւոյն նման կ'ընդունէր զիս իր տունը։ Հիմայ Բարիզ կուգայ, և կ'ուզեմ անոր ... ու բարեկամացս համար բան մ'ընել։ Որովհետեւ՝ ինքն ալ միլիոնատէր է ... ո՛հ, ձեր դասէն չէ ... փոքր բան մը, առ առաւելն 20-30 միլիոն, կ'ուզեմ անմիջապէս մեր ընկերութեան մէջ մղել զայն բնակարանս երբ նկարատրահ պիտի յարդարեմ և բարեկամացս գործերէն միւսէօն մը պիտի ձեւացնեմ։ Յետոյ ... ա՛հ, տեսէք հիմայ թէ ի՛նչ մասի պէտք ունիմ ձեզ ... գործարանիս համար քանի մ'օթոցներ ունիմ, բայց ես փառասէր եմ ....

Էսբէրանս սեղանին կռթնած՝ այնքան ուշի ուշով մտիկ կ'ընէր որ, չէր նշմարեր թէ Կօնթրան Քսէրէսի գինին անդադար կը լեցնէր։

— Մենք արհեստաւորքս այնպէս համոզուած եմք թէ ձեզի նման Պղուտոսներէն կամ Միդասներէն աւելի լաւ

ու գեղեցիկ կ'ընենք ամէն բան․․։ Կ'ուզեմ որ գործարանս հրաշալիք մ'ըլլայ։ Արդ, որովհետեւ արեւելեան օթոցներ ունենալ կամ գնելու չափ հարուստ չենք, պարզապէս մեր բարեկամներուն կ'երթանք ու կ'ըսենք․ Պարոն դերակոմս, դուք գանձեր ունիք, կը հաճի՞ք զանոնք ձեր ամենախոնարհ ծառային տրամադրութեան ներքեւ դնելու բարութիւնն ունենալ։

—Այնպէս որ այդ ծառայութիւնը....

—Պարզապէս սա է որ բարեհաճիք փոխ տալ ինձ այն հիանալի կերպասներու մի քանին, զորս օր մը ցոյց տուիք ինձ․․․ այն աննման կարմիր կերպասներն, որք Ճաբօնի մէջ միայն կը գտնուին....

—Շիտակը կը ցաւիմ որ խնդիրն այդպիսի ոչինչ բանի մը վրայ է։ Բայց ես ալ կ'ուզեմ որ դուք ալ գիս ազատ թողուք որ ուզածս ընեմ....

—Տեսնենք ընելիքնիդ ի՛նչ է։

—Կ'ուզեմ, կը պահանջեմ որ կանոնաւորման գործոց բնաւ չմիջամտէք։ Վաղը ձեր ուզած ժամուն ապարանքին կահագործները Զմիւռնիոյ մետաքսեղէնները, Տփղիսի դիպակներն առնելով ասկից՝ պիտի գան ձեր տունը տեղաւորեն զանոնք։

Խօսքը բերանը մնաց։ Կօնթրան ձեռքը սեղանին զարկեր էր ոյժգին։

—Բայց ո՛չ, հազար անգամ ոչ․ ձեր անիծեալ կահագործները զանոնք անշնորհ կերպիւ պիտի կարգադրեն․․․ կահագործութեան, չեմ գիտեր ո՛ր Արիստոտէլի սկզբանց համեմատ, ո՛ր դարեր առաջ երեք միութեանց օրէնքը ցոյց տուած է անոնց․․։ Ես ալ կ'ուզեմ այս բաները ձեռքովս ընել, և միթէ պզտի՞կ բան

կը համարիք աթոռի մը վրայ ելլել չափելով, մուրճ ի ձեռին, հուսա ծալք մը յարդարել, հունա աղբ մը․․։ Կահագործնե՛ր։ Ո՛վ սոսկո՛ւմ, երրակի՛ սոսկում....

Եւ տեսնելով որ Էսբէրանս չփոթութեամբ ու տեսակ մը երկիւղիւ կը դիտէր զինքն։

—Սիրելի՛ բարեկամս, ըսաւ, կ'աղաչեմ որ մտուկներդ բանաս, երկուքս միասին թեւերնիս այն մետաքսներուն մէջ կը մխենք, կը բնտռենք, կ'ուսումնասիրենք․․․ ես բեռնակրի մը նման ծրարս կռնակս կ'առնեմ կը տանիմ, և այս բանն ինձ համար մեծ բերկրութիւն մը պիտի ըլլայ։ Աղեկ միտքս եկաւ, շատ ուրախ կըլլամ թէ որ դուք ալ ներկայ գտնուիք իմ երեկոյթիս....

—Ո՛հ, գիտէք որ ես երեկոյները կ'աշխատիմ....

—Վնաս չունի։ Հասցէս գիտէք։ Գիտցէք որ կիներ ալ պիտի գտնուին։

Էսբէրանս չպատասխանեց։

Ե․

Ժան Վիլտ․

Շատ մարդիկ կան որ արհեստագէտ կը կոչուին և որք ձեր կօշիկներուն կաշին կակղցնող կօշկակարէն չափ ալ իրաւունք չունին այս անունը կրելու։ Այս բառը շատ գործածական է։

—Ինչո՞վ կ'զբաղիք։ Կը հարցնեն անանկ մէկու մը, որ բան մը չ'ըներ։

—Արհեստագէտ եմ, կը պատասխանէ յանդգնութեամբ։

Արհեստագէ՛տ․ ի՞նչ բանի մէջ․ մազի՞, ոտից կօշկոտի՞ թէ... նկարչութեան ....

Հարցաքննութիւնն աւելի հեռուն մղելու չէք համարձակիր։ Այն կենդանին արհեստագէտ օծուեցաւ, և եթէ մէկն անոր վրայով տեղեկութիւն հարցնէ ձեզ, դուք ալ միամիտ թութակի մը պէս կը պատասխանէք․

—Արհեստագէտ մ'է։

Այս բարի դատարկապորտներն ընդհանրապէս հարուստ են։

Վաճառման ապարանաց յաճախորդներէն ըլլալով, ժամանակ վատնելով և անթիւ անմտութիւններ գործելով՝ տեսակ մը փորձառութիւն ստացած են։ Ամենէն հետաքրքրական կարասիք, ամենէն ազնիւ օթոցք, ամենէն հազուագիւտ ձեռակերտք ըստ ամենայն իրաւանց... այն է ստակի իրաւամբ իրենց կը պատկանին։

Նոքա ընթրիքներ կուտան, ի ծննդենէ ասպնջական են։

Եւ գեթ շաբաթն անգամ մը գրագէտներ, ճշմարիտ արհեստագէտներ կուգան սքանչանալ սեղանատան յախճապակիներուն կամ ծխարանի ազիւյէհօսներուն վրայ։

Անոնց տունն ամէն ինչ ճոխ, հոյակապ, շիք է։

Եզրակացութիւնը սա է որ ասոնք բոլոր միլիոնաւոր ֆրանքի եղած են, և երբ մարդ այն հետաքրքրական առարկայից խանութէն դուրս ելնէ՝ կ'ըսէ ինքնիրեն․

—Ի՛նչ վաճառանոց։

Ինչո՞ւ․ վասն զի բոլոր այս բաները զուրկ են այն ան-

հատականութեան և գաղափարի ցոլքէն, որ ամէն բան կը լուսաւորէ և ամենափոքր առարկային ձգողութիւն մը, երեւոյթ մը կուտայ։

Ինքզինքնիդ արհեստագէտ անուանեցէք, ձեր տունը կահաւորելու համար կէս միլիոն ծախսեցէք․ եթէ փղշտացի մ'էք, ինչ որ յոյժ հաւանական է —նոյն իսկ կէս միլիոն ծախսած ըլլալնուդ համար— պիտի կարենանք շլացնել, բայց չպիտի հրապուրէք։

Ընդհակառակն... երբ մէկը —բարեկամ կամ ոչ— Սապրանի տունը մտնէր, անմիջապէս հիացած կը մնար։ Իրաւ է որ տակաւին իւր նկարները շատ բարձր գիներով չէին ծախուեր, սակայն նկարիչը կ'սկսէր լաւ ապրիլ։

Մօնթէնիի ծառուղւոյն վրայ իւր բնակած գործարանին, փոքրիկ բնակարանին (2,400 ֆրանք) մէջ ամէն բանէ աւելի զմարդ հրապուրողն անձնականութեան հոտ մ'էր, որ մինչեւ մարդուս ուղեղը կ'ելլէր։ Չկար շրջանակ մը, նկարիկ մը, փոքր արձան մը որ աննշմարելի մնար։ Կը նմանէր այն ընտրեալ ընկերութեանց, յորս իւրաքանչիւր դէմք մարդուս ուշը կը գրաւէ։ Բընաւ միօրինակութիւն չկար։ Ամէն կողմ անանկ գոյներ, անանկ ձեւեր, որք իրենց եղականութեամբն աչքի կը զարնէին։

Գիշերուան լոյսերովն այս բաներն աւելի եւս հրապուրիչ եղած էին։ Ամենեւին աչքի դեշ երեւցող բան չկար․ կարծես թէ ամէն բան բարեկամական, յանկուցիչ երեւոյթ մ'ունէր։

Կօնթրան ճշմարիտ ըսած էր։ Զամէն ինչ ինքը կարգադրեր էր իւր աշակերտին՝ Մուսի օգնութեամբ։ Հօն օթոցի անանկ ծալքեր կային, որք հրաշակերտներ էին։

Ուրիշ բան ալ կար ։ Քիչ մ՚առաջ յիշած դատարկասուններս կրնար խել մը դրամատոմսերու զօրութեամբ իր տունը բերել տալ այն ինչ հռչակաւոր երգիչն կամ թատրոններու մէջ ծափահարուող երգչուհին , ինչպէս որ յանցաւոր մը բերել կուտան երկու ոստիկանով ։ Բայց նոյն իսկ եթէ Ռօչիլտի պէս հարուստ ըլլար , չէր կրնար իր սրահներուն մէջ համախմբել բոլոր այն հռչակաւոր անձինքն , որ պարզ հրաւէրով մը փութացեր էին գալ և իրենց կաթոգին համակրութիւնն ապացուցանել Կօնթրանի ։

Կան անանկ մենաշնորհեալ տուներ , որք չեզոք երկիր մ՚են , ուր գրականութիւնը , թատրոնը , նկարչութիւնն միմեանց կը պատահին ու կը խառնուին . ամէն թշնամութիւն կ՚անհետանայ ու կը հալի այն ընդհանուր համարման մթնոլորտին մէջ , զոր հասարակաց բարեկամն կը ներշնչէ ։

Անուշ խօսակցութիւններ , անկեղծ ծիծաղներ , գրաւիչ զուարթութիւններ կային ։ Մեծ ողբերգուհին՝ Ռաշէլ Մարթէն հիանալի քանդակագործուհւոյն Էմմա Պրիւժի հետ այս հանդէսին գալու պատիւն ըրեր էր ։

Ինչպէս որ բացատրած էր Կօնթրան . այն յանպատրաստից հանդէսն կրկին նպատակ մ՚ունէր ։ Մէկ կողմանէ կ՚ուզէր Բարիզեան և արհեստագիտական հիւրընկալութեամբ մը փոխարինել Իտալական և Իշխանական հիւրընկալութիւն մը ։

Բայց միայն այս չէր ։ Կօնթրան յայժ փափուկ գաղափար մը յղացեր էր ։ Իր տանը մէջ տեսակ մը փոքր ցուցահանդէս ձեւացուցեր էր , որ մի միայն իր երիտասարդ բարեկամաց ընտրեալ գործերէն կը բաղկանար ։ Ինքն համեստութեամբ իր գործերը վերուցեր և միայն Գնչուհւոյն պատկերը թողեր էր ։

Իր ընտրած անձանցն համար համբաւոյ ճամբուն վրայ առաջին քայլ մ՚էր այս ։ Վասն զի ազդեցիկ քննադատք — հին բառ , որ արդէն Պալզաքի ատեն կը գործածուէր — ամէնքն ալ իր հրաւէրն ընդուներ էին , և կանանց ժպիտներէն , երաժշտութեան անուշութենէն , քանի մը գաւաթ ընտիր քօնեաք խմելով անուշցեր էին և իրենց յիշողութեան մէջ անուններ կը ծանօթագրէին ։

Ծանուցեալ հիւրն , այն է Վէլլենի կոմսն , որ հըրապուրիչ քաղցրութեամբ , փորձ արհեստասէր և բարձրահասակ ծերունի մ՚էր , քաջալերական խօսքեր ըսեր էր Կօնթրանի մի քանի բարեկամաց , և որովհետեւ միլիոնատէր էր , իր գովեստներն յայժ ընական յոյսեր կ՚արծարծէին ։

Նա առանձին չէր եկած ։ Իրեն հետ կը գտնուէր նաեւ տեսակ մը տնտես , քարտուղար , որու ականջն ի վար արդէն քանի մը խօսք ըսած էր , որք մասնաւոր տետրակի մը վրայ արձանագրուած էին ։

Սակայն այս անձը , զոր հիացմամբ կը դիտէին նորատի նկարիչք , համակրութիւն ներշնչող մէկը չէր ։

Սաթի նման սեւ մազերով ու մօրուքով շրջապատեալ դէմքին վրայ խոշոր սպի մը կար ։ Իւր խոր աչերն չարժուն և անհանգիստ նայուածք մ՚ունէին ։

— Ձեմ գիտեր թէ սնտուկն այս մարդուն ձե՞ռքն է , ըսաւ նկարիչ մը . բայց սա աւելի սնտուկ կողոպտողի քան թէ լեցնողի կերպարանք ունի ։

Զինքը սինեօր Ֆաճիանօ կը կոչէին ։

Ունէր հարաւային ժողովրդոց այն չափազանց խոնարհ և հլու ձեւերն, որք երբեմն զզուանք կը ներշնչեն։ Իսկ տարիքը դժուարին էր ճշդել։ Հաւանականաբար յիսնամեայ էր։

Բաց յաստի գրեթէ աննշմարելի կը մնար և մինչև որ կոմսը նշան մը չ'ընէր՝ չէր մօտենար։

Միջոց մը ամէնքն հետաքրքրութեան շարժում մը ըրին։

Պ. և Օրդ. տը Լարսանժիի գալուստը ծանուցեր էին։

Օրդ., դեռ այն առտուն կայսրութեան պաշտօնական օրագիրը մասնաւոր հրովարտակաւ արտօնեալ և վաթսուն միլիոն դրամագլխով հաստատեալ Կայսերական վարկի Դրամատան կանոնագրութիւնն հրատարակած էր։

Պ. տը Լարսանժի սոյն դրամատան տնօրէնն էր։

Կոնթրան անմիջապէս փութացեր էր զայն դիմաւորելու։ Իւր այս վարմունքը կրնար թերևս մեզ ներշնչած համակրութիւնը պակսեցնել, եթէ խարտեաշ և շնորհալի աղջկան մը՝ Օրդ. Քարմէն տը Լարսանժիի ներկայութիւնն անոր պատճառը չբացատրէր։

Ոմանք ալ ժպտեցան ու փսփսացին։

Կոնթրան Քարմէնի մէկ կենդանագիրը շինած էր, որ Նկարչական սրահին մէջ ամէնուն ուշը գրաւեր էր։ Եւ սեղանաւորին ու նորա աղջկան արհեստագէտին գահլիճին մէջ գտնուելն մի միայն այս պարագային շնորհիւ էր։

Կ'երևի թէ Պ. տը Լարսանժի այրի էր, աղջիկը քիչ մը Ամերիկեան դրութեան համեմատ կրթուած էր և երբեմն այլանդակ տարազներ կը հագնէր կամ միլիո-

նատիրոջ յիմարութիւններ կ'ընէր. բայց որովհետև գեղանի էր և երբեք ծանր անխոհեմութիւն մը չէր գործած, աչք կը խփէին անոր այն վարմունքներուն, զորս պարզ քաղաքացուհւոյ մը վրայ աններելի պիտի գտնէին։

Պ. տը Լարսանժի չափազանց նիհար ծերունի մ'էր։ Անգլիական կոչուած ուղղութիւնը չափազանցելով՝ յոյժ ուղիղ կը կենար։ Դէմքն յարատև կարկամեալ էր ջղային շարժմամբ մը, որ վերին շրթունքը կը պրկէր և որ շատ կը նմանէր ոսկորի մը վրայ յարձակող շան մը շարժմանն։

Արքունեաց հետ յոյժ լաւ յարաբերութեանց մէջ էր. Կ'ըսուէր թէ 51ի Պետական հարուածին ատեն մեծամեծ գումարներ փոխ տուեր էր։ Եւ Պոնաբարթի մտերիմ մեղսակիցները զայն իրենց բարեկամ կը կոչէին։

—Ո՛րքան երախտապարտ եմ ձեզ, օրիո՛րդ, ըսաւ Կոնթրան Քարմէնի, որ բարեհաճեցաք ընդունիլ այն հրաւէրն, զոր հազիւ կը համարձակէի ուղղել ձեր պարոն հօրն ....

Քարմէն շուրջ քսան տարեկան ըլլալու էր։

Ըսինք թէ յոյժ խարտեաշ էր. մարմինն ունէր վարդագոյն երանգ մը, որու ներքև առատ և հզօր արեան մը շրջան ընելը կը հասկցուէր։ Բաց իրանն սքանչելի ձևով կուրծք մը ցոյց կուտար։ Շիտակն ըսելով ուշադիր դիտող մը անոր վրայ պիտի կարենար նշմարել շարժմանց և ընթացից անանկ ապահովութիւն մը և կնային այնպիսի վարպետութիւններ, որք կուսութեան անհամաձայն էին։

Բայց վերջապէս հիանալի էր։ Ասկից աւելին կրնա՞յ պահանջուիլ։ Շնորհալի կերպիւ Կոնթրանի թևուն կռ-

թընէր էր ու կ'ըսէր.
—Դուք իմ սովորական նկարիչս էք. երբ Թագուհի
կը խօսիմ, և պատմութիւնը կը սորվեցնէ մեզ թէ Թա-
գուհիք արհեստագիտաց տունը կ'երթան ....
—Օրինակի համար Ֆէրրարի դքսուհին, ըսաւ կա-
մաց մը երիտասարդին մէկը, որ այն միջոցին բարեկա-
մի մը հետ անոնց մօտէն կ'անցնէր և որ այս խօսքը լը-
սած ըլլալով՝ սոյն փոքր ինչ բաց ակնարկութեամբն
կ'ուզէր յիշել դքսուհւոյն Թիթիէնի տուած այցելու-
թիւնն, երբ մեր Եւա մօրն սկզբնական հագուստովը
նկարել տուաւ ինքզինքն։
Անանկ խօսքեր կան զորս ըսողը կը կարծէ թէ պէտք
չէ որ հասկցուին։
Այս ալ այն կարգէ՞ն էր։ Դժուարին էր հասկնալ
զայս. վասն զի կարելի՞ էր ենթադրել որ Օրդ. Քարմէն
տը Լարսանժի այս գայթակղական մանրավէպը գիտցած
ըլլար։ Եւ սակայն կարծես թէ դժուարաւ կրցաւ խըն-
դալը բռնել։
Քարմէն զԿօնթրան նկարներու դահլիճը տարեր էր։
—Աղէկ միտքս եկաւ, ըսաւ. ըսին ինձ թէ ձեր հը-
—Աստուա՛ծ իմ, ըսաւ Կօնթրան, անոնց մէկ հատը
րաւիրելոց երկու զարմանք վերապահած էք, և կը խոս-
տովանիմ թէ գալուս պատճառը հետաքրքրութիւնս է։
Ո՞ւր ըսէք, ո՞ւր են ձեր երկու զարմանքներն։
միայն կրնամ խոստանալ ձեզ ...։ Ժան Ջիլոի անունը
լսա՞ծ էք։
—Այն հրաշալի Թուչո՞ւնն, այն երգչուհի՞ն, որ Լա-
բօնիայէն, Ֆինլանտիայէն եկած է։
—Կամ պարզապէս Րուսիայէն։

—Մինչեւ ցարդ չուզեց Բարիզու մէջ երգել։ Գի-
տեմ թէ կայսրը փափագեցաւ որ Քօնբիէնէր երթայ ....
—Եւ մերժեց...։ Արդ ես, յարեց Կօնթրան ձայնը
թեթեւակի ցածցնելով, ընդունեցայ ձեզ համար ինչ
որ մերժուած էր կայսեր։
Քարմէնի թեւը մեղմիւ սեղմեր էր իր թեւովն։
Նորատի աղջկան աչաց մէջ տարօրինակ նայուածք
մը տեսնուեցաւ։
Աչերն առ նա դարձուց և աղեկ մ'անոր երեսը նա-
յեցաւ իր կապոյտ ու պայծառ բիբերովն, որոց մէջ
կարծես պողպատի ցոլք մը կար։
—Արդեօք վիրաւորեցի՞ զձեզ, հարցուց Կօնթրան
անհանգստութեամբ։
—Ո՛չ, ըսաւ Քարմէն պահ մը լուռ կենալէ ետքը։
Բայց աՀա հայրս զիս կը բնտռէ։
Եւ տարօրինակ ժպտով մը յարեց.
—Եւ հայրս առանց ինձ չկրնար ըլլալ։
Կօնթրանի այնպէս թուեցաւ թէ Քարմէն հայրս բա-
ռը զարմանալի կերպիւ շեշտեր էր։
Երբ դէպի սեղանատունը կը մօտենային, յոյժ կարճ,
բայց բաւական նշանակիչ դէպք մը տեղի ունեցաւ։
Սինեօր Ֆաճիանօ, որ քիչ կը խօսէր, իւր սեւ աչերն
ամէնուն դէմքին վրայ յառելով կամաց կամաց կը շըր-
ջագայէր դահլիճներուն մէջ։
Յոյժ բնական դիպուածաւ մը Պ. տը Լարսանժի
դէմն ելաւ։
Ֆաճիանօ աչխուժիւ ետ քաշուեցաւ, դէմքը ձե-
ռօքը գոցեց, և այս շարժման ատեն սխալ քայլ մ'առ-
նելով՝ քիչ մնաց պիտի իյնար։

Սեղանաւորը բնազդական շարժմամբ մը ձեռքն երկընցուց, որպէս զի բռնէ զայն։

Ցաճիանօ իւր հաւասարակշռութիւնը գտնելով շըտկուեցաւ և յարգանօք բարեւելով՝ հեռացաւ։

Այսու հանդերձ կարելի է որ այս միջադէպն յոյժ բնական էր։ Եւ սակայն Կօնթրան զգաց որ Քարմէնի թեւը դողաց և աշխուժիւ հեռանալով՝ Պ. տը Լարսանժի մօտեցաւ։

Պ. տը Լարսանժի յոյժ հանդարտ էր և եղածներուն անտարբեր կ'երեւնար։

Քարմէն տեսաւ զայս և եթէ քիչ մը սրտատանջութիւն ունէր՝ անմիջապէս փարատեցաւ, վասն զի խօսքը Կօնթրանի ուղղելով ըսաւ.

— Տակաւին չըսիք թէ ինձ վերապահած երկրորդ զարմանքնիդ ի՞նչ է....

Նոյն վայրկենին ծառայ մը երկու անուն ծանուց.

— Օրիորդ Ժան Ջիլտ....

— Պ. տը Մօնթէ-Քրիսթօ դերակոմսը։

— Իմ երկրորդ զարմանքս ալ ահա՛ այս է, ըսաւ նկարիչը։

Բայց յանկարծ յարեց.

— Ի՞նչ ունիք, պարոն տը Լարսանժի. սոսկալի կերպիւ դեղներ էք....

— Ես... ոչի՛նչ... ոչինչ... թոթովեց սեղանաւորը։ Տաքութիւն է... քիչ մը պատշգամբը պիտի ելլեմ... կը թոյլատրէ՞ք....

Եւ առանց սպասելու՝ թեւը աղջկանը թեւէն քաշեց անանկ խստութեամբ մը, որ բնաւ հայրական երեւոյթ չունէր, և օթոցի մ'ետին աներեւութացաւ....

Սակայն Քարմէն շատ թեթեւ կարեւորութիւն տըուած էր այս դէպքին և՛ տիկնանց խմբի մը խառնուեր էր։ Կօնթրան նորեկները դիմաւորելու վազեց։

Այն աղջիկը, զոր Կօնթրան Ժան Ջիլտ անուանած էր, ներս մտնելով սքանչացման մրմունջ մը յառաջ բերաւ։

Այս բարձրահասակ, նուրբ և յոյժ բարեձեւ նորատի կինը — շուրջ քսան երկու տարեկան ըլլալու էր— սեւ շղաշտեռէ շրջազգեստ մը հագած էր, որուն վրայ կարմիր վարդեր բանուած էին, և ժպիտ ի շրթունս կը յառաջանար։

Սեւ մազերն, որք ճակտին վրայ ապառօշաձեւ հիւսուած և արձակ ինկած էին ուսերուն վրայ, դէմքին ջինջ սպիտակութիւնն երեւան կը հանէին։ Երկար ու թուխ աչերը զարմանալի նայուածք մ'ունէին։

Ո՞վ էր նա։ Ոչ ոք կրնար պատասխանել։

Տարօրինակ կերպիւ մտեր էր Բարիզեան կենաց մէջ։

Երկու ամիս առաջ Բարիզու թատրոններէն մին սոսկալի հրդեհի մը զոհ ըլլալով, ամենէն աւելի ծաւալած լրագրաց մին երաժշտական ներկայացում մը կարգադրեր էր ի նպաստ հրկիզելոց։

Զբօսասէր հասարակութիւնը — որ զբօսալի բարեգործութիւնը կը սիրէ— իւր սիրելի խմբագրաց հրաւէրն ընդունէր էր, և նպաստի օրն սրահը լի էր։ Սոյն երեկոյթին գլխաւոր հրապոյրը պիտի ըլլար Օբէրայի վարչութեան հետ գժտուած երգչի մը Բարիզեան բեմի մը վրայ երգելն. սոյն երգիչն հաւանէր էր այն ատենուան նշանաւոր երգչուհւոյն հետ հռչակաւոր երկեակ մը երգել։ Բաց յաստի սոյն անձն համբաւաւոր էր իբր խեռ բնաւորութեան տէր։

Արդ երբ սրահը լեցուեցաւ և ձեռնոցաւոր ձեռքերը պատրաստ էին ծափահարելու, պատգամաւոր մ'եկաւ Թատրոն։

Երգչուհին հիւանդ էր, կամ գոնէ վերջին վայրկենին կը ծանուցանէր թէ բեմ ելլելու անկարող վիճակի մէջ էր։

Ի՜նչ պատրանք։ Հռչակաւոր Պարիթօնին աղաչեցին որ առանձին երգէ։ Մերժեց և ուզեց հեռանալ։ Ընդհանուր աղմուկ մ'ելաւ։ Արդարեւ սոյն երկու համբաւաւոր երգչաց բացակայութիւնն այն աստիճան կը վընասէր ներկայացման որ, կարգադիր մասնախումբն —նոցա քմահաճութեանն սրտնեղելով— կ'ուզէր հասոյթը ետ տալ և գործը թողուլ։

Արհեստագէտք, խմբագիրք, քարտուղարք, տնօրէն, ամէնքը զբօսարանը ժողուեր, խմբակներ ձեւացուցեր էին և անանկ աշխուժիւ կը խօսէին որ, կարծես թէ խնդիրն երթալ երկրորդ անգամ Պասթիյը առնելու վրայ էր։

Մեծահամբաւ Պարիթօն, գահաւորակի մը վրայ կիսովին ընկողմանած, անփութօրէն սեւ մօրուքը կը շոյէր և արհամարհոտ ժպտով մը կ'ընդունէր իրեն ուղղուած աղերսները։ Ազդարարութեան թիւերը փոխեր էին։ Յօժարակամ արհեստագէտք յանձնառու եղեր էին հասարակութիւնն սպասցնել։ Բայց կը մօտենար այն աղետաբեր վայրկեանն, յորում հարկ պիտի ըլլար բարձրաձայն խոստովանիլ սոյն դժպատեհ միջադէպն։

Երբ զբօսարանին մէջ ամէնքը վէճի բռնուած ըլլալով՝ ոչ ոք իրմէ երեք քայլ անդին տեղի ունեցած բաներուն ուշադրութիւն կ'ընէր, յանկարծ ձայն մը բարձ-

րացաւ և Ֆաուսթի ողերգն սկսաւ երգել․

Ա՜հ, կը խնդամ հայելւոյն մէջ
Զիս գեղանի տեսնելով...

Եւ այս ձայնն այնքան յստակ, հզօր և կանոնաւոր էր որ, ամէնքն յապուշ կրթած լռեցին։ Նոյն իսկ Մեծըն Պարիթօն գահաւորակին վրայէն վեր ցատկեց։ Վասն զի նա թէեւ անախորժ մարդ մը, սակայն առաջին կարգի արհեստագէտ մ'էր։

Ոչ ոք կը մտաբերէր զարմանք յայտնել կամ միջամըտել։ Մտիկ կ'ընէին։

Այս խօսքերն երգողը, որու դէմքն հազիւ կը տեսնէին, վասն զի երկար սեւ տանթէլաներու մէջ շրջապատուած էր, —զարմանալի ճարպիկութեամբ մ'ալ դաշնակ զարնելով՝ դաշնակահարութեան ատեն կատարելապէս լաւ երգելու դժուարութեան կը յաղթէր։

Եւ երբ կրկնակի ճօճման (frille) ատեն խաղերը դողացնելով սքանչելի վարպետութեամբ մը գլխաւոր եղանակն սկսաւ երգել, որոտագին ծափահարութիւն մ'սկսաւ։

Պարիթօնը կը գոչէր․

—Հիանալի՛, Տկն․ Քարվալհօէն աւելի վարպետ ....

—Ո՞վ էք դուք։

—Կրկի՜ն... ի՜նչ տաղանդ...

Նորատի կինն առանց այլայլելու Կունոյի եղանակն աւարտեց, յետոյ ոտք ելաւ, դաշնակին կռթնեցաւ և ժպտելով ու առանց շփոթելու ներկայ եղողներուն սկսաւ նայիլ։

Պարիթօնը թեթեւակի խոնարհեցաւ։

—Արդեօք տիկինը գիտէ՞ այն երկեակն, զոր պիտի երգէի ....

Օրդ. էն երգչուհին սկսեր էր դաշնակին ոսկորները շարժել և երկեակին առաջին խաղերը նուագել։

Անծանօթն առաջին երկու տողերն երգեց հիանալի փափկութեամբ մը։

—Տիկի՛ն, սկսաւ ըսել Պարիթօնը ....

—Օրիորդ ըսէք, պատասխանեց Նորատի կինն խօսակցին սխալն ուղղելով և քօղը բոլորովին բանալով։

—Դուք Օրդ. Ք...էն հազար անգամ աւելի տաղանդաւոր էք ....

—Անունը մի՛ տաք, և երբեք թող չգիտնայ թէ իր ամենէն ջերմհիացողներէն մին այսպիսի խօսք մ'ըսած է։

Բայց ամէն ոք այնքան բարկացած էր յիշեալ Օրդ. Ք...ի դէմ որ, Պարիթօնին դատողութիւնը միաձայն հաւանութեամբ վաւերացաւ։

—Կը հաճի՞ք երգել ինծ հետ, յարեց Պարիթօն։

Նորատի կինը մեղմիւ պատասխանեց.

—Խնդիրը բարեգործական հանդէսի մը վրայ ըլլալով չեմ կրնար մերժել։

—Օրիորդ, ըսաւ դերասանապետը, որ կը տեսնէր թէ կացութիւնը կը բարւոքէր, պէտք է որ ազդարարութիւն մ'ընեմ... կը հաճի՞ք անուննիդ ըսել ինծ ....

Պարիթօնը շտկուեցաւ։

—Ազդարարութիւն չ'ուզեր, ըսաւ։ Ես ձեռքս օրիորդին պիտի տամ... այս բաւ է։

Կարծես վեհապետ մ'էր որ ասպետ մը կը զինէր։

Եւ արդարեւ երբ Պարիթօնն անծանօթուհւոյն ձեռքէն բռնած բեմ եկաւ, հասարակութիւնն պահ մը ապշած մնաց։

Հռչակաւոր Ք...ն չէր —անունը չտանք— բայց

Պարիթօնն անոր քով կեցած էր իբր պահապան։ Նա չէր կրնար սխալիլ։ Այս գործին մէջ բարձր ճաշակի եզակիութիւն մը կար։ Ուստի ոչ ոք համարձակեցաւ բողոքի ձայն բարձրացնել։

Երկեակն սկսաւ ....

Եղբայր Պարիթօն սքանչելի կերպիւ կ'երգէր... բայց միւսը զայն կը գերազանցէր։

Անծանօթուհին արտաքոյ կարգի արհեստագէտ մ'էր։ Կարծես նոյն ինքն Կրից արձանն էր, և նորա սեւ աչերն փայլակներ կ'արձակէին սրահին մէջ, որ ծափահարութեամբք կը թնդար։

Այնպիսի յաղթանակ մ'եղաւ այս, որու վրայ Բարիզու մէջ երկու օր խօսուեցաւ։

Բայց ամենէն հետաքրքրականը սա է որ երգչուհին ամէն շնորհաւորութենէ խոյս տալով աներեւութացեր էր և ի զուր լրագիրք քսան և չորս ժամ Բարիզը տակն ու վրայ ըրին անոր հետքը գտնելու համար։

Վերջապէս նոցա մին, անխոնջն Ց (անունն չտանք) Շանզ-Էլիզէի մէկ պանդոկին մէջ գտաւ զայն։ Ժան Ձիլա անուամբ արձանագրուած և Ռուսիայէն եկած էր տեսակ մը տնտեսի, սենեկապանի հետ, որ Մաւլէն կը կոչուէր։

Լրաբերն այս համառօտ տեղեկութիւններն առնելով՝ խելոյն ամբողջ վէպ մը յօրինեց։ Ժան Ձիլա Ռուսիոյ մեծագոյն ընտանեաց միոյն կը պատկանէր —կամ պատկանելու էր։ Իւր հայրը գոնէ առաջին կարգի հողատէր մ'էր կամ այնպէս ըլլալու էր։ Այս աղջիկն հօրը տունէն փախած էր —փախած ըլլալու էր— ծածուկ պատճառներով «բայց խմբագրին հանրածանօթ գաղտ-

նապահութիւնը չէր ներեր որ այդ պատճառները յայտնէ։»

Տասնեւհինգ օր թատրոնի տնօրէններ, թատերական գործակատարք, ձեռնարկուք, հռչակաւոր դերասանուհեաց որոնողք սկսան զինքն հալածել։

Բայց ոչ ոք կրցաւ այն եզական արարածին քով մօտենալ։

Նոյն միջոցին քաղաքական անձնաւորութիւն մը ինքզինքն սպաննելով, հասարակաց ուշն այլուր փոխադրուեցաւ, և եթէ լրաբերը չըլլար —որու անձնասիրութիւնն գրգռուեր էր այս գիւտն ընելով— այլ եւս Ժան Ջիլտի խօսքն իսկ ընող չպիտի գտնուէր։

Եւ ահա՛ նկարչին հանդէսին համար որոշեալ երեկոյթէն երկու օր առաջ, երբ ինքը Մօնթէ-Քրիսթօյի դերակոմսին տունն էր, փոքր ու քաղցրաբոյր տոմս մը յանձնուէր էր նորա տունը։ Ժան Ջիլտ կ'առաջարկէր այն հանդէսին գալ ու երգել։ Կոնթրան չվարանեցաւ։ Այսպէսով անյուսալի փայլ մը տուած պիտի ըլլար իւր երեկոյթին։ Ոչ միայն հաւանեցաւ, այլ և ջերմագին շնորհակալ եղաւ։

Ժան Ջիլտ ներս մտաւ։

Երկու քայլ անոր ետին կը գտնուէր Նօբէրան։

Դերակոմսն ի՞նչպէս կրցեր էր յանկարծ իւր մենակեցութեան սովորութիւնն ի բաց վանել։

Անշուշտ իւր վեհերոտութիւնն, մենասիրութիւնը շատ ծանր եկած էր այս բանը։ Թերեւս իսկ ինքզինքին դէմ ալ մաքառած էր։

Բայց Մօնթէ-Քրիսթօ սա բառը գրած էր իրեն։

—Ապրէ՛։

Եւ երիտասարդն այնպիսի փորձութեան մը մէջ ինկեր էր որ, չէր կրցած դիմադրել, և ինքը որ յաւերժահարսանց առասպելներու մէջ «արեւու նման գեղեցիկ» սովորական վերտառութեան արժանի էր, կառքը նետուեր և Կոնթրանի տունը գացեր էր։

Դիպուածին նայեցէք, ճիշդ անանկ վայրկենի մը հասեր էր որ կրցեր էր ձեռքը կառքէն իջնող նորատի օտարուհւոյն ընծայել, այնպէս որ երբ Կոնթրանի սրահը մտան՝ արդէն կէս մը անոր քավալյին կը համարուէր։

Բարիզեան երկինքն այնքան ընդարձակ է որ, միշտ նոր աստղի մը համար տեղ կը գտնուի։ Մանաւանդ այնքան հին լուսիններ կան անոր վրայ որ, նոր աստղունք հարիւրապատիկ աւելի կը փայլին։

Եւ արդարեւ Ժան Ջիլտ եթէ շրջապատուած չըլլար այն խորհրդաւոր մթնոլորտէն, որ այնքան մեծ հրապոյր կը ներշնչէ, դարձեալ կրնար Բարիզու թագուհեաց մին համարուիլ։

Նորա գեղեցկութիւնը գռեհիկ գեղեցկութիւն մը չէր։ Թէեւ նորա անձին վրայ ամէն ինչ ազնուապետական փափկութիւն մ'ունէր, սակայն անոր վրայ ջղային ու յանդուգն բան մը կար, որ կը յիշեցնէր այն դրժգոյն հեղուկներն, որք մարդուս բերնին այնքան համով են և գլուխը կը դարձնեն։

Շրթունքը նռան հատիկներու նման կարմիր էին և այս փոքր ինչ դեղնած դէմքին վրայ զգայուն կենաց նշոյլ մը կ'անդրադարձնէին։

Պարկեշտօրէն քօղարկեալ կուրծքը մարմարի կարծ-

րութիւն մ'ունէր, և կլոր ու ամուր մէրկ բազկաց դաստակներուն ծայրը մանկական ձեռներ կցուած էին։

Մարդկային ապերախտութեան նայեցէք։

Կօնթրան Նսրէրանս դերակոմսին աղաչեր էր որ իւր հանդէսին գայ. Նսրէրանս եկեր էր, և Կօնթրան կարծես կը մոռնար զայն։

Հազիւ մի քանի հետաքրքիրք աչօք բարեւեր էին Փրանսայի ամենէն հանրածանօթ անուանց միոյն ժառանգն։ Ամէնքը Ժանի կը նայէին որ, Կօնթրանի թեւը մտած, թագուհւոյ մը նման կ'անցնէր և անշուշտ կը մոռնար այն սքանչելի երիտասարդն, որ քիչ մ'առաջ ձեռքն անոր ընծայեր էր։

Վաղեմի քննադատք —նոքա որոց գլխուն վրայ ամենէն քիչ մազ կար— կը փութային գալ և կը խընդրէին անոր ներկայացուիլ։ Իսկ Կօնթրան, որ իւր ներկայացուցչի դերը ուրախութեամբ կը կատարէր, անխտիր կը գործածէր մեր հռչակաւոր, մեր նշանաւոր, մեր մեծ տիտղոսներն՝ Բարիզու թագաւորները ցոյց տալով այս թագուհւոյն որ հանդարտութեամբ կ'անցնէր արհամարհոտ ժպիտ մ'ի շրթունս։

—Հիանալի՛, սքանչելի՛, աննմա՛ն, գերազա՛նց։

Բոլոր պաշտօնական կամ քմածին բառերը բերնէ բերան կ'ընթանային։

Եւ երբ առանց սպասելու որ ուրիշները խնդրեն՝ դաշնակին առջեւ անցաւ, ամէնքը լռեցին, ինչպէս որ կը լռեն հանդիսականք երբ քահանայն սեղանին առջեւ սկիհը վեր բարձրացնէ։

Կ'երգէր։ Ի՞նչ։ Յաջորդ աւուր լրագրերին գրած տեղեկագիրը գտէք ու կարդացէք։

Անծանօթ մեղեդիներ, յետոյ գուսաներգութեան հատուածներ, սլաւական երգ մը, մանր գուսաներգութեան վիպերգ մը։

Եւ ամէն կողմէ հիացման աղաղակներ, ուրախութեան բացագանչութիւններ կը լսուէին։

—Գիտէ՞ք, ըսաւ ձայն մը Կօնթրանի ետեւէն, որ դուք յոյժ քմահաճ քաղաքավարութեան տէր էք։

Նկարիչն ետին դարձաւ և ականջներովը չեկնեցաւ։

Իրեն հետ խօսողը գեղանի Քարմէնն էր։

Եւ արդարեւ Կօնթրան փոքր ինչ զարմանալի կերպիւ վարուեր էր անոր հետ։

Սկսաւ ներում խնդրել. ըսաւ թէ խելքը գլուխը չէր... վասն զի իբր տանուտէր հազար ու մէկ պարտականութիւններ ունէր, ամէն հարցմանց ստիպուած էր պատասխանել, եւն...

—Կը ներեմ ձեզ, ըսաւ Օրդ. տը Լարսանժի մեղմիւ, բայց մէկ պայմանաւ....

—Ուզածնիդ կ'ընեմ, որպէս զի ներէք ինձ....

—Ո՛հ, շատ քիչ բան պիտի պահանջեմ... կրնա՞ք քանի մը վայրկեան ազատ ըլլալ....

—Անշո՛ւշտ... այս միջոցիս հրաւիրեալքս ինձի պէտք չունին....

—Ուրեմն թեւերնիդ ինձ տուէք և երթանք պտոյտ մ'ընենք պատշգամբին վրայ....

—Պատշգա՛մբը, ըսաւ Կօնթրան զարմանօք։ Ըսել է տանս մէջ պատշգամբ մը գտնուիլը գիտէ՞ք....

—Մի՛ վախնաք։ Ձեր բացակայութեանն ատեն ձեր տունը մտնելու յանդգնութիւնը չեմ ունեցած։ Բայց պահ մ'առաջ լսեցի որ Պ. տը Լարսանժի կ'ըսէր թէ

քիչ մ'օդ առնելու համար պատշգամբը կ'երթար··· ուստի··· կայ····

Կօնթրան թեւը նորատի աղջկան տուած՝ խմբակները կը ճեղքէր ։

—Արդարեւ, ըսաւ, ձեր պարոն հայրը ձեր կենդանագրին վրայ խօսելու համար հոս եկաւ և այն ատեն ցուցուց իրեն այն պատշգամբ կոչածը··· չիտակն ըսելով ձինկապատ փոքրիկ քառակուսի տեղ մ'է, որու վրայ մի քանի տկար բոյսեր կը բուծանեմ և զոր անօգուտ համարեցի հրաւիրելուս ցոյց տալ····

—Սակայն կը յուսամ որ ինծի համար բացառութիւն մը պիտի ընէք····

—Անշուշտ · և շատ երջանիկ եմ որ այսպէսով ձեր մէկ փափագը կատարած պիտի ըլլամ····

Ճեմելեաց մէջէն կ'անցնէին ։

Յանկարծ Կօնթրան ցնցուեցաւ ։

Տեսեր էր որ Էսբէրանս դեղնած և դրան մը կռթընած կեցեր էր և խոր մտածման մը մէջ թաղուած կ'երեւնար ։

Ժանի ձայնը մինչեւ հոն կը հասնէր՝ հեռաւորութեան պատճառաւ քիչ մը թեթեւ, բայց թերեւս աւելի անուշ ։

Կըներէ՞ք որ Պ. տը Մօնթէ-Քրիսթօ դերակոմը ներկայացնեմ ձեզ, ըսաւ Կօնթրան ցած ձայնիւ նորատի աղջկան ։

—Հռչակաւոր կոմսին որդի՞ն է, ըսաւ նա ալ միեւնոյն եղանակաւ և ուշի ուշով դիտելով երիտասարդը, որ կարծես իր շուրջը բան մը չէր տեսներ ։

—Նոյն ինքն··· ամենէն աւելի սիրած ու յարգած

անձանցս մին է ····

—Կ'երեւի թէ ատոր համար է որ զինքն ալ առանձին կը թողուք··· յարեց Քարմէն իր պչրանօքն, որ թերեւս յոյժ բնական չէր ····

—Արդարեւ այդ պակասութիւնն ունիմ, ըսաւ Կօնթրան մեղմիւ սեղմելով իր խօսակցին թեւն, որ չէր ընդդիմանար · աշխարհի վրայ ամենէն աւելի սիրած անձինքս այսպէս առանձին կը թողում····

Քարմէն չպատասխանեց · բայց վերստին իր աչերն անոր աչացը մէջ յառեց ։

Յետոյ յարեց ·

—Ուրեմն ներկայացուր զիս··· մոռացեալք զիրար կրնան հասկնալ ····

Երիտասարդին ըրած խոստովանութիւնն աւելի անուշութեամբ անկարելի էր ընդունիլ ։

Այս միջոցին Էսբէրանս գլուխը վեր առաւ և Կօնթրանը տեսնելով՝ ձեռքն անոր կարկառեց ·

—Կը տեսնէք որ, ըսաւ տխուր ձայնիւ, հնազանդեցայ ձեզ ····

—Եւ լաւ ըրիք, սիրելի բարեկամս ։ Օրիո՛րդ, յարեց Քարմէնի դառնալով, ներեցէք որ ներկայացնեմ ձեզ Պ. տը Մօնթէ-Քրիսթօ դերակոմն ····

Էսբէրանս յարգանօք խոնարհեցաւ ։

—Կարծեմ թէ առաջին անգամն է որ, ըսաւ Քարմէն աչերը երիտասարդին վրայ յառելով, Պ. դերակոմսին պատահելու բարեբաղդութիւնն ունիմ····

—Ո՛հ, Էսբէրանս դերակոմն աշխատասէր մարդ մ'է, որ մեր երկրային զուարճութիւնները կ'անարգէ ····

Էսբէրանս այս խօսքերը նշանացի ժխտեց և մի քա-

նի կցկտուր խօսքեր մրմնջեց։

Յայտնի էր որ նորա ուշն ուրիշ տեղ էր։

—Օրիո՛րդ, ըսաւ Կօնթրան, այս մենակեացն ուղղելու համար յոյսս ձեր և ձեր դեղանի բարեկամուհեաց վրայ է։

Բայց Քարմէն —անշուշտ նեղանալով որ Էսբէրանս յոյժ քիչ ուշադրութիւն կ՚ընէ իրեն— գլխովին բարեւելով զայն՝ նկարիչը քաշեց տարաւ։

—Զինքն ի՞նչպէս կը գտնէք, հարցուց Կօնթրան հոգածութեամբ....

—Շատ գեղեցիկ... բայց կը խոստովանիմ թէ խելքը չեմ գիտեր....

—Ապահով եմ որ յոյժ շփոթած է. քիչ վերջը պիտի սկսիմ ընկերական դաստիարակութեան ընտելացընել զայն....

Քարմէն կարծես պահ մը մտածեց։

—Մօնթէ-Քրիսթօյի կոմսն, ըսաւ, այն զարմանալի անձը չէ՞ որ —իբր վիպական ճշմարիտ հերոս մը— յոյժ անհաւատալի արկածներ ունեցած է... և կարծեմ թէ ժամանակաւ Էտմօն Տանթէս կը կոչուէր....

—Նոյն ինքն....

—Ի՛նձ նայեցէք...։ Արդեօք —ներեցէք այս հարցմանս— միթէ Պ. տը Լարսանժի անոր հետ յարաբերութեան մէջ գտնուա՞ծ է....

—Իմ գիտցածս սա է որ ձեր պարոն հայրը դեռ քանի մը տարի է որ Բարիզ կը գտնուի։ Եւ այս միջոցին ալ Պ. տը Մօնթէ-Քրիսթօ քիչ անգամ Բարիզու մէջ բնակած է...։ Բայց ես ալ կրնա՞մ հարցնել ձեզ թէ արդեօք այս բանին մէջ ձեզ համար հարկաւոր

մանրամասնութիւն մը կա՞յ...։ Եթէ կ՚ուզէք՝ կրնամ տեղեկանալ....

—Ո՛չ, ո՛չ, անօգուտ է, ըսաւ Քարմէն աշխուժիւ։ Բայց պատշգամբն ո՞ւր է....

—Ահաւասիկ, ըսաւ Կօնթրան։

Եւ օթոց մը վեր առնելով՝ ապակեւոր դուռ մը բացեր էր։

Մօնթէնեը ծառուղւոյն վրայ Կօնթրանի բնակած բնակարանը երկրորդ յարկն էր։ Այն ատեն տակաւին չկային այն իշխանական շէնքերն, որք յետոյ կանգնուեցան Շանզ-էլիզէի թաղին մէջ։

Հիանալի դաշտանկար մը կը տեսնուէր այն համեստ պատշգամբէն, որ պարզապէս որթի հովանոցակով մը ծածկուած էր։

Հոնկից մարդուս նայուածքը մեծ ծառուղին կտրելով՝ ծառերու տրցակներուն մէջ կը թափանցէր և մինչեւ Քօնքօրտի հրապարակը կը հասնէր։

Երեկոյն հանդարտ ու պայծառ էր. անուշ լոյս մը կ՚իջնէր աստղերէն և արծաթի ցոլք մը կուտար որթի նորաբողբոջ տերեւներուն։

Քաղքին բզզիւնը մինչեւ վեր կ՚ելլէր իբր լռելու վրայ եղող տաւղի մը ձայնն։

Արդարեւ Օրդ. Քարմէն տը Լարսանժի թերեւս արժանի էր այն քննադատութեանց, որոց ենթակայ կ՚ըլլար երբեմն իւր անխոհեմութեանց պատճառաւ։

Նորա խարտեաշ գոյնն, այն գիշերային լուսոյն, հրապուրիչ թափանցկութիւն մ՚ունէր։ Կօնթրան երիտասարդ և խենդի նման սիրահար էր։

Խոստովանեցէք թէ կացութիւնը վտանգաւոր էր...

Այնպէս որ երկուքն ալ կը լռէին, կարծես զգալով թէ կան վայրկեաններ, յորս ճշմարիտ ճարտարախօսութիւնը լռութիւնն է ....

Քարմէն երիտասարդին թեւը չէր թողած և անշուշտ առանց գիտնալու կը յափշտակուէր։ Կոկորդն ակամայ կը տրոփէր և հառաչելով մրմնջեց·

— Ա՜հ, մարդ ո՛րքան հանդիստ է հոս ....

Կոնթրան — սաստիկ յուզեալ — ձեռքն անոր մէջքին նետեր էր, և Քարմէն՝ անշուշտ երկնից ջինջ պայծառութիւնն լաւ եւս դիտելու համար՝ դէպի ետ ծռեցաւ ....

Կոնթրան յառաջ խոնարհեցաւ ....

Եւ — ով որ մեղք չէ գործած առաջին քարը թող նետէ անոնց — նոցա շրթներն իրարու պատահեցան....

Ճիշդ այս միջոցին, չոր հնչուն ձայն մը լսուեցաւ փոքր պարտէզէն, որու վրայ կը նայէր պատշգամբն։

Եւ այն ձայնը կ՛ըսէր·

— Մի՛ ջանաք անունս շուտով իմանալ, Պ. տըԼարսանժի։

Երկու երիտասարդք աշխուժիւ զատուեցան։

Քարմէն վանդակին քով վազեց և վար ծռեցաւ։

Վարը խոր մթութիւն կը տիրէր· երկու գրգռեալ և վիճող ձայներէ ուրիշ բան չէր լսուեր ....

Կոնթրան յապուշ կրթեալ մնացեր էր։ Կենաց մէջ կան վայրկեաններ, յորս անտանելի բան է՝ երբ ուրիշ մը մեր կացութիւնը վրդովէ։

Քարմէն վերադարձաւ, ապակեոր դուռը բացաւ ու ըսաւ։

— Ներս երթանք։

Նորա ձայնը տեսակ մը մետաղային հնչում ստացեր էր։

Կոնթրանի թեւը մտաւ, բայց այս անգամ առանց կռթնելու — ապերախտն իւր պարգեւած բերկրութիւնը կը մոռնար — և ճեմելին վերադարձան ....

Մոնթէ-Քրիսթօյի դերակոմսը Կոնթրանը տեսաւ և աշխուժիւ անոր մօտենալով՝

— Բարեկամս, ըսաւ, կ՛աղաչեմ, հարկ է որ խօսիմ ձեզ հետ։

Զ.

Շանթի հարուած.

Այս խօսքերուն տարօրինակ եղանակը զարմանք պատճառած էր Կոնթրանի։

Պահ մ՛առաջ իւր վրայ տիրող այլայլութենէն և միանգամայն անզսպելի սրտատանջութեամբ մը յուզեալ, փութաց Քարմէնը նուագասրահը տանիլ և Էսբէրանսի քով վերադառնալ։

— Ձեր նկատմամբ յոյժ յանցաւոր եմ, ըսաւ աշխուժիւ։ Ներեցէ՛ք։ Ահա՛ հիմայ ձեր տրամադրութեան տակ եմ ... ըսէ՛ք ինձ թէ ի՛նչ կը խնդրէք ինձմէ ....

Դերակոմսը դեղնած էր և կը վարանէր խօսիլ։

— Բայց ըսէք, ի՞նչ ունիք, գոչեց նորատի նկարիչը։

— Բարեկա՛մս, ըսաւ Էսբէրանս ծանրութեամբ, դուք իմ վրաս վստահութիւն ունիք, այնպէս չէ՞։

— Անշուշտ, զձեզ կը սիրեմ ու կը յարգեմ ....

— Եւ գիտէք որ ես զձեզ խաբելու, ստելու անկարող եմ....

—Այդ հարցումն իսկ աւելորդ է … ձեր բարեկամն ըլլալս պատիւ մ'է ինծ համար …

—Ուրեմն գլխ մօտիկ ըրէք … քիչ մ'առաջ դարձեալ այս տեղն էի. Հոս կայնած և անծանօթ խոհերու աշխարհի մը մէջ ընկղմած՝ այն նորատի աղջկան աստուածային ձայնը մօտիկ կ'ընէի …: Դուք առջեւէս անցաք և քանի մը խօսք ուղղեցիք ինծ, զօրս հազիւ թէ լսեցի … յանկարծ սա օթոցին ետեւէն հետեւեալ բառերն արտասանուեցան որոշակի ·

«Դերակոմս տը Մօնթէ-Քրիսթօ, զգուշացէք. Ձեզ լարուած որոգայթին մէջ եկաք բռնուելու. զգուշացէ՛ք:»

—Որոգա՞յթ մը ի՞նչ կը նշանակէ այդ: Ո՞վ էր այդ խօսքերն ըսողը …

—Չեմ գիտեր: Յանկարծ մտախոհութենէս սթափելով աշխուժիւ օթոցը մէկդի ըրի և … մարդ չտեսայ:

—Իրա՛ւ, ըսաւ Կօնթրան ակամայ ժպտելով: Բայց ակնարկութիւն է այդ: Օ՛ն, սիրելիս Նսբէրանս, ապահո՞վ էք որ …

—Ահա՛ մօքէս անցածն եղաւ …: Խօսքիս չէք հաւատար …

—Այդ ըսել չեմ ուզեր: Սակայն քիչ մը տրամաբանենք: Դուք իսկ կ'ըսէք թէ այնպիսի մտախոհութեան մը մէջ թաղուած էիք որ ձեր ամբողջ միտքը կը գրաւէր … Նմանօրինակ պարագայից մէջ կրնայ պատահիլ որ պատրանք մը տեղի ունենայ …

—Պատրա՛նք, գոչեց Նսբէրանս տեսակ մը սրտնեղութեամբ: Բայց կ'ըսեմ ձեզ թէ յստակ և որոշակի իմացայ …

—Զըլլայ որ խեղկատակին մէկը, ձեզ այդպէս մըտախոհ տեսնելով, ուզած ըլլայ զուարճանալ …

—Այդ կարելի է, յարեց Նսբէրանս: Եւ սակայն այն ձայնն անանկ անկեղծ հնչիւն մ'ունէր, որ զարմացուց զիս …

—Բայց այդ խօսքերն իմաստ չունին: Որոգա՜յթ մը …: Ո՞վ կրնայ լարած ըլլալ: Ե՞ս …: Հիմայ ալ դուք ըսէք թէ իմ վրաս վստահութիւն ունի՛ք: Ուզեցի զձեզ ձեր մենութենէն հանել: Դերակոմս, ձեր տարիքն ունեցող մարդ մը մի միայն աշխատութեամբ պարապելու չէ: Եւ սակայն չէի յուսար որ զձեզ հոս տեսնելու բարեբաղդութիւնը պիտի ունենայի: Երջանիկ եմ որ եկաք: Բայց վերջապէս … դուք ձեր կամօքն եկաք: Վասն զի ես մտածեցի որ ձեզ ազատ ձգելու էի և շատ չպնդեցի …: Օ՛ն, սիրելի՛ս, այդ տխուր մտածումները վանենք. հոս ամէն ինչ ձերն է, սիրտս ու խիղճս ձեզ կը պատկանին …: Թեւս մտէք, և երթանք հնոցը նետուինք անվեհեր, ըսաւ Կօնթրան խնդալով:

Կօնթրան իւր հնչուն ու եռանդուն ձայնովն այս խօսքերն ըսելով՝ երիտասարդը դէպ ի այն սրահը կը քաշէր, ուր ժան Ջիլտ կ'երգէր. Նսբէրանս չէր դիմադրեր:

—Եւ այդ որոգայթն ո՞ւր կրնայ ըլլալ, շարունակեց Կօնթրան: Արդեօք սա ձայնին յափշտակիչ հընչմա՞ն մէջ, որ մարդուս հոգին կը յուզէ … թէ սա երկու գեղեցիկ աչաց մէջ, որք փայլակներ կ'արձակեն …

Այս միջոցին Նսբէրանս դաշնակէն մի քանի քայլ հեռուն կը գտնուէր:

Ծափահարութիւնք սկսան. ժան Ջիլտ ոտք ելաւ և անուշ ժպտով մը շնորհակալութիւն յայտնեց իւր հիացողաց …

Աչերն Նուբէրմանի պատահեցան... Կոմթրան զգաց որ ընկերոջը թեւը դողաց։

—Օ՛ն, ըսաւ, այդ տխուր գաղափարները վանելու համար՝ քիչ մը խօսակցեցէք մեր աննման երգչուհւոյն հետ....

—Օրիորդ, յարեց Ժաննի դառնալով, ահա՛ ձեր ամենէն ջերմ հիացողաց մին, որ ձեզ ներկայացուելու պատիւը կը խնդրէ....

Երկու երիտասարդք դէմ առ դէմ կը գտնուէին։

Նուբէրմանս լուռ ու դեղնած՝ Ժանը կը դիտէր... նա եւս զինքը կը դիտէր ուշադրութեամբ և թերեւս բառ մը, գովեստ մը կ՚սպասէր....

Այս միջոցին տարօրինակ դէպք մը պատահեցաւ։

Ամբոխը քիչ մը հեռացեր և զանոնք գրեթէ առանձին թողեր էր. աշտանակներէն միոյն մոմն ելաւ և գետին ինկաւ։

Բոցը սեւ շղաշտեռէ շրջազգեստին քղանցքը լիզեց և յանկարծ ամէն ոք աղաղակ մ՚արձակեց։

Ոյժգին բոց մը բարձրացեր և զԺան շրջապատեր էր....

Բայց այնպիսի արագութեամբ մը, զոր անկարելի է երեւակայել, Նուբէրմանս արեւելեան ծանր գորգերէն մին քաշեր, նորատի կնոջ վրայ նետեր և զայն թեւերուն մէջ սեղմեր էր, և բոլոր այս բաներն այնքան շուտ և այնքան ճարպիկութեամբ կատարեր էր որ, գրելու չափ ժամանակ չանցած՝ բոցը մարեր էր։

Եւ Ժան կանգուն կեցած էր դեղնած, բայց ժըպտուն, և կարծես թէ ի՛նչ վտանգի մէջ գտնուած ըլլալը չէր գիտեր....

Հիանալի կերպիւ գեղանի էր իւր այս յանպատրաստից յօրինեալ վերարկուովն, որ արքունի զարթ մը կը թուէր....

Նուբէրմանս իւր գործը կատարելով՝ քայլ մը ետ քաշուեր էր, իբր մոլեռանդ մը, որ դիցուհւոյն դպած ըլլալուն կ՚ահաբեկի...

Ժան ձեռքն անոր երկնցուց աա միակ խօսքն ըսելով։

—Շնորհակալ եմ։

Նոյն վայրկենին մարդ մը ամբոխը ճեղքելով յառաջ անցաւ։

Իւր հագուստներն կը յիշեցնէին այն վաղեմի ծերունի ծառայից մութ սպասազգեստներն, որոց տեարք չէին ուզեր ծառայութեան ակներեւ նշանները կրել տալ անոնց։

Գլուխը բաց էր։ Նորա ծանր ու սպիտակ դէմքը թոյլ ու գոհ քահանայից կերպարանքին կը նմանէր։ Բայց ուրուագծերն սոսկումէն կարկամած էին։

Եւ մինչդեռ ամէն ոք Ժանի շուրջը կը խռնուէր, նա աշխուժիւ մէկդի ըրաւ իւր ճամբան գոցողները.

—Վիրաւորեցա՞ք, գոչեց։

Այս ձայնը լսելով երկու հոգի ցնցուեցան։

Ժան մինչեւ հոգւոյն խորն այլայլեցաւ և կարմրելով՝

—Ո՛չ, բարեկամս, ըսաւ։ Փոքր աղէտ մ՚էր, և ազատեցայ....

Եւ զՆուբէրմանս ցոյց տալով յարեց.

—Գ. դերակոմսին անձնուիրութեանն ու ճարպիկութեանը շնորհիւ....

Այս ձայնը լսած ատեն Նուբէրմանս ալ ցնցուեր էր....

—Ինչո՞ւ Վասն զի իրեն այնպէս թուեր էր թէ պահ մ՚առաջ այն խորհրդաւոր խրատն իրեն տուողը նոյն ձայնն էր։

Մարդը նայեցաւ այն երիտասարդին, զոր Ժան ցոյց
կուտար իրեն և լռեց։
—Այս ծառայն ո՞վ է որ այսքան հոգածութիւն կը
ցուցնէ իր տիրուհւոյն, կը փորտային հանդիսականք։
—Այս անձը սեննեկապան —տնտես մ'է, եղբայր
Ցակոբոս մը, .որ ամէն տեղ Ժան Ջիլտի կ'ընկերանայ,
կը պատասխանէր լրաբերն, որ հմտութիւնը ցոյց տալու
առիթ գտնելուն շատ ուրախ էր․ այս այն անձն է զոր
պանդոկին մէջ Մասլէն անուամբ ցոյց տուին ինձ։
—Պարոն դերակոմս, ըսաւ Ժան Նսբէրանսի, բարե-
գործութիւննիդ ի գլուխ հանեցէք․․․ կը հաճի՞ք մին-
չեւ կառքս ձեր թեւն ինձ շնորհել։
Կարծես թէ վտանգն անոր քովէն անցեր էր՝ առանց
իրեն դպչելու։
Մինչդեռ ամենքը շուարած և գրեթէ ահարեկ՝ վըշ-
տակցութիւն կը յայտնէին իրեն, Ժան, իր նորօրինակ
վերարկուին փայլուն ծալքերուն մէջ պլլուած, վայել-
չօրէն կը յենուր իր ազատչին բազկին։
Նմանօրինակ արկածէ մը վերջը նորա մեկնիլն յայժ
բնական էր։
Նոյն ինքն կոմթրան չէր աշխատած զինքը վար դնել,
թէեւ կը հասկնար որ նորա մեկնիլն ամենուն ալ մեկ-
նելուն նշանը պիտի ըլլար։
Արդէն շատոնց կէս գիշեր զարկած էր։
Նսբէրանս ծանր կը քալէր և իր թեւին վրայ կ'ըզ-
գար այն մանկական ձեռքին ջերմութիւնը։
Կ'ուզէր խօսիլ։ Իրեն այնպէս կը թուէր թէ հազա-
րաւոր բառեր կը խառնուէին շրթանցը վրայ։ Եւ սա-
կայն կը լռէր, ճամբան կը շարունակէր և անծանօթ

տպաւորութիւն մը կը ճաշակէր, որ զինքն ամբողջ կը
գրաւէր։
Տնտեսն անոնց առջեւէն կ'երթար։ Եթէ մէկն ու-
շադրութեամբ դիտէր զայն, պիտի զարմանար թէ սար-
սափն ի՞նչ տարօրինակ կծկում դրոշմած էր նորա դէմ-
քին վրայ։ Թէեւ կը ջանար ամուր քայլել, սակայն ծուն-
գերը կը կքէին և կարկամեալ ձեռքերն ա՛յնքան կը դո-
ղային որ, հազիւ կրնար կառքին դռնակը բանալ։
—Վերստին շնորհակալ եմ, ըսաւ Ժան մեղմիւ։
Դարձեալ պիտի տեսնուինք, այնպէս չէ՞․․․․
Նսբէրանս կարծես երազի մը մէջ ըլլալով՝ խենթի
նման ծռեցաւ առ ինքն կարկառեալ ձեռքին վրայ և
երկար ու հրակէզ համբոյր մը դրոշմեց անոր վրայ։
Այն ձեռքը դողաց, բայց անմիջապէս չքաշուեցաւ։
Ցետոյ Նսբէրանս այլ եւս բան մը չտեսաւ, ո՛չ դըռ-
նակին գոցուիլը, ո՛չ տնտեսն, որ իր քով կեցած էր
ու կարծես խօսիլ կ'ուզէր իրեն, ո՛չ ալ կառապանը,
որ սանձերը ձեռք կ'առնուր։
Միայն գլարող անիւներու հանած աղմուկը, մեկ-
նող ձիոց տրոփիւնը լսեց և ձեռքը սրտին տարաւ,
զարմանալով որ կուրծքին մէջ ցաւագին բաբախիւններ
կ'զգար․․․․
Հոն, սալայատակին եզերքը կեցած՝ չէր նմաներ թէ
իրենց տեարց սպասող ծառայք իրենց քննութեամբն
կը պատուէին զինքը․․․․
—Պարոն դերակոմսն ապարա՞նք պիտի վերադառ-
նայ, հարցուց իր կառապանն յարգանօք մօտենալով։
—Հէ՞, ի՞նչ կայ, ըսաւ Նսբէրանս ինքզինքին գա-
լով։ Այո՛, այո, ապարանք․․․․

Քայլ մ'առաւ դէպ ի իւր կառքը, բայց կառապանն յարեց․

—Եթէ պարոն դերակոմսը կը բարեհաճի վայրկեան մ'սպասել, ծառայն երթայ գլխարկը բերէ ....

Գլխարկը՜։ Եսբէրանս բաց գլուխ էր և չէր նշմարե՜ր։

Ի՞նչ բան տեղի կունենար ուրեմն իւր վրայ, որ սովորաբար այնքան բծախնդիր և կանոնապահ էր։

Ինքզինքմէն խպնեցաւ ու պատասխանեց․

—Հարկ չկայ․ սպասեցէ՛ք, ես ինքս երթամ առնեմ...

Եւ տուն մտաւ։ Այս միջոցին իրեն այնպէս թուեցաւ թէ բակին կիսաստուերին մէջ մէկը հեգնական կերպիւ կը խնդար։

Անշուշտ կը սխալէր, վասն զի վար իջնող հրաւիրեալներէն ուրիշ մարդ չկար հոն։ Պ. տը Լարսանժի, անոր ետեւէն Կօնթրան՝ որ թեւը Քարմէնի տուած էր, յետոյ Վանէլլի կոմսն ու նորա քարտուղարը՝ Ցաճիանօ։

—Պարոն տը Մօնթէ-Քրիսթօ, ըսաւ Քարմէն երիտասարդին, բոլոր այս տիկնանց կողմանէ շնորհակալութիւն կը յայտնեմ ձեզ․ իբր դիւցազն վարուեցաք ....

Պ․ տը Լարսանժի ոյժգին հազաց։ Անշուշտ կ'ուզէր խօսիլ և կոկորդը կ'ընդդիմանար։ Սակայն ըսաւ․

—Շա՛տ լաւ, պարոն դերակոմս, շա՛տ լաւ։

Սինեօր Ցաճիանօ բարձրաձայն ըսաւ․

—Պարոն դերակոմսն իւր հօրը արժանաւոր որդին է։

Չեմ գիտեր ինչո՛ւ համար այս բառերն անախորժ հնչեցին Եսբէրանսի ականջին, որ աշխուժիւ ետին դարձաւ։ Բայց Ցաճիանօ շուքին մէջ էր և նորա սեւ աչաց փայլը միայն կրցաւ տեսնել։

Ձիերը գրգռուած էին։ Նորա վրայ տեսակ մը տենդ կար։

Կօնթրան իւր հրաւիրեալներն ուղարկած ըլլալով՝ անոր մօտեցաւ․

—Եսբէրա՛նս, ըսաւ մեղմիւ, գիշերը գեղեցիկ է... կ'ուզե՞ս որ միասին Շանզ-Էլիզէ երթանք։

—Այո՛, այո՛, ըսաւ դերակոմսը։ Քալելու, օդ առնելու պէտք ունիմ։

Ծառայի մը ձեռքէն գլխարկն առաւ, կառապանին հրամայեց որ առանձինն ապարանք վերադառնայ, յետոյ Կօնթրանի հետ դուրս ելաւ ....

Ո՛չ մին և ո՛չ միւսը հասկցաւ թէ Ցաճիանօ Վանէլլի կոմսին հետ չէր գացած, այլ դրան մը անկիւնը քաշուելով և ստուերին մէջ ծածկուելով՝ աչօք կը հետեւէր դերակոմսին որ կը հեռանար և բռունքը սեղմած կը մրմնջէր։

—Այո՛, հօրդ արժանաւոր որդի՛... բայց կ'երդնում թէ վրէժս պիտի առնեմ։

Է․

Մարդիկ ի՛նչպէս գիրար կը գտնեն․

Ինչպէս որ գտած էր անխոնջ լրաբերն, Ժան Ջիլտ երկրորդ հարկի բնակարան մը վարձած էր պանդոկի մը, կամ լաւ եւս է ըսել այն boarding houseներէն միոյն մէջ, ուր աշխարհի չորս կողմէն Բարիզու հրաշալիքները տեսնելու եկող ընտանեաց և ծանրաբարոյ անձանց համար հաստատուած են։

Այս տունն յոյժ պարկեշտ երեւոյթ մ'ունէր․ մուտ

դուռը Էյլօի ծառուղւոյն վրայ էր, առջեւն Անկլիական վանդակ մը, մարմարի նման սպիտակ սանդուղ մը կար. գետնայարկը խօսարան մ'ունէր և միւս երեք յարկերն ալ միշտ վարձուած էին։

Հարիւրապետի մ'այրին որ խնայած ստակովը այս տունն հաստատեր էր. այս կինն —ինչպէս որ վայել է հարիւրապետի մ'այրւոյն— երկար ու նիհար կին մ'էր. մազերն Անկլիական ձեւով գանգրուած էին, զանազան լեզուէ քանի մը խօսք կը թոթովէր և տումարակալութեան մասնաւոր յարմարութիւն մ'ունէր։

Սուղ, շատ սուղ կը վարձէր. բայց ամէն բան առաջ հաշուի կ'անցընէր այն խոր հանդարտութիւնն, զոր կը վայելէր մարդ սոյն վայելուչ և միանգամայն մենացեալ թաղին մէջ։ Զարմանալի էր որ մինչեւ այն ատեն հանդարտութիւն անուամբ հաշիւ մը չէր բացած։

Արհեստագէտ բնաւ չէր ուզեր ... և այս բանը բացարձակ պայման մ'եղած էր մինչեւ այն օրը որ Մասլէն տնտեսն եկաւ ամսական հինգ հարիւր ֆրանք առաջարկել այնպիսի բնակարանի մը, զոր սովորաբար երեք հարիւր ֆրանքի կը վարձէր։ Առանձին կին չէր ընդունէր։ Արդ Ժան Ջիլտ առանձին կ'ապրէր։ Բայց Տկն. Վօլլարի աղաչեցին որ առաջին կարգի Բլէյէլ մը գտնէ անոր. նա ալ այս գործէն կլորիկ գումար մը շահեցաւ և ժպտելով աւրեց իւր բացարձակ պայմանն։

Այժմ Տկն. Վօլլար իւր վարձակալուհւոյն նկատմամբ եւս քան զեւս բարեկամութիւն ու կամահաճութիւն ցոյց կուտար, վասն զի նորա քթախոտով ծեփուած քիթն ապագայ նշանաւոր երգչուհւոյ մը հոտը կ'առնուր։ Պատահեցաւ որ ինքը քիչ մը զարդարանա

էր. ամէն տեսակ առարկաներ կը ծախէր, և կը յուսար շահաւոր գործեր ընել, թէեւ ցայն վայր ժան կարեւոր առեւտուր մը չէր ըրած։ Բայց ապագայն համբերողներունն է։ Տկն. Վօլլար կ'սպասէր։

Տկն. Վօլլար գիտնալով որ Ժան Ջիլտ այն երեկոյն ընկերութեան մը կ'երթայ, ուզեց իւր ձեռօքն հագուեցընել զայն։ Եւ տեսանք որ ճաշակէ զուրկ չէր։ Ապահով էր որ նորատի աղջիկն մեծ յաջողութիւն պիտի գտնէ, ուստի ինքն ալ իւր երեկոյթն այդ յաջողութիւններն հաշուելով անցուց։

Գրեթէ ժամը երկուքն էր երբ կառքը դրանն առջեւ կանգ առաւ։

Տկն. Վօլլար վազեց։ Ուզեր էր ինքն սպասել «սիրեցեալ գեղանւոյն» վերադարձին, ինչպէս որ կը կոչէր զայն մայրական հնչմամբ։

Մասլէն վար ցատկեր և շուտ մ'օգներ էր Ժանի որ կառքէն իջնէ։

Տկն. Վօլլար զայն տեսնելուն պէս թեւերն յերկինս բարձրացուց։

Եւ արդարեւ նորատի աղջկան զարդարանքը զարմանք պատճառելու չափ տարօրինակ էր։

Կարծես թատրոնի թագուհի մ'էր։

—Ո՜հ, սիրունի՛կս, ի՛նչ սքանչելի վերարկու ... գոնէ աղէկ զուարճացա՞ք ....

Բայց Մասլէն մեղմիւ մէկդի ըրաւ զայն։

—Ներեցէ՛ք, Տիկին, բայց Օրիորդն յոգնած ... և քիչ մը հիւանդ է։

—Քիչ մը հիւա՛նդ ... տէ՛ր Աստուած. բայց միթէ ես հոս չե՞մ, սիրելի աղջիկս. կտոր մը թուրինջի ջուր,

արնիքա ... քափուրախառն գինեոգի ....

Մաալէն ժանն իր բնակարանը տանելով՝ սոյն ողբերը կարճ կապեց ու ըսաւ.

—Ո՛չ, ո՛չ... բան մը չէ... վաղը... Այսօր Օրիորդն հանգստութեան պէտք ունի ....

Իսկ ժան շատ քիչ ուշադրութիւն ըրեր էր այս ցաւակցութեանց, և երբ սենեակը մտաւ՝ ոյժասպառ ինկաւ թիկնաթոռի մը վրայ։

Արձակ մազերն ուսերուն վրայ ինկած էին. Նա յառեալ աչօք իր դէմը կը նայէր։

Մաալէն դուռը մեղմիւ գոցեց և լուռ ու անշարժ կեցաւ յոտին։

Այս տնտեսը զարմանալի մարդ մ՚էր։

Ըսինք թէ գեր, յոյր մարդ մ՚էր. Նորա կլոր դէմքը դիակնային, ճերմկորակ, գրեթէ սոսկալի դեղնութիւն մ՚ունէր։

Դիմագէտ մը նորա դէմքը տեսնելով՝ պիտի չփոթէր։

Այս մարդը քանի՞ տարեկան էր, և սակայն ճակատն ու այտերն անկնճիռ էին։ Կարճ կտրուած մազերը խիտ ու սպիտակ էին։ Աչքն ուռեցած և մսեղէն շըրջանակով մը շրջապատուած էր. բիբերը գորշ և անորոշ գոյն մ՚ունէին։

Ի սկզբան մարդ տեսակ մը զզուանք կ՚զգար։

Եւ սակայն աւելի ուշադրութեամբ դիտելով՝ զարմանալի տպաւորութիւն մը կ՚զգացուէր։ Այս մարդուն վրայ մոլութիւն կար, բայց անցեալ մոլութիւն, մարած կրից և տռփանաց աւերակի նման բան մը։

Այս միջոցին երկու ձեռքը կուրծքին վրայ ծալլած էր, նորա դէմքն իր տիրուհւոյն համար հոգածութիւն

ունեցող ծառայի մը դէմքէն աւելի բան մը կ՚արտայայտէր. իր աղօտ աչաց մէջ անուշ, գրեթէ կարեկից նշոյլ մը կը տեսնուէր։

Մսոտ շրթունքը դեղներ էին ու կը դողային։

Որովհետև ժան չէր խօսեր։

—Կը տառապի՞ք, ըսաւ անոր մեղմիւ։

Ժան ցնցուեցաւ. կարծես այս ձայնը խոր քունէ մը կ՚արթնցնէր զինքը։

—Ո՛չ... ո՛չ, ըսաւ։ Չեմ գիտեր ....

Յետոյ յանկարծ ձեռքը ճակտին տարաւ.

—Դարձեալ ուզեցիք մտցնել զիս այն ընկերութեան մէջ, որ իմ ընկերութիւնս չէ։ Ալ չպիտի երթամ... երբեք... ո՛հ, ո՛չ, երբեք... կ՚երդնում։

Մարդը շրթները խածաւ և գլուխը ծռեց։

—Եւ սակայն ո՞չ ապաքէն թագուհւոյ մը պէս ողջունեցին զձեզ ....

Ժան աշխուժիւ գլուխը վեր առաւ և տեսակ մը բարկութեամբ՝

—Ինչո՞ւ համար այդ խօսքերն կ՚ըսէք ինձ, ըսաւ դողդոջուն ձայնիւ։ Ինչո՞ւ նոյնպիսի մտածումներ կը զարթուցանէք յիս, որք իմ մտքիս մէջ մուտ գտնելու չեն...։ Թագուհի՜... ե՜ս... ե՜ս ....

—Բայց ձեր ձա՜յնը, ձեր տաղա՜նդը ....

—Է՜հ, ի՜նչ ընեմ այդ ամենքը. օ՜ն, թողէ՛ք զիս... կ՚ուզեմ առանձին ըլլալ։

Գրեթէ խստութեամբ կը խօսէր։ Բաց յաստի այս մարդը, որ ծառայ մ՚էր, ի՞նչ իրաւամբ կը յաւակնէր իշխել անոր վրայ։

Մաալէն հասկցաւ զայս և տխրութեամբ յարեց.

—Մի՛ բարկանաք, Ժան. գիտէք որ միշտ պիտի հընազանդիմ ձեզ ....

—Այո՛, գիտեմ: Ներեցէ՛ք խստութեանս, անգըթութեանս: Աւա՜ղ: Դուք լաւ գիտէք թէ սրտիս մէջ ի՛նչ թաքուն ցաւեր կան ....

Ոտք ելեր էր:

—Ա՛հ, ինչո՞ւ հուրը չլափեց զիս. անշուշտ այնքան ցաւ չպիտի զգայի, որքան որ կը պատճառէ սիրտս տոչորող այս կրակը.:: Աստուա՛ծ իմ, Աստուա՛ծ իմ ....

Պատին կռթնեցաւ, և գլուխը երկու ձեռացը մէջ ծածկած՝ սկսաւ հեծկլտալ:

Մաղէն չփոթած էր, նորա աչերն ալ լեցուեր էին:

Ձեռքը շապիկին տակ մխեր էր և եղունգներովը կուրծքը կը յօշոտէր:

Կը հասկցուեր թէ այս մարդը խորհրդաւոր սէր մ'ունէր այն գեղանի աղջկան վրայ, զոր անշուշտ սոսկալի գաղտնիք մը յանհնարինս կը չարչրէր ....

Եւ միանգամայն զայն մխիթարելու անկարող ըլլալն զգալով՝ կը յուսահատէր ....

—Ժա՛ն, օրիո՛րդ Ժա՛ն (աշխուժիւ խօսքն ուղղեց) զձեզ երբեք այսպէս տեսած չունիմ. այս իրիկուն ի՞նչ եղաւ ..: Արդեօք մէկն զձեզ վիրաւորե՞ց, թշնամանե՞ց....

Այս վերջին խօսքերն ըսած ատեն ձայնը բարձրացեր էր:

Արագ և գրեթէ վայրի փայլ մ'անցեր էր նորա աչաց մէջէն:

—Ո՛չ, մրմնջեց Ժան: Ո՛չ, կ'երդնում ....

—Ուրեմն այն արկածը յուզեց զձեզ ..: Կ'աղաչեմ, օրիորդ, հանդարտեցէք .. այո՛, գիտեմ թէ ցաւա-

գին մտածումներ կան, զորս չէք կրնար ձեր ուղեղէն վանել ... բայց երիտասարդ էք, ապագայն ձերն է. այն անցեալը պիտի մոռնանք ... մոռնալու էք ... կ'աղաչեմ ....

Ժան տակաւ առ տակաւ իւր պաղարիւնութիւնն ստացեր էր: Իւր տանթէլայէ թաշկինակովն աչքերէն ցայտող արցունքները կը սրբէր:

Այս գեղեցիկ դէմքին վրայ զարմանալի հանդարտութիւն մը դրոշմուած էր յանկարծական կերպարանափոխութեամբ մը, որ թերեւս հզօր կամաց ճգի մը արդիւնքն էր:

—Այո՛, այո՛ ... պիտի մոռնամ, ըսաւ պահ մը լուռ կենալէ յետոյ: Իրաւունք ունիմ, մոռնալու եմ ... խելօք պիտի ըլլամ ..: Ի՛նչ ընեմ, երբեմն կարծես խելագարութիւն մը կը տիրէ ուղեղիս ..: Ներեցէ՛ք ինձ ... կը խոստանա՞ք ....

Եւ ձեռքն անոր կարկառեց:

Ծառայն վարանեցաւ. բայց ետ քաշուեցաւ ու ըսաւ.

—Հանգչեցէք ... վաղը կը խօսինք ..: Գիտէք որ անձնուէր եմ ձեզ ....

—Ո՛հ, այո՛ ... գիտեմ ... ցվա՛ղն ուրեմն ..: Արդարեւ ինքզինքս յոգնած կ'զգամ ...

Մաղէն դուրս ելաւ: Երբ սանդուղին գլուխն եկաւ՝ տեսակ մը հեծկլտուք նորա կոկորդէն բռնեց:

Եւ երթալով խաղխամին կռթնեցաւ ու մրմնջեց:

—Ո՜հ, ի՛նչ թշուառական եմ ես ....

—Ինչպէ՛ս, հարցուց Տկն. Վօլլար, որ դրանն ետին կծկտած՝ լուր առնելու կ'սպասէր, սիրեցեալ գեղանին քիչ մ'աղէ՞կ է ....

—Այո՛ ... այո՛, շնորհակալ եմ։ Պատճառը սա է որ արկած մը պատահեցաւ ... շրջազգեստը բռնկեցաւ ....

—Շրջազգեստը՛. ոհ, ի՛նչ աղէկ կը յարմարի. ես ալ պարահանդէսի կատարելապէս նոր շրջազգեստ մը ունիմ ծախու ... որ կրնայ յոյժ լաւ յարմարիլ այն սիրուն աղջկան ....

—Լա՛ւ ... շատ լա՛ւ ... բայց վա՛ղը, վա՛ղը, կը խոստովանիմ թէ ես ալ բաւական յոգնած եմ ....

Եւ Մասլէն կամակատար այրին առանձին թողելով՝ վեր ելաւ։

Չլսեց որ աղնիւ պառաւը կը մրմնջէր։

—Այս այսպէս չկրնար տեւել ... սանկ սիրուն աղջի՛կ մը ... պէտք է անոր ապագայ մը պատրաստել։

Մասլէն տանը ամենէն վերի յարկն ելաւ։

Հոն ձեղնայարկին մէջ, տանիքներուն տակ կը բնակէր։

Սենեակը վանական պարզութիւն մ'ունէր։

Երկաթեայ անկողին մը, սեղան մը, աթոռ մը։ Գետինն ամուր փականքներով գոցուած արկղ մը։

Մասլէն ներս մտաւ և դուռը խնամօք գոցեց։

Յետոյ չափազանց ծանր մտածմանց բեռան ներքեւ ճնշուելով՝ հոն գտնուած յարդէ միակ աթոռին վրայ ինկաւ։

Այս մարդը բուռն բնաւորութեան մը տէր մարդ մ'ըլլալու կամ եղած ըլլալու էր։ Նորա դնդերաց ցընցումէն, նորա դէմքը կծկող յարատեւ կատաղութենէն կը հասկցուէր ալ։

Ցանկարծ բռնցի ոյժգին հարուած մ'իջեցուց անկողնոյն։

—Ի՞նչ ընելու է, քրթմնջեց. ի՞նչ ընելու է ....

Պահ մ'անշարժ և մտախոհ մնաց։

Յետոյ ոտք ելաւ, յիշեալ արկղին քով գնաց և գրպանէն տրցակ մը բանալի հանելով՝ բացաւ զայն։

Այն արկղին մէջ մի քանի ցնցոտիներ կային, զորս վեր առաւ։

Նոցա տակէն պարկ մը և թղթապանակ մը հանեց։

Պարկը կշռեց ձեռօքն և ուսերը ցնցեց։

Այն պարկը գոցող չուանը քակելով՝ մէջէն տասնի չափ ոսկի հանեց և ցաւագին ժպտով մը դիտեց զանոնք։ Յետոյ թղթապանակը բանալով՝ մէջը իւրաքանչիւրն հարիւր ֆրանքնոց երեք դրամատոմս համրեց։

—Եւ երկու օրէն հինգ հարիւր ֆրանք վճարելու է, մրմնջեց. անկից վերջն ի՞նչ պիտի ընենք, ի՞նչ պիտի ըլլանք ... նա ի՞նչ պիտի ըլլայ։

Եւ վերստին ցաւագին ձայնիւ կրկնեց.

—Ո՛հ, ես թշուառական մ'եմ, յոյժ թշուառակա՛ն։

Սկսաւ իւր փոքր սենեկին մէջ քալել՝ ինչպէս դատապարտեալ մ'իւր խցիկին մէջ։

—Ի՞նչ կրնամ հնարել, կ'ըսէր ինքնին, բան մը չեմ կրնար ընել, բանի մը չեմ կրնար ձեռնարկել ... միշտ կը վախնամ... բաց յաստի ես ի՞նչ բանի օգտակար եմ... Նոյն իսկ եթէ պաշտօն մը կարենամ գտնել. նոյն իսկ եթէ կարենամ այնպէս մը ծածկուիլ որ ոչ ոք չըճանչնայ զիս, ի՞նչ օգուտ կրնամ քաղել...։ Հազիւ կրնամ պատառ մը հաց ճարել ինքզինքիս. բայց նա՛....

Ցաւագին հառաչ մ'արձակեց.

—Խե՛ղճ, խե՛ղճ ժան ... և սակայն ամբողջ կեանքըս, ամբողջ արիւնս կուտայի՝ որպէս զի նա վիշտ մը չկրէ ...։ Եւ սակայն եթէ ուզելու ըլլայ, այն տաղան-

դովը թագուհւոյ նման հարուստ կրնայ ըլլալ··· բայց անցեալը կայ, այն անցեալը, որ իւր և իմ վրաս կը ծանրանայ և որու պատճառը ես եմ····

Եւ սոսկալի կերպիւ յանդուգն շարժմամբ մը յարեց·

—Սակայն չեմ ուզեր որ նա թշուառ ըլլայ··· չեմ ուզեր որ մեռնի։

Մեքենաբար կը համրէր ու կը համբէր ձեռքը բռնած մի քանի ոսկին։

Այս վայրկենիս ցնցուեցաւ։

Իրեն այնպէս թուեցաւ թէ տեղ մը թեթեւ հարուած մը կը զարնուէր։ Անշուշտ դրանն· պարկն ու թղթապանակը արկղին մէջ նետեց, բանալին դարձուց և դուռը վազելով բացաւ։

Ոչի՛նչ։ Սանդուղը մութ էր։

—Մարդ կա՞յ, հարցուց կիսաձայն։

Ոչ ոք պատասխանեց։

—Սխալեր եմ, մըմնջեց ետ դառնալով։

Բայց հարուածները կրկնուեցան և այս անգամ աւելի որոշ ու արագ, իբր կոչում մը։

Այն ատեն նշմարեց որ ձայնը տանիքին վրայի փոքր պատուհանէն կուգար։

Մօտեցաւ և գիշերուան լուսուն՝ ապակիներուն ետեւէն մարդկային կերպարանք մը նշմարեց։

Բայց տեսածը կերպարանք մ'էր միայն· և հոն գտնուողին դէմքն անկարելի էր զանազանել։

Արդեօք գո՞ղ մ'էր։ Հաւանական չէր այս։ Եթէ գող եղած ըլլար՝ այս կերպով ինքզինքը չէր մատներ։

Սակայն Մասլէն խոհեմութեամբ ձեռքն երկնցուց և գամէ մը կախուած ըռվօլվէրն առաւ։

Յետոյ պատուհանին մօտենալով՝ կիսովին բացաւ։

—Ո՞վ է ան, հարցուց։

—Մէկը, որ կ'ուզէ խօսիլ ձեզ···

—Որո՞ւ· ինձ··· բայց ես զձեզ չեմ ճանչնար։

—Ի՞նչ գիտէք··· բայց բացէք նայինք····

Եւ այն մարդը պատուհանը հրելով՝ սենեակ ցատկեց։

Մասլէն ռէվօլվէրը վեր առաւ և կրակ պիտի ընէր։ Բայց այս միջոցին ճրագին լոյսը անծանօթին երեսին զարկաւ։ Մասլէն ճիչ մ'արձակեց·

—Դո՛ւք, դուք հո՛ս, գոչեց կարծես սոսկում մ'ըզգալով։ Ա՛հ, շո՛ւտ, դուրս ելէ՛ք, ապա թէ ոչ, Աստուած վկայ, ուղեղնիդ կը պայթեցնեմ····

—Մէկ տեղս ալ չպիտի պայթեցնէք, պարոն պատուաւոր մարդ, յարեց միւսը։ Վասն զի եթէ այդ տխմարութիւնն ընէք՝ ամէնքը պիտի վազեն, ձեզ դիակի մը քով պիտի գտնեն և հարկ պիտի ըլլայ դէպքը բացատրել··։ Այն ատեն անուննիդ պիտի հարցնեն, պարոն տնտես··։ Հիմայ եթէ կ'ուզէք որ ոստիկանութիւնը ձեր գործոց միջամտէ՝ ազատ էք····

Եւ որովհետեւ Մասլէն կոչուողը կը լռէր·

—Լա՛ւ, յարեց անծանօթը։ Ահա՛ հիմայ խելքերնիդ գլուխնիդ եկաւ։ Բարկանալն ի՞նչ օգուտ ունի։ Կ'երեւի թէ ինչպէս որ ես զձեզ, դուք ալ զիս ճանչցաք։ Այսքան ժամանակէ ետքը զիրար գտնե՛լ··։ Ա՛հ, կ'երեւի թէ բաղդերնիս չբանեցաւ։ Բայց հոգ չէ· պէտք է չվհատիլ։ Օգնէ՛ ինքզինքիդ և երկինք ալ կ'օգնէ քեզ····

Նստաւ, գրպանէն գլանիկ մը հանեց և զայն վառելու համար մոմին մօտեցաւ։

—Զի՛ս մտիկ ըրէք, ըսաւ Մասլէն։ Ինչո՞ւ եկաք հոս. ես այլ եւս ձեզի հետ յարաբերութիւն չունիմ և չեմ ուզեր ունենալ… դուք ձեր ճամբան կ'երթաք ես ալ իմս… երկուքս ալ մեր ընթացքը շարունակենք…։ Դուք չարիքն էք… ես կը ջանամ փոքր ինչ բարիք ընելով ժամանակաւ գործած ոճիրներս դարմանել…։ Ես զձեզ անհանգիստ չպիտի ընեմ… դուք ալ զիս անհանգիստ մ'ընէք…։ Ես ձեր ո՛վ ըլլալը կը մոռնամ. դուք ալ մոռցէք…։ Ձեր անունը Ֆաճիանօ է… իմ անունս ալ Մասլէն… ահա՛ այսչափ…։ Հիմայ ա՛լ գացէք….

Միւսն սկսաւ ծիծաղիլ։

—Շատ հպարտացեր էք, Սանսէլմ կալանաւոր, ըսաւ։

Սանսէլմ —վասն զի նա էր— բարկութեան աղաղակ մ'արձակեց ու պատասխանեց.

—Դուք ալ միշտ նոյն անուանարկն էք, Պէնէտէթթօ՛։

Է.

Փորձանք.

Երկու մարդիկ աշխուժիւ ոտք ելեր, դէմ առ դէմ կայներ էին և զիրար կը դիտէին ինչպէս ատենով՝ երբ ոճիրը զանոնք առաջին անգամ միացուցեր էր Պիսէթրի խցիկներուն մէջ։

Այո՛, Սանսէլմն էր —որ հիմայ պարզապէս տառերու տեղափոխութեամբ Մասլէն կը կոչուէր— այն թըշուառականն, անխոստովանելի ոճիրներու յանցապարտըն էր որ այսօր արհամարհանաց խօսքեր կ'արձակէր իւր մեղսակցին….

Պէնէտէթթօն էր —այսօր սինեօր Ֆաճիանօ— որ կը ծիծաղէր այն մարդուն վրայ որ ատենով Թուլօնի մէջ զզուանօք խառն արհամարհանք կը ներշնչէր իրեն….

Լուռ կեցեր էին, բայց նոցա կերպարանքին վրայ յոյժ տարբեր այլակերպութիւն մը տեղի ունեցեր էր։

Սանսէլմ, որ ի սկզբան համարձակ, գրեթէ յանդուգն էր. տակաւ առ տակաւ գլուխը ծռեր էր. դէմքին դնդերքը թուլցեր էին, մինչդեռ ընդհակառակն Պէնէտէթթօ կը շտկուէր և դէմքին վրայ յաղթութեան անողոք արտայայտութիւն մը կար։

—Նստինք, ըսաւ, և խօսինք։

—Ի՞նչ օգուտ ունի. գոչեց Սանսէլմ ցաւագին եղանակաւ։ Ցայսմ հետէ ձեր ու իմ միջեւ ի՞նչ յարաբերութիւն կրնայ գտնուիլ….

—Ո՞վ գիտէ։

—Ո՛հ, զի՛ս մտիկ ըրէք… վայրկեան մը, վայրկեան մը միայն։ Պէտք է որ մեր փոխադարձ կացութիւնն միանգամ ընդ միշտ որոշուի։ Սոսկալի դիպուած մը մեզ միացուցած էր… աւելի եւս սոսկալի դէպքեր զմեզ բաժնեցին…։ Ոչ դուք և ոչ ես անցեալը արծարծելու փափագ չունինք. իմ մասիս կը խոստովանիմ թէ այսպէս է։ Դուք ձեր ճամբան շարունակեցիք ես ալ իմս։ Կը խնդրեմ, կը հրամայեմ որ մոռնաք զիս, ինչպէս որ ես ալ զձեզ պիտի մոռնամ ու մոռցած եմ….

Լռեց։ Պէնէտէթթօ ձեռքն անոր ուսին դրեր էր։

—Բայց թերեւս ես ձենէ մոռցուիլ չեմ ուզեր… ըսաւ ծանր ձայնիւ։

Սամուէլ ցնցուեցաւ և հարցական, գրեթէ անհաբեկ կերպիւ անոր նայեցաւ.

—Թերեւս ես կ՚ուզեմ որ, շարունակեց Պէնէտէթթօ, ընդհակառակն ձեր յիշողութեան մէջ գտնէք մեր անցեալ կենաց բոլոր պարագաները... բոլորն ալ՝ առանց բացառութեան....

—Չեմ հասկնար... ի՞նչ բանի վրայ կ՚ուզէք խօսիլ։ Արդեօք այն օրուան համա՞ր կ՚ըսէք, յորում ձեր ոյժասպառ ու վհատեալ Փօրսի բանտը մտնելը տեսայ....

—Ո՛չ....

—Ա՞յն օրուան համար, յորում դահճին մուրճն զմեզ միեւնոյն շղթային գամեց։

—Ո՛չ... ընտրէ՛... ընտրէ՛....

Սամուէլ դողաց։ Իւր յիշատակացն առջեւ ինքն իսկ կ՚ընկրկէր։

—Ուրեմն կ՚ուզէք որ յիշեմ այն յանդգնութեան ժամն, յորում երկուքս ալ ծովը նետուեցանք —

—Աղնիւ Պ. Ռօտիպուայի անձնուիրութեան շնորհիւ...։ Ո՛չ։ Սամուէլ բարեկամ... դեռ ուրիշ բան կայ....

Սամուէլ դեղներ էր։ Ճակտին վրայ քրտանց խոշոր կաթիլներ կը տեսնուէին։

—Անկէց ուրիշ բան չեմ գիտեր, ըսաւ խեղդուկ ձայնիւ։

—Ըն ա՛նդր։ Միթէ այս հինաւուրց հեղուկէ՞ն խըմեցիր, որ մոռցնել կուտայ...։ Այո՛, Փօրսի մէջ երկուքս ալ միեւնոյն յարդի խուրձին վրայ պառկեցանք... այո՛, Պիսէթրի մէջ մեզ միեւնոյն շղթային գամեցին... Թուլօնի մէջ միեւնոյն թիապահին

դաւաղանին ներքեւ կռնակ ծռեցինք... և միեւնոյն բանտապետէն փախանք... բայց ամէնն այս չէ։ Անգամ մը եւս իրարու պատահեցանք։

—Բաւակա՛ն է. չեմ ուզեր որ այդ յիշատակն....

—Ինչո՞ւ համար, քանի որ ես չեմ վախնար...։ Արդ, Սամուէ՛լ....

Եւ այս միջոցին Պէնէտէթթօ ուղիղ կայնած, աչերն իւր դէմն յառած, գոդցես ուրուականի մը ներկայութիւնն կ՚արհամարհէր։

—Ա՛րդ, Սամուէլ, կ՚ուզեմ որ Փօսէի մէջ եղածներն յիշես....

—Ո՛չ... ո՛չ... այդ խօսքը մի՛ ընէք....

—Բայց հարկ է... վասն զի ատոր համար... մի միայն ատոր համար գիշերանց... ամէն բան աչք առնելով՝ քեզ գտնելու եկայ հոս...։ Հոն եղածներուն վկայի մը պէտք ունիմ... այն վկայն ալ դուն ես....

—Բայց ի՞նչ կ՚ուզէք, ի՞նչ կը պահանջէք, գոչեց Սամուէլ յուսահատութեամբ։ Եթէ խօսելու ըլլամ, ձեզ կը գլխատեն....

—Պա՜հ, այդ իմ գիտնալու բանս է... ամէն մարդ իւր գործն ինք գիտէ, այնպէս չէ՞... միայն թէ հարցմանցս անկեղծօրէն պատասխանէ՛։ Յոյսս քու վրայդ է, վասն զի, յարեց Պէնէտէթթօ ծիծաղելով, ինձ այնպէս կը թուի թէ պարկեշտ մարդ եղեր ես...։ 1830 փետրվար 24ի գիշերը կը յիշե՞ս թէ ոչ....

—Ո՜հ, կը հարցնէ՛, գոչեց Սամուէլ գլուխը ձեռացը մէջ առնելով։

—Փօսէի մէջ եկեղեցւոյն ետին փոքր տուն մը կար...

—Այո՛, գիտեմ... ետքը՞...

БИБЛИОТЕКА

—Պատահեցաւ որ իմ ծանօթներէս մին... այն տան մէկ սենեկին մէջ հանդարտօրէն իր գործին զբաղած էր... մասնաւորաբար այս գործին համար Թուլօնէն եկած էր...։ և չիտակը կ'արժէր· վասն զի խնդիրը մէկ միլիոնի վրայ էր։

—Ես բան մը չ'ընդունեցայ, գոչեց Սանսէլմ աշխուժիւ և զզուանաց շարժում մ'ընելով։

—Հասկցանք... քու անշահախնդրութիւնդ անուրանալի է... բայց ես առած էի... և կ'ուզէի պահել...։ Ուստի ամենայն հանդարտութեամբ գանձն առի ու պիտի փախչէի... երբ դժբաղդաբար վրայ եկան....

—Ո՛հ, դարձեալ կ'ըսեմ... եթէ մարդկային զգացման մը ստուերը մնացած է վրայնիդ... լռեցէ՛ք ....

Պէնէտէթթօ ուսերը ցնցեց և միշտ անտարբերութեամբ շարունակեց·

—Երկու հոգի սանդուղէն վեր կ'ելլէին... դրան ետին դանակ ի ձեռին կծկտեր էի...։ Դուռը բացուեցաւ... և ստուերին մէջ մարմին մը տեսնուեցաւ... զարկի։ Զգացի որ դանակն ամբողջովին կ'աներեւութանար կուրծքի մը մէջ....

—Բայց վա՛տ· այն կուրծքը... մօրդ կուրծքն էր....

—Օ՛հ, ահա՛ յիշողութիւնդ կ'արթննայ վերջապէս, յարեց Պէնէտէթթօ լկտութեամբ։ Մայրս էր· բայց դու ինչէ՞ն գիտես ....

—Ես ճամբան... Օլլիուլի կրճին մէջ այն կնոջ պատահեր էի ....

—Նա ալ իր պատմութիւնը պատմեր էր քեզ....

—Պաղատեցաւ ինծի որ զաւակն ազատելու օգնեմ իրեն...։ ես ալ հաւանեցայ, վասն զի գիտէի թէ այն զաւակը դու ես։

—Եւ, ըսաւ Պէնէտէթթօ տեսակ մ'անհանգստութեամբ, անունն ըսա՞ւ քեզ ....

—Բան մը չծածկեց ինծմէ... գիտէի թէ այն տղան այն Թշուառականը, զոր կ'ուզէր Թիարանէն ազատել և որ զինքը պիտի սպաննէր ....

—Օ՛հ, շատ խօսք չուզեր· դէպքերը պատմէ՛....

—Թէ այն զաւակը մեղքի մը պտուղ էր։

—Լա՛ւ... շատ լաւ... հապա անո՞ւնը։

—Անունն ալ ըսաւ ինծի, երդուընցնելով զիս որ երբեք մէկուն չյայտնեմ....

—Աքանչելի՛։ Ըսել է կալանաւորի մը երդմանը կը հաւատա՞ր․

—Ես երդումս պահեցի... երբեք այս գաղտնիքը չյայտնեցի ....

—Դու դիւցազն մ'ես... բայց այդ անունն ինծի կըրնաս ըսել....

—Ինչո՞ւ համար, ըսաւ Սանսէլմ համարձակութեամբ։ Այդ անունն ինծի հարցնելուդ պատճառն այն է որ նոր ոճիր մը կ'ուզես գործել... և քանի որ չես գիտեր, ես ալ չպիտի ըսեմ....

Պէնէտէթթօ սկսաւ խնդալ։

—Զիս յոյժ միամիտ կը կարծես։ Ես միայն սա կ'ուզէի հասկնալ թէ մոռցած չե՞ս...։ Այն կինը Տկն. Տանկլար կը կոչուէր ....

Սանսէլմ ճիչ մ'արձակեց։ Յուսացեր էր որ պիտի կարենար ի դերեւ հանել նորա գարշելի մէկ խորհուրդը, զոր տակաւին չէր հասկնար։ Բայց յաղթուեր էր։ Զհամարձակեցաւ ուրանալ։

—Լաւ, ահա հարցմանցդ պատասխանեցի, ըսաւ տխրութեամբ։ Լմնցա՞ւ. ալ զիս պիտի թողո՞ւս ....

—Ո՛հ, դեռ ոչ։ Ո՛րքան կ'աճապարես. չիտակը կարծես թէ զիս վերստին տեսնելուդ գոհ չես։ Եւ սակայն ժամանակաւ սերտիւ կապուած էինք միմեանց ... երկաթեայ շղթայով մը։

Չեմ գիտեր ինչ վայրկենական պատրանք մ'անցաւ Սամսէլմի մօքէն։ Վերջապէս ինքն երբեք չարիք մը չէր ըրած Պէնէտէթթօյի։ Բանտին մէջ զինքը զանազան տանջանքներէ ազատեր էր. Թիարանէն փախչելուն օգներ էր. Պէնէտէթթօ ինչո՞ւ իրեն թշնամի պիտի ըլլար։

—Օ՛ն, Պէնէտէթթօ, յարեց աւելի մեղմիւ։ Կը խոստովանիմ թէ շատ ճշմարիտ է որ արդի նոր կենացս մէջ անցելոյն յիշատակներն յոյժ տաժանելի են ինձ։ Կ'ուզեմ մոռնալ և սակայն չեմ կրնար։ Ուստի կը յիշեմ ..։ Այդ յիշեցուցած տեսարանդ իմ վրաս ամենէն աւելի ցաւագին տպաւորութիւն մ'ընող դէպքերումն է ....

—Անշո՛ւշտ, քանի որ զիս սպաննել կ'ուզէիր։

—Ա՛լ ատոնց խօսքը չ'ընենք։ Յայտնի է որ ինծմէ ծառայութիւն մը խնդրելու եկար։ Ինչպէս իմ, նոյնպէս և քու շահդ կը պահանջէ որ մեր ո՛վ ըլլալը չիմացուի. ըսէ՛ ինծ թէ ի՛նչ կ'ուզես, և եթէ կարելի է՝ կ'ընեմ։

—Օ՜ն, պարոն Սամսէլմ, ահա՛ ճամբու կը մտնես։ Բայց ի՞նչ է այդ նոր կեանք ըսածդ, որու վրայ քաղցրաձայն կը խօսիս ..։ Դու միշտ գեղեցիկ սեռին սիրահար եղած ես. այս աղջիկն ալ սիրունիկ է. միթէ ...

Սամսէլմ ցատկեց և անոր դաստակը բռնելով՝

—Պէնէտէթթօ, եթէ ազատութիւնդ, կեանքդ կ'ուզես պահել, մի խօսիր ....

—Ինչո՞ւ, հարցուց Վիլֆորի որդին հեգնօրէն։

—Վասն զի, յարեց Ռօտիպուայի նախկին տէրը ցուրտ համարձակութեամբ մը, կրնայ ըլլար որ բաղդս քու ձեռքդ գտնուի. վաղն անստորագիր նամակաւ մը կրնաս զիս դատարանին մատնել, այնպէս որ նախկին կալանաւորն Սամսէլմ բռնուի և թիարան ղրկուի ..։ Եթէ այս բանն ընես՝ չեմ սրտնեղեր քեզ .. բայց կ'արգիլեմ քեզ, կը լսե՞ս, կ'արգիլեմ անանկ բառ մ'ըսել որ այս տան մէջ գտնուող աղջկան պատուոյն կարենայ դպչիլ։

—Կ'արգիլե՜ս։ Գիտե՞ս որ քիչ մը խոշոր կը ջարդես, վարպետ Սամսէլմ ...

—Ուզածիս պէս կը ջարդեմ։ Ո՛չ քու և ո՛չ իմ կողմանէս պոռոտախօսութիւն պէտք չէ։ Ըսածս ըսի ....

—Բայց թէ որ ես չ'ուզեմ հնազանդիլ քե՜զ ....

—Ես ալ բռնութիւն աչք առնելով՝ զքեզ պիտի մատնեմ....

—Ես ալ կ'ըսեմ որ չես կրնար ....

—Ա՜հ, դու զիս չես ճանչնար։ Այո՛, ես քառուղւոյ մ'անկիւնը անցորդին սպասող աւազակէն աւելի վատ, աւելի դատապարտելի սրիկայ մ'եղայ ..։ Ատենով նուիրական պաշտօն մ'ունէի, և այդ պաշտօնէս օգտեցայ անխոստովանելի կրքերս յագեցնելու համար ..։ Զատոնք բոլոր գիտեմ ..։ Բայց այսօր այն դարշելի անցեալս թողուցի ..։ Ուզածիդ չափ խնդա. ես այսօր պարկեշտ մարդ եմ. ամբողջ էութեամբս ինքզինքս նուիրեցի տկար էակի մը, որ աշխարհի մէջ ինծմէ ուրիշը չունի, և զինքն ամէնուն դէմ, քեզի դէմ պաշտպանելու համար՝ ամէն բանի պատրաստ եմ... Նոյն

իսկ իր արհամարհանացն, որ ինձ համար տանջանաց ամենէն սոսկալին է...։ Վասն զի եթէ ո՛վ ըլլալս գիտնայ, կ՚արհամարհէ զիս ....

Պէնէտէթթօ, չարունակ հեգնօրէն ծիծաղելով, թողեր էր որ խօսի։

Ցանկարծ կարծես խօսակցութեան նիւթը փոխելով՝

—Ինձ նայէ՛, հոս մելան, թուղթ, գրիչ, գրելու հարկ եղածներն ունի՞ս, ինչպէս որ կ՚ըսեն թատրոնին մէջ ....

—Այո՛... բայց ի՞նչ հարկ կայ ....

—Նախ անոնք տո՛ւր... յետոյ կ՚ըսեմ....

Սամուէլ ուրախանալով որ այլ եւս չէր խօսեր այն աղջկան վրայ, զոր այնքան քաջութեամբ կը պաշտպանէր, մեքենաբար անկողնոյն վրայ դրաւ նորա ուզածները։

—Լա՛ւ, ըսաւ Պէնէտէթթօ։ Հիմայ, սիրելի բարեկամս, բարեհաճէ՛ գրիչը ձեռք առնել....

—Ե՛ս ....

—Ո՛հ, երկար չտեւեր։ Քանի մը տող միայն պիտի գրես...։ Շուտ մը կ՚աւարտի։

—Բայց ի՞նչ կ՚ուզես որ գրեմ....

—Ցոյժ ճշմարիտ խօսքեր։ Քիչ մ՚առաջ պատմածներդ։

—Լաւ մը բացատրէ ըսածդ ....

—Սակայն շատ պարզ է։ Բայց աւելի լաւ։ Կեցիր որ տուն տամ։

Սամուէլ շուարած անոր կը նայէր։ Պէնէտէթթօ անոր ետին կանգուն կեցած՝ դէպ յառաջ կը ծռէր։

—Գրէ՛․ 1839 փետրվար 24ին Թուլոնի Թիարանէն

փախող կալանաւոր մը, Պէնէտէթթօ, գիտութեամբ սպաննեց զՏկն․ Տանկլար, որ իր մայրն էր։

—Բայց զարհուրելի բան է այս, գոչեց Սամուէլ։ Ո՛չ, այս բանը չպիտի գրեմ....

—Մտածէ՛ որ հիմայ կ՚աղաչեմ... բայց քիչ մը վերջը պիտի հրամայեմ....

—Եւ այս թուղթը ստորագրելո՞ւ եմ....

—Ո՛հ, ադոր անպատճառ հարկ չկայ... կրնաս ո և է անուն մը դնել ....

Իրաւ է թէ այս բաները դիւրին կ՚երեւնային, և սակայն Սամուէլ կը վարանէր։

—Ո՛չ, ըսաւ վերջապէս, կը մերժեմ։ Չեմ գիտեր թէ այս թուղթն ի՛նչ պիտի ընես։ Բայց զքեզ կը ճանչնամ․ ասոր տակ սոսկալի մեքենայութիւն մը կայ, որու մեղսակից չեմ ուզեր գտնուիլ ...

Պէնէտէթթօ ժպտեցաւ․

—Օ՛ն, ըսաւ, երբ գործս բարեկամի մը հետ ըլլայ, չեմ ուզեր մեծամեծ միջոցներու դիմել։ Զիս մտիկ ըրէ՛, գիտեմ որ հարուստ չես ...

Եւ որովհետեւ Սամուէլ նշանացի կը ժխտէր անոր խօսքը։

—Ես արդէն քանի մը վայրկեանէ ի վեր հոն էի, յարեց Պէնէտէթթօ պատուհանը ցուցունելով, երբ դու եկար բացիր...։ Պէտք է ըսեմ քեզ թէ Վանէլլի կոմսին ապարանքն այս տան կից է... և թէ դիւրաւ կրցի սենեակէս հոս գալ...։ Արդ այս մի քանի վայրկեանին մէջ կրցի հարստութիւնդ կշռել....

Սամուէլ ակամայ նայուածք մը ձգեց այն արկղին վրայ, որ իր դոյզն գանձը կը պարունակէր։

—Այո՛, ճիշդ, ըսաւ Պէնէտէթթօ, դու հոն կը պահես հարստութիւնդ... որ քանի մը ոսկի է և քանի մ'ալ թղթի կտորէ կը բաղկանայ....

—Ես քենէ բան մը չեմ ուզեր:

—Բայց ես կուտամ:

Պէնէտէթթօ գրպանէն գեղեցիկ թղթապանակ մը հանեց և մէջէն տասնի չափ հազար ֆրանքնոց դրամատոմս առնելով՝ աղքատիկ անկողնոյն վրայ դրաւ հովահարի ձևով:

—Քենէ ուզած բարի վարուց վկայագիրս գրէ և ստորագրէ... և ասոնք քուկդ են....

Սամուէլ դեղնեցաւ: Կարծես Պէնէտէթթօ նորա վրդովեալ հոգին կը կարդար:

Ի՛նչ, այն պահուն որ ինքը կը յուսահատէր և չքաւորութիւնն ահռելի կ'երևնար իրեն չէ թէ ինքզինքին, այլ այն աղջկան համար, զոր կ'ուզէր կարօտութենէ ազատել... ճիշդ այն պահուն ասանկ մեծկակ գումար մը կը տրուէր իրեն....

—Պիտի գրե՞ս, հարցուց Պէնէտէթթօ:

Սամուէլ հաստատամտութեամբ գրիչը մելանին մէջ թաթխեց և սկսաւ:

Բայց չեմ գիտեր ի՛նչ ներքին ձայն կը կոչէր իրեն թէ գրելու չէր: Իրաւ է որ առանց հասկնալու կը գործէր: Իրեն այնպէս կը թուէր թէ բան մը չէր կորսնցըներ, վասն զի վերջապէս ըսածը ճշմարիտ էր: Այո՛, Պէնէտէթթօյի տուն տուած խօսքերուն մէջ սուտ բառ մը չկար: Եւ սակայն Պէնէտէթթօ զինքը կը սոսկացնէր:

Ա՜հ, եթէ Սամուէլ առանձին ըլլար, եթէ մի միայն իւր հանգստութիւնն ի վտանգի ըլլար, այսքան ուշադ-

րութիւն չպիտի ընէր: Կենացը մէջ դեռ շատ ուրիշ վտանգներ անցուցեր էր:

Բայց բնազդումը կ'ըսէր իրեն թէ գէշ գործ մը կը գործէր....

Եւ այս գործին պատիժն իւր գլխուն չպիտի իջնէր այլ Ժանի....

Սակայն այս ստակը կը շլացնէր զինքն. արդէն քանի մը բառ գրեր էր:

Ցանկարծ կարծես արթնցաւ. գրիչը մէկդի նետեց ու գոչեց.

—Ո՛չ, չպիտի գրեմ, այս ստակն առ, Պէնէտէթթօ: Նա աղետաբեր պիտի ըլլայ ինձ....

Պէնէտէթթօ կատաղի հայհոյութիւն մ'արձակեց:

Յետոյ ինքն ալ գրիչն առաւ, ծռեցաւ, և շուտ մը երկու տող գրեց:

Եւ զանոնք Սամուէլի ներկայացնելով՝

—Կամ դու իմ ուզածս պիտի գրես, ըսաւ, և կամ ես զայս պիտի գրեմ....

Այն երկու տողերը սապէս կ'սկսէին.

«Ժան Ջիլտ կոչուող աղջիկը....

Սամուէլ չկրցաւ աւարտել: Կատաղութեան ալաղակ մ'արձակելով՝ Պէնէտէթթօյի վրայ նետուեցաւ:

Բայց նա ոյժգին հրեց զինքն ու անկողնոյն վրայ տապալեց կիսովին:

—Աւանակութիւն չ'ուզեր, ըսաւ: Կա՛մ պիտի գըրես, և կամ վաղը ես այս ծանօթութիւնը պիտի ղըրկեմ քանի մը լրագրի....

Սամուէլ դեղնած ու ոյժասպառ՝ կարծես չէր լսեր:

Երկու ձեռքը մազերուն մէջ մխեր էր և եղունգնե-

ռովը զանգը կը ճանկռտէր։

Այսպէս քանի մը վայրկեան իբր չանթահար մնաց և պարապութիւնը կը դիտէր։

Յետոյ ծռեցաւ և դողդոջուն գրչաւ գրեց Պէնէտէթթօյի տուն տուած խօսքերը։

—Եւ եթէ այս թուղթը տամ, ըսաւ հեղձամղձուկ ձայնիւ, կ'երդնուս, այնպէս չէ՞, կ'երդնուս... ի՞նչ բանի վրայ... վասն զի դուն բանի մը չես հաւատար ....

—Սիրելի բարեկամս, ըսաւ Պէնէտէթթօ, քեզ խօսք մ'ըսեմ, որ ամէն երդումէ աւելի կ'արժէ։ Քու հանդըստութիւնդ վրդովելու մէջ բնաւ շահ մը չունիմ, և բառերուն վրայ կը կռթնէր ....

Սամուէլ այլ ևս չէր դիմադրեր։

Այն յայտնութիւնն, որով Պէնէտէթթօ սպառնացեր էր իրեն, զինքը ջախջախեր էր։

Պէնէտէթթօ Սամուէլի գրութիւնն առաւ, անչքէ անցուց և սոսկալի կերպիւ ժպտեցաւ։

—Ապուշն իր անուամբն ստորագրեր է, մրմնջեց։ Պա՛հ, կարելի է որ լաւագոյն է այս։

Վայրկեան մը վերջը Պէնէտէթթօ աներևութացեր էր այն պատուհանէն, ուսկից ներս մտած էր, և Սամուէլ չէր նշմարած։

Սամուէլ երկար ատեն անշարժ և ապշած մնաց։

Յանկարծ աչերը պատահեցան դրամատոմսերուն, զորս Պէնէտէթթօ հոն թողած էր։

Ցնցուեցաւ և զանոնք յափշտակելով՝

—Փախչի՛լ, գոչեց։ Այո՛, պէտք է փախչիլ առանց վայրկեան մը կորսնցնելու... այն սադայէն ամէն բան գիտէ. ո՛հ, ժա՛ն, իմ ժա՛ն ....

Առանձին և կցկտուր կերպիւ կը խօսէր.

—Իր լռութեանը կրնա՞մ ապահով ըլլալ...։ Ո՛չ։ Վարանելու չէ...։ Ո՛հ, ժան պիտի հաւանի... պիտի հնազանդի ինձ... Ժամը քանի՞ն է...։ Չորս. ժամը եօթին կրնանք շոգեկառք նստիլ...։ Ո՞ւր պիտի երթանք. Անգլիա... Ամերիկա։ Այո՛, Ամերիկա՛...։ Հոն ժան նոր կեանք մը պիտի ստանայ... օ՛հ, քաջութի՛ւն ....

Կանգնեցաւ։ Դէմքը, կամաց ճգի մը զօրութեամբ, իր հանդարտութիւնը կը վերստանար։ Պատուհանը գնաց և դուրս ծռեցաւ։ Ջրմուղ մը կար, որ դիւրընթաց ճամբայ մը կը ձևացնէր մինչև մօտակայ ապարանքն, որ Վօլլարի տան կից էր։

Պէնէտէթթօ անկից եկած էր։ Այժմ աներևութացեր էր։

Սամուէլ սփոփանաց հառաչ մ'արձակեց։

Յետոյ շուրջը նայեցաւ և տխուր ժպտով մ'ըսաւ.

—Իմ կահերս կրելը երկար չտևեր. բայց ժա՛ն. աւելի աղէկ է որ զինքն արթնցնեմ։ Գործն իմացնեմ....

Կանգ առաւ ու մտածեց։

—Ի՞նչ ըսելու է իրեն։ Պա՛հ, նա հլու է և ինձ կը հաւատայ։ Պիտի ըսեմ թէ վտանգ մը կ'սպառնայ ինձ։ Այն ատեն կը հաւանի մեկնիլ։ Բաց յաստի չկայ բան մը, որ զինքը Բարիզու մէջ վար դնէ։ Այո՛. փրկուեցանք։

Ջանալով որ մէկը չիմանայ, անհուն զգուշութեամբ իր ձեղնայարկին դուռը բացաւ և սանդուղն ի վար նայեցաւ։

Մարդ չկար։ Ամէն ինչ լուռ ու հանդարտ էր։

Ծածուկ քայլերով վար իջաւ և մերթ ընդ մերթ կանգ առնելով՝ մտիկ կ'ընէր։

Այսպէսով առաջին յարկն հասաւ և ժամի դրան մօտեցաւ։

Ձեռօքը դրան փեղկը բռնեց աղմուկ հանելու և անոր ուշը գրաւելու համար ....

Բայց փեղկը չարժեցաւ։

Դուռը բաց էր ....

Սամուէլ զգաց որ գլխէն մինչեւ ոտքը պաղ քրտանց մէջ կը թաթխուէր։

Դուռը կռնկի վրայ բացաւ և բնակարանը մտաւ։

Սենեակը պարապ էր․

Ժան աներեւութացեր էր։

Սամուէլ երերաց ; յետոյ սոսկալի հայհոյութիւն մը արձակելով՝ սանդուղին գլուխը վերադարձաւ ու վար իջաւ ....

Փողոցին դուռն ալ բաց էր ....

Սամուէլ, կիսովին խենթեցած, փողոց վազեց։

Թ․

Ռեվօլվէրի հարուած մը․

Կօնթրան և Նօրբէրանս Մօնթէնէր ծառուղւոյն փոքրիկ տունէն միասին դուրս ելեր էին,

Ի սկզբան քով քովի քալեցին ծանրաքայլ և առանց խօսելու։

Ըսինք թէ այն անլուսին գիշերներէն մին էր, որք աստեղաց անուշ լոյսովը կը լուսաւորուին։

Շանզ-Էլիզէ ամայի էր։

Սիրահարներու կամ խորհրդածողներու ճշմարիտ շրջավայր մ'էր նա։

Եւ արդարեւ երկուքն ալ կը խորհրդածէին։ Արդեօք սիրահա՞ր ալ էին։

—Շիտակը, ըսաւ յանկարծ Կօնթրան լռութիւնը խզելով, վասն զի կ՚սկսէր երկարատեւ ըլլալ, ամենէն կարճ ճամբայն ուղղակի նպատակին դիմելն է։

Այս խօսքերն այնպէս մը արտասաներ էր որ կարծես թէ խօսակցութեան մը բնական եզրակացութիւնն էին։ Եւ արդարեւ այս բացագանչութիւնն ակամայ փախեր էր բերնէն ի պատասխանի իւր մտածմանց։

Նօրբէրանս, խոհերէն արթննալով, զարմանօք անոր երեսը նայեցաւ։

—Ի՞նչ ըսել կ՚ուզէք, հարցուց։

—Վա՜յ, բարձրաձա՞յն խօսեցայ։ Բայց վերջապէս աւելի լաւ։ Կ՚ըսեն թէ ամէն բանի մէջ առաջին քայլն է զոր առնելը դժուար է, և քանի որ ես առանց ուզելու առաջին քայլն առի․ մինչեւ վերջը պէտի երթամ։

Թեւը Նօրբէրանսի թեւը մտուցեր էր։

—Գիտե՞ս թէ, ըսաւ, այս պահուս երկուքս ալ ինչի՞ կը նմանինք ....

—Երկու պտտող բարեկամաց, պատասխանեց Նօրբէրանս, որ յայտնի էր թէ դժուարութիւն կը քաշէր Կօնթրանի պատասխանելու համար։

—Բնա՛ւ․ կը նմանինք երկու վաճառականաց, որք չեն գիտեր թէ իրենց փոխանակագրերն ինչպէս պիտի վճարեն ....

—Արդեօք ստակի նեղութի՞ւն ունիք, ըսաւ Նօրբէրանս միամտօրէն ....

—Ահա, միշտ նոյնն է... քսակը ամէն ատեն բաց է։

—Ո՛հ, ներեցէ՛ք... կարծեցի թէ ....

—Բայց չեմ սրդողիր...։ Ատենով և դեռ շատ ժամանակ առաջ չէ, ձեր այդ առաջարկութիւնը կրնար նպաստաւոր ըլլալ ինծի...։ Բայց այսօր կը խնդրեմ որ միայն ականջներնիդ ու սրտերնիդ բանաք ինծի ....

—Խնդիրն ի՞նչ է։

—Մարդուս լուծելու աշխատած մեծագոյն խնդիրը...

—Այդ խնդիրն ի՞նչ է ....

—Այս խնդրոյն վրայ խօսած են բոլոր հեղինակք առանց բացառութեան, և մասնաւորապէս մեր աքանչելին Րապլէ, որ զայն իր Բանթակրիւէլի ամենէն զուարճալի գլուխներէն միոյն նիւթ ըրած է ....

Նոբէրանս այն ժամու յոյժ անպատեհ կը գտնէր գրական բանախօսութեան մը համար։

Սակայն ինքն ալ կ'ուզէր իր մտածումները մոռնալ, ուստի յարեց.

—Ուրեմն անշուշտ Րապլէ այնպիսի լուծում մը տուած է, որմէ լաւը չեմ կրնար տալ ես ....

—Դժբաղդաբար այդ լուծումը չէ տուած։

—Հանելուկով կը խօսիք, յարեց Նոբէրանս գրեթէ տխուր ժպտով մը, և գիտէք որ հանելուկ լուծելու ընդունակութիւն չունիմ ....

—Լա՛ւ, տեսէք գործն ինչ է։ Բանիւրժ իր տիրոջը կը հարցնէ. պէ՞տք է որ ամուսնանամ։ Պէ՞տք է որ չամուսնանամ. և Բանթակրիւէլ կը պատասխանէ. Ամուսնացէ՛ք կամ մի՛ ամուսնանաք, ինչպէս որ կ'ուզէք...

—Հիմայ դուք ալ նոյն հարցո՞ւմը կ'ուզէք ընել ինծի...

—Ծի՛շդ ....

—Շիտակը ներեցէք որ ըսեմ ձեզ թէ ինծի համար զգացած համակրութիւննիդ սաստիկ կը մոլորեցնէ զձեզ։ Ասանկ փափուկ խնդրոյ մը վրայ ինծի խորհուրդ հարցնե՛լ։

Նոբէրանսի ճակատն յանկարծ մթագներ էր։

—Մինթէ ես կենաց ի՛նչ ըլլալը գիտե՞մ, յարեց փոքըր ինչ դառնութեամբ։

Յանկարծ լռեց և ձեռքը Կոնթրանի ձեռքին վրայ դնելով ըսաւ.

—Եւ սակայն ինծի այնպէս կը թուի թէ աշխարհի մեծագոյն երջանկութիւնն է գտնել կենացդ ընկերը, այն կինը, որ ցաւոցդ ու բերկրութեանցդ պիտի մասնակցի։

Եւ գլուխը ցնցելով յարեց.

—Կ'ըմբռնեմ որ մարդ աշխատի առանձին չըլլալ։

—Այնպէս որ, ըստ ձեզ, պէտք է ամուսնանամ....

—Անշուշտ, եթէ ընտրած կիներնիդ արժանի է ձեզ։

Պահ մը լռեցին. յետոյ շարունակեց.

—Վասն զի երկու էակաց միութեան մէջ ամէն բանէ առաջ հարկ է ա՛յն փոխադարձ և խոր համարումն, զոր ոչինչ կրնայ այլայլել։

Կոնթրան ընտանեկան և գրեթէ զուարթ եղանակաւ մ'սկսեր էր այս խօսակցութեան։

Բայց Նոբէրանսի լուրջ եղանակն իր վրայ ալ ազդեցութիւն ընելով՝ յարեց.

—Իրաւունք ունիք, աշխարհի ամենէն ծանր բանն է այս։ Գիտեմ որ դուք արդար խղճի, ուղիղ դատողութեան տէր մարդ էք։ Եւ ահա ասոր համար է որ կ'ուզեմ խորհուրդ հարցնել ձեզ։ Անշուշտ պահ մ'առաջ նշմարեցիք այն նորատի աղջիկը... բայց ի՞նչ ունիք ....

Նուբէրանս թեթեւ մը ցնցուեր էր։

—Բան չկայ, ըսաւ աշխուժիւ։ Ոտքս քարի մը զարկի։ Այն աղջիկը ո՞վ էր ....

—Նա զոր թեւս տեսաք ....

—Խարտեաշ և յոյժ գեղանի աղջիկ մը, գոչեց Նուբէրանս տեսակ մ'ուրախութեամբ։

—Նոյն ինքն։ Անոր վրայ կ'ուզեմ խօսիլ ձեզ....

—Ուրեմն, սիրելի բարեկամս, կը մնայ ինձ շնորհաւորել զքեզ այդ ընտրութեան համար, որ յոյժ յարմար կը թուի ինձ ....

—Այսինքն թէ զՕրդ· Քարմէն տը Լարսանժի գեղանի աղջիկ մը կը համարիք ....

—Այո՛ ... թէ և քիչ մը ուշադրութիւնս գրաւած էր այն զարմանալի միջադէպը, զոր պատմեցի ձեզ· Նա ձեր բովանդակ ուշադրութեան արժանի թուեցաւ ինձ....

—Ես ալ ապերախտ պիտի ըլլամ եթէ իմ վրաս ըրած հզօր տպաւորութիւնն ուրանամ ... և եթէ մի միայն սիրոյս անսայի, որ եթէ բուռն ալ չէ, գոնէ բուռն ըլլալու վրայ է, վայրկեան մը չպիտի վարանէի ....

—Կը սիրէ՞ք զինքը ....

—Կ'երդնում թէ ես ալ չեմ գիտեր ... միայն թէ այն ակնապարար երիտասարդութիւնն, այն փայլուն աչերն, վայելուչ հասակը, այն Բարիզեան և նուրբ ժպիտը կը յանկուցանեն զիս։ Սէ՞ր է այս։

—Գիտէք որ այս նիւթերուն մէջ վարժ չեմ։

—Դուք սրտի և խղճի բնազդումն ունիք, որ շատ անգամ փորձառութենէ լաւագոյն է։ Այո՛, Քարմէն պաշտելի արարած մ'է· այո՛, անոր քովն եղած ատենս ամէն բան կը մոռնամ ... ամբողջ մարմնոյս վրայ տենդ-

մը կը տիրէ ... և այս իրիկուն քանի քանի անգամ վերջնական խոստովանութիւնն ուզեցի ընել....

—Ինչո՞ւ չըրիք։

—Ահա՛ գաղտնիքն հոդ կ'սկսի։ Նուբէրանս, որքան ալ որ քիչ ապրած էք, գիտէք թէ երբեմն մարդ պահ մ'առաջ իրեն յոյժ արդարացի և բնական երեւցած մէկ գործը կատարած ատեն տեսակ մը սրտի ճնշում կ'զգայ, որ նախազգացում կը կոչուի· այս անբացատրելի տպաւորութիւնը տեսակ մը ծածուկ մագնիսականութեան կը վերագրեն ... կարծես թէ արտաքայից և քու միջեւ խորհրդաւոր կապ մը կայ ... թէ ապագայն կը փութայ ազդարարութիւն մ'ընել քեզ· կը հասկնա՞ք։

—Այո՛, այո՛, ըսաւ Նուբէրանս ձայնը ցածցնելով։ Բայց չպատահի՞ր որ երբեմն ուրախութեան, երջանկութեան, յուսոյ նախազգացում մ'ըլլայ այդ ....

—Ըստ իս աւելի հաւանական է այդ։ Բայց գանք Քարմէնի· գիտցէք որ երբ առանձինն խորհիմ ամուսնութեան գերագոյն գործողութեան վրայ ... սիրտս կ'սկսի ցաւօք տրոփել ... չեմ գիտեր թէ ի՛նչ կ'զգամ ... կարծես աղէտ մը կը գուշակեմ....

—Անշուշտ մտացդ հիւանդոտ կացութենէն է այդ։

—Ո՛հ, ձեզի նման գիտուններն միշտ ախտաբանական բացատրութիւն մը կը գտնեն, և եթէ քիչ մ'ալ անցնի՝ պիտի առաջարկէք մարմինս բանալով քննել։ Բայց ոչ ... խիստ առողջ եմ ... սիրահար եմ ... և սակայն ....

—Վերջապէս, յարեց դերակոմսը, չեմ հասկնար թէ ի՛նչ խորհուրդ կ'սպասէք ինձմէ։

—Վասն զի տակաւին ամէն բան չըսի ձեզ....

—Ուրեմն… մօտիկ կ'ընեմ…

—Գիտեմ որ մօտիկ կ'ընէք։ Բայց այս բանը խոստովանիլը քիչ մը դժուար է։

—Արդեօք ոճի՞ր մը գործեցիք։

—Հը՛մ, այդ բառը քիչ մը ծանր է… բայց ո՞վ գիտէ, թերեւս ճիշդ է։ Խնդիրը սա է որ ՝այս երկուն սիրով յափշտակուած, հիանալի գեղեցկութիւն մը անուշ աչաց կրկին փայլէն շլացած, բացարձակ պարտականութիւն մ'ստանձնեցի…

—Օրդ. տը Լարսանժի՞ նկատմամբ…

—Այո՛։ Եւ թերեւս պարտականութենէ մ'աւելի…

—Ի՛նչ…։ Այն աղջիկը…

—Սիրելի բարեկա՛մս… զայն համբուրեցի… և յոյժ գորովանօք…։ Կը խոստովանիմ թէ նա եւս զիս չմերժեց։ Բայց կրնա՞մ այս բանը մեղք համարել իրեն։ Այնքան անոր շուրջը դեգերեցայ որ, նա զիս իր ամուսինն համարեց… և այս համբոյրը նշանածի մը տըրուած սիրոյ համբոյրին տեսակէն էր…։ Հիմայ ըսէք. ամուսնանալո՞ւ եմ թէ ո՛չ…

—Ձեր խիղճն ի՞նչ կ'ըսէ ձեզ.

—Բանթակրիւէլլի նման կը պատասխանէ. Ամուսնացէք կամ մի՛ ամուսնանաք…

—Սակայն, ինչպէս որ կ'ըսէք, բացարձակ պարտականութիւն մ'ստանձներ էք… կամ Օրդ. տը Լարսանժի պարկեշտ աղջիկ մ'է, և այն ատեն չէք կրնար խոստումնիդ դրժել, և կամ թէ…

—Շատ իրաւունք ունիք։ Բայց այս խենթութիւնն, լաւ եւս է ըսել այս գեշ գործը գործած ատենս ինչո՞ւ ամէն ատենուընէ աւելի զգացի այն զարմանալի նախազգացումն, որու վրայ խօսեցայ ձեզ…։ Այո՛, պէտք է ամուսնանամ Օրդ. տը Լարսանժի հետ։ Պարկեշտ աղջիկ մ'է նա։ Մինակ յանցաւորն ես եմ։ Ուրեմն ինչո՞ւ վարանեցայ. դուք զիս կը ճանչնաք։ Ես ալ պատուաւոր մարդ մ'եմ։ Բաց յաստի կ'ըսեմ ձեզ թէ նա հաճելի է ինձ… թէ կը սիրեմ զինքն… և սակայն ձեզ կը դիմեմ, ձեր կարծիքը կը հարցնեմ… ասոր մէջ այնպիսի տպաւորութիւն մը կայ, որ տրամաբանութեան ներքեւ չիյնար ….

—Արդեօք, հարցուց Նսբէրանս պահ մը մտածելէ ետքը, Պ. տը Լարսանժի կատարեալ վստահութիւն մը չներշնչե՞ր ձեզ։

Երկու բարեկամք խօսակցելով Ցաղթական Կամարին քով հասեր էին և տակաւ առ տակաւ անտառը կը մօտենէին, որու ստուերը կը հրջապատէր զիրենք։

—Այս կէտին վրայ ալ նախազգացումներս են որ կը գործեն։ Պ. տը Լարսանժի —թէ և իր քաղաքական կարծեաց համակարծիք չեմ— լաւ համբաւ մ'ունի։ Նշանաւոր գործակատար մ'է։ Այս տեսակ մարդիկ մասնաւոր բարոյական մ'ունին, և հասարակաց կարծիքն ալ յոյժ անաչառ չէ անոնց նկատմամբ։ Պ. տը Լարսանժի հարուստ է, բայց լսած չեմ որ իր հարստութիւնը գեշ շահած ըլլայ։ Իր անցեալը չեմ գիտեր, բայց երբեք աննպաստ բան մը չեմ լսած. բաւական համակրութիւն ցուցուց ինձ և իրմէ գանգատելու իրաւունք չունիմ։ Եւ սակայն… միշտ նոյն տպաւորութիւնը… երբեմն այնպէս կը թուի ինձ թէ հակակրութիւն կ'ազդէ ինձ ….

—Սիրելի՛ս Կօնթրան, ըսաւ Էսփէրանս այն ծանր ձայնիւ, որ հօրը ձայնին կը նմանէր, կ'ուզեմ անկեղծօրէն խօսիլ ձեզ ։ Կենաց մէջ տակաւին տղայ մ'եմ ես ։ Եւ սակայն ձեր խօսքերուն մէջ այնպիսի կէտեր կան, որք զիս կը զարմացնեն, գրեթէ կը վիրաւորեն․․։ Ես երբեք սիրած չեմ․․․ ո՛վ գիտէ թէ երբեք պիտի սիրե՞մ․ բայց ինձ այնպէս կը թուի թէ, եթէ այդ զգացումը տիրէր վրաս, չպիտի կարենայի —ներէ այսպէս խօսելուս— ձեզի նման թեթեւակի խօսիլ անոր վրայ․․․․

Կօնթրան ուշի ուշով մտիկ կ'ընէր և չէր ընդմիջեր ։

—Ինձ այնպէս կը թուի թէ, շարունակեց Էսփէրանս, չպիտի կարենայի ձեզի նման պաղութեամբ, գրեթէ արհեստականութեամբ տարրալուծել զգացած տըպաւորութիւններս․․։ Սիրե՛լ․ սիրե՛լ, ըսաւ տակաւ առ տակաւ խանդավառելով․ Ո՞չ ապաքէն սիրելը իւր ամբողջ էութիւնը, մտածումն, ապագայն թողուլ, ուրիշի մը կեանքովն ապրիլ, պզտիկնալով ուրիշ արարածի մը կենացը խառնուիլ է ․․․․

«Կ'ըսէք թէ կը սիրէք․․․ ձեր շրթունքն ձեր սիրեցելոյն շրթանց հանդիպեր են․․․ և տակաւին կը վիճիք ու կը տրամաբանէք․․․ և կ'ըսէք թէ զգացիք որ սրտերնիդ ցաւօք կը կծկուի․․։ Միթէ սրտերնիդ տակաւին ձե՞րն է․․։ Միթէ ձեր սէրէն ուրիշ բան կրնա՞ք զգալ․․։ Ո՛չ, բարեկա՛մ, դուք Օրդ․ Քարմէն տը Լարսանժին չէք սիրեր․․․ կը հասկնամ, կը գուշակեմ զայս․․։ Ա՜հ, եթէ ես սիրելու ըլլայի՜ ․․․․

Այն պահուն որ Էսփէրանս գոգցես իւր խօսակիցը մոռնալով՝ իւր հոգին առ անծանօթն յանկուցանող թռչին անձնատուր կ'ըլլար, յանկարծ որոշ պայթիւն

մը լսուեցաւ անտառին խորէն․․․ երկու բարեկամաց գտնուած տեղին մօտ ․․․․

—Լսեցի՞ք, գոչեց Կօնթրան ։

—Կարծես հրազէնի ձայն մ'էր ․․․․

—Թերեւս ոճիր մը ․․․․

Երկու բարեկամք անտառը վազեցին՝ կոտրտելով դէմերնին ելած ոստերն, որք նոցա դէմքը կը ճանկռըթէին ․․․․

Էսփէրանս առջեւէն կը քալէր ․․․․

Յանկարծ անծառ տեղ մը, ուր աստեղաց սպիտակ ճառագայթներն տմոյն լոյս մը կ'արձակէին, գետնատարած մարմին մը տեսաւ ․․․․

Անմիջապէս անոր քով վազեց․․․ ու թեւոցը մէջ առաւ զայն ․․․․

Կնոջ մը մարմինն էր այն ․․․․

Էսփէրանս կանգնեցաւ, մարմինը բռնեց և դէմքը լուսոյ ճառագայթին մօտեցուց ․․․․

Եւ սոսկալի աղաղակ մ'արձակեց ․․․․

Նա որ իւր թեւոցը մէջն էր դեղնած, անշարժ, թերեւս մեռած ․․․․

Նա այն աղջիկն էր, որու կեանքը փրկած էր պահ մ'առաջ․․․․

Ժան Ջիլոն էր ․․․․

Նորա ոտից ներքեւ կը գտնուէր փոքրիկ ըէվօլվէր մը, որ ճշմարիտ խաղալիկ մ'էր ։

Եւ Էսփէրանս աւելի դեղնած քան զայն, որ թերեւս դիակ մ'էր, զայն ջղուտ բազկացը մէջ առաւ և սկսաւ վազել․․․․

Ժ.

Պիտի ապրի՞.

Կօնթրան Նորատի աղջկան դէմքը չէր տեսած։

Իսկ Նուբէրանս ճիչ մ'արձակեր էր, բայց բնաւ անուն մը չէր արտասանած։

Անշնչացեալ մարմինն այնքան շուտ վերցուցեր և այնքան շուտ սկսեր էր վազել որ, Կօնթրան յապուշ կըրթած՝ մի քանի քայլ ետ մնացեր էր։

Նուբէրանս յոյժ արագաքայլ կ'ընթանար՝ Նորատի աղջիկը կուրծքին վրայ դրկած, և իւր սիրտը ճնշող տոսկումէն ուրիշ բան չէր զգար....

Ի՞նչ պիտի ընէր. իւր Թանկագին բեռն ո՞ւր կը տանէր։

Ինքն իսկ այս հարցումը չէր ըներ ինքնիրեն։

Կօնթրան իւր զարմանքէն սթափելով՝ անոր ետեւէն կը վազէր։

—Նուբէրա՛նս, գոչեց, այդ դիակն ո՞ւր կը տանիք....

Նուբէրանս դողաց լսելով այս բառն, զոր Կօնթրան անգիտակցաբար ըսեր էր....

Դիա՛կ։ Արդեօք ճշմարի՞տ էր...։ Ժան մեռա՞ծ էր։ Նկարիչն անոր հասաւ։

—Մեռած չէ, գոչեց Նուբէրանս. ո՛չ, ո՛չ, կենդանի է, կը շնչէ... և ես չեմ ուզեր... կը լսէ՞ք... չեմ ուզեր որ մեռնի....

—Բայց այս կինը կը ճանչնա՞ք, հարցուց Կօնթրան որ կը ջանար անոր դէմքը տեսնել։

Ցանկարծ դողաց։

Նորատի աղջիկը տակաւին արեւելեան օթոցին մէջ շրջապատուած էր։ Ցանկարծական յիշատակ մ'անցաւ մտքէն.

—Ժա՛ն, գոչեց. նա՛ է....

Ծանր և սրտակեղեք հծծիւն մը պատասխանեց անոր։ Կարծես ոգեւարն իւր անունը լսեր էր։

Այս կարճ միջոցին Էթուալի հրապարակն հասեր էին։

Կօնթրան ամէն կողմ կը նայէր և ուշ մնացող կառքի մը կանթեղը կը յուսար տեսնել։

Ոչի՛նչ։ Գիշերը մթին էր և ամէն ինչ լուռ ու ամայի։

—Այս խեղճ աղջիկն ո՞ւր պիտի տանիք. Ձեր տո՞ւնը։

Նուբէրանս կը քալէր միշտ։ Տակաւին ուր երթալիքը չէր մտածած։

—Այո՛, պատասխանեց աշխուժիւ։ Բայց կ'աղաչեմ, փութա՛նք. կը վախնամ որ թեւոցս մէջ հոգին կաւանդէ։

—Կ'ուզէ՞ք որ ես առաջ անցնիմ, ծառաներն արթընցնեմ... ամէն բան պատրաստել տամ....

—Այո՛, այո՛...։ Ո՛հ. ես ոյժով եմ... ես ալ ձեզի հետ տուն պիտի հասնիմ։

Եթէ այն միջոցին ոստիկան մ'անցնելու ըլլար, անշուշտ այս տարօրինակ պատահման պիտի զարմանար։ Բայց բարեբաղդաբար ոստիկանք ինչպէս որ երբեք դէմըդ չեն ելլեր՝ երբ իրենց պէտք ունենաս, կը պատահի երբեմն որ իրենց պատահիլ չուզած ատենդ ալ դէմըդ չեն ելլեր։ Այս աւելի հազուագիւտ է, բայց երբեմն կը պատահի։

Քանի մը վայրկեանէն Մօնթէ-Քրիսթօյի ապարանքն հասան։

Նուբէրանս իւր մէկ գրպանը ցոյց տուաւ, ուսկից

Կօնթրան փոքր բանալի մը հանեց, որ մասնաւոր դուռ մը կը բանար։ Գաւիթ մը մտան, ուսկից առենով Հայ-տէի բնակած սենեակները կ'երթուէր։

Կօնթրան մոմ մը վառեր էր և առջևէն կը քալէր։

Այսպէս առաջին յարկն հասան և հոն Կօնթրան դըռ-ները բանալով՝ ընդարձակ ննջարան մը մտան։

Էսբէրանս ամենայն զգուշութեամբ Ժանն անկողնոյն վրայ դրաւ։

Նորատի աղջկան գլուխն ետ կ'իյնար· իւր արձակ և սև մազերն եբենոսեայ շրջանակ մը կը ձևացնէին նորա դժգոյն դէմքին։

Եւ երբ Էսբէրանս այսպէս անշարժ և անզգայ տեսաւ զայն, երբ դիտեց նորա կապուտցած արտևանունքըն, որոցմէ ճառագայթ մը դուրս չէր ելլեր, իւր սիրտը ճնշող այլայլութիւնը չկրցաւ զսպել....

Գորգին վրայ ծունգի եկաւ և տղու մը պէս սկսաւ լալ։

Ա՛հ, Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսին բարոյական ոյժը չունէր նա։ Էսբէրանս աւելի մարդ էր և թերևս աւելի կը տառապէր, որքան երբեք չէր տառապած իւր հայրն....

Կօնթրան, որ աւելի տէր էր ինքզինքին, սենեակը շուտ մը լուսաւորեց։

Կանթեղ մ'ի ձեռին՝ նորատի աղջկան մօտեցաւ։

Շրթունքը դժգոյն էին· կարծես թէ կուրծքէն շունչ մը չէր ելլեր։

—Էսբէրանս, ըսաւ բարեկամը ձեռքն անոր ուսին դնելով, ինչո՞ւ այսպէս կը վհատիք... քա՛ջ եղիք... չէ՞ք ուզեր փրկել զինքը ....

Էսբէրանս հզօր ճիգ մ'ընելով՝ կանգնեցաւ·

—Ա՛հ, իրաւունք ունիք, բարեկամ, ես վատ եմ .... բայց պէտք է գիտնաք որ... եթէ Ժան մեռնի... ես ալ կը մեռնիմ։ Վասն զի ... կը սիրեմ զինքը, կը սիրե՛մ...

Եւ ամբողջ մարդկութիւնը պարունակող այս բառն ա՛յնքան խոր, այնքան ցաւագին ու անկեղծ հնչմամբ արտասանեց որ, Կօնթրան ամէն բան հասկցաւ ....

Միակ բառ մը, միակ նայուածք մը բաւ եղած էր այս կոյս և ամէն ապականութենէ զերծ հոգին առ յաւէտ յափշտակելու։ Ցթէնտալի յիշած շանթի հարուածն էր սա, որ չմեկնուիր, չլուծուիր, բայց մարդուս սըրտին ամենէն խորունկ ջիղերը կը շանթահարէ։

—Վէրքը նայինք, ըսաւ։

—Այո՛... վասն զի, գոչեց Էսբէրանս տեսակ մը յուսահատական հեգնութեամբ, ես գիտուն եմ... ամէն բան սորված եմ...։ Օ՜ն... տեսնենք գիտութիւնը սնոտի բա՞ռ մ'է ....

Երկու երիտասարդք Ժանի մարմինը վեր վերուցին մեղմիւ։

Կօնթրան ցփսին բացաւ։ Իրանազգեստը, որ շըրջազգեստին բռնկած ատեն պատռտեր էր, կիսաբաց ըլլալով, սպիտակ ու ամուր կուրծքը կը տեսնուէր։

Եւ սակայն Էսբէրանս ի՜նչ անբիծ շարժմամբ բացաւ այն գեղանի և մատղաշ կուրծքը։ Կարծես զաւկին օրրանին վրայ ծռած մայր մ'էր։

Ձախ ստինքին ներքև հազիւ նշմարելի բիծ մը կար։

Ո՛հ, նորա ձեռքը չէր դողացեր· հրազէնին փողը հաստատապէս դրուեր էր ճիշդ այն կէտին վրայ, ուր խեղճ աղջիկը սրտին բաբախիւնը կ'զգար։

Էսբէրանս ականջը կուրծքին դրաւ և ընդ երկար մտիկ ըրաւ։

Սոսկալի սրտատանջութեան վայրկեան մ'եղաւ այս ։ Վասն զի Կօնթրան այժմ ամէն բան գիտէր․ և երիտասարդին համարձակ դէմքէն կը հասկնար թէ ի՛նչ սոսկալի հարուած մը պիտի զգար՝ եթէ ամէն յոյս կորսուած ըլլար։

Վերջապէս շտկուեցաւ։

—Կենդանի է, ըսաւ ծանր ձայնիւ։ Բայց պէտք է որ ամէն բան գիտնամ ..։ Կօնթրան սենեակս դացէք, ուր դուռը քովի դահլիճը կը հանէ։ Հոն վառարանին վրայ ճանդանէ փոքր սնտուկ մը կայ։ Զայն բերէ՛ք։

Այս հրամաններն հանդարտութեամբ կուտար։ Իր պաղարիւնութիւնը գտեր էր։

Կօնթրան հնազանդեցաւ։

Երբ նա դուրս ելաւ, Նսբէրանս, որու աչերն տարօրինակ լուսով մը կը փայլէին, Նորատի աղջկան գլուխն երկու ձեռացը մէջ առաւ։

—Ինչո՞ւ, ըսաւ ցած ձայնիւ, ինչո՞ւ մեռնիլ ուզեցիր։ Չմտածեցի՞ր որ իմ կեանքս ալ միատեղ կը տանիս։ Ժա՛ն, Ժա՛ն, դու պիտի ապրիս ... և յայսմ հետէ աշխարհի մէջ բան մը չպիտի կարենայ զմեզ բաժնել....

Եւ շրթունքը Ժանի շրթանց դպցուց մեղմիւ։

Այս համբոյրը երդում մ'էր։

Նսբէրանս այդ երդումը պիտի պահէ՞ր....

Կօնթրան փոքրիկ սնտուկն առաւ ու եկաւ։

—Մէկը կոչե՞մ, հարցուց երիտասարդը....

—Դեռ ոչ, ըսաւ Նսբէրանս։

Բացաւ տուփը, որու մէջ քանի մը սրուակ և զանազան ձեւով գործիքներ կային։ Երկայն և ճկուն կոթով գործիք մ'առաւ։

—Ջեռքս կը դողա՞յ, հարցուց՝ դաստակը Կօնթրանի երկնցնելով։

—Ո՛չ, ըսաւ նկարիչը։

Այն ատեն Նսբէրանս, որ դեղնած բայց այնքան ինքզինքին տէր էր որ, իւր մէկ նիարդը չէր շարժեր․ վէրքը զննեց։

Կօնթրան ալ անձկութեամբ նորա մէն մի շարժումը դիտելով և դէմքը քննելով՝ նշանի մը կ'սպասէր։

Արդարեւ տարօրինակ և նկարչի մը վրձնոյն արժանի տեսարան մ'էր այս։ Ժան, որու հիանալի և կուսական բերանը բաց էր, կարծես կը ննջէր։

Կարծես թէ Նսբէրանսի համբոյրը նորա շրթանցը վրայ ժպիտ մը դրոշմեր էր։

—Կօնթրան, ըսաւ Նսբէրանս ցած ձայնիւ, գնդակը շատ խորը չէ թափանցեր։ Մսերուն մէջ մտեր է։ Անհաւանիկ դպայ անոր։

Արդարեւ հիմայ մատերովը նորատի աղջկան կուշտը կը շօշափէր։

Մսին մէջ կարծր ու կլոր մարմին մը կը շարժէր։

Նսբէրանս իւր ամբողջ պաղարիւնութիւնը վերստանալով՝ նշան մ'ըրաւ Կօնթրանի որ սնտուկն իրեն մօտեցընէ և անոր մէջէն նշտրակ մը և ունելի մ'առաւ։

Վայրկեան մ'եւս անցաւ։

—Ազատեցա՛ւ, ըսաւ Նսբէրանս։

Եւ ըլվօլվէրին գնդակն իւր ձեռքին մէջ սեւ բիծ մը կը ձեւացնէր։

Նորատի աղջկան սպիտակ մորթին վրայ արեան գիծ մը կը վազէր։

—Հիմայ, ըսաւ Նսբէրանս, Տկն․ Քարամանը կոչե-

ցէք ։ Այս սենեակին տակ կը բնակի ....

Այս խօսքերն ըսած միջոցին Տկն. Քարամանի տակաւին քնոտ և բարի դէմքը դրան առջեւ երեւցաւ ։

Վասն զի նորա քունը ծանր չէր ։

Եւ ահա քառորդ մ'էր որ գլխուն վրայ ոտքի ձայներ կը լսէր ։ Ի՞նչ կ'ընէին արդեօք վերը , հանգուցեալ կոմսուհւոյն սենեկին մէջ , ուր կոմսէն ուրիշը չէր մտներ երբեք ։

Անկողնոյն վրայ նորատի աղջիկը տեսաւ կիսամերկ....

Եւ մտածեցէ՛ք թէ ո՛րքան զարմացաւ ....

—Տիկին Քարաման , ըսաւ Նօբէրանս , այս նորատի աղջիկը վիրաւորեալ է ... փորձանք մը պատահեցաւ ... կը խնդրեմ որ անոր քով կենաք և իւր վիճակին պահանջած խնամքները մատուցանէք իրեն ։

—Ա՜հ , խե՜ղճ աղջիկ , գոչեց բարի այրին , որու մայրական զգացումը կը զարթնուր ։ Արի՛ւն․ տէ՛ր Աստուած․ այս ի՞նչ է ....

—Հիմայ առաջին հարկ եղած գործիքը պէտի դնենք վէրքին վրայ , յարեց Նօբէրանս ։ Մի՛ վախնաք ։ Միայն սա ըսեմ ձեզ թէ կը փափագիմ որ այս բաները ոչ ոք իմանայ , կը լսէ՞ք , ոչ ոք ։ Այս աղջիկը պէտք է այնպէս խնամէք , որպէս թէ քոյրս եղած ըլլար ։ Կրնա՞մ ձեր վրայ վստահիլ ։

—Այո՛ , պարո՛ն դերակոմս , անշուշտ ։ Սակայն ... Պ. կոմսի՞ն ալ ըսելու չէ ....

—Հայրս մեկնեցաւ․ ուր ըլլալը չէք գիտեր ։ Բաց յաստի կ'ուզեմ ... կը փափագիմ որ այս գործը գաղտնի մնայ ։ Կը խոստանա՞ք ։

—Այո՛, կը խոստանամ ... բայց մէկ պայմանաւ ....

—Ի՞նչ պայմանաւ ։

—Սա պայմանաւ որ դուք ալ ձեր հօրը պէս ... մայր Քարաման կոչէք զիս ։

ԺԱ․

Ժանի գաղտնիքը․

Սանսէլմ — քանի որ այժմ նորա ճշմարիտ անունը գիտենք — Վօլլարի տունէն դուրս վազեր էր ։

Յուսահատութենէն և կատաղութենէն խենթեցած կ'ըլլար ....

Ո՞ւր կ'երթար ։ Ինքը գիտէ՞ր ։ Ո՛չ ։ Ըստ դիպաց կը վազէր ....

Ժան գիշերանց փախեր էր առանց հրաժեշտ մ'իսկ թողլու իրեն ....

Առանց վերադարձի յոյս մ'իսկ ձգելու ....

Այս մարդը , զոր նախ Փօրսի բանտին մէջ ... յետոյ Պիսէթրի մէջ ... և վերջը Թուլօնի թիարանը տեսանք....

Այս մարդը որ թիապահներու հարուածներուն ներքեւ կը ծիծաղէր ....

Այս գարշելի չնականը որ պահ մը Պէնէտէթթօյի իսկ սոսկում ներշնչեր էր ... այն թշուառականն այժմ խելացնոր կ'արտասուէր և կցկտուր բառեր կ'արտաբերէր ։

Կարծես նորա կեանքին մէջ բան մը կը կործանէր ։ Ի՞նչպէս , քանի որ Ժան Ձիլտ իրեն համար առարկայ չէր այն ամօթապարտ տռփանաց , որք ատենով զինքը մը-

ղած էին այն անուանարկ ճամբուն վրայ, որու ծայրը Թիմարանը կամ կառափնարանն է։

Ուրեմն այս արկածին տակ ի՛նչ տարօրինակ գաղտնիք կար։

Վասն զի —կարելի չէր կասկածիլ— երբ պահ մ'առաջ այս մարդը Պէնէտէթթօն կը լռեցնէր, և սպառնալիք մը լսելով՝ յանկարծ կը խոնարհէր ու կը հըպատակէր, կատակերգութիւն մը չէր խաղար ....

Եւ նորա թառամեալ այտերն ի վար հոսող արցունքներուն մէջն իսկ կեղծիք, պատրանք չկար։ Ո՛չ ապաքէն մութին մէջ առանձին էր։

Ո՛չ։ Նորա արցունքներն ու յուսահատութիւնը ճշմարիտ էին ....

Որո՞ւ կրնար խօսիլ. որո՞ւ կրնար հարցնել թէ արդեօք Ժան ո՛ր կողմ գացած էր։

Երկու ոստիկան անցան։

Սանսէլմ, որ ոստիկանութենէ ա՛յնքան կը վախնար, ուղղակի անոնց մօտեցաւ։

Սակայն իւր պաղարիւնութիւնը ամփոփելով՝ մեղմիւ հարցուց անոնց։ Ըսաւ թէ նորատի տիկնոջ մը կ'սպասէր, որու ծառայն, տնտեսն էր։ Այդ կինն օտարական ըլլալով, կը վախնար թէ մի՛ գուցէ ճամբայն կորսնցուցած ըլլայ։ Արդեօք զինքը տեսա՞ծ էին։

Ոստիկանաց մին խեռ ձայնիւ հարցուց.

—Ծառայներ ունեցող տիկին մը ի՞նչպէս կրնայ ըլլալ որ յետի վերադառնայ։

Իրաւունք ունէր։ Սանսէլմ վախցաւ որ անպատեհ հարցում մ'ըրած էր, ներումն խնդրեց և ճամբան շարունակեց։

Կ'զգար թէ աւանակութիւն մ'ըրեր էր, և կը վախնար թէ մի՛ գուցէ հիմայ ալ զինքը լրտեսէին։

Գոնէ թէ երթալիք ճամբուն վրայ տեղեկութիւն մ'ունենա՛ր ....

Բայց ի՛նչպէս կարելի էր բան մը ենթադրել, քանի որ Ժան Բարիզու մէջ մէկը չէր ճանչնար ու մենաւոր կ'ապրէր։

Միայն երկու անգամ ընկերութեան մէջ մտեր էր. առաջին անգամուն այն բարեգործական հանդիսին, որ այնքան յաջողութիւն գտեր էր. երկրորդ անգամուն ալ Կօնթրան նկարչին տունը։

Սանսէլմ կ'սկսէր կարծել թէ Ժան խելագարած էր....

Եւ սակա՜յն։ Ո՛չ, չէր համարձակեր այս բանն յիշել։ Ժանի կեանքին մէջ գաղտնիք մը կար, զոր ինքը գիտէր...։ Տակաւին քանի մը ժամ առաջ սրտառուչ վըշտաց մէջ տեսեր էր զինքը ....

Ուրեմն փախեր էր...։ Ինչո՞ւ. իրմէ հեռանալո՞ւ համար։ Բայց ինքն անոր ի՛նչ չարիք հասուցած էր։ Ո՛չ ապաքէն շան մը նման անձնուէր և հնազանդ եղած էր անոր...։ Միթէ երբեք զինքը բարկացուցեր կամ վիրաւորա՞ծ էր։ Ո՛չ. և յօժարութեամբ պիտի մեռնէր՝ անոր վիշտ մը չպատճառելու համար ....

Սանսէլմ մինչեւ Շանզ-Էլիզէի բոլորավայրն եկեր և յետոյ ետ դարձեր էր ականջը տնկած և ամենափոքր աղմուկի մ'ուշադրութիւն ընելով։

Եթէ մութին մէջ մարդկային ձեւ մը տեսնէր, կ'ըսկսէր առ նա վազել, յետոյ մօտենալով կը տեսնէր, ի՞նչ. ուշ մնացող ցնցանաւակ մը, երերացող գինով մը։

Պահ մը սոսկալի գաղափար մ'անցաւ նորա մտքէն։

Սէն գետն հեռու չէր։ Արդեօք մեռնի՞լ ուզած էր։

Քանի որ այս բանը կ'անցնէր նորա մտքէն, ըսել է որ ժան յուսահատութեան սոսկալի պատճառ մ'ունէր։

Այո՛, անշո՛ւշտ։ Վասն զի այս անձնասպանութեան գաղափարն այժմ իրականութեան կը փոխուէր իր մտքին մէջ։

Դէպ ի գետը վազեց։ Ի՛նչ անխելքութիւն։ Ի՞նչ կրնար տեսնել։ Առաւօտը ցուրտ էր, արշալոյսը սառուցեալ վերարկու մը կը ձգէր իր ուսերուն վրայ։ Գետին եզերքը վեր վար կը շրջէր և կը ջանար նայուածքը խորասուզել այն ջրի կոյտին մէջ, որ պղպջակ ցոլքեր արձակելով կը գլորէր։

Եւ միշտ ոչի՛նչ, ոչի՛նչ....

Այն ատեն թշուառը, եղունգները մազերուն մէջ կարկամած, թումբին վրայ ինկաւ և սկսաւ հեծկլտալ։

Ի՞նչ էր ուրեմն այս մարդուն սոսկալի գաղտնիքը․ իրեն նման թշուառականի մը և ժան Ջիլտ կոչուող հիանալի արարածին միջև ի՞նչպէս կրնար կապ մը գտնուիլ։

Ահա՛ պատմենք զայն։

. . . .

Ասկից տասնևհինգ տարի առաջ Թուլօնի և Մարսիլիայի միջև գտնուող Պօսէ գիւղի մէկ տանը մէջ Սանսէլմ սոսկալի տեսարանի մը ներկայ գտնուեր էր....

Զաւակ մը դաշոյն մը մխեր էր իր մօրը կուրծքը....

Եւ դանձ մը պարունակող սնտուկը գողցեր էր ....

Սանսէլմ ոճրագործ մ'էր․ և սակայն այս ահռելի ոճրոյն առջև ամբողջ էութիւնն յուզուեր էր։

Եւ ինքը, որ Պէնէտէթթօյի փախստեանն օգներ էր՝ գողցուելիք միլիոնին մասնակցելու յուսով, իր բաժինն իրեն տուող արիւնաթաթախ ձեռքը մերժեր էր։

Եթէ պարզ ոճիր մ'ըլլար՝ հոգ չէր, ինքն ալ կրնար գործել։ Բայց ծնողասպանութիւն մը՛, մայրն սպաննել....

«Կորի՛ր, ապա թէ ոչ կ'սպաննեմ զքեզ» գոչեր էր Պէնէտէթթօյի։

Եւ մայրասպանն իր գողօնն առնելով փախեր էր ....

Գիտենք թէ ի՛նչպէս ծովեզր հասեր և ի՛նչպէս փոթորիկ մը զինքը Մօնթէ-Քրիսթօյի կղզին նետեր էր....

Բայց Սանսէ՞լմ։

Նախ անշարժ դիակին առջև ապշած և խելացնոր մնացեր էր։

Յետոյ յանկարծ լուսոյ ճառագայթ մը նեղ պատուհանէն ներս թափանցելով՝ նորա դժգոյն դէմքը լուսաւորեց․ Սանսէլմ ցնցուեցաւ։

—Մի՛ գուցէ կենդանի ըլլայ, ըսաւ ինքնին։

Եւ անոր վրայ ծռեցաւ․ թեւը թշուառ կնոջ ուսերուն ներքեւ անցուց և մեղմիւ վեր առաւ զայն։

Կուրծքէն շունչ մը չէր ելլեր, սիրտը չէր բաբախէր.... Սանսէլմ մտածեց թէ արդեօք հա՞րկ էր օգնութիւն կոչել։

Բայց եթէ մարդ կանչելու ըլլար՝ ինքը, փախստական կալանաւորը պիտի բռնուէր։

Եւ ոչ միայն այս։ Այլ և զինքը դիակի մը քով առանձին պիտի գտնէին ....

Սպաննիչը զինքը պիտի կարծէին, և այն ատեն ո՛չ միայն թիարան, այլ և կառափնարան պիտի ղրկէին զինքը։ Եթէ ուրանար, ճշմարիտ սպանչին ո՛վ ըլլալն յայտնէր իսկ, ո՛վ պիտի հաւատար։

Սակայն մարդասիրական զգացումն յանկարծ զարթն-

լով ինա, տակաւին կը մաքառէր յինքեան։

Եւ թերեւս իր անձին ապահովութիւնն իսկ պիտի զոհէր, երբ դրսէն աղմուկ մը լսեց։

Շուտ մը դէպ ի պատուհան վազեց ....

Ժողովրդապետն էր որ առաւօտուն կանուխ կը վերադառնար։

Սամուէլ սփոփանաց հառաչ մ'արձակեց. իր փափագած օգնութիւնն էր որ կը հասնէր, թէ և, ափսո՜ս, անօգուտ պիտի ըլլար անշուշտ ....

Այն ատեն սպասեց որ քահանայն տանը դուռը հասնի։

Արտաքին դուռը բաց էր։ Պէնէտէթթօ անկից խոյս տուեր էր։

Քահանայն յապուշ կրթած պահ մը կանգ առաւ, յետոյ գետնայարկը մտնելով ուժգին զարկաւ իր սպասուհւոյն սենեկին դուռը, այն խուլ պառաւին, զոր գիշերուան աղմուկները չէին կրցած արթնցնել։

Այս միջադէպը Սամուէլի փրկութիւնն էր։

Պատուհանն ի վար ծռեցաւ, և կառչելով այն ծառին ոստերուն, որ օգնութեամբ Պէնէտէթթօ վերի սենեակն ելած էր, մինչեւ գետին սահեցաւ և շուտ մը տանը ետին դարձաւ։

Փրկուած էր։ Վերջին ակնարկ մը ձգեց եղեռնագործութեան տեղւոյն վրայ. յետոյ գուշակելով թէ Պէնէտէթթօ ծովեզր հասնելու ամենէն կարճ ճամբան ձեռք առած ըլլալու էր, որոշեց Արեւելեան սահմանագլխէն անցնելով Ֆրանսայէն դուրս ելնելու ճգնիլ։

Ի՜նչ յոգնութիւններով, ի՜նչ տառապանօք յաջողեցաւ։ Բայց ամիս մը վերջը Սամուէլ կատարելապէս կերպարանափոխուած և անճանաչելի եղած՝ Զուիցե-

րիա կը մտնէր և անկից Ալմանիա կ'երթար։

Խելացի ու ճարպիկ ըլլալով, շուտով կարողացաւ ծայրայեղ չքաւորութենէ ազատիլ։ Իր վրայ տարօրինակ փոփոխութիւն մը տեղի ունեցեր էր. կարծես թէ Պէնէտէթթօյի վերջին ոճիրը նորա աչերը բացեր էր իր ոճիրներուն վրայ։

Տեսակ մը քաւութեան գաղափար տիրեր էր իր վրայ։

Մալէն — այս անունն առած էր — գիտցած օտար լեզուներէն օգուտ քաղելով, տասը տարի համեստօրէն ապրեցաւ Միւնիխի մէջ, ուր մենացեալ կեանք մը կը վարէր։

Իր կրքերը պաղեր էին։ Այս մարդը, որ ատենով իր քահանայական պաշտօնէն օգտելով՝ տղաքը գլխէ կը հանէր, անբիծ սէր մը սկսեր էր տածել իր փոքրիկ աշակերտաց վրայ, որոց Ֆրանսերէն կ'ուսուցանէր։

Ամենեւին յանցանք մը գործելով ոստիկանութեան ուշադրութիւնն իր վրայ չէր գրաւած։

Գրեթէ երջանիկ կ'ապրէր և երբեմն կը մտածէր թէ եթէ ի սկզբան ուղիղ ճամբան ընտրած ըլլար, ընտանիք մը, տուն մը կ'ունենար ....

Ինքզինքն առանձին կզգար։ Երբեմն ցաւագին և երկար մտախոհութեանց մէջ կիյնար ու կը զղջար։ Յետոյ սկսաւ Ֆրանսան տեսնելու փափագիլ։

Զարմանալի բան է որ ամենէն թշուառ անձինքն իսկ այս հայրենեաց գաղափարն երբէք չեն մոռնար։ Իրաւ է որ իրեն համար մեծ անխոհեմութիւն մը կրնար ըլլալ այս։ Ո՞վ գիտէ թէ նախկին մեղսակցի մը մատնութիւնն, կամ խելքէ մտքէ չանցած դիպուած մը իր

անցեալը երբեւան չպիտի հանէին։

Ինչ որ է։ Օր մը ճամբայ ելաւ։

Եւ նորէն Ֆրանսայի սահմանագլուխն անցաւ։

Փախչելէն ի վեր տասը տարի անցած էր։

Կարելի՞ էր ենթադրել որ մէկը զինքը ճանչնայ։

Տակաւին չհամարձակելով Բարիզ երթալ՝ Լիոն եկաւ՝ այսու հանդերձ մեծ քաղաք մ'ընտրած էր, վասն զի լաւ գիտէր թէ աւելի դիւրին էր հոն կորսուիլ և աչքի չզարնել։

Քիչ մը ստակ խնայած ըլլալով՝ կրնար առթի մը սպասել։

Կը յուսար որ դասեր կամ լեզուագիտական աշխատութիւններ կը գտնէ։

Արդարեւ յաջողեցաւ։ Եւ Լիոն գալը վեց ամիս եղած չէր որ արդէն պատուելին Պ. Մասլէն, որ Սէնթ-Անթուանի գետափին տուներէն միոյն երրորդ յարկը կը բնակէր, յաջողած էր ամէնուն համակրութիւնը գրաւել, մանաւորապէս մատենադարանի պահպանչաց, որոց պաշտպանութեամբն շուտով կարողացաւ համեստօրէն ապրելու միջոցներ գտնել։

Իրաւցնէ ալ յոյժ կանոնաւոր կեանք մը կը վարէր։ Ո՞վ կրնար երբեք մտաբերել թէ այս ծանր քալուածքով, համեստ ու հանդարտ կերպարանքով գէր քաղաքացին վաղեմի փախստական կալանաւոր մ'էր ....

Այժմ որոշած էր այս վիճակին մէջ մեռնիլ։

Իւր շուրջը գտնուած թմբրութիւնը տեսակ մը երջանկութիւն էր իրեն համար։

Երեկոյին առանձինն դուրս կ'ելլէր և գետափանց վրայ ընդ երկար կը շրջագայէր։ Խոհեմութեան վաղեմի սովորութեամբ մը՝ այն ատեն միայն գլուխը վեր կը վերցնէր և լիաթոք օդ կը շնչէր։

Շատ անգամ ալ այս մենաւոր շրջագայութեանց ատեն, սրտակեղիք մտածումներ կը պաշարէին զինքը։ Անցելոյն նշաւակութիւնները միտքը բերելով՝ կը մտածէր թէ արդեօք իրաւունք ունէ՞ր աշխարհի մէջ ո՛ և է անձի, նոյն իսկ մարդասպանի մը վրայ դատողութիւն մ'ընելու։

Ինքը սպաննութիւն չէր գործած։ Բայց միթէ սպաննութենէ աւելի դատապարտելի չէ՞ այն ապականութիւնն, այն աղտեղութիւնն, որու մէջ կը ձգէր ինքզինքնին պաշտպանելու անկարող, բարւոյն ու չարին անգիտակից էակները ....

Իւր ապականութեան զոհերն ի՞նչ եղած էին ....

Այս բանը մտածած ատեն կը դողար և ճշմարիտ ցաւ մը կ'զգար սրտին մէջ ....

Ո՛չ, խղճի խայթը սնոտի բառ մը չէ ... կը կարծենք թէ նա գոյութիւն չունի, անոր վրայ կը խնդանք, կը ծիծաղինք և ուսերնիս ցնցելով կը պատասխանենք անոր խօսքն ընողին ....

Մինչեւ այն օրը որ — յանկարծ և առանց գիտնալու թէ ո՛ւսկից եկաւ — այն ուրուականը մութին մէջ առմեզ կը յառաջանայ և մատը մեր ճակտին վրայ կը դնէ ....

Այն ատեն մեր ուղեղին մէջ մոռացեալ դէպքերու սոսկալի յարութիւն մը տեղի կ'ունենայ։

Մեր մտածումէն կը վախնանք։ Կ'ուզենք լռեցնել զայն, բայց նա կը խօսի, միշտ կը խօսի։ Կ'ուզենք հեռացնել զայն. նա չհեռանար և ընդհակառակն աւելի կը մօտենայ։ Եւ միանգամայն մեր ամբողջ մարմնոյն վրայ

այնքան տաժանելի ցաւեր ու խայթեր կ'զգանք որ մը-սերնիս կը ցնցուի ....

Ձմրան իրիկուն մը օրն ի բուն ձիւն տեղացած ըլլալով՝ Սանսէլմ իւր հանապազօրեայ շրջագայութիւնն սովորականէն աւելի երկնցուց։

Սաստիկ ցուրտ կ'ընէր։ Անլուսին գիշերը թանձր ստուեր մը կը ձգէր Սօնի վրայ։

Սանսէլմ տաժանելի յիշատակաց սոյն ցաւաւիթ կացութեան մէջ էր։

Իւր ճամբան կը շարունակէր ամայի գետափին վրայ, որ իրեն համար մոռացեալ ուրուականներով կը լենար, որ յանկարծ երեւան կ'ելլէին։

Գլխիկոր, տխուր և ծանրաքայլ կը քալէր։

Յանկարծ իւր քալած սալայատակին դիմացի սալայատակին վրայ աղմուկներ լսեց։

Վէճ մը կար։ Պաղատական և ողբագին աղաղակաց կը խառնուէին գինովի աղաղակներ։

Սանսէլմ, որ միշտ խոհեմ էր, սովորութիւն չունէր կռիւներու խառնուելու, վասն զի կը վախնար որ գործը երկարելով՝ կրնար իրեն համար վտանգաւոր ըլլալ։

Ուստի երբ իւր արդարանալի ինքնասիրութեամբն կը փութար հեռանալ, այն ողբերն աղաղակներու փոխուեցան։ Յայտնի էր որ կին մը կար, զոր կը չարչարէին։

—Թշուառակա՜նք, կը գոչէր այն կինը։ Թողէ՛ք զիս ... աղջի՛կս, զաւա՛կս. չեմ ուզե՛ր։ Հասէ՛ք, օգնութի՜ւն։

Սանսէլմ յանկարծ կանգ առաւ, ուշադրութիւն ըրաւ, և անբացատրելի այլայլութիւն մը նորա սիրտը կը ճմլէր և արիւնը գլուխը կը ցատկեցնէր։

Եւ որովհետեւ կինը տակաւին օգնութիւն կը կոչէր, ամէն ինչ մոռցաւ և անմիջապէս վազեց այն կողմն, ուսկից այս աղաղակները կը լսուէին։

Նախկին կալանաւորն հուժկու էր։ Բուռն այլայլութեան մը ազդեցութեամբ իւր անցեալ քաջութիւնը կը գտնէր։ Քանի մը վայրկեանէն խմբակի մը մէջ հասաւ։

Կին մը կը մաքառէր երեք գինովներու դէմ և կը ջանար նոցա ձեռքէն կորզել տասներկու տասներեք տարեկան աղջիկ մը, որ գործաւոր աղջկան զգեստներ հագած էր։

—Է՜հ, այդքան հպարտութիւն չ'ուզեր, Ջիլտա, կ'ոռնար այն աւազակաց մին։ Կրո՜ղ, տուն ինքզինքդ շատ անգամ ծախած ես և հիմայ կրնաս կարգը աղջըկանդ թողուլ ...։ Օ՛ն, եկո՛ւր ... քեզի ալ մօրդ. պէս խաղալ պիտի սորվեցնենք ....

Նորատի աղջիկը, որու թեւերէն և ուսերէն բռներ էին, կը ճգնէր ազատիլ ...։ Զարմանալի՜ բան. ճիչ մը, աղաղակ մը չէր հաներ ....

Կը մաքառէր, բայց լռիկ ....

Գինովներուն մին կոպտաբար բռնեց մէջքէն և գետնէն վեր վերուց։

Աղջկան ձեռքը գտնուած խաւաքարտէ տուփը գետին ինկաւ և բացուելով՝ խել մը շղաշտեռներ ու տանթէլաներ ձեան վրայ թափեցան ...։ Զսպուած բացագանչութիւններ կ'արձակէր և զզուանօք երկու ձեռամբ ի բաց կը մղէր թշուառականին դէմքը, որ առ ինքն կը հակէր ....

Սանսէլմը տեսաւ և այն ատեն միայն օգնութիւն կոչեց։

Այն ատեն Սամուէլ այնքան սոսկալի կռուփ մ'իջեցուց գլխովին գլխուն որ թեւերը բացաւ և ցաւագին ճիչ մ'արձակելով՝ գետին ինկաւ։

Աղջիկն ազատ էր։ Բայց այժմ միւս երկու աւազակք սոյն անակնկալ պաշտպանին դէմ ուղղեցին իրենց ճիգերը։

Նոքա եւս լայն ուսերով և կոշկոռոտ ձեռօք ոյժեղ արիկայներ էին։

Ընկրկիլ չէր ըլլար։ Կռիւն սկսած էր։

Բայց Սամուէլ հո՛ն, անիծեալ թիարանին մէջ, կռուի բոլոր նրբութիւններն ուսած էր։

Մէկ ակնթարթի մէջ մէկուն կուրծքին կից մ'իջեցընելով՝ պատին փակցուց և անմիջապէս ինքն իր վրայ դառնալով՝ գլխի հարուածով մը միւսը գետին տապալեց։

— Ձեր գործը լմնցաւ, ըսաւ։ Ա՛լ չէք կրնար կանգնիլ։

— Ո՜հ, շնորհակա՛լ եմ, պարո՛ն, ըսաւ աղջիկը՝ նորա ձեռքը բռնելով ու համբուրելով։

Սամուէլ դողաց։ Այս մանկական համբոյրը կ'այլայլէր զինքը։

— Բայց տեսէ՛ք, Աստուած իմ, մայրս կը մեռնի։

Արդարեւ խեղճ կինը երերացեր և յետոյ ձեան վրայ ինկեր էր։

— Օ՜հ, ըսաւ Սամուէլ ինքնին։ Պէտք չէ որ առաջին բարեգործութիւնս կիսկատար թողում։

Նորատի աղջիկը մօրը քով ծունդի եկած՝ կը ջանար զայն թեւոցը մէջ վերցնել։

— Թողէք որ ես ընեմ, ըսաւ Սամուէլ։ Հեռո՞ւն կը բնակիք։

Նորատի աղջիկն այս պարզ հարցումն իմանալով՝ կարծես ցնցուեցաւ։

Սամուէլ կինը վերուցեր էր։

— Է՛յ, օրիո՛րդ, կրկնեց Սամուէլ, ո՞ւր պիտի երթանք։

Աղջիկը կարծես ճիգ մ'ըրաւ ու ըսաւ.

— Հոս մօտը, Թրանջֆուան փողոցը ....

— Այդ փողոցը չեմ գիտեր ....

— Այո՛... կարելի է, թոթովեց նորատի աղջիկը։ Ես կ'առաջնորդեմ զձեզ ....

Տուփը վերցնելով՝ ցիր ու ցան առարկայներն անոր մէջ նետեց, յետոյ հաստատամտութեամբ սկսաւ քալել Սամուէլի առջեւէն։

Այն ատենները գետափէն մի քանի մեթր հեռուն, ճիշդ այն տեղն ուր տեղի ունեցած էր այն տեսարանն, յորում Սամուէլ քաջութեամբ միջամտեր էր, աղտեղի, նեղ, մութ փողոցներու բաւիղ մը կար ....

Որք, շիտակն ըսելով, քաղքին ամենէն ապականեալ փողոցներն էին։

Սամուէլ այս բաները չէր մտածեր։

Ինքզինքն երջանիկ կ'զգար։ Մէկը պաշտպանել, ազատելը քաւութիւն մը կը թուէր իրեն։

Թէ՛ կրած բեռին ծանրութիւնը և թէ՛ ոտքերուն ներքեւ խրող ձեան ներածին չափ շուտ կը քալէր։

Նորատի աղջիկը մտեր էր բաւական երկար և մութ փողոց մը, թէեւ նորա մէկ ծայրը լապտեր մը կը պլպլար։

Փողոցին երկու կողմը բարձր ու նեղ տուներ կային, հինօրեայ շէնքեր, որք կարծես հրաշիւք իմն կանգուն կեցած էին ....

Այս տուները քիչ լուսաւորուած էին։ Եւ սակայն

գետնայարկի կարմիր վարագոյրներուն ետեւէն լուսաւոր ցոլքեր կը տեսնուէին։

Դուռ մը բացուեցաւ և կնային խորդ ձայն մը ըսաւ․

—Թշուառակա՛ն, ի՛նչ անիծած օդ։

Աղջիկն սկսաւ աւելի շուտ քալել։

Վերջապէս կանգ առաւ այնպիսի խրճիթի մ'առջեւ, որ վիպական լեզուաւ արժանի էր դժոխային որջ կոչուելու։

Գետնայարկը երգեր և բիրտ ծիծաղներ կը լսուէին։

Դուռը գոցուած չէր, միայն ահագին ծանրութիւն մը զայն փակ կը պահէր։

Աղջիկը ձեռքերը ծանր փեղկին կռթնցուց և բոլոր ոյժովը հրեց։

Փեղկը ժանգոտ լխռնիկի նման աղմուկ մը հանելով բացուեցաւ։

Թաց պատերով տեսակ մը նրբուղիի մէջ գէր կին մը ձեռքերը զիստերուն վրայ դրած՝ կանգուն կեցեր էր։

—Է՜յ, աս եղա՞ւ, գոչեց աղջիկը տեսնելուն պէս։ Միթէ Ջիլտա երկու ժամո՞ւ կարօտ է….

—Մայրս կը մեռնի, ըսաւ աղջիկը մեկեն կերպիւ և դուռը բռնելու համար ետին դառնալով։

Սանսէլմ անշնչացեալ մարմինը գրկած՝ դրան առջեւ երեւցաւ։

—Օ՜հ, նորէն գինով է, գոչեց մեգերայն։ Այս կինը մեր տան մէջ չպիտի կրնայ մնալ….

—Ձեզ ըսինք որ այս կինն հիւանդ է, ըսաւ Սանսէլմ խստիւ, որ կ'սկսէր հասկնալ թէ ի՛նչ տեսակ տեղ կը մտնէր։ Օ՛ն, ցուցուցէ՛ք ինձ թէ այս թշուառը ո՞ր սենեակը պէտք է տանիմ….

—Հիւա՛նդ, մրմնջեց խայտառակ մեգերայն։ Ո՜հ, ադոնք խօսք են….

—Տիկի՛ն, կ'աղաչեմ, ըսաւ նորատի աղջիկը պաղատանօք….

—Լա՛ւ, լաւ…։ Այս կողմը եկէք։ Ես վաղը ասոնք կարգի կը դնեմ։

Պատէն վար առաւ լապտեր մը, որու մէջ ճրագ մը կը վառէր, և սկսաւ սանդուղէ մը վեր ելլել, որու աստիճաններն իւր ոտքերուն ներքեւ կը շաչէին….

Առաջին աստիճաններէն վեր ելած ատեննին՝ գետնայարկի սրահէն քանի մը հոգի դուրս ելան և նոցա մին գոչեց․

—Ջիլտան է․ լա՛ւ ուրեմն, թող գայ և բան մը երգէ մեզ….

Բայց արդէն մեգերայն դուռ մը բացեր էր և Սանսէլմ ներս մտնելով՝ անկողնոյն վրայ դրեր էր կինն, որ միշտ անզգայ էր իւր շուրջը եղածներուն։

Խեղճ սենեակ մ'էր սա, որու սրմէ վարագոյրներն ատենով վարդագոյն և այժմ քացխած գինւոյ էին։

Պատերէն խայտառակ պատկերներ կախուած էին։ Նոցա միոյն վրայ խոշոր բիծ մը կար, որ պատին զարնուելով կոտրած գաւաթ մը հեղուկի արգասիք էր։

Եւ ասոնց ամէնուն վրայ կը տիրէր սրուակը տասներկու սունոց հողաջրի մը կծու հոտը։

Անկողնոյն առջեւ գորգ մը կար, որու ծայերը մինչեւ մէջտեղ կը հասնէին։

Սիրոյ գարշելի և մոլի առեւտուրի պատկերն էր այն։

Ջիլտա կոչուող կինը անկողնոյն վրայ տարածուած՝ չէր շարժէր։

—Գոնէ վերմակը վերցուցէ՛ք, քրթմնջեց պառաւը՝ հին վերմակը վերցնելու համար ձեռքն երկնցնելով։

Սամուէլ բարկացաւ։

Վաղեմի ոճրագործն ամէն թշուառութիւն կը հասկընար։

—Բանի մը մի՛ դպչիք, ըսաւ խստիւ։ Եթէ վնաս մը պատահի՝ ես կը վճարեմ։

—Ա՜հ, քանի որ պարոնը յանձն կ'առնու վճարել, ըսաւ մեքերայն ժպտելով։

Սամուէլ թիկնոցին նորութիւնը և կերպարանքին մաքրութիւնը նշմարած էր, ասոնք երաշխաւորութիւն մ'էին իրեն։

—Եւ հիմայ, յարեց Սամուէլ հրամայական կերպիւ, բժիշկ մը պէտք է ....

—Բժի՜շկ մը, տէ՛ր ողորմեա՛... ի՜նձ նայեցէք, աղնիւ պարոնս, այս բաներուն ականջ կախելու չէ... ամէն իրիկուն կէս ժամ միջոց կուտամ իրեն որ երթայ աղջիկը վարպետին խանութէն բերէ... ճամբան կնճեր ... և գինովցեր է. եղածն այս է ....

Հծծիւն մը լսուեցաւ։

Նորատի աղջիկն աթոռի մը վրայ ինկեր էր, և գլուխը ձեռացը մէջ առած՝ կը հեծկլտար։

Սամուէլ գթութիւն և զզուանք զգաց միանգամայն։

Գթութիւն այն խեղճ աղջկան համար, որու երեսին կը զարնէին մօրը նշաւակութիւնը։

Զզուանք այն թշուառականին համար, որ նոյն իսկ ամենէն ապականեալ կանանց համար նուիրական եղած բանը, այն է մայրութիւնը չէր յարգեր ....

Սամուէլ գրպանէն քսան ֆրանքնոց մը հանեց։

—Բժիշկ մը կ'ուզեմ, ըսաւ։ Ձեզի՞ ինչ, քանի որ պիտի վճարեմ։

—Ո՜հ, այն ուրիշ, ըսաւ մեքերայն։

—Եւ կ'աղաչեմ որ քիչ մը աճապարէք, յարեց վաղեմի կալանաւորը։

—Հիմայ, հիմայ։

Վայրկեան մը վերջը նորա ծանր ոտնաձայնը լսուեցաւ սանդուղին վրայ։

Սամուէլ երկու կանանց հետ առանձին մնացեր էր։

Աղջիկը միշտ նստած ու կծկտած՝ կ'արտասուէր։

Կինը շարժում մը չէր ըրած։

Սամուէլ տարօրինակ շփոթութեան մը մէջ կ'զգար ինքզինքը։

Ինքը, որու կեանքն ա՛յնքան հանդարտ ու կանոնաւոր էր, ի՜նչ գործ ունէր այս խայտառակ տան մէջ։ Եթէ իմացուէ՜ր։

Պահ մը մտաբերեց փախչիլ։

Նա իր պարտականութիւնը կատարեր և պաշտպաներ էր այն երկու կիներն, որոց վրայ կը յարձակէին։

Հիւանդը խնամելու համար ստակ տուեր էր։

Ալ ի՞նչ գործ ունէր հոն։

Ամենափոքր միջադէպ մը կրնար իրեն վնասել ու կացութիւնը կորսնցնելու պատճառ ըլլալ։

Լիոն —այն մեծ քաղաքը— էապէս փոքր քաղաք մ'է։ Հոն ամէն ոք հսկողութեան ներքեւ է։ Գրեթէ անկարելի է որ դէպք մը ծածուկ մնայ հոն. ամէն գործ կը մեկնուի, կը մեծնայ, կը չափազանցուի ....

Եւ ինքը, որ ամէն զգուշութիւն ընելու հարկադրուած էր ....

Կանգուն կեցած՝ գլխարկը մատերուն մէջ կը դարձնէր և դրան կը նայէր։ Բայց յանկարծ, գոգցես որոշում մ'ընելով, այն գլխարկն աթոռի մը վրայ դրաւ։

—Օ՜ն, մրմնջեց։ Վատութիւն պէտք չէ. մինչեւ ծայրը երթալու է։

Այս մարդը —ըրած չարեացը զղջալով— բարիք գործելու կարողութիւն մ'ստացեր էր։ Բժիշկը պիտի գար։ Աղէկ։

Բայց մինչեւ անոր գալուստը բան մը չկա՞ր ընելու։

Այս կինն անարգելի ըլլալուն համար, միթէ այլեւս կնոջ, կամ մանաւանդ մարդկային էակի իրաւունքներ չ'ունէ՞ր։

Հարկ էր օգնել անոր. ի՞նչպէս։ Սանսէլմ ո՛չ փորձ էր և ո՛չ ճարպիկ։

Միշտ առանձին ապրած ըլլալով՝ չէր գիտեր այն հազարումէկ մանր խնամքները, որք ընտանեկան կենաց մէջ կը սորվուին։

Եւ բաց յաստի... չէր համարձակեր այս կնոջ դպչիլ։

Քայլ մը մօտեցաւ Նորատի աղջկան։

—Օրիո՜րդ, ըսաւ մեղմիւ։

Աղջիկն ի սկզբան չլսեց։ Սանսէլմ կրկնեց։

Ձայնը կարելի եղածին չափ կ'անուշցնէր և հայրական հնչիւն մը կուտար անոր։

Աղջիկը գլուխը վեր առաւ, և այն ատեն Սանսէլմ դեղին լոյս մ'արձակող լապտերին լուսով տեսաւ զայն։

Յոյժ գեղանի և սիրուն էր. իր գեղեցիկ սեւ մազերը ճակտին վրայ փակած էին պարզապէս։

Առաջին մանկութիւնն անցուցեր էր։ Քանի տարեկան կար։ Թերեւս տասնեւվեց։ Սակայն այնքան նուրբ

և փափուկ էր որ աւելի մատղաշ կը թուէր։ Բայց ո՛չ։ Նա այլեւս տղայ մը չէր։

—Օրիո՛րդ, ըսաւ Սանսէլմ, պէտք է ձեր մօրը իրանազգեստը քակել... անոր օդ տալ... շնչառութեանը օգնել։

Նորատի աղջիկը, աչքերն յառած, անոր կը նայէր և կարծես թէ ըսածները չէր հասկնար։

Այս տղուն ուղեղին մէջ ի՞նչ բան տեղի կ'ունենար։

Ի՞նչ ամօթով, ի՞նչ յուսահատութեամբ քողարկեալ էին այս աչկունք, որք կարծես այլեւս չէին տեսներ։

Կարելի է որ Սանսէլմ հասկցաւ, վասն զի գրեթէ խիստ ձայնով մը յարեց.

—Ձեր մայրը չէ՞։

Աղջիկը դեղնած և աչերը կիսափակ ոտք ելաւ։

Անկողնոյն մօտեցաւ և այն կնոջ վրայ ծռելով՝ շըրթունքն անոր ճակտին դրաւ։

Սանսէլմ ետին դարձաւ։ Իր այլայլութիւնը իրեն ալ զարմանք կը պատճառէր։

Ժամանակաւ այս բանն ո՞վ կրնար գուշակել։ Ըսել է բարութեան մէջ հաճոյք մը կայ։

Նորատի աղջիկն յանկարծ իր ուժը գտնելով՝ կը թուլցնէր հիւանդին հագուստները, որ դժուարաւ շունչ կ'առնէր։

Աղջկան ձեռքերն զգալով՝ կը գալարէր և սա բառերը կ'ելլէին բերնէն։

—Ո՛չ, ո՛չ, թողէ՛ք զիս։ Կը տառապիմ։ Ո՛չ։

—Մայրի՛կ, մայրի՛կ, կ'ըսէր Նորատի աղջիկը։ Զիս մօտիկ ըրէ՛. ես եմ, աղջի՛կդ ....

Այժմ կուրծքն աւելի ազատ էր։ Բայց հիւանդու-

թիւնն ուղեղը գիմեր էր։ Հիւանդը չէր հասկնար և կը տապլտկէր։

Աղջիկն իր թեւերովը շրջապատեր էր և շոյելով ու անուշութեամբ կը ջանար հանդարտեցնել զայն։

Զառանցանքը կ՚սկսէր։

—Կը մսիմ, կ՚ըսէր հիւանդն, որու ակռաներն իրար կը զարնուէին։ Կը տառապիմ. ինչո՞ւ ոտքերուս վրայ սառ կը դնէք ....

Յանկարծ ուզեց ելնել և անանկ բուռն շարժմամբ մը, գնդերաց անանկ ոյժգին ձգտմամբ մը որ, աղջիկն անկարող եղաւ զայն բռնելու։

—Եկէ՛ք, պարո՛ն, եկէ՛ք, կը գոչէր Սանսէլմի։

Սանսէլմ վազեց փութանակի։

Կինը, իրանը կիսաբաց անկողնոյն վրայ բարձրացեր էր։

Հազիւ երեսունեւհինգ տարեկան կար։

Դէմքը նուրբ էր, բայց թառամեալ ուրուագծերն վաղահաս ծերութիւն մը ցոյց կուտային։

Նորա խոշոր սեւ աչերը մոլեգին նայուածք մ՚ունէին։

Աղջկանը թեւերէն պրծելով՝ յաջողեցաւ ոտքերը պատառատուն գորգին վրայ դնել։

Եղունգներն մազերուն մէջ կարկամած՝ կանգուն կեցաւ ....

Եւ կուրծքին խորէն անանկ խուլ, այնքան սրտակեղեք աղաղակ մ՚ելաւ որ, կարծես թէ ամբողջ մարմինը կը ջախջախուէր այն աղաղակն արձակելու համար։

Եւ կ՚ըսէր.

—Ո՛հ, թշուառակա՛նը, վա՛տը։

Եւ ահա՛ Սանսէլմ որ զայն կը դիտէր, որ առաջին անգամ ըլլալով անոր դէմքը կը տեսնէր, իւր վրայ սեւեռեալ այս նայուածքին առջեւ տակաւ առ տակաւ

կ՚ընկրկէր... և կը դողար՝ ինչպէս տղայ մը մտացածին երեւոյթի մ՚առջեւ։

—Ո՛հ, գոչեց և չիյնալու համար վառարանին կըռթընեցաւ։

Այս միջոցին դուռը բացուեցաւ։ Մեդերայն բժշկին հետ ներս մտաւ։

Այս վերջնոյն շրթանց վրայ զզուանաց պրկում մը կար։ Զզուելի էր իրեն այսպիսի տեղ մը մտնել, իբրու թէ մարդասիրական զգացումն ամէն ինչ չսրբագործէր։

Խստիւ —կրնանք ըսել կոպտաբար— ներս մտաւ գլխարկն ի գլուխ, և տեսաւ կինը որ մոլեգին և յոտին կանգնած՝ ի դէոց յափշտակեալ վհուկի մը կը նմանէր։ Նորա երկար մազերը վտիտ դէմքին երկայնքը կը կախուէին։

—Օ՛ն, պառկեցէ՛ք, ըսաւ բժիշկը խստիւ։

Կինը երկիւղիւ անոր նայեցաւ, յետոյ յանկարծ տղու մը նման հլութեամբ՝ անկողին մտաւ։

—Դուք ալ օգնեցէ՛ք ինձ, ընկե՛ր։

Այս նախատական արհամարհանօք լի բառերն Նորատի աղջկան ուղեալ էին։

Բժիշկն հազիւ անոր երեսը նայած էր։

Զարմանալի բա՛ն. այս խօսքերն պառաւը վիրաւորեցին։

—Ո՛հ, պարո՛ն, ան այս տունէն չէ... տիկնինին աղջիկն է... դեռ տղայ մը։

Բայց Նորատի աղջիկը կարծես չէր լսած և կը հընազանդէր։

Բժիշկը փութալով վայրկեան մ՚առաջ լմնցնել, շուտ մը հիւանդը քննեց և ուսերը ցնցեց։

—Ազատում չկայ, մրմնջեց. Կատարելապէս մաշեր է։

—Բայց լռեցէ՛ք, պարո՛ն, ըսաւ Սանսէլմ չկարենալով համբերել։ Այս կինը ձեր ըսածները կը լսէ և իւր մահուան պատճառ պիտի ըլլաք ....

Բժիշկն ցուցամատովն ակնոցը քթին վրայ հաստատեց։ Յետոյ Սանսէլմին յոտից ցգլուխ դիտելով՝

—Կ'երևի թէ պարոնը տիկնոջ շատ հոգ կը տանի. անշուշտ ազգականներէն մին է, ըսաւ հեգնօրէն։

—Ձեր գիտնալիք բանը չէ, պարոն։ Միայն կաղաչեմ որ հարկ եղած դեղագիրը գրէք, ես ամէն բանին սակը պիտի վճարեմ։

Ծանրութեամբ կը խօսէր նա։ Նորա խօսուածքը պատկառանք ազդեց բժշկին, որ տխուր բացառութիւն մ'էր այն դասուն մէջ, յորում անձնուիրութիւնն հիւանդին աստիճանէն կախումն չունի։ Թուղթ ուզեց և դեղագիր մը գրեց։

Կինն անկողնոյն վրայ ինկած էր վերստին անզգայ. կարելի է որ իրեն դէմ արձակուած դատավճիռն արդէն սպաննած էր զայն։

Յետոյ բժիշկը քանի մը յանձնարարութիւններ մըռլտաց ու դուրս ելաւ,

Սանսէլմ ըսաւ թէ բժշկին պատուիրած դեղերը պիտի երթար գնել և ինքն ալ հեռացաւ։

Դեղնած էր ու դժուարաւ կրնար ոտքերուն վրայ կենալ։

Սակայն աճապարանօք դեղագործին խանութը վազեց և քառորդ մը չ'անցած վերադարձաւ։

Պառաւը վարն անոր կ'սպասէր։

—Ինձ նայեցէք, պարոն, ըսաւ, Զիլտայի վրայ կը ցաւի՞ք ....

—Ինչպէս ամէն թշուառ արարածի վրայ ....

—Ըսել է ասոր վրայ մասնաւոր հոգածութիւն չունիք։ Մե՛ղք։

—Ինչո՞ւ այդ հարցումը կ'ընէք. չեմ հասկնար ....

—Վասն զի կրնաք մակաբերել թէ տանս մէջ ասանկ բաները գործիս չեն գար ... ինձ կը վնասեն։ Մէկ մ'ալ որ մեռելները չեմ սիրեր ....

—Ուստի ըսել կ'ուզէք թէ ....

—Զինքն անմիջապէս հիւանդանոց ղրկել պիտի տամ...

Սանսէլմ ցնցուեցաւ։ Յետոյ վայրկեան մը խորհելով՝

—Ինձ նայեցէ՛ք, տիկին, ըսաւ, այն կնոջ անունն ի՞նչ է։

—Այդ բանն հասկնալը դիւրին է։ Թղթերը քովս են։ Կարծեմ թէ Զիլտի նման բան մ'է .... զոր Զիլտային փոխած են ... վասն զի ... աւելի վայելուչ է ....

—Այո՛, այո՛, ընդմիջեց Սանսէլմ։ Իւր անցելոյն վրայ բան մը գիտէ՞ք։

—Շիտակը մեծ բան մը չեմ գիտեր։ Բայց վերջապէս պատուաւոր բան մը չէ եղեր։ Շատ տեղուանքէ անցեր է ... և վերջապէս հոս ինկաւ ....

—Բայց աղջիկ մ'ունի ....

—Ահա՛ մեր գործին ալ ամենէն աւելի վնասողն այդ է։ Վասն զի այս կնոջ բոլոր ժամանակը կը գրաւէ ... միայն աղջիկը կը խորհի։ Կրնաք հասկնալ թէ փոքրիկն հոս չկրնար բնակիլ ... ուստի քովի պզտիկ պանդոկը կը բնակի։ Միայն թէ Զիլտա ամէն իրիկուն կ'երթայ գործարանէն կ'առնէ զայն ...։ Ասոնք բոլոր էշութիւններ են։ Վասն զի բոլոր այս գգուշութիւններն ամենէ-

ւին օգուտ չ'ունին նորատի աղջկանց համար ....

Սամուէլ միշտ կը խորհէր։

—Կ'աղաչեմ, Տիկ. ձեր յիշած թղթերը ցուցուցէք ինձ և խօսք կ'ուտամ այս կնոջ հոգ տանիլ....

—Եւ զիս անկից ազատել։ Ասկից ուրիշ բան չեմ խնդրեր ձենէ ....

—Լա՛ւ ուրեմն, կրնաք իմ վրաս վստահիլ....

—Ուրեմն թղթերն հիմայ կը ցուցունեմ....

Արդարեւ վայրկեան մը վերջը այն թշուառ կնոջ թղթերը Սամուէլի ձեռքն էին։

Այն կինը Ժան Ջիլտ կը կոչուէր։ Գերմանիական Զուիցցերիոյ մէջ Ցուրիխի մօտ փոքրիկ գիւղի մը մէջ ծնած էր։

Նորա ծննդեան վկայագրին կցուած էր բնակութեան հրամանագիր մը, որ նորա հօրը տրուած էր և որ կը թոյլատրէր նմա Այզասի Սիցհէյմ գիւղախմբին մէջ բը-նակիլ....

Սամուէլ այնքան ոյժգին երերաց որ, չիյնալու համար հարկադրուեցաւ պատին կռթնիլ....

—Այդ ի՛նչ է։ Ի՞նչ եղաք, հարցուց պառաւը, որ հետաքրքրութեամբ զայն կը դիտէր։ Կ'երեւի թէ այս թղթերը սաստիկ կը յուզեն զձեզ....

Սամուէլ չէր կրնար պատասխանել և կը թոթովէր·

—Այո՛... արդարեւ... յիշատակ մը... դիպուած մը..։ Օ՛ն, տիկի՛ն, յարեց աւելի հաստատուն ձայնիւ, մինչեւ վաղն առաւօտ միջոց տուէք և կը խոստանամ այս կինն ասկից տանիլ....

—Բայց թէ որ հոս մեռնելու ըլլա՛յ. ինչ որ է, օդը շատ գէշ է. ես բարեսիրտ կին եմ։ Որոշուեցաւ...

բայց գիշերն անոր քով ո՞վ պիտի հսկէ։

—Ես, ըսաւ Սամուէլ։ Միայն թէ կը խնդրեմ որ աղջիկն հեռացնէք....

—Սենեակին քով փոքրիկ խցիկ մը կայ. կրնամ հոն անկողին մը պատրաստել տալ..։ Միայն թէ այս բանն իմացուելու չէ, վասն զի կրնայ ինձ վնասել..։ Անչափահաս աղջի՛կ մը, իմ տա՛նս մէջ. անիծա՛ծ։

Վերջապէս Սամուէլ բազում առարկութիւններ և սակ յառաջ բերելով՝ ուզածն ընդունեց մեգերայէն։

Սենեակն ելեր էին։

Ջիլտա աւելի հանդարտ կ'երեւնար։ Կարծես կը քնանար։

Աղջիկը անկողնոյն ոտից ներքեւ՝ գորգին վրայ ծըն-րադրած մնացեր էր։

Սամուէլ մեղմիւ խօսեցաւ նմա։ Աղջիկը գլուխը վեր առաւ ու անոր կը նայէր։

—Զաւա՛կս, կ'ըսէր Սամուէլ. մայրերնիդ քիչ մը աղէկ է։ Պէտք է խնամել զայն։ Այս գործն ալ ես յանձըն կ'առնում։ Դուք ալ յոգնած էք. տիկինն զձեզ սենեակ մը պիտի տանի....

Աղջիկն այս խօսքերը լսած ատեն ոտք ելաւ։

—Ես գիշերն հոս անցունե՛մ. ո՛հ, ո՛չ... ո՛չ... մօրս սենեկին մէջ կարելի է... բայց ուրիշ տեղ... չեմ ուզեր....

Եւ այս անբիծ ու անմեղ մանկական դէմքին վրայ անանկ սոսկում մը կար որ Սամուէլ ապշած մնաց։ Ո՛չ ապաքէն սոսկալի էր մտածել թէ այս թշուառ աղջիկն իւր մօրը ամօթապարտ արհեստը գիտէր։ Ո՛չ ապաքէն ցաւալի բան էր մտածել թէ նա այս անուանարկութիւնը կը հասկնար։ Ո՞վ գիտէ ի՛նչ ցաւեր քաշած էր և

թերեւս կը քաշէր տակաւին այն գործատեղւոյն մէջ, ուր իւր վատ ընկերուհիք այս ամօթն անդադար երեսին կուտային ....

Սակայն Նորատի աղջիկն հասկցաւ վերջապէս թէ մօտակայ խցիկ մը պիտի երթար, որու միակ դուռը մօրը սենեկին մէջէն էր։

Եւ սակայն վախէն ու ամօթէն կը դողար։

Իւր անբիծ մեծ աչերն սոսկմամբ կը յառէին այն անուանարկութեան տան պատերուն վրայ։ Կարծես թէ կը վախնար որ շնչած օդն իսկ կ'աղտեղէ զինքը։

Այժմ Թշուառ Զիլտա անանկ անզգայ վիճակի մը մէջ ինկած էր որ շուրջն եղածներուն ամենեւին տեղեակ չէր։

Նորատի աղջիկն անոր մօտեցեր էր։

—Մա՛յր, ըսաւ մեղմիւ, զիս չե՞ս լսեր։

Կինը չշարժեցաւ։

—Կը ննջէ, ըսաւ Սամուէլ, մի՛ արթնցնէք զինքը․ քունը կ'սփոփէ զայն։

Աղջիկը տեսակ մը զարմանօք նայեցաւ Սամուէլի։ Կարծես թէ անոր ներկայութիւնը տակաւին նոր կը նշմարէր։

—Ուրեմն, ըսաւ անոր, գիշերը դո՞ւք պիտի հսկէք....

—Այո՛....

—Ըսել է մայրս կը ճանչնայի՞ք։

—Ե՛ս, ըսաւ Սամուէլ աշխուժիւ։ Ո՛չ, ո՛չ․ բայց... դուք յոյժ վաստակաբեկ և այլայլած էք։ Պէտք է որ մէկն հսկէ։ Եւ քանի որ ծառայութիւն մը մատուցանելու սկսայ, աւելի աղէկ է որ մինչեւ ծայրն երթամ։

Շփոթած էր և այնպէս մը կը խօսէր որ կարծես թէ կը ստէր։

Բայց Նորատի աղջիկն յոյժ պարզամիտ ըլլալով՝ չէր կրնար այս նրբութիւններն զանազանել․

—Բայց, ըսաւ, եթէ մայրս արթննայ՝ անպատճառ կանչեցէ՛ք զիս։ Խե՜ղճ մայր, յարեց տարօրինակ եղանակաւ մը, ո՛րքան բարի է։

—Կը խոստանամ կոչել զձեզ, պատասխանեց Սամուէլ։

Աղջիկը շրթները մօրը ճակտին դրաւ, յետոյ խցիկին փոքրիկ դռնէն ներս մտաւ։

Սամուէլ լսեց որ պատերը կը շօշափէր, գոգցես ապահով ըլլալու համար որ ուրիշ մուտք չկայ։ Յետոյ դրան առջեւ աթոռներ դրաւ։

Ապա լռութիւնը տիրեց։ Բնութիւնը նողկանաց և երկիւղին կը յաղթէր։

Քառորդ մը վերջը Նորատի աղջիկը խորունկ կը քընանար։ Սամուէլ, ականջը դրան դրած, նորա կանոնաւոր շնչառութիւնը կը լսէր։

Ետ քաշուեցաւ և անկողնոյն մօտեցաւ։

Առանձին էր։ Մերթ ընդ մերթ վարի խայտառակ սրահէն ծիծաղներ ու աղաղակներ կը լսուէին։ Հոն ոչ ոք փոյթ չէր ըներ այն կինը, որ վերը կը մեռնէր։

Այո՛, կը մեռնէր։ Սամուէլ չէր սխալեր։

Դէմքն երթալով կը դեղնէր․ ուրուագծերն գոգցես անտեսանելի ձեռքի մը զօրութեամբ կը պրկուէին։

Շունչը կը ծանրանար և երբեմն տխուր հեկեկանք մը կը լսուէր։

Այն վերջին հարուածը սոյն շլատ և խախուտ մարմինը ջախջախեր էր։

Սամուէլ մտախոհ կը շրջագայէր սենեկին մէջ, յե-

տոյ անկողնոյն առջեւ կայնելով՝ կը դիտէր այս դժգոյն դէմքն և թերեւս կը ջանար մահուան ճիրաններուն տակ մոռացեալ պատկեր մը գտնել ....

Բաց յաստի ինքն ի՞նչ գործ ունէր հոն։ Ի՞նչ տարօրինակ մտահաճոյութիւն զինքն այս մահամերձին քով կը կաշկանդէր։ Եւ սակայն եթէ մեկնիլ ալ ուզէր՝ չպիտի կարենար։ Իր շուրջը տիրող տարտամ ստուերին մէջ կապեր կային, որոցմէ չէր կրնար պրծիլ։

Օդը ցուրտ էր։ Կրակ չկար։ Դողդոջուն լոյսը դեղին ցոլք մը կ'արձակէր։ Սամսէլ կը դողդղար և սակայն կը կենար ....

Ժամը կ'անցնէր։

Տակաւ առ տակաւ տանը մէջ լռութիւնը կը տիրէր։

Գոցուող դրանց աղմուկներ, արտաքին սեմին վրայ մարդկային ձայներ լսուեր էին և ապա ոչինչ։

Իրեն համար կարծես սփոփանք մ'եղաւ այս։

Հոն գտնուած հին ու կարծր միակ թիկնաթոռին վրայ նստաւ, և ճակատը ձեռացը մէջ խոնարհած՝ կը մտածէր և իր խոկմանց մէջ ընկղմած, գրեթէ ընթարմացած էր։

Յանկարծ ցնցուեցաւ։ Հառաչի մը նման տկար հեծծիւն մը ելեր էր ոգեվարին կուրծքէն։

Թեւերը կը շարժէին, ձեռքերը պարապութեան մէջ բան մը կը բնտռէին ու չէին գտներ։

Կարծես այն կինն անցեալը, երիտասարդութիւնն, առողջութիւնը կը բնտռէր։ Արդարեւ ջուրն ինկող ու խեղդուող անձինք այս շարժումը կ'ընեն։

Ինչպէս որ ըսինք և ինչպէս որ ընթերցողք ալ տեսան այս երկար պատմութեան սկիզբէն ի վեր, Սամ-

սէլ լայն ու կլոր դէմք մ'ունէր —լաւ ու հանդարտ ապրող ժողովրդապետի մը դէմքը։

Այս դէմքին վրայ տարածուած դեղնութիւնը սոսկալի էր։

Հիւանդին մօտեցաւ և նորա ձեռքերը բռնեց զոգցես չթողլու համար որ պարապութեան կառչին։

—Ի՞նչ կ'ուզէք, ըսաւ անոր անպատում անուշութեամբ մը։ Կը տառապի՞ք։

—Ո՛չ։

—Ուրեմն... հանդարտեցէք... քնացէ՛ք ....

Կնոջ շրթանցը վրայէն եղական ժպիտ մ'անցաւ։

—Քնանա՜լ... այո՛... քիչ մը վերջը, մրմնջեց։

Յետոյ առանց ընդհատելու, ինչպէս որ կը պատահի մահուան յառաջընթաց տենդի միջոցին.

—Անիծեա՜լ, անիծեա՜լ, ըսաւ կանգնելով։

Զարմանալի բան էր։ Ձայնը չէր լսուեր։ Նա ցած ձայնիւ և անանկ անուշ հնչմամբ մը կը խօսէր որ, Սամսէլ հազիւ կրնար բառերուն նշանակութիւնն հասկնալ։

Ո՜հ, աղջիկը կրնար քնանալ, վասն զի չէր կրնար լսել։

Արդեօք մայրն այս բանը գիտէ՞ր որ ցած ձայնիւ կը խօսէր։

Երկու թեւերն ետ տարած, բազուկները ձգտեալ, ձեռքերը կարկամած, եղունգները բարձին կառչած՝ անկողնոյն վրայ բարձրացեր էր։

—Այո՛, անիծեա՜լ, ըսաւ։ Ո՜հ, վատը։

Սոսկալի բան էր տեսնել զայն։ Մազերը կարծես յանկարծ ճերմկեր էին. այժմ ծերութեան լուսապսակ մը նորա ճակատը կը բոլորէր։ Դէմքին վրայ խոռոչներ ձեւացեր էին։

Խնձորակները սայրերու նման դուրս կը ցցուէին։

Սամուէլ ծռեր էր և մեռեալի մը կը նմանէր։

—Այո՛, վա՛տը, շարունակեց մահամերձը։ Ես պարկեշտ աղջիկ մ'էի. ո՛չ միայն պարկեշտ, այլ և անմեղ, բան մը չէի գիտեր. ինձ կ'ըսէին. հաւատա՛ և աղօթէ՛։ Ես ալ կը հաւատայի ու կ'աղօթէի, ապա հարկ էր մեղքերս խոստովանիլ. մեղքե՜րս։ Ես ի՞նչ մեղք ունէի. տակաւին տասնեւչորս տարեկան էի։ Ո՜հ, հիմայ որ ամօթին ի՛նչ ըլլալը գիտեմ, կը մտածեմ թէ ո՛րքան անմեղ էի։

Սամուէլ կը հեւար և քրտանց խոշոր կաթիլներ ճակտէն այտերուն վրայ կը հոսէին։

Որովհետեւ մահամերձը պահ մը լռեց։ Սամուէլ ուզեց իւր նահատակութիւնն ամբողջ ըմպել։

Վասն զի գոգցես գաւաթ մ'էր նա, որու դպած էր շրթանցը ծայրովն և որու դառնութիւնը փափագ կ'ազդէր իրեն բաժակն ամբողջ խմել։

—Շարունակեցէ՛ք, ըսաւ առ նա հակելով։

Յետոյ յարեց.

—Սիցհէյմի մէջ էր ....

—Սիցհէյմ։ այո՛, այո՛, ո՜հ, ամէն ինչ ո՛րքան հանդարտ ու գեղեցիկ էր ... շատ փոքր էի երբ հոն գացի ... հոն լեռ մը կար ... այո՛ ... նոճիներովպսակեալ ... և ստորոտն ալ հեղեղ մը ..։ Փոքր եղած ատենս շատ անգամ հոն կ'երթայի ոտքերս լուալու ... կը յիշեմ։

—Սիցհէյմ, ըսաւ դարձեալ Սամուէլ, որու մորթը անբացատրելի անձկութեամբ մը կը դողար։ Հրապարակ մը, աղբիւր մը ....

—Աղբի՜ւրը. ո՜հ, այո՛ ..։ Ի՜նչ չարաճճի էի ..։ Ինչպէս կը զուարճանայինք ..։ Ընկերներս ջուր առնելու կուգային ..։ Ձեռքերնիս ջրին մէջ կը շաչէին ... և իրարու դէմք կը թրջէինք ..։ Ա՜հ, ո՛րքան զուարճալի էր....

Հա՛, հա՛ ... կը խնդար և այդ հա՛ը տարօրինակ կիսախաղերէ կը բաղկանար ... երբ յանկարծ աւելի երկար հա՛ մ'արձակելով՝ կանգ առաւ ....

Եւ միշտ իւր միակերպ, չեզոք և առանձ արձագանգի ձայնովն ըսաւ.

—Ահա՛ւասիկ ... կ'անցնի ... իւր սեւ վերարկուն հագած։ Ո՛րքան բարի և անուշ կ'երեւի։ Ամենքս ալ կը լռենք։ Գիտէք ա՛ ... պէտք է յարգել զինքը ..։ Ժողովրդապետն է ... Սիցհէյմի ժողովրդապետը ... և երեսնիս կը խաչակնքենք։

Մահամերձն իւր դողդոջուն ձեռօքն քրիստոնէական նշանն ըրաւ։

Սամուէլ քայլ մ'առաւ դէպ ի ետ։

Իսկ հիւանդը ժպտելով և յարգական ձայնիւ կը շարունակէր.

—Պ. ժողովրդապետն է ..։ Ո՜հ, պէտք է իւր վրայ վստահութիւն ունենանք ... նա երկրի վրայ Աստուծոյ փոխանորդն է ... ո՛րքան ալ բարի է. անանկ մը կը դպչի այտիդ որ ... հաճոյք կ'զգաս ... և կամ ցաւ, երբ սրդողի ....

« ... Բայց ես չեմ ուզեր որ ինձի սրդողի ....

« Ահա աղբիւրին կը մօտենայ ... զիս տեսաւ ....

« —Ժա՛ն, կ'ըսէ ինձ, ինչո՞ւ տակաւին խոստովանելու չեկար։

« —Բայց, պարոն ժողովրդապետ, ըսելիք մը չ'ունիմ։

« —Հոգ չէ, պէտք է գալ. ամենէն անմեղն իսկ Աս-

տուծոյ առջեւ անպարտ չէ ....

«Եւ կիւրակէ օրն երբ եկեղեցւոյ մէջ դժոխոց վրայ խօսեցաւ ... ո՜հ, ո՛րքան վախցայ։ Երբեմն մոռացում մը բաւ է դատապարտուելու համար։ Դատապարտուի՜լ․ յաւիտենական հո՛ւր․ ո՜հ, ո՛չ․․․ պարոն ժողովրդապետ․ պիտի խոստովանիմ։»

Տարօրինակ և ահարկու բան էր լսել այս պոռնիկը, որ իր մանկական ձայնն ստացեր և առաջուան պէս կը թոթովէր։

—Խօսէ՛, խօսէ՛, կ՛ըսէր Սանսէլմ։

Վասն զի այժմ անկարելի էր այլ եւս տարակուսիլ։

Այն յուռի և անուանարկ քահանայն․․․ ինքն էր։

Ի զուր ճշմարտութեան առջեւ ընկրկեր էր։ Նա իր կոկորդէն կը բռնէր։ Սեցհէյմի ժողովրդապետն ինքն էր։

Այս անցքը սոսկալի էր։

Սանսէլմ —Նախկին կալանաւորն— ոգեւարին անկողնոյն առջեւ ծնրադրեր էր ....

Եւ եղունգները մազերուն մէջ կարկամած՝ կուլար....

Կուլար տղու մը պէս կամ լաւ եւս է ըսենք իբր այր, ինչ որ հազարապատիկ աւելի ցաւագին է։

Այրը կենաց մէջէն անցած է։ Նա զրահաւորեալ է —կամ այնպէս ըլլալ կը կարծէ։

Հա՜․ ի՛նչ ամօթ։ Միթէ աշխարհի մէջ բան մը կա՞յ որ ճշմարիտ այլայլութեան արժանի ըլլայ։

Եզրակացութիւնն է սոսկալի կերպիւ տառապող մարդ մը ... Սանսէլմ։

Եւ ոգեւարը կը շարունակէր։

—Եւ արդարեւ երբ գացի խոստովանեցայ՝ գոհ էի, չեմ գիտեր ինչո՛ւ։ Կ՛զգայի ինչ որ կզգայ յոյժ ծանր

բեռ մը կրող մարդը, որ կ՛ուզէ նետել զայն կռնակէն....

«Եկեղեցին աչացս դէմն է։

Այժմ անկողնէն տախտակամածին վրայ իջեր էր և ահռելի երեւոյթ մ՛ունէր։

Սանսէլմ, որ կենացը մէջ այնքան բաներ տեսած էր, ոչինչէ մը սարսափողներէն չէր։

Սակայն երբ նա ոտքերը գորգին վրայ դրաւ՝ Սանսէլմ վախցաւ և ընկրկեցաւ։

Անցեալին ուրուականն էր այն որ կը կանգնէր և առ ինքն կը քալէր։

Ցաւ և հապշտապ ձայնիւ կը շարունակէր։

—Եկեղեցին յոյժ գեղեցիկ էր․․․ և ծաղիկներով զարդարուն․․․ իսկ խոստովանարանը ո՛րքան տխուր էր։ Կուլայի․ իսկ նա, վանդակին ետին գտնուող մարդը, անուշութեամբ կը խօսէր ինձ․․․ Քիչ մը կը մխիթարուէի։ Նորա աչաց փայլիլը կը տեսնէի․․․ պատկերներ և շաքարեղէններ խոստացաւ ինձ․․․ և ....

Ի՞նչ օգուտ այս մեռելոյն ըրած ահռելի պատմութիւնը մանրամասնօրէն յառաջ բերել։

Քահանայն վատաբար օգտեր էր այն հայրական պաշտօնէն, զոր կրօնքը շնորհած էր իրեն ....

Իր մեծաւորները նորա անպատուութիւնն իմացեր էին։

Զինքը արդարութեան չէին մատնած, վասն զի իրենց դասուն համար մեղսակցութիւն մը կրնար համարուիլ այս․․․ այլ տեղը փոխեր էին ....

Նորա զոհը գիւղը մնացեր էր ....

Եւ նա այնքան նորատի էր, որ իր անպատուութիւնը չէր գիտեր․․․ մայր եղեր էր ....

Մա՛յր։ Սամուէլ այս խօսքերը մտիկ կ'ընէր և ճակատը կը սեղմէր, որ պայթելու վրայ էր ....

Դիպուածն ի՛նչպէս կը պատժէր զինքը ....

Ուրեմն ինքն էր որ այս Թշուառը նետեր էր այն անյատակ անդունդն, ուր կը գլորէր։ Վասն զի այն աղջիկն ամէն տեղ նախատեր, արհամարհեր և վռնտեր էին իր մեղքին պատճառաւ, որու տեղեակ իսկ չէր, այն մեղքին որ իր մեղքը չէր։

Եւ յղի ու ամօթոյ և վշտաց կրկին բեռան ներքեւ ընկճեալ ըստ դիպաց մեկներ էր։

Զաւակը ծներ էր... ո՛վ գիտէ ուր... փոսի մը մէջ....

Տղայն չէր սպաննած։ Զեմ գիտեր ինչ անասնական բնազդում այս ոճիրը գործել չէր տուած նմա։ Եւ այն ատեն ապրելու, ուտելու համար... եղեր էր ինչոր էր....

Սամուէլ —որ սոսկալի կերպիւ դեղնած էր— կիսովին կանգնեցաւ և մահամերձին ձեռքը բռնելով՝

—Հապա տղա՞ն, հարցուց. ի՞նչ եղաւ։

Կինն անոր նայեցաւ։ Կարծես անոր ներկայութիւնը նոր կը նշմարէր։

Եւ յանկարծ տարիներու այլակերպութեան, ծերութեան կնճիռներուն ներքեւ ճանչցաւ խոստովանարանին մարդը ....

Մոլեգին և հերարձակ՝ իր վտիտ ձեռքն առ նա երկնցուց.

—Ո՛հ, քահանայն է՛, ըսաւ անբացատրելի սոսկմամբ։

—Այո՛... ես եմ. Թողութի՛ւն. ինքզինքմէս կը գարշիմ. կ'ըսէր Սամուէլ ի ծունր եկած։ Վատ մ'եմ ես. նախատէ՛ զիս. անիծէ՛ զիս... բայց կ'աղաչեմ, ըսէ թէ զաւակդ ի՞նչ ըրիր։

Կինն այլ եւս չխօսեցաւ։

Սոյն սոսկալի պլպլութիւնը կենաց վերջին զսպանակները խզեր էր ....

Միայն ձեռքն երկնցուց դէպ ի այն սենեակն, ուր աղջիկը կը քնանար ....

—Նա՛ է, նա՛... գոչեց Սամուէլ։ Նա... իմ աղջի՛կս է ....

—Այո՛, հծծեց մահամերձն։

Եւ կարծես իր վրայ մնացեալ բովանդակ կեանքը այս միակ բառին մէջ պարունակուած ըլլալով, անշարժ ինկաւ տախտակամածին վրայ ....

Սամուէլ ցնորած՝ ուզեց վերցնել զայն։

Մեռած էր ....

Զայն անկողնոյն վրայ դրաւ, և այն Թշուառական քահանայն, իր ամօթին ներքեւ ընկճեալ, համարձակեցաւ աղօթել։

Ապա երբ արշալուսի առաջին ճառագայթներն սկըսան պատուհանէն ներս Թափանցել, քովի սենեակին դուռը զարկաւ։

Նորատի աղջիկն ընդոստ արթննալով՝ վազեց։

—Մայրերնիդ մեռաւ, ըսաւ Սամուէլ։

Յաջորդ օրը Սամուէլ խեղճ կինը գերեզմանատուն տարաւ։

Յետոյ նորատի աղջկան ըսաւ.

—Ես ձեր մայրն կը ճանչնայի...։ Զմեռած խօսք առաւ ինձմէ որ զձեզ չլքանեմ... կ'ուզէք հետեւիլ ինձ։

Ժան Զիլտի վրայ ո՛չ կամք մնացեր էր և ո՛չ ոյժ։

Բաց յաստի ո՞ւր կրնար երթալ. իր շուրջը ամօթոյ շրջանակ մը կ'զգար, որմէ դուրս չէր կրնար ելլել ....

Անուանարկութեան անցեալը կը ծանրանար նորա վրայ ։ Ցորչափ մայրը կենդանի էր, նորա ցոյց տուած սէրը երբեմն սոսկալի ճշմարտութիւնը մոռցնել կուտար իրեն ....

Բայց երբ մահը առանձին թողուց զինք, զգաց որ այն անուանարկութիւնը վերստին կը ծանրանայ իւր վրայ ։ Իրաւ է որ մայրն իրեն հետ լաւ վարուած էր և Ժան անբիծ էր ։ Բայց երբ մարդ անուանարկութեան վարժուի, տեսակ մը սոսկալի անտարբերութեան մէջ կ'իյնայ ։ Մայրն հազիւ կը ջանար իւր խայտառակութիւնը ծածկել ղաւկին առջեւ ։

Այնպէս որ Ժան ամէն բան գիտէր ....

Եւ այժմ ինքզինքմէն կը խպնէր ու կը սոսկար ....

Սանսէլմ ծանր որոշում մ'ըրեր էր ։

Կ'ուզէր բրած չարիքը դարմանել ։ Կրնա՞ր ....

Լիօնէն մեկնեցաւ Ժանի հետ, որ նորա անձնուիրութեան պատճառը չէր գիտեր ։

Նա դասատու, տնտես, գրեթէ ծառայ ձեւացաւ ։

Յանցաւորին վրայ իջեր էր այն շնորհքն, որ հայրութիւն կը կոչուի ։

Այս անձնուիրութեան, փիզիքական և բարոյական գերութեան մէջ անցելոյն համար քաւութիւն մը կը գտնէր ։

Զարմանալի՛ բան․ այս մարդն այն օրն սկսեր էր ուղղուիլ, յորում ծնողասպանութիւն մը սոսկում պատճառեր էր իրեն․ մինչեւ այն ատեն ամէն ինչ ծաղրեր, ամէն ինչ արհամարհեր էր։ Մայր մը, որ ամէն բանէ աւելի յարգելի է, իւր մահուամբն կերպարանափոխեր էր զայն։

Այսօր նա կամովին յանձն կ'առնուր սոյն հայրական

նահատակութիւնը ։

Ժան չէր գիտեր թէ նա ո՛վ էր, ո՛ւսկից կուգար, ինչո՞ւ հոգւով մարմնով անձնուէր եղած էր իրեն ։ Երբ մայրը մեռաւ, երբ Ժան այն անուանարկ տունէն դուրս ելաւ յուսահատ, գրեթէ խելագարած էր ։

Սանսէլմ անուշութեամբ և հայրաբար մխիթարեց, քաջալերեց զինքը ։

Նա քահանայութենէն պահած էր այն համոզիչ խօսուածքն, որ զմարդ կը գրաւէ և կը յուղէ միանգամայն ։ Միայն թէ այժմ իւր խօսքերն կեղծաւորութենէ չէին բղխեր ։ Սիրտը մօտիկ կ'ընէր և խղճին ըսածները կը կրկնէր ։

Ժան խեռ աշակերտ մը չէր, և հլու, բայց միշտ տըխուր կը մնար ։

Սանսէլմ իւր խնայողութեանը շնորհիւ քանի մը հազար ֆրանք հաւաքած էր ։ Այս բանն իրեն համար ապագայ մ'էր ։ Բայց Ժանն ի՞նչ ընելու էր ։

Լիօնէն հեռացեր էր, յուսալով որ նորատի աղջկան այն քաղքէն հեռանալով՝ նորա հոգւոյն մէջէն ցաւագին մտածումները պիտի անհետանային ։ Պարապ յո՛յս։ Ամենափոքր պարագայ մը անցեալն անոր աչաց առջեւ կը պատկերացնէր ։ Իւր մայրը․․։ Այս յիշատակը կ'ըսպաննէր զինքը ։ Իրեն այնպէս կը թուէր թէ ինքն ալ մասնակից էր այն անպատուութեան, թէ Նէօսսոսի պատմուճանն էր այն որ իւր ուսերուն փակած էր և չէր կրնար կորզել ։

Ուսմանց մէջ զարմանալի կերպիւ կը յառաջդիմէր ։ Ուսմունքը մոռցնել պիտի տար իրեն իւր վշտերն, որք զինքը կը մաշեցնէին ։

Գոնէ Սամուէլ այսպէս կը յուսար․ Ուստի յիշեց ինչ որ ուսած էր ատենով, և այն հայրը — որ իւր հայր ըլլալը չէր խոստովանէր — բերկրութեամբ կը տեսնէր զաւկին յառաջդիմութիւնը, որ զինքը չէր ճանչնար։

Դիպուած մը — ինչպէս որ կը պատահի ամէն մարդու կեանքին մէջ — յանկարծ յայտնեց իրեն թէ Ժան զարմանալի ընդունակութիւն մ'ունէր երաժշտութեան համար։

Այս բանը մեծ ուրախութիւն պատճառեց իրեն։

Եթէ արհեստը զայն գրաւէր ու յանկուցանէր, այն ատեն նորատի աղջիկը անցեալը պիտի մոռնար և նոր կեանքի մը մէջ պիտի թեւակոխէր։ Երաժշտական խանդը կրնար զինքը շլացնելով՝ նորա աչաց առջեւէն ջնջել այն անուանարկութեան ցոլքն, որ անոր նայուածքները կ'աղարտէր․

Ժան սկզբունքներն ուսաւ․ յետոյ Գերմանիոյ մէկ փոքր քաղքին մէջ հաստատուած ըլլալով՝ Սամուէլ այս առթէն օգուտ քաղեց և մեծ հեղինակաց հրաշակերտներն մօտիկ ընել տուաւ անոր։

Ժանի համար արբշռութիւն մ'եղաւ այս։ Լիաշուրթն կ'արբենար այս մեղեդիներով, որք իրեն համար նախնեաց յիշած մոռացման հեղուկը պիտի ըլլային․

Յիշողութիւնը զօրաւոր, ճաշակը կատարեալ և ձայնը բացառիկ կերպիւ ճիշդ էր․ Սամուէլ այլ ևս չըվարանեցաւ։ Նորա փրկութիւնն այս էր։

Եւ քանի մը տարի վերջը Ժան, որ մեծ արհեստագէտ մ'եղած էր, իւր բարերարին հետ Բարիզ կը մնէր։

Նոցա յարաբերութիւնք չէին փոխուած․ Սամուէլ միշտ յարգանք ցոյց կուտար և իւր ու անոր միջեւ միջոց մը կար, որմէ անդին երբեք չէր անցներ։

Խոստովանիլ թէ անոր հայրն է՛, իւր ճշմարիտ անուննն ըսե՛լ անոր։ Բայց ասով յայտնած պիտի ըլլար նմա թէ իւր միակ անպատուութիւնը անուանարկ Ջիլտայի աղջիկն ըլլալը չէր։

Եթէ իմանար որ հայրն ալ կալանաւորն Սամուէլ կը կոչուէ՛ր․

Ուստի Սամուէլ անոր սիրոյն կը լռէր։ Կը պզտիկնար։

Եւ արդարեւ կարծես անցելոյն յիշատակը, Լիօնի յիշատակը նորատի աղջկան մտքէն կը ջնջուէր։ Երբեք բառ մը, ակնարկութիւն մը իւր մայրը չէին յիշեցնէր իրեն։ Ինքն ալ երբեք անոր խօսքը չէր ըներ։

Այս լռութիւնը Սամուէլի զարմանք ու սարսափ կ'ազդէր միանգամայն։

Երկար ատեն ուսումնասիրած ըլլալով զԺան անոր սիրտը կը ճանչնար․ գիտէր թէ այն սիրտը ո՛րքան իրական բարութիւն, երախտագիտութիւն և փափկութիւն կը պարունակէր։

Ո՛չ, նա մոռցած չէր այն կինը որ զինքը սիրեր և զինքը պաշտպանելով մեռեր էր։ Ուրեմն ինչո՞ւ կը լռէր, եթէ այս յիշատակն այլեւս ցաւ չէր պատճառեր իրեն։

Ժանի բնաւորութիւնը, յանդգնութեան և վեհերոտութեան զարմանալի խառնուրդ մ'էր։ Թատրոնին մէջ իւր կամօքն էր որ առաջարկեր էր երգել․ և երբ Սամուէլ Կօնթրան նկարչին տունն երթալու խօսք ըրեր էր, Ժան գրեթէ չէր վարանած ....

Վասն զի կը ջանար սիրտն յօշոտող սոսկալի գաղափարներէն ազատիլ....

Բայց բոլոր այս բաներուն հակառակ՝ ուրուական մը կար, որ կը հալածէր զինքը։ Կը ջանար վանել զայն։ Արդէն երկու անգամ անցաւոր յաղթանակի մը արբշռութեան մէջ մոռցեր էր թէ թերեւս ինք ալ այլոց նման պիտի կարենար ճամբայ մը բանալ իրեն կենաց մէջ։

Թատրոնն ալ — որ յաճախ յանիրաւի կը զրպարտուի — ճշմարիտ արհեստի տաճար մ'է։

Եթէ Ժան հաւանելու ըլլար, անոր տեղը պատրաստ էր քնարերգական առաջնակարգ Թատրոնի մը մէջ։ Եւ անոնց համար փրկութիւն, փառաւոր պատիւ և հարստութիւն էր այս ....

Երբ Սամուէլ այս բաները կը խորհէր՝ աչերը կիսովին կը փակէր և երջանկութեան սարսուռ մը կ'զգար ....

Վասն զի եթէ այս երազներն իրականանային՝ իր շնորհիւն եղած պիտի ըլլար։

Ժան ոճրի մը, կրկնակի զարշելի ոճրի մը ծնունդ էր։ Եւ ինքը, անծանօթ և մոռացեալ ոճրագործն, այն ոճիրը պիտի դարմանէր։

Ի՞նչպէս կը խորհէր այս բաներուն վրայ։

Ժան Ջիլտի անունն ո՞վ կը ճանչնար։ Ոչ ոք։ Ո՞վ կրնար անոր անցեալը պրպտել։ Օր մը սիրահարին մէկը նոր անուն մը պիտի տար անոր։ Ժան պիտի յարգուէր և պատուուէր։ Եթէ մէկն իր անցելոյն վրայ հարցում մ'ընէր, պիտի պատասխանէր թէ լքեալ և բարեսիրտ անձի մը գթութեան շնորհիւ մեծցած աղջիկ մ'էր. և այն ատեն Սամուէլ պիտի աներեւութանար և իր անձնուիրութեան ուրիշ վարձատրութիւն չպիտի խնդրէր, բայց եթէ երբեմն հեռուէն անոր երջանկու-

թիւնն ու հարստութիւնը տեսնել ....

Չէր համարձակեր այս բաներն յուսալ և սակայն կը ջանար այս անկարելին կարելի ընել։

Ամենամեծ բերկրութեամբ Ժանը Կօնթրանի տունը տարեր էր։ Հանդիսականաց գովեստները, ծափահարութիւնները լսեր էր... տեսեր էր թէ ո՛րպիսի յարգանօք կը շրջապատէին նորատի աղջիկը ....

Եթէ հաւանութիւն տալու ըլլար՝ նորա ապագայն կը հաստատուէր։

Բայց ինչո՞ւ համար ցայժմ չէր ուզած ընդունիլ իրեն եղած առաջարկութիւնները։

Սակայն Սամուէլ այն երեկոյթին սոսկալի զարմանք մ'զգացեր էր։

Պէնէտէթթօն ճանչցեր էր։

Իր անցեալն էր այս որ իր դէմը կը կանգնէր։ Բայց պա՛հ, Պէնէտէթթօ չէր կրնար ճանչնալ զինքը ....

Տեսանք որ կը սխալէր։

Յետոյ անխոհեմութիւն մը գործեր էր։

Երբ Մօնթէ-Քրիսթօյի դերակոմսին անունը լսեց, յանկարծ յիշեց Թիարանին մէջ Պէնէտէթթօյի ցոյց տուած յիմարական կատաղութիւնը, երբ կ'երդնուր կոմսէն վրէժ առնուլ։ Այն ատեն կատաղութեամբ ակռաները կը կրճտեցնէր և ամբողջ մարմինը դողցես կը ցնցուէր սատանայական բարկութեամբ մը։

Եւ ահա Մօնթէ-Քրիսթօյի որդին Պէնէտէթթօյի դէմը պիտի գտնուէր։

Գաղտնի բնազդում մը զՍամուէլ դրդեր էր։

Չէր ուզեր հաւատալ թէ այս երկու մարդոց դէմ առ դէմ գտնուիլն, այս զոհին դահճին դէմ ելնելը

դիպուածի մ՚արդիւնք էր։

Եւ օթոցի մ՚ետին ծածկուելով՝ այն խորհրդաւոր խօսքերն ըսեր էր Նոբէրանս դերակոմսին։

Յետոյ ըրածէն սոսկալով փախեր էր։

Միթէ ինքը դիպուածը փորձելու իրաւունք ունէ՞ր։ Ի՞նչ փոյթ իրեն Պէնէտէթթօ և նորա ատելութիւնն ։ Ի՞նչ փոյթ իրեն Մօնթէ-Քրիսթօյի որդին։

Եւ սակայն ո՛վ գիտէ ի՛նչ տարօրինակ բնազդմամբ Նոբէրանս և Ժան Ջիլտ այն միջոցին ի մի մարմնաւորեալ թուեցան նմա։ Ուստի ինչ որ պիտի ընէր Ժանի համար՝ ըրաւ նաեւ Նոբէրանսի համար։ Երբ Ժանի բարակ շրջազգեստը բռնկեցաւ, երբ այն ընդհանուր սարսափի միջոցին Նոբէրանսի քաջագործութիւնը տեսաւ ... ա՜հ, ըսաւ ինքնին թէ աղեկ որ զինքն յառաջ մըղող ձայնին հնազանդեր էր ....

Այո՛, Մօնթէ-Քրիսթօյի որդին իւր կենացը խառնուած էր։ Պէտք էր պաշտպանել զայն։

Եւ աչերն արտասուալից, իւր խոնարհ և յարգական դիրքը պահելով, զԺան Նոբէրանսի թեւը մտած տեսեր էր ....

Երբ երկուքն ալ Շանզ-Էլիզէի տունը մտան, Սանտէլմի սիրտն ուրախութեամբ լի էր։ Զգացածն հազիւ կրնար բացատրել. բայց իրեն այնպէս կը թուէր թէ վերջապէս ապագայն կը բացուէր իրենց առջեւ։

Ուստի զարմացեր էր զԺան տխուր և գրեթէ արտասուելու մօտ վիճակի մը մէջ տեսնելով։ Առաջին անգամն էր որ խստիւ կը խօսէր իրեն հետ։ Ո՜հ, Սանտէլմ կը ներէր նմա. եթէ զինքն սպաննէր իսկ՝ շնորհակա՛լ եմ պիտի ըսէր։

Բայց յանկարծ սոսկալի զգացում մ՚իմացեր էր։

Նորատի աղջկան ջղերն յուզող այս յանկարծական տագնապին մէջ վերստին տեսեր էր այն ուրուականն, զոր առ յաւէտ աներեւութացեալ կը կարծէր. Թրանշֆուան փողոցի կի՛նը։ Ոգեւարը նախատող մեգերային գարշելի ձայնն ականջին կը բզզար։

Ինքնիրեն ըսեր էր թէ անցեալը վերստին իւր որսը ձեռք առեր էր։ Բայց ինչո՞ւ Ժան այս բաները կը խորհէր։

Արդ պէտք էր ասոնց վերջ մը տալ։ Հարկ էր առ յաւէտ բաժնել զայն այս գարշելի յիշատակներէն, նորէն փախչիլ, ճամբորդութեանց և ճարպիկութեամբ պատրաստուած յաջողութեանց մէջ բնտռել վերջնական և բացարձակ մոռացումն ....

Բայց ստակ չունէր։

Միթէ հա՞րկ էր գողնալ ... անոր համար, իւր աղջըկանն համար։

Լա՛ւ ուրեմն, թող այնպէս ըլլայ. նա ամէն բան պիտի ընէ, կը բաւէ որ Ժան չիմանայ։

Եւ այն պահուն որ այս սոսկալի մտածումները կը չարչարէին զինքը, Պէնէտէթթօյի գարշելի դէմքն երեւցաւ իրեն։

Դեռ ամէնն այս չէր. այն Պէնէտէթթօն իւր գաղտնիքը գիտէր ....

Եւ կարծես թէ ասոնք բաւական չէին, կարծես թէ այս տանջանքները քիչ էին — երբ ինքը դաշամբ մը կը միանար իւր գարշելի մեղսակցին. երբ կ՚ստանար այնպիսի անուանարկութեան մը վարձատրութիւնն, զոր կը գուշակէր, բայց չէր հասկնար, — ահա՛ յանկարծ

ժան կ՚աններեւութանար, կը փախչէր։

Ա՜հ, վերջին հարուած մ՚էր այս։

Հիմա ի՞նչ պիտի ըլլար։ Վասն զի ամբողջ կեանքը, յետին յոյսը, իր անձին փրկութիւնն էր որ կը թողուր զինքը։

Միշտ անուանարկ եղած, ամէն նուիրական բան ծաղրած էր, իր կեանքն ամէն նշաւակութեան մէջ թաթխած էր՝ ինչպէս ցնցոտի մը, զոր տղեկ մը ջուրերուն մէջ կը պտտցնէ....

Յետոյ խղճի այս մթութեան մէջ յանկարծ լուսոյ մը ծագումը տեսեր և յարգանօք ու երկիւղածութեամբ անոր հետեւած էր....

Եւ այժմ կը տեսնէր որ այդ լոյսը կը մարէր և իր ետին մթութիւն և մահ միայն կը թողուր։

Մարդկային արիութիւնն այսչափին չկրնար տոկալ։

Այս թշուառականն այնքան կը տառապէր որ ցաւալի էր....

Կը յիշենք որ դէպ ի Սէն վազեց։

Կը հաւատար թէ ժան ինքզինքն սպաննած է, վասն զի զայն լաւ կը ճանչնար։

Արդարեւ այնպիսի պարագայ մը, զոր չէր գիտեր —զոր չէր կրնար գուշակել— գարշելի անցեալն յիշեցուցեր էր նորատի աղջկան։ Ժան փախեր էր այն անուանարկութենէն, որ լաւ չգոցուած գերեզմանէ մը դուրս կ՚ելլէր անդադար՝ փտտած մսի հոտի մը մէջ։

Այսպէս էր։ Բայց ինչո՞ւ։ Ինչո՞ւ։

Եւ Սամուէլ Սէնի թումբին վրայ կծկտած՝ կռուփներովը գլուխը կը հարուածէր և կ՚արտասուէր....

Յանկարծ ցնցուեցաւ։ Զարմանալի աղմուկ մը եկած էր ականջին։

Հապշտապ ոտնաձայն մը...։ Թումբին վրայ կը վազէին։

Այս քայլն թեթեւ և միանգամայն անկանոն էր։

Վաղեմի կալանաւորին ականջը վարժուած ըլլալով՝ անկարելի էր սխալիլ։

Իր բովանդակ զօրութեամբը փախչող կնոջ մը ոտնաձայնն էր այս....

Կի՜ն մը։ Արդեօ՞ք...։ Անմիջապէս ոտք ելաւ....

Մթութիւնը սոսկալի էր։ Բան մը չէր տեսնել։

Եւ սակայն ոտնաձայնն իր աջ կողմէն կուգար։ Աղմուկը շուտ մը դադրեր էր։ Կինը շուտ կը վազէր։

Սամուէլ ալ սկսաւ վազել ըստ դիպաց։

Այն միջոցին Իէնայի կամուրջն հանող նաւաձգութեան զառիվեր ճամբուն վրայ էր։

Բայց տեղ մը ճամբայն երկուքի կը բաժնուի։ Կամուրջին տակն ալ կրնայ երթուիլ։

Հիմա ո՞ր կողմ երթալու էր. և սակայն վայրկեան մ՚իսկ վարանելով ամէն ինչ կրնար կորսուիլ... ամէն ինչ, այսինքն ժանի, իր զաւկին կեանքը....

Մեծաքայլ վեր ելաւ....

Եւ յանկարծ ուրախութեան հառաչ մ՚արձակեց....

Կինն իր առջեւն էր։ Ո՜հ, հարկ էր որ անոր հասնէր....

Գերագոյն ճիգ մ՚ընելով՝ վերջին միջոցն ալ անցաւ....

Այժմ կամուրջին վրայ էր։

Եւ իրմէ քանի մը քայլ յառաջ սեւ ստուեր մը կը նշմարէր....

Զինքը շրջապատող գիշերային նշոյլներով կնոջ կերպարանք մը կը նշմարէր։ Բայց արդեօք ժա՞նն էր։

Ի՞նչպէս պէտք էր հաստատել։ Ինչո՞ւ պէտք էր ժխտել։

Այս մտացնոր հօր երեւակայութեան մէջ ուրիշ ենթադրութեան մը համար տեղ կա՞ր միթէ։ Ամէն տեղ իւր աղջիկէն ուրիշ բան չէր տեսներ, չէր կրնար տեսնել։

Անոր պիտի հասնէր։

—Ժա՛ն, զաւա՛կս, կ՚աղաղակէր։

Թեւերն երկնցուցած՝ զայն պիտի բռնէր ....

Երբ յանկարծ տեսաւ որ այն ստուերը մեծցաւ... կամուրջին յեցորմին վրայ բարձրացաւ ....

Յետոյ սեւ բան մը պարապութեան մէջ նետուեցաւ։

Եւ ապա խուլ և ահռելի աղմուկ մը լսուեցաւ ....

—Ո՛ւշ հասայ, գոչեց Սանսէլմ։ Ո՜հ, ես պիտի փրկեմ զինքը ....

Եւ ինքն ալ քարէ որմին վրայ ցատկելով, և առանց տեսնելու, առանց չափելու այն անդունդին խորութիւնն, որ իւր ներքեւ կը գտնուէր և որ զինքը շրջապատող մառախուղին պատճառաւ աւելի սոսկալի երեւոյթ մը կ՚առնար, նետուեցաւ ....

Սանսէլմ ոյժեղ լողորդ մ՚էր։

Կը յիշեն ընթերցողք թէ Թուլօնի մէջ այս բանին ապացոյցը տուած էր։

Հուժկու կալանաւորն էր նա, որ մահը կ՚անարգէր և կ՚ուզէր մինչեւ վերջը մաքառիլ։ Իւր ազատութիւնը ձեռք ձգելու համար ինչե՛ր ըրած էր, և այժմ աշխարհի մէջ իւր միակ սիրոյն առարկայն վտանգի տակ էր....

Միթէ նա անոր մայրը սիրա՞ծ էր։ Ո՛չ։ Միթէ բարեկամ մը ունեցա՞ծ էր։ Ո՛չ։

Ամէնքը զինքն ատեր ու արհամարհեր էին. ինքն ալ զամէնքն արհամարհեր ու ատեր էր։

Եւ ժանը գտած օրէն ի վեր էր որ սիրոյ և անձնուիրութեան յետամնաց ծաղիկը նորա հոգւոյն մէջ ծաղկեր էր։

Զայն պիտի փրկէր։ Հարկ չէր մեռնիլ։

Իրաւունք չունէր յուսահատելու։

Այն մարդը ջուրին ներքեւ սուզելով՝ այժմ իւր բովանդակ պաղարիւնութիւնը գտեր էր։

Ջուրին երեսն ելնելով՝ շուրջը նայեցաւ։

Գետը աղօտ լուսով մը լուսաւորեալ էր։ Կարելի է ծագելու վրայ եղող արշալոյսն էր որ պողպատի թեթեւ գոյն մը կուտար ալեաց։

Ոչի՛նչ. արդեօք հոսանքը մարմինը տարե՞ր էր։

Ո՛չ. անկարելի էր։ Պաղ արեամբ կը տրամաբանէր։ Կամանց հագուստը չթողուր որ շուտով ընկղմին... Նորէն սուզեցաւ, ինքն իւր վրայ դառնալով բնտռեց, յետոյ վերստին երեսն ելաւ ....

Քիչ մ՚անդին երթալով՝ սեւ բիծ մը տեսաւ։

Վերջապէ՛ս, նա էր. ոյժգին լողաց և հասաւ անոր ... ժամանակն էր։

Գուշակածն եղեր էր. այժմ շրջազգեստը թրջեր էր, և իւր հասած պահուն մարմինն այն ահագին ծանրութեան ազդեցութեամբ կ՚ընկղմէր ....

Ձեռքերն յառաջ երկնցուց և մէկ թեւը բռնեց։

Փրկուած էր։

Միայն թէ տեսէ՛ք ինչ պատահեցաւ, այս մարդն, որ իւր քաջութեան, իւր ոյժին վստահ էր, այն վայրկենին անանկ ուրախութիւն մ՚զգաց որ, ամբողջ արիւնն ուղեղը խուժեց։

Աչերը շլացան։ Քուներքն սկսան ուժգին բաբախել։

Զգաց որ ահռելի թուլութիւն մը կը տիրէ վրան։

Թմրութիւն մը նորա անդամները կը ճնշէր և ցաւագին խոլխոլիւններ կը պատճառէր անոնց։

Եւ սակայն կ'արիանար։ Կ'ուզէր գործել։

Գետեզրն հեռու չէր։ Ատենով շատ աւելի դժուար բաներ ի գլուխ հանած էր։

Բայց այն մարմինը ո՜րքան ծանր էր ....

Եւ դեռ ամէնն այս չէ։ Յանկարծ այն կինն ջղային ձգտմամբ մը դարձաւ ու իրեն պլլուեցաւ ....

Ա՜հ, ալ չափազանց էր այս։ Սանսէլմ կ'զգար որ կ'անդամալուծէր ....

Կը հեղձնուր։ Գերագոյն ճիգ մ'ընելով՝ ջրին երեսն ելաւ և անձկութեան աղաղակ մ'արձակեց։

—Հասէ՛ք, օգնութի՜ւն։

Կը հեկեկէր, սրունքներովը կը լողար և կը ջանար քաշել այս մարմինը, որ զինքը ջուրին ներքեւ կը սուզէր։

Ի զո՜ւր։ Ուղեղին մէջ պտոյտ մ'զգաց, ջուրը կ'ոկորդը խուժեց ... լմնցա՜ւ ....

Յանկարծ մօտէն երկու ձայն լսուեցան։

—Քաջութի՜ւն, հասանք։

Յետոյ երկու հոգի, որք ոյժգին կը լողային, զիրար կը խրախուսէին։

—Շո՜ւտ, Պօպիշէ՛լ։ Ես մէկը բռնեցի։

—Մի՛ վախնար, պարոն Ֆանֆար, միւսն ալ իմ ձեռքս է։

Հուժկու բազուկներ էին ասոնք, և իւրաքանչիւրն անմիջապէս խեղդուողներէն մին բռնելով՝ դէպ ի եզերք կը լողար։

—Գիտէ՞ք որ, վարպետ, ըսաւ Պօպիշէլ այս անիծածները կրնան յոյժ բաղդաւոր համարուիլ։

—Միայն թէ ուշ հասած չ'ըլլանք, ըսաւ Ֆանֆար, որ երկու մարմիններուն քով ծունդի եկած՝ ձեռքը փոխադարձաբար նոցա կուրծքին վրայ կը դնէր։

—Վնաս չունի, առտուն ծով մտնելը օգտակար է, կ'ըսէր Պօպիշէլ թրջած շան մը պէս թօթուուելով։ Հիմա ի՞նչ պիտի ընենք։

—Իւրաքանչիւրս ասոնց մին ուսերնուս վրայ պիտի բեռնանք ... ու մեկնինք ....

—Լա՛ւ, վարպետ, պատրաստ եմ։ միայն թէ անհամ բան է լոյս չ'ունենալ և ազատած մարդոցդ երեսը չտեսնել ....

—Տունը կը տեսնես ....

—Բարեբաղդաբար հեռու չէ ... օ՜ն, յառաջ։

Եւ Պօպիշէլ Սանսէլմը բռնելով ուսը նետեց այնպիսի դիւրութեամբ մը որ, կարծես թէ պարզ գաճի պարկ մ'էր։

Ֆանֆար ալ կինը թեւերուն մէջ առեր էր։

Արդէն տանեաց վրայ սպիտակ ճառագայթ մը կը փայլէր։

Հաւասար և հաստատուն քայլերով կը քալէին։

Գետափին վրայ, հարիւր մեթրի չափ հեռուն, կանգառին։

Հոն փոքրիկ և լաւ պատսպարեալ տուն մը կար, որուն պատուհաններուն մէկէն լոյսի մը պլպլալը կը տեսնուէր։

Ֆանֆար մասնաւոր ճիչ մ'արձակեց։

Փեղկերը շուտ մը բացուեցան։

—Դո՞ւն ես, հարցուց կնային ձայն մը։

—Ես ինքս, պատասխանեց Ֆանֆար։ Բայց հետս մարդ կայ ....

Վարկեան մը վերջը դուռը բացուեցաւ։ Յետոյ երկու անշարժ մարմինները տաքուկ սենեկի մը գորգին վրայ դրուեցան ....

Ֆանֆար կանթեղ մ'առաւ և անոնց վրայ ծռեցաւ։

— Վա՜յ, ըսաւ Պօլիշէլ։ Ես այս մարդը տեսայ որ դուրս կ'ելլէր այն դռնէն, որու առջեւ պահակութիւն ըրինք այս իրիկուն ....

— Արդարեւ, ըսաւ Ֆանֆար։ Բայց այս կինն ո՞վ է։

Հոն գետինը պառկող կինը ժան չէր ....

Պառաւ կին մ'էր, որու սպիտակ մազերը դեղնած դէմքին փակելով՝ ահռելի երեւոյթ մը կու տային նմա։

— Հոգ չէ, ըսաւ Ֆանֆար։ Հիմայ պէտք է փրկել զանոնք։ Օ՛ն, տիկին Ֆանֆար, գործիքնե՛րս ... տաք լաթե՛ր ... և գործի սկսինք ....

Ո՞վ էր ուրեմն այն կինը, զոր Սանսէլմ փրկել ուզած էր։

ԺԲ.

ՔԱՐՄԷՆ.

Յոյժ գեղեցիկ, ընդարձակ և զարդարուն էին Կայսերական Վարկի Դրամատան գրասենեակներն, և սոյն դրամատան կանոնագիրն, որ պետական Խորհրդէն վաւերացեալ էր, նորա տնօրէնն, զոր Նաբօլէօն Գ.ի կառավարութիւնն ընտրած էր, անշուշտ ամենայն վստահութիւն կը ներշնչէին բաժնետէրաց, այնպէս չէ՞։

Ծրագիրը — լաւ եւս է ըսել յայտագիրը կարդացողին բերնին ջուրը կը վազէր։

Մտածեցէ՛ք անգամ մը։ Կայսեր (Կը գլխագիր, կ'աղաչեմ) ամենէն քաղաքակրթական գաղափարներն ի գործ պիտի դրուէին, այսինքն փոքրիկ դրամագլուխները, փոքրիկ քսակները պիտի մասնակցէին այն անհուն շահերուն, զորս անպատճառ յառաջ պիտի բերէին հասարակաց օգտակար մեծամեծ աշխատութիւնք։

Նաբօլէօն Գ. Կայսրը (զայս ժխտելու համար հարկ է ապերախտ հրէշ մ'ըլլալ) միշտ մեծ խնամք տարած է պլոց ստակին։ Ամէնուն քսակին խորը տեսնելը կը սիրէր ...։ Աստուծոյ նման նորա բարութիւնը կը տարածուէր բոլոր ... ելեւմտից վրայ։

Այսպիսի մեծ հաստատութեան մը համար իրեն արժանի պալատ մը հարկ էր, և Ռիվօլի փողոցին մէջ Թիւյլըրի հետ դէմ առ դէմ բարձրացեր էր Կայսերական Վարկի շքեղ և հոյակապ Դրամատունն։

Ընտրեալ տնօրէնն էր Պ. տը Լարսանժի, որ գործոց մէջ ճշմարիտ հանճար մը, Միրէս մը և միանգամայն Ռօպէր Մաքէր մը կը համարուէր։

Թէ և արդէն ծեր, սակայն տենդային գործունէութեամբ մ'օժտեալ կ'երեւնար։ Շարունակ ծնօտները շարժելու սովորութիւնը զինքը Լուսան մականուանել տուած էր։ Արդարեւ կարծես թէ միշտ բան մը կ'ուտէր. Quaerens quem devoret (լափելու բան մը բնտռելով)։

Գրեթէ առաւօտեան ժամը տասն էր։

Ազնիւ ճաշակաւ կահաւորեալ սենեկի մը մէջ, որու մէն մի մանրամասնութիւնն անհամեմատելի ճոխութիւն մ'ունէր. Քարմէն, իւր մարմարեայ մարմնոյն հրապոյրները ցոյց տուող տանթէլայէ սենեկազգեստ մը հագած

և գահաւորակի մը վրայ կիսովին ընկողմանած՝ կը խորհէր։

Իր հիանալի խարտեաշ մազերն, որք այն օրը տակաւին կոյս էին վարսայարդար արհեստագէտին վարպետութիւններէն, ոսկեգոյն ջրվէժի մը նման կ'իյնային իւր ուսերուն վրայ։

Գեղանի արարած մ'էր նա, թէ և գուցէ փափկասէրք ոմանք բաւական... նուրբ, բաւական... փափուկ, ի մի բան բաւական... կնային չգտնէին զայն։

Նորա ձեռքերը, թէ և կաթի նման սպիտակ, Բարիզեան ձեռաց վայելուչ ձեւը չունէին։ Իւր ոտքերն, որք վարդագոյն մետաքսէ գուլպաներու մէջ անցած էին և որոց ծայրէն կախուած էր մնդուսէ սենեկակօշիկ մը, չունէին այն կորութիւնը, որու վրայ այնքան կը պարծենան մեր սիրուն կանայք։

Գեղեցիկ էր, այո՛. բայց ո՛չ հրապուրիչ։

Եւ բծախնդիր դիտող մը թերեւս զարմանար թէ Պ. տը Լարսանժի, որ չափազանց վտիտ էր, այս հուժկու աղջկան հայրն էր։ Բայց կարելի է որ նա մօրը կը նմանէր։

Ըսինք թէ կը խորհէր և մերթ ընդ մերթ գլուխը կը ցնցէր սրտնեղութեամբ։ Ցանկարծ կարծես ինքզինքին հետ երկար վիճաբանութիւն մ'ընելէ յետոյ որոշում մ'ընելով, ձեռքն երկնցուց և զանգակի մը լարը քաշեց։

—Օրիորդը ի՞նչ հրաման ունի, հարցուց սենեկապանուհի մը, որ բարեկիրթ կ'երեւնար։

—Պ. տը Լարսանժի ո՞ւր է։

—Իւր գրասենեակը... ըստ սովորութեան առաւօտուն ժամը վեցին իջաւ....

—Հիմայ ժամը քանի՞ն է....

—Տասն ու կէս....

—Սպասաւորը ղրկեցէք որ երթայ Պ. տը Լարսանժիի ըսէ թէ զինքը նախաճաշի կ'սպասեմ....

—Օրիորդը պիտի հագուի՞, հարցուց սենեկապանուհին փոքր ինչ զարմանօք։

—Ի՞նչ հարկ կայ... կէս օրէն վերջը դուրս պիտի ելլեմ....

—Այսինքն ըսել կ'ուզեմ թէ... սեղանատուն երթալու համար առաւօտեան զարդարանք մը....

—Ո՛չ, ո՛չ։ Հոս, իմ զարդասենեակս պիտի նախաճաշեմ...

—Ձեր պարոն հօ՞րը հետ....

—Այո՛...։ Այս բանը կարծեմ զարմանք կը պատճառէ ձեզ...։ Բայց ես այդ վարմունքը չեմ սիրեր...։ Թողի սենեակը սեղան մը պատրաստեցէք... երկու սպասով...։ Կերակուրները բերէք... և հեռացէք, ու մինչեւ որ չկանչեմ՝ մի՛ գաք....

—Լա՛ւ, օրիորդ, ըսաւ սենեկապանուհին։

Միայն թէ դուրս ելած ատենը ուսերը ցնցեց և մըրմընջեց.

—Ի՜նչ զարմանալի մարդիկ...։ Թէ և շատ բծախընդիր չեմ... բայց աղջիկ մը որ հօրը հետ կը նախաճաշէ կիսամե՛րկ. ինչ որ է... մեզի չվերաբերիր....

Արդարեւ հօր մը և իւր աղջկան միջեւ ի՛նչ աստիճան ընտանութիւն ալ որ ներելի համարուի, Քարմէնի զարդարանքը քիչ մը հարեւանցի էր։

Քառորդ մը վերջը Պ. տը Լարսանժի զարդասենեկին դուռը զարկաւ։

Ցարգանօք բռնեց աղջկանը ձեռքն ու հայրական

համբոյր մը դրոշմեց անոր վրայ։

Որովհետեւ առանձին էին, Քարմէն ուսերը ցնցեց ու ըսաւ.

— Օ՛ն, ծերուկ կենդանի՛, այդքան կոտրտուիլ չուզեր։

Ծերունւոյն դողդոջուն ծնօտները փորձեցին ժպտիլ։

Սակայն վախնալով թէ մի՛ գուցէ այս քիչ մ'անվայել խօսքերը լսուին, մատը շրթանցը վրայ դրաւ։

Վայրկեան մը ետքը երկուքն ալ զանազան ուտելիքներով լի սեղանի մ'առջեւ նստան։

Կերակուրներն Ռուսական էին, այսինքն ամէնքը մէկանց հրամցուած պաղ ուտելիքներ։

Շիտակն ըսելով հոն գտնուածները բանակ մը կըշտացնելու բաւական էին։

— Թո՛ղ մեզ, ըսաւ Քարմէն սպասուհւոյն։

Լարսանժի կ'ուտէր։ Քարմէն հազիւ շրթանցը ծայրովը կը մամծմար և զայն կը դիտէր։

Սեղանաւորը սոսկալի քանակութեամբ ուտելիք կուլ կուտար։

Այս տեսակ շատակերներ տեսնուած են։ Կարծես այս մարդը եղնաքաղց կոչուած հիւանդութեան ենթակայ էր։

Առանց յիշելու այլազան և բազմազան համադամները, նա իր պնակին վրայ դրաւ ամբողջ հաւ մը, որ քանի մը վայրկեանէն աներեւութացաւ։ Ծնօտներն այլ եւս չէին շարժեր։ Կարծես երկաթեայ էին նոքա, և պողպատեայ զսպանակներով կը բացուէին ու կը գոցուէին։ Ոսկորներուն ձայնը կը լսուէր։

Ապա կարգն եկաւ թօքի խըղոտ կարկանդակէ մը, յետոյ բօսպիֆի ահագին կտորներու։ Բոլոր այս բանե-

րը կուլ կուտար խառն ի խուռն։ Պատառաքաղը վեր կ'առնէր, կը մխէր, կուլ կուտար ու նորէն կ'սկսէր։

Ամբողջ էութեամբն այս ուտելու աշխատութեան զբաղած ըլլալով՝ չէր խօսէր։

Միայն ջուր կը խմէր։

— Դեռ չլմնցա՞ւ, հարցուց Քարմէն, որ քանի մը վայրկեանէ ի վեր դանակը սփռոցին կը զարնէր յայտնի անհամբերութեամբ։

— Արդարեւ, մռլտաց Լարսանժի, այս առաւօտ չափազանց ախորժակ ունիմ։

— Բայց ի՞նչ է այս, ըսաւ Քարմէն, դուք կեանքերնուդ մէջ անօթութենէ մեռնելու վիճակի մը հասած ըլլալու էք։

Լարսանժի, որ այս միջոցին պանիրի այլանդակ կտոր մը կուլ կուտար, պատառաքաղն օդոյն մէջ մնաց։ Դէմքին բոլոր գնդերքն բուռն ցնցմամբ մը շարժեցաւ։

— Այս խօսքը գոցենք, ըսաւ դողալով։

— Ինչո՞ւ համար, շարունակեց Քարմէն։ Ամէն մարդ միլիոնատէր ծնած չէ։ Ես ալ ժամանակաւ անօթի մնացած եմ....

— Քարմէ՛ն։

— Այո՛, իրաւունք ունիք . . . պէտք է թողուլ որ ուտէք . . . ուտէք՝ մինչեւ որ յագենաք . . . ինչպէս որ հնդկահաւերն, որք մինչեւ որ չկշտանան՝ չեն դադար . . . ։ Օ՛ն, լափեցէ՛ք . . . ձեզի հետ խօսելիք ունիմ....

Եթէ Կօնթրան կախարդի մը մոգութեանց շնորհիւ կարենար ըսել զՔարմէն ի հեռուստ, ինչպէս որ Ֆաուստ Մարկրիթը կը տեսնէ, պիտի ապշէր։

Ի՜նչ, ա՞յս էր այն նորատի աղջիկը, որուն համար թէ և կ'ըսուէր թէ փոքր ինչ թեթեւաբարոյ է, բայց ընդհանրապէս այն պաշտօնապէս պչրասէր ընկերութեան աղջկանց մեծագոյն մասէն չափ պարկեշտ կ'երեւէր։

Ի՜նչ վարմունք, ի՜նչ խօսուածք։ Հապա թէ որ տեսնէ՜ր։

Չենք ըսեր թէ նուազ գեղանի էր։ Թերեւս ընդհակառակն։ Ամէն ճնշումէ զերծ ըլլալով, աւելի աշխոյժ ու կորովի կ'երեւէր։ Այտերն աւելի վարդագոյն, նայուածքն աւելի փայլուն, շրթներն աւելի կարմիր էին։

Երկու արմունկներն, որք թեզանիքները վեր վերցուած ըլլալով մերկ էին, սփռոցին վրայ կռթնցուցեր էր։ Նորա միտքը թարմ էր, ինչպէս որ պիտի ըսէր Փօքրիկ Բուսէի ճիւաղը։

Լարսանժի, թէ և Քարմէնի հեգնութիւններէն կ'ըզգածուէր. կ'ուտէր, միշտ կ'ուտէր։ Իրեն համար վայելք մը չէր այս, այլ անհրաժեշտ և սոսկալի պէտք մը զոր կը յագեցնէր։

Վերջապէս կանգ առաւ։ Եթէ ուրիշ մը ըլլար՝ դէմքը պիտի կարմրէր, աչերը դուրս պիտի ցցուէին։ Բայց նա միշտ դեղնած ու աչերն աղօտ էին։ Այս սննդական աշխատութիւնն ամենափոքր տաքութիւն մը չէր արտադրած։ Գոհունակութեան հառաչ մ'արձակեց։

—Հիմայ աղէկ եմ, ըսաւ։

Քարմէն զանգակը զարկաւ։ Սուրճը բերին։

Վերստին առանձին մնացին։

—Սիրելիս Քարմէն, ըսաւ Լարսանժի, որուն ծնօտները պահ մ'իրենց շարժումը կորուսած էին, ըսիք թէ հետս խօսիլ կ'ուզէք... պատրաստ եմ... խնդիրն ի՞նչ բանի վրայ է։

Քարմէն գլանիկ մը վառեր էր, և աչերն անոր վրայ յառած՝ գորշ ծուխ մը կ'արձակէր օդոյն մէջ։

—Խնդիրը շատ բաներու վրայ է, ըսաւ յանկարծ։

Լարսանժի, որ կատարելապէս կուշտ ըլլալով գոհ կ'երեւէր, յարեց.

Ստա՞կ կ'ուզէք...։ Ո՜հ, ուզածնուդ չափ։

—Ստա՞կ... ո՛չ... այլ տեղեկութիւններ։

—Տեղեկութիւննե՜ր։

—Ահա՛ հիմակուց սկսանք մտատանջութեան մէջ իյնալ. գիտեմ որ դուք հարցումներէ չէք ախորժիր։

Լարսանժի, որ իր սուրճի երրորդ բաժակը կը խմէր, թեթեւ մը ցնցուեցաւ։

—Չ'եմ հասկնար, սիրելիս Քարմէն....

—Հիմայ կը հասկնաք. բայց նախ կրնա՞ք բացատրել ինձ թէ այս յիմարական և կատաղի ախորժակն ի՞նչ կը նշանակէ։

—Կը նշանակէ թէ... անօթի եմ։

—Ո՛չ... շատ անօթի մարդ տեսած եմ։ Ես իսկ երբ տասնեւվեց տարեկան էի և մայր Լուսթօ հաց չէր ունենար ինձ տալու....

—Քարմէն, ի՞նչ հարկ կայ այդ բաներն յիշելու։

—Կեցէ՛ք որ ըսեմ... կ'ուզեմ լաւ յիշեցնել ձեզ թէ ես ո՛վ եմ. Թերեւս այս բանն օգնէ ինձ հասկնալու թէ դուք ո՛վ էք....

—Քարմէ՜ն, Քարմէ՜ն, կը պաղատէր ծերունին եւս քան զեւս դեղնելով։

—Կը կրկնեմ թէ ձեր ո՛վ ըլլալն իմանալ կ'ուզեմ...։ Լռեցէ՛ք և թողէ՛ք որ խօսիմ... Երկար ատեն է որ սրտիս վրայ բեռ մը կայ... պէտք է որ ազատիմ անկէ....

Անկարելի է բացատրել թէ սեղանաւորին դիակնանըման դէմքին վրայ ի՛նչ ապշութիւն, ի՛նչ սոսկում նկարուած էր։ Կը թոթովէր ու կ՚ըսէր·

—Բայց... Քարմէն, ո՛րքան հանդարտ ու երջանիկ ենք...։ Դեռ ի՞նչ կ՚ուզես։

—Գիտնալ կ՚ուզեմ, պատասխանեց անողոքն Քարմէն։ Այս բանը հետաքրքրութիւն սեպեցէք կամ հետազօտութիւն, ինչպէս որ կ՚ուզէք։ Բայց կը կրկնեմ թէ ձեր վրայ ամէն ինչ գաղտնիք ու խաբէութիւն է։ Ցորչափ լաւ եւս կը ճանչնամ զձեզ, ձեր վրայ զարմանալի և ահարկու բան մը կը տեսնեմ, որ կ՚ահաբեկէ զիս։

—Իմ վրա՛ս. բայց ո՛չ... կ՚երդնում թէ ....

—Այո՛, ձեր ամէն բանն այլանդակ և գարշելի է ... մինչ իսկ այդ ուտելու ձեւն, որ զզուանք կ՚ազդէ ինձ ... ո՛չ միայն զզուանք, այլ և բարկութիւն ու սարսափ...։ Դուք տեսակ մը վայրի գազան էք ....

Քարմէն մեծաբաց աչօք անոր կը նայէր։

—Երբ ձեր վտիտ ու դժգոյն դէմքը, երկար ակռայները, յարատեւ շարժման մէջ եղող ծամելիքները կը տեսնեմ, ինձ այնպէս կը թուի թէ վայրի կենդանւոյ մը դէմ կը գտնուիմ...։ Դուք գարշելի էք և երկիւղ կ՚ազդէք ինձ։

Եւ գոգցես իրաւցնէ վախնալով՝ Քարմէն յանկարծ աթոռն ետի տարաւ։

Լարսանժի կ՚ուզէր խնդալ, անոր ըսածները ժխտել։

—Ադոնք տղայութիւն են։ Օ՛ն... դու զիս շատոնց է որ կը ճանչնաս ....

—Այո՛, բայց շատոնց չէ որ կը տեսնեմ...։ Քսան երկու տարեկան եմ ... տասնեւհինգ տարեկան էի երբ

առիք զիս, այսինքն երբ մայր Լուսթօ Ֆլօրանսի մէջ ձեր քովս խոհարարուհի էր ....

—Կամաց խօսէ՛, Քարմէն. թէ որ լսե՛ն ....

—Ո՞վ կ՚ըսէ ձեզ թէ այս խօսքերուս իմացուիլը չեմ ուզեր...։ Այո՛. ահա՛ իմ պատմութիւնս. պարոնը սեղանաւոր է, սակ ունի ... իմ բարի մայրս անոր քով կը ծառայէ. իրիկուն մը պարոն սեղանաւորը զիս իր սենեակը տարաւ ու պղծեց...։ Մայրս իմացաւ... ցաւէն ու ամօթէն քիչ մնաց որ խենթենայ... կաթուած իջաւ... մեռաւ... և ես ձեր հարճը մնացի։

—Քարմէ՛ն։

—Ո՛հ, գիտեմ որ ես ալ ձենէ աւելի չեմ արժեր։ Դուք հարուստ էիք... գեղեցիկ զարդարանքներ ու գոհարեղէններ կուտայիք ինձ...։ Տասնեւվեց տարեկան էի...։ Ամէն բան մոռցայ... ու ձեզի հետ մնացի ...։ Միայն թէ երբ Ֆրանսա վերադարձաք, հասկցուցիք ինձ թէ ըստ երեւութին կանոնաւոր կեանք մը վարել պէտք էր ... հարկ էր ստել... ես ալ հաւանեցայ ձեր աղջիկն համարուիլ։ Բայց, յարեց թեւերը ծալելով, ինչո՞ւ չ՚ամուսնացաք ինձ հետ ....

—Տէ՛ր ողորմեա՛, վասն զի ....

—Վասն զի... ինչո՞ւ... վասն զի պատճառ մը չէք կրնար ցուցունել... վասն զի ձեր բերնէն ճշմարիտ խօսք մը չ՚ելլեր... վասն զի ձեր բոլոր խաբէութեանց, ձեր բոլոր սուտերուն ետին անշուշտ սոսկալի անուանարկութիւններ կան, զորս չէք համարձակիր խոստովանիլ ... և ոչ իսկ ինձ։

—Քարմէն, վերստին կ՚ըսեմ թէ դու ցնորեր ես, կ՚երդնում թէ ....

—Ո՛հ, ձեր երդումնե՛րը... անոնց կանգունը քանի ըլլալը գիտեմ....

—Բայց վերջապէս... ի՞նչ եղաւ. դուն ասանկ չէիր... դեռ երկու օր առաջ յեզ և անուշ էիր....

—Երկու օր առաջն երկու օր առաջ էր։ Այսօրը այսօր է։ Կարելի է որ իմ վրայս փոփոխութիւն մը եղած ըլլայ...։ Բայց ես միանգամ ընդ միշտ կ'ուզեմ հասկնալ թէ դուք ո՛վ էք, ի՛նչ էք... ապա թէ ոչ....

—Ապա թէ ո՞չ....

—Ընելիքս ես գիտեմ։ Միայն սա գիտցէք որ թերևս ես ալ բան մը չեմ արժեր... քանի որ ձեզի նըման ծեր սրիկայի մը հարճն եմ... բայց թէև այս ստրկութեան հաւանեցայ, կան բաներ զորս չեմ ընդունիր... և եթէ ձեր գարշելի դէմքին վրայ կարդացածս իրաւ է, եթէ ձեր կեանքին մէջ ոճիրներ կան, ա՛հ, կ'արծեմ թէ զձեզ պիտի մատնեմ... և յետոյ ինքզինքս սպաննեմ....

Լարսանժի յանկարծ ոտք ելեր էր։ Կարծես դանակ մը մխեր էր նորա սիրտը։ Նորա դէմքն այժմ անանուն գոյն մ'ստացեր էր։

—Օ՛ն, ինքզինքնիդ գիտցէ՛ք, գոչեց Քարմէն, և ըսէք թէ աւազակի մը ճշմարիտ կերպարանքը չունի՞ք։

Լարսանժի աչերը կիսովին խփեց. իր երկար ու սուր ակռայներովը շրթներն այնքան ուժգին կը խածնէր որ արիւն ցայտեց։

Յետոյ կարծես յանկարծ միտքէն բան մ'անցնելով —թէ և դէմքին վրայ ո՛ և է տեսանելի ճիգ չնշմարուեցաւ— սկսաւ խնդալ։

—Օ՛ն, Քարմէն, անախորժ խօսքերուն վերջ տուր։

Իրա՛ւ, գիտեմ որ գեղեցիկ չեմ։ Ծեր եմ, և ինչպէս որ պահ մ'առաջ կ'ենթադրէիր, շատ տառապած եմ....

—Ա՛հ։

—Օրինակի համար, մինչև այսօր բնաւ հարցում մը չէիր ըրած ինձ այս սոսկալի ախորժակին վրայ, որ կ'ըսես թէ սարսափ կ'ազդէ քեզ... բայց վերջապէս անօթութիւնս մեղք չես կրնար համարել։

—Շարունակեցէ՛ք։

—Կ'ուզե՞ս որ ասոր պատճառը բացատրեմ քեզ։

—Այո՛։

—Լա՛ւ ուրեմն, մտի՛կ ըրէ։ Այնպիսի դէպք մ'է սա, որ թերևս ծաղրելի երևի քեզ։ Օր մը Իտալիոյ մէջ, երբ բաւական մեծկակ գումար մ'առած կը ճամբորդէի, աւազակաց ձեռք ինկայ...։ Այն թշուառականները քարայրի մը մէջ բանտարկեցին զիս... և երբ անօթեցայ, այն մարդիկ ամենափոքր ուտելիքի մը փոխարէն... նոյն ծանրութեամբ ոսկի պահանջեցին ինձմէ։ Հացը՝ քսան հազար ֆրանք. կտոր մը միսը յիսուն հազար ֆրանք...։ Դու զիս կը ճանչնաս և ես ալ չեմ ուզեր ինքզինքս արդարացնել. ստակի համար ունեցած սէրս անօթութեան տանջանաց դէմ կը մաքառէր... սոսկալի ցաւեր կը կրէի... և քանի մ'օր չուզեցի հաւանիլ...։ Կրնաս գուշակել թէ վերջապէս այս աւազակաց պահանջումն ստիպուեցայ ընդունիլ... բայց գրեթէ խելագարած էի... և այն օրէն ի վեր անօթութիւնը սոսկալի հիւանդութեան մը փոխուած է իմ վրայս...։ Ահա՛ քեզ այնքան զարմացնող բանին յոյժ պարզ մեկնութիւնն...։ Հիմայ գո՞հ ես։

Քարմէն լուռ մտիկ կ'ընէր ու կը խորհէր։

Ցանկարծ ըսաւ.

—Ինչո՞ւ համար այն աւազակները... առանց զձեզ այսպէս տանջելու... ստակնիդ չէին կողոպտեր։

—Բայց, ըսաւ Լարսանժի ցնցուելով, չեմ գիտեր....

—Զարմանալի՛ բան։ Ինձ այնպէս կը թուի թէ այն մարդիկը, զորս աւազակ կը կոչէք, ձեզմէ վրէժ մը կը լուծէին... թերեւս կը պատժէին զձեզ....

—Քարմէ՛ն ....

—Օ՛ն, թղթերնիս բաց խաղանք. կը կրկնեմ ձեզ թէ հաւանեցայ այս վատ կատակերգութիւնը խաղալ և ընդունիլ «ձեր աղջկան» դերը, որ երբեմն կը դարչեցընէ ու կը կարմրցնէ զիս... բայց չեմ ուզեր լինալ այն խաւարչտին նենգութեանց մէջ, զորս կ'զգամ, կը գուշակեմ....

—Քարմէն, կ'երդնում թէ ....

—Չեմ ուզեր ձեր մեղսակիցն ըլլալ... չեմ ուզեր ձեզի հետ լինալ այն անուանարկութեանց անդունդին մէջ, որ կրնայ յանկարծ բացուիլ ձեր ոտից առջեւ։

—Բայց վերջապէս... այդ բաներն ո՞ւսկից հանեցիք։ Հարո՛ւստ, շատ հարո՛ւստ եմ. Պետութեան գլուխը կը պատուէ զիս ....

—Ի՛նչ աղուոր յանձնարարութիւն, գոչեց Քարմէն անարգանօք խնդալով։

—Ամէն մարդ կը յարգէ ու կը պատուէ զիս ....

Քարմէն ոտք ելած՝ իր կարծեցեալ հօրը երեսը կը նայէր։

—Ուրեմն ըսէք ինձ թէ ինչո՞ւ համար երեկ իրիկուն, Պ. Կօնթրանի տունը, երբ ես ձեր թեւն էի, ծառայն անուն մը արտասանելով՝ դիակի մը նման դեղնեցաք...

—Ե՛ս. կը սխալիք. իրաւ չէ։

—Ուրացէ՛ք տեսնեմ... այնպէս մը փախաք որ, կարծես յանկարծ ուրուական մ'ելեր էր ձեր դէմը... և ապահով եմ որ եթէ վերստին այն անունն արտասանելու ըլլամ....

Լարսանժի ահռելի կերպարանք մ'ստացեր էր։ Իր կարկամեալ ճակտէն վար պաղ քրտանց կաթիլներ կը հոսէին։ Իսկ անողոքն Քարմէն կը շարունակէր.

—Այն անունը... Մօնթէ-Քրիսթօյի դերակոմսին անունն էր։

—Լռէ՛, լռէ՛, գոչեց Լարսանժի, որ ձեռքը վեր առած առ նա վազեց և կարծես կ'ուզէր զարնել։

Բայց Քարմէն արհամարհանօք թեւերը կուրծքին վրայ ծալլած՝ այնքան հպարտութեամբ նայեցաւ անոր որ, թեւը վար ինկաւ։

—Դեռ ամէնն այս չէ, պարոն Սեղանաւոր...։ Վասնզի կ'երեւի թէ այն երեկոյթին մէջ շատ թշնամեաց պիտի պատահէիք...։ Ո՞վ էր այն որ քանի մը վայրկեան վերջը կը համարձակէր ըսել ձեզ պարտէզին մէջ. Նայեցէ՛ք որ անուննս շատ շուտ չիմանաք, պարոն տը Լարսանժի ....

—Ա՜հ, դու զիս կը լրտեսե՛ս, գոչեց Լարսանժի կատղելով. ա՜հ, զգուշացի՛ր ....

—Ես ձենէ չեմ վախնար... բայց լաւ գիտցէ՛ք որ նոյն իսկ այս միջոցին ձեր կերպարանքն իմ կասկածներս կը հաստատեն... հիմայ դուք ալ զգուշացէ՛ք... ճշմարտութիւնը պիտի իմանամ և այն ատեն ....

—Այն ատե՞ն։

—Որովհետեւ չեմ ուզեր ձեր գլխուն վրայ առկախ

գտնուող խայտառակութեան և պատժոյն մասնակցիլ ... ձեզ պիտի թողում ... և ոչ միայն այս ։ Եթէ ինքզինքնիդ պաշտպանելու համար գպչիք այնպիսի մէկուն, զոր կը յարգեմ ... կը սիրեմ ... այն ատեն ես պիտի մատնեմ զձեզ ....

—Թշուառ ։

Եւ Լարսանժի, կարծես խենթենալով, դանակ մ'առաւ ... և նորատի աղջկան վրայ ցատկեց ....

Բայց նոյն պահուն սպասուհին ներս մտաւ.

—Պարո՛ն կոմս, ըսաւ, այս այցաքարդը տուին ինձ՝ խնդրելով որ անմիջապէս ձեզ յանձնեմ ....

Քարմէն արծաթեայ ափսէին վրայէն առաւ զայն և անունը կարդաց բարձրաձայն.

—Սինեօր Ֆաճիանօ՛ ։

Ցեստոյ թուղթը Լարսանժիի տալով՝ ըսաւ.

—Գացէ՛ք, հա՛յր իմ. այս այն մարդը չէ՞ որ իւր ճշմարիտ անունը պիտի ըսէ ձեզ ։

Լարսանժի դեղնած էր, ակռաները կը կրճտեցնէր, բայց ինքզինքը զսպելով՝ այցաքարդն անոր ձեռքէն յափշտակեց և դուրս ելաւ ։

Քարմէն մրմնջեց.

—Կօնթրան Մօնթէ-Քրիսթօյի դերակոմսին բարեկամն է. պիտի հսկեմ.

ԺԳ.

Պ. տը Լարսանժի.

Սինեօր Ֆաճիանօ Պ. տը Լարսանժիի սենեկին մէջ կանգուն կեցած էր ։

Կարծես թէ չէր զգար այն սուրբ յարգանքն, որու արժանի են մեծամեծ դրամատեարք ։

Իրանը ցցուած, գլուխն ետ տարած՝ վառարանին կռթներ էր ։

Այս մարդը յիսուն տարեկան կար թերևս աւելի ։ Մազերը գանգուր և լաւ յարդարուած էին ։

Բայց վերջապէս բարեձեւ և վայելուչ էր ։ Մօրնիի երիտասարդութիւնը կը յիշեցնէր ։ Միայն թէ Ֆաճիանօ —որու ճշմարիտ անունը գիտենք,— դէմքին վրայ ահագին սպի մ'ունէր, որ քիչ մը կը կերպարանափոխէր զինքը ։

Բայց անանկ սիրուն վայելչութիւն մ'ունէր, այնքան շնորհալի կերպիւ ծռած էր վառարանին մարմարին վրայ որ, ոչ ուրուք մտքէն կրնար անցնիլ թէ այս վայելուչ պարոնը նախկին կալանաւոր Պէնէտէթթօն էր ։

Լարսանժի ներս մտաւ ։

Նորա եւս ճակատը բարձր ու շրթունքն արհամարհոտ էր ։

Վասն զի հարկ է այլ եւս ըսել ինչ որ տեղի ունեցեր էր մեր երկու անձանց միջեւ՝ Կօնթրան նկարչին պարտէզին մէջ ։

Երբ Պ. տը Լարսանժի, անշուշտ բազմաշտանակաց տաքութենէն այլայլելով, պատշգամբ գնաց, պատահեցաւ սինեօր Ֆաճիանօյի, որ սկսաւ ետեւէն երթալ ...

Եւ յանկարծ ըսաւ իրեն.

—Պարոն տը Լարսանժի, ես ձեր անցեալը գիտեմ ։

Պ. տը Լարսանժի դողաց և նոյն իսկ ... ահաբեկ ճիչ մ'արձակեց ։

Միւսը իւր մէն մի խօսքը շեշտելով՝ կեսկատար ըս-

պառնալիքներ ըրաւ․․։ Ստակ կ՚ուզէր, շատ ստակ…

Բայց ինչո՞ւ։

Լարսանժի գիտէր որ իւր երկար կեանքին մէջ շատ մը պարտատէրներ թողած էր իւր ետին …

Ուստի վերջապէս գոչեց.

—Բայց ձեր անունն ի՞նչ է։

Ոմանք այնքան պարտատէր ունին որ, նոցա անունն չեն յիշեր։

Որու ի պատասխանի խորհրդաւոր մարդն ըսեր էր.

—Զգուշացէ՛ք, թերեւս շատ շուտ պիտի իմանաք անունս։

Արդ՝ Լարսանժի անհանգիստ, յոյժ անհանգիստ էր։

Կարելի է որ նորա խիղճը բոլորովին հանդարտ չէր։

Արդէն Քարմէնի հետ ունեցած խօսակցութենէն հասկցանք որ կէտեր կային, որոց դպչուելուն պէս Լարսանժի կ՚այլայլէր։

Ուղղակի սինեօր Ֆաճիանոյի մօտեցաւ …

Լարսանժի իւր և Քարմէնի միջեւ տեղի ունեցած տեսարանէն գրգռուած էր։

Կրկնակի գրգռուած․ ի՛նչ․ ինքը բարեհաճած էր այն աղջիկը մինչ առ ինքն բարձրացնել․․։ Ասոր նշանակութիւնը գիտեն։ Եւ այժմ նա կը համարձակէր իւր գործերը քննադատել, իւր վրայ կասկածիլ, զինքն ամբաստանել …

Եւ Պ․ Ֆաճիանօ ճիշդ անոր բարկացած միջոցին եկեր էր։

Ի՛նչ, միթէ մենք, կամ Լարսանժի, Նաբոլէօն Գ․ի սիրելին, կրնա՞նք խոնարհիլ այնպիսի գաճաճներու առջեւ, զորս մէկ վայրկենի մէջ կրնանք աքսորել տալ։

Ուստի Պ. տը Լարսանժի յոյժ յանդգնութեամբ ներս կը մտնէր։

Ըսինք թէ սինեօր Ֆաճիանօ վառարանին կռթնած և արմուկները մարմարին վրայ դրած էր։

—Է՜, պարո՛ն, ըսաւ խստիւ Լարսանժի, որ պահ մը առաջուան այլայլութիւններէն տակաւին դեղնած կը ջանար իւր պաղարիւնութիւնը գտնել, երկրորդ անգամն է որ դէմս կ՚ելլէք․․։ Երեկ այն հանդէսին մէջ ծաղրելի պահանջում մ՚ըրիք, որ սպառնալիքի մը կը նմանէր։ Ի՞նչ կ՚ուզէք։ Ես զձեզ չեմ ճանչնար։ Ի՞նչ կ՚ուզէք։ Դուք ալ զիս չէք ճանչնար։ Մինչեւ իմ տունս ետեւէս եկաք։ Ի՞նչ կը նշանակէ այս։ Ես համբերող եմ․․․ բայց համբերութիւնն ալ չափ ունի և շատ քիչ մնաց որ ծառայիցս ձեռօք ձեզ վռնտել տամ…

Լարսանժի իւր վտիտ դէմքովն, պարապութեան մէջ որոճացող ծամելեօքն սոսկալի կերպարանք մ՚ունէր։

Միւսը կարծես չնշմարեց և հեգնելով ըսաւ.

—Լա՛ւ ուրեմն, զանգակը զարկէ՛ք, ծերուկս, որպէս զի մարդ գայ և խօսակցինք …

Լարսանժիի ձեռքը, որ արդէն զանգակին դպած էր, վար ինկաւ։

—Վա՛յ, վա՛յ, ըսաւ միւսը։ Չէ՞ք ուզեր որ հոս մարդ գտնուի։

Լարսանժի շարժում մ՚ըրաւ։

—Կարելի է որ իրաւունք ունիք։ Նաբոլէօն, որ սրիկայութեանց անտեղեակ չէր, կ՚ըսէր. «Աղտոտ լաթերնիս մէջերնիս լուանք։» Եւ աղէկ գիտէք որ մենք ալ շնորհքով լուացք մ՚ունինք ընելու։

Լարսանժի չզանգակը զարկաւ։ Սակայն իւր աղօտ ա-

չերովը կը դիտէր այս մարդն, որու անունը չէր կրնար յիշել։

Ինքզինքը զսպեց ու յարեց.

—Վերջապէս ի՞նչ կ՚ուզէք. ես գաղտնիքները չեմ սիրեր։ Դուք ո՞վ էք....

Սինեօր Ֆաճիանո անոր քովն եկաւ և դէմքը դէմքին մօտեցնելով՝

—Զիս չճանչցա՞ք, ըսաւ....

—Ո՛չ... և սակայն....

Ֆաճիանո սկսաւ խնդալ։ Այս ծիծաղը սոսկալի բան մ՚էր։

—Ուրեմն եթէ ըսէի ձեզ թէ, պարոն տը Լարսանժի, ձենէ ուզած երկու հարիւր հազար ֆրանքս տուէք և մէկ մ՚ալ չպիտի տեսնէք զիս....

Լարսանժի ցնցուեցաւ։ Յետոյ տեսակ մ՚ազնուութեամբ տոգորեալ արհամարհանօք շտկուելով՝

—Պիտի պատասխանէի ձեզ թէ, ըսաւ, չճանչցած մարդուս ողորմութիւն չեմ տար....

—Հա՛, հա՛, գոչեց Ֆաճիանո։ Արժանապատուութիւն կը կեղծէք։ Լա՛ւ, հիմայ կը տեսնենք...։ Դուք իմ անունս չէք գիտեր... բայց ես ձեր անունը գիտեմ...

Ի՞նչ ըսիք։

—Երկու հարիւր հազար ֆրանք...։ Կը մերժէ՞ք։ Դուք անոր քանի մ՚անգամը գողցած էք, պարոն Տանկլար։

Ֆաճիանո այս անունն իր սեղմեալ ակռաներուն մէջէն սուլած էր փոխի հարուածի մը պէս. Լարսանժի-Տանկլար այն անունը լսելով ամբողջ մարմինովը ցնցուեցաւ։

—Սո՛ւտ է, մռնչեց։

—Իրա՛ւ, կ՚ուրանա՞ք. կրնայ ըլլալ որ այս բանին

հաստուցում պահանջեմ ձենէ և այն ատեն գործը ծիծաղելի կ՚ըլլայ։ Միթէ մարդ դրամանենդի մը հետ կը մենամարտի՞. պարոն տը Լարսանժի, ի՞նչ պիտի ըսէք եթէ Թիւյլըրիի արքունեաց մէջ ձեր ճշմարիտ անունն երեւնուդ տալով զձեզ Պ. Տանկլար կոչեն....

—Ա՛հ, Թշուառական....

—Տանկլար —վասն զի արդարեւ նա էր— գրպանէն ըրվօլվէր մը հանեց և Ֆաճիանոյի կուրծքին կռթնցուց։

Սա ալ ուժգին հարուած մ՚իջեցուց նորա թեւին։

Զէնքը գորգին վրայ ինկաւ և բարեբաղդաբար կրակ չ՚առաւ։

Ֆաճիանո շուտ մը վերուց և փամփուշտն հանեց։

—Ասոնք անախորժ խաղալիկներ են, որ խօսակցութիւնները կը խանգարեն, ըսաւ։ Մենք իրարու խօսք հասկնալու համար ասոր պէտք չունինք։ Միայն թէ քանի որ ա՛լ մեծ տեսարաններուն եկանք, կ՚ըսեմ ձեզ թէ հիմայ ոչ թէ երկու հարիւր, այլ հինգ հարիւր հազար ֆրանք կ՚ուզեմ....

Տանկլար շուարեր, ցնորեր էր։

Ֆաճիանո անոր մօտեցաւ.

—Հինգ հարիւր հազար ֆրանք կանխիկ և անցուկ ստակ, ապա թէ ոչ անուննիդ ամէնուն կ՚ըսեմ....

—Ի՛նչ փոյթս։ Այդ անունը մեծամեծաց ծանօթ է, երբ ստակի վաճառական պէտք ունին ինձ...։ Ձեր ըսպառնալիքները չեն կրնար ահաբեկել զիս...։ Անունս գիտէք... ըսէք որու որ կ՚ուզէք...։ Նոր բան մը իմացուցած չպիտի ըլլաք....

—Ո՛հ, ո՛հ։ Միայն թէ փոքր մանրամասնութիւն մը կայ, որ զայն ալ միասին պիտի ըսեմ....

—Ի՞նչ մանրամասնութիւն. ի՞նչ ըսել կ'ուզէք ....

—Ձեր անուան հետ պիտի յայտնեմ նաեւ... իմ անունս ....

—Բայց այդ անունն ի՞նչ է։

—Ի՜նչ, այդ աստիճան փոխուա՞ծ եմ որ տակաւին չհասկցաք ....

—Կը բնտռեմ... ո՛չ, ձեր դէմքն անծանօթ չէ ինձ ... բայց ....

—Պարո՛ն Տանկլար, մի՞թէ Քարմէն իրաւցնէ ձեր աղջի՞կն է ....

—Քարմէ՜ն ....

—Պարոն Տանկլար, ի՞նչպէս կրնաք քսան տարեկան աղջիկ մ'ունենալ, քանի որ ձեր կինը տակաւին տասն-և հինգ տարի առաջ ողջ էր ....

—Կի՜նս։

—Վա՛յ, կրնա՞ք համարձակիլ ամուսնացեալ ըլլալնիդ ուրանալ իմ դէմս։

—Բայց կնոջս անունն ի՞նչ գործ ունի հոս։

—Դուք աղջիկ մ'ունիք, բայց անոր անունը Քարմէն չէ։

Տանկլար կ'սկսէր շուարիլ։ Այս խօսակիցն այնքան լաւ տեղեակ էր ամէն բանի որ, անկարելի էր անոր հետ մարտնչիլ։

Աթոռի մը վրայ ինկաւ և ձեռքերը գալարելով՝

—Շարունակեցէ՛ք, ըսաւ։

—Ա՜հ, վերջապէս կը հասկնաք թէ ինձ դէմ մարտնչելու կարող չէք, պարոն Տանկլար։ Կը տեսնէք որ ես գործիս վստահ էի երբ հոս եկայ։ Դուք որ վաղեմի սեղանաւոր մը և մին քան զմիւսն անպատիւ խել մը

շահախնդրութիւններով հարստացած էք, ձեր ճամբուն վրայ այնպիսի մէկու մը պատահեցաք, որ զձեզ յանկարծ իր կօշկին ներքեւ ջախջախեց։ Վերէն վար ինկաք, բայց դուք այն մարդոցմէ էք, որ կը ցատկեն։ Այսօր նորէն բարձրացաք...։ Երկար ատեն ասկից անկից քիչ մ'ստակ բրցնելով ապրեցաք... և վերջապէս յաջողեցաք նորէն հարստանալ...։ Դուք այլեւս սնանկացեալ Տանկլարը. գող Տանկլարը չէք, այսօր Լարսանժի կը կոչուիք. ձեզ չեն յարգեր, բայց կը վախնան ձենէ...։ Լա՛ւ ուրեմն. գիտցէք թէ իմ ձեռքս է վերստին նետել զձեզ այն տիղմին մէջ, ուսկից դուրս ելնելու համար այնքան նեղութիւն քաշեցիք...։ Դուք գիտէք, ձեզ կա՛մ թշնամի և կա՛մ մեղսակից պիտի ըլլամ. ընտրեցէ՛ք ....

Յանկարծ Տանկլար երկու ձեռքը ճակտին տարաւ.

—Ա՜հ, ճանչցայ զձեզ, գոչեց. դուք Անտրէա Քավալքանթին էք ....

—Է՜, է՜, գտաք, ըսաւ Ֆաճիանօ հեգնելով....

—Այո՛, այո՛... կը յիշեմ... դուք էիք որ կեղծ անուն մ'առնելով ձերը չեղած հարստութեամբ մը գոռոզանալով, ուզեցիք ընտանեացս մէջ մտնել... մինչեւ այն օրը որ արդարութիւնը տունս գալով ձերբակալեց զձեզ....

—Լա՛ւ, ձեր յիշողութիւնն սքանչելի է եղեր։

Յետոյ յանկարծ հեգնական եղանակը թողլով՝ առ Տանկլար հակեցաւ.

—Ես Պէնէտէթթօ մարդասպանը, Պէնէտէթթօ կալանաւորն եմ... բայց դեռ ամէն բան չէք գիտեր...։

Պարոն Տանկլար, հօրս անունը գիտէ՞ք ....

—Չեմ գիտեր... գայթակղական դատի մը խօսքն իմացայ... բայց այն ատեն Փրանսայէն հեռու էի ....

—Այո՛, դուք փախած էիք... երբ ես եղեռնադատ ատեանին մէջ ատելութիւնս ու արհամարհանքս արձակեցի արքունի դատախազին, Պ. տը Վիլֆօրի դէմ... որ իմ հայրս էր ....

—Այո՛... այո՛ ....

—Եւ հիմայ մօրս անունն ալ գիտէ՞ք։

—Անոր անունը երբեք չյիշուեցաւ, թոթովեց Տանկլար։

—Այն անունը ես ըսեմ ձեզ... այն կինը Տկն. Տանկլար կը կոչուէր։

Սեղանաւորը շնչասպառ և մարմինը ջղաձգային շարժում մը ցնցեալ՝ ոտք ելաւ ....

—Նա՞. ո՛հ, թշուառականը. բայց կը ստէք... ճըշմարիտ չէ ....

—Իմ մայրս նա էր, կ'ըսեմ... և ես, լքեալ պոռնըկորդիս, պատժեցի զայն... այո՛, պատժեցի... վասն զի սպաննեցի զայն։

—Սպաննեցի՛ր. բայց այս բաներն ահռելի են, կը գոչէր թշուառը ձեռքերը գալարելով։

—Այո, սպաննեցի. ապացոյցն ալ ահաւասիկ ....

Եւ հանելով գրպանէն այն թուղթը, որուն վրայ Սամսէլ քանի մը տող գրած էր.

—Կարդացէ՛ք, ըսաւ, առանձին չէի... հետս ընկեր մը կար, որ դեռ ողջ է, և եթէ հարկ ըլլայ, եթէ ես ուզեմ, կրնայ գալ և ի դիմաց ամենեցուն հաւաստել թէ ըսածս սուտ չէ ....

Տանկլար շուարած և թեւերը կախ ինկեր էր։

—Ուստի, յարեց Պէնէտէթթօ, հիմայ ո՛վ ըլլալս գիտէք... գիտէք նաեւ որ բանէ մը չեմ վախնար...։ Ուստի վերստին կը կրկնեմ, կ'ուզէ՞ք հնազանդիլ ինձ....

—Բայց... ի՞նչ կ'ուզէք ինձմէ։

—Նախ, ինչպէս որ ըսի, ստակ։ Ա՛լ չքաւորութենէ ... գողութենէ... անդադար վտանգներէ ձանձրացայ...։ Դուք հարուստ էք... զիս ալ հարստացուցէք....

—Լա՛ւ, ստակ կուտամ ձեզ, ըսաւ Տանկլար։

—Եւ շատ... բայց ամէնն այս չէ։

Պէնէտէթթօ ձեռքը Տանկլարի ուսին դրաւ,

—Մոռցա՞ք, ըսաւ անոր խուլ ձայնիւ մը, թէ զձեզ սնանկացնող, նուաստացնող, չարչրող մարդն ո՞վ է... ըսէ՞ք... անոր դէմ անզուսպ ատելութիւն մը չէ՞ք զգար ....

Տանկլար գլուխը վեր առած անոր կը նայէր։

—Այն մարդը, շարունակեց Պէնէտէթթօ, որուն դէմքը սոսկալի ծիծաղով մը կարկամեալ էր, ձեր... և իմ... չար ոգին է։ Այո՛, իմ. վասն զի ինձ դէմ ատելութեան ի՞նչ պատճառ կրնար ունենալ. միթէ ես իմ կամօ՞քս աշխարհ եկայ։ Զիս անանկ ընկերութեան մը մէջ նետեց, ուր ճոխութեան ախորժս արծարծեցաւ ... յետոյ յանկարծ թիարան նետեց զիս... լաւ ձեզ քաշել տուած տանջանքներն հա՞րկ է յիշեցնել... լա՛ւ ուրեմն. այն մարդէն կրնանք անանկ սոսկալի վրէժ մը առնել որ անոր ալ տանջուիլը տեսնենք...։ Ա՜հ, ի՛նչ անպատում վայելք պիտի զգամ երբ յուսահատութեան սոսկալի ոգեւարին մէջ նորա գալարիլը տեսնեմ։ Ահա՛ կ'ուզեմ այս վրէժխնդրութիւնն ի գլուխ հանել...։

Տանկլար, կ՚ուզէ՞ք որ այն մարդը տառապի, ցաւէն ռռնայ...։ Ձեռքերնիդ իմ ձեռացս մէջ դրէք... և այս անգութ դաշնն առ յաւէտ թող միացնէ զմեզ....

Տանկլար մրմնջեց.

—Ո՛հ, վրէժ լուծե՛լ... այո՛... բայց անկարելի է։

—Անկարելի՛, ըսաւ Պէնէտէթթօ ծիծաղելով։ Դուք միացէք ինձ և կ՚երդնում թէ պիտի յաջողինք....

—Ո՛չ, ո՛չ. այդ բանը զԱստուած փորձել է... ես իրմէ կը վախնամ....

Եւ Տանկլար ամբողջ մարմնովը կը դողար...

—Կը վախնա՞ք՝ տղա՞յ էք. վերջին անգամ կ՚ըսեմ, Տանկլա՛ր, կ՚ուզէք Մօնթէ Քրիսթօյի կամքէն վրէժ առնել....

—Այդ անունը մի՛ տաք, կ՚ըսեմ թէ կը վախնամ իրմէ։

—Եւ սակայն անմիջապէս և մէկ խօսքով կրնամ ապացուցանել ձեզ թէ այս վրէժխնդրութիւնը կարելի... մինչ իսկ դիւրին է...։ Ո՛հ, հանդարտ եղիք, ես ընդ երկար խորհեցայ...։ Ես ալ իրմէ կը վախնայի... ես ալ երկար ատեն այնպէս հաւատացի թէ այն մարդն ամենազօր և անմատչելի է...։ Իսկ այսօր նորա զրահին տկար կողմը գտայ... կ՚ուզեմ որ այն մարդը արեան արցունքներ թափէ...։ Վերջին անգամ կ՚ըսեմ, կ՚ուզէ՞ք օգնել ինձ։

—Ա՛հ, եթէ ըսածնիդ ճշմարիտ ըլլա՛ր, գոչեց Տանկլար։

—Զի՛ս մտիկ ըրէք... այն մարդուն սրտին մէջ խոր և անհուն սէր մը կայ...։ Մենք զինքն այն սիրովը պիտի սպաննենք...։ Մօնթէ-Քրիսթօյի կամքն անյաղթելի

է... կ՚ըսէք, բայց կը մոռնաք թէ զաւակ մ՚ունի....

—Անոր զաւա՛կը, Նօբէրանս դերակո՛մսը....

—Որդին զարնելով հայրն սպաննած կ՚ըլլանք....

—Այո՛... այո՛. իրաւունք ունիք։ Ա՛հ, ես ալ կ՚ատեմ զինքը....

—Լա՛ւ ուրեմն... անկեղծօրէն միացէք ինձ... և կ՚երդնում թէ երկուքս ալ ուղածնուս պէս սոսկալի վրէժ մը պիտի լուծենք....

—Այս բանին համար ի՞նչ կ՚ուզէք....

—Ստակ....

—Պիտի ունենաք... բայց ուրի՞շ....

—Կ՚ուզեմ որ, ըսաւ Պէնէտէթթօ, երբ զձեզ կոչեմ՝ պատրաստ ըլլաք ինձ հնազանդելու... կուրօրէն հընազանդելու....

—Եւ կ՚ըսէք թէ Մօնթէ-Քրիսթօ պիտի արտասուէ, ցաւէն պիտի մեռնի....

—Կ՚երդնում....

—Ուրեմն, ըսաւ Տանկլար, ես ձերն եմ...։ Ա՛հ... ո՛րքան կ՚ատեմ զինքը....

Եւ այս երկու մարդիկ իրարու նայելով միմեանց ձեռք սեղմեցին ի նշան երդման։

ԺԳ.

Յաւիտենական Երգ.

Նօբէրանս դերակոմսին տունը վերադառնանք։ Երեք օր անցեր էր այն սոսկալի գիշերէն ի վեր յո-

րում մահամերձն Ժան Շանզ-Էլիզէի ապարանքը մտեր էր։

Մայր Քարաման ծանր խորհրդակցութեան մտեր էր աշխարհի վրայ ամենէն աւելի իր վստահութիւնը վայելող անձին, այսինքն ինքզինքին հետ։

Առաւօտեան ժամը երկուք զարկեր էր։

Ամէն կողմ խոր լռութիւն մը և հանդարտութիւն մը կը տիրէր։

Աղնիւ կինը գահաւորակի մը վրայ տարածուած կը մտածէր և միանգամայն ուշադրութեամբ մտիկ կ'ընէր թէ արդեօք ամենափոքր ձայն մը կը լսուէ՞ր այն սենեակէն, ուր նորատի աղջիկը կը հանգչէր խոր թմրութեան մը մէջ ինկած։

—Տեսնե՛նք, կ'ըսէր ինքնին, այսպէս վարուելու իրաւունք ունի՞մ։ Պ. տը Մօնթէ-Քրիսթօ կոմսն իր որդին ինձ յանձնեց և աղաչեց որ հսկեմ անոր վրայ։ Իրաւ է որ այս պարտքս զանց չառի, բայց նայինք ամբողջապէս կատարեցի՞։ Ահաւասիկ երեք օրէ Էսբէրանս դերակոմսը մասնաւոր պաշտօն մը յանձնեց ինձ և երեք օրէ ի վեր գիշեր ցերեկ այս խեղճ աղջիկը կը խնամեմ ..։ աս աղէկ և այս կողմէն ինքզինքիս ըսելիք չունիմ ..։ Բայց միւս կողմէ Պ. դերակոմսն աղաչեց որ այս գործը գաղտնի պահեմ... Նոյն իսկ իր հօրմէն... ես ալ հաւանեցայ։ Ահա՛ այս մասին չեմ գիտեր թէ աղէկ ըրի՞... և այս բանը քիչ մը կը շփոթեցնէ զիս ....

Մայր Քարաման իր գաղափարները լուսաւորելու համար կաթիլ մը օղի եւս լեցուց իր շաքարօղւոյն մէջ, որու շաքարը կը հալէր. յետոյ այն սքանչելի խառնուրդէն մաս մը խմելով՝ շարունակեց.

—Պ. կոմսն ըսաւ ինձ. Եթէ երբեք լուր մ'ունենաք ինձ հասցնելու, գացէ՛ք Պ. Ֆանֆարի ըսէք ..։ Այս պարզ ու բացայայտ է։ Բայց եթէ հօրն հնազանդիմ, որդւոյն անհնազանդ պիտի գտնուիմ ..։ Պ. Էսբէրանս վտանգի մէ՞ջ է։ Ո՛չ... ուրեմն ինչո՞ւ գործը խառնեմ. երբ որ պէտք ըլլայ ....

Սակայն կերեւի թէ բոլոր այս տրամաբանութիւնք բաւական չէին ոստիկանին այրին համոզելու թէ իրաւունք ունէր, վասն զի գլուխը կը ցնցէր և շրթունքներովը նշանակիչ շարժում մը կ'ընէր։

Բայց ստիպուեցաւ մտախոհութիւնն ընդմիջել, վասն զի թեթեւ հծծիւն մը նորա ուշադրութիւնը գրաւեր էր։

Անմիջապէս ոտք ելաւ, և դէպի Ժանի անկողինը վազեց —լաւ եւս է ըսել գլորեցաւ, վասն զի աղնիւ կինը չէր նիհարցած։

Նորատի աղջիկն անշարժ պառկած էր։

Նորա գեղանի դէմքը մեղրամոմի գոյն մ'ունէր։ Արտեւանունքն կապուտցած էին։ Նորա կիսաբաց շրթներէն ընդհատ հառաչ մը դուրս կ'ելլէր։

—Խե՛ղճ աղջիկ, մրմնջեց մայր Քարաման, կարծես թէ սովորականէն աւելի կը տառապի։

Առ նա հակեցաւ և ուշադրութեամբ դիտեց զայն։

Խե՛ղճ Ժան, արդեօք փրկուա՞ծ էր ..։ Աւա՜ղ, բըժիշկները տակաւին անոր կեանքը վտանգէ զերծ չէին համարեր։ Էսբէրանսի խնդրանօքն Կօնթրան երկու գաղտնապահ և փորձ բարեկամներ բերած էր, որք երկար ժամեր անցուցեր էին նորա անկողնոյն քով։

Բայց գնդակը ծանր աւերումներ գործած էր, վէր-

քըն ուշ կ՚սպառնար և ամէն վայրկեան նորանոր դըժուարութեանց վախ կար։

Ժանի խելքը տակաւին գլուխը չէր եկած։

Մինչդեռ Քարաման կը պատրաստուէր մի քանի կաթիլ դեղ տալ անոր, Ժան յանկարծական շարժմամբ մը կուրծքը գոցող վերմակը մէկդի ըրաւ և տեսակ մը դիմադրութեան ու սարսափի շարժմամբ երկու ձեռքն յառաջ երկնցուց։

—Այդ ի՞նչ է, աղջիկս, ըսաւ Քարաման մեղմիւ։ Ձե՞ս ուզեր խելօք ըլլալ։

Բայց կարծես թէ Ժան չէր լսեր։

Այտերը սաստիկ կը կարմրէին։ Տենդն էր այս — այն սոսկալի տենդը, որ կրնար զայն մեռցնել։ Կուրծքը կը հեւար։

Յանկարծ աչերը բացուեցան և փայլուն ու դրեթէ մոլեգին տեսք մ՚ունէին։

Նորա ցաւօք հիւծեալ դէմքին վրայ անձկութեան անպատում արտայայտութիւն մը նկարուեցաւ։

Եւ թեւերը գալարելով գոչեց․

—Մեռնի՜լ մեռնի՜լ կ՚ուզեմ….

—Զաւա՜կս, սիրելիս, կ՚ըսէր Քարաման որ արտասուալից աչօք անոր ճակատն ու մազերը կը համբուրէր, ադանկ անշահ խօսքեր չուզեր․․։ Օ՛ն․․․ հանդարտէ․․․ ապա թէ ոչ կը սրդողիմ….

Բայց Ժան չէր լսեր և կը տապլտկէր։

Կարծես թէ սոսկալի երեւոյթ մը կը ներկայանար նորա աչաց։

Արդեօք իւր զառանցանաց մէջ անցեալին ահռելի մէկ պատկե՞րը կը տեսնէր․․։ Տենդը երբեմն զարմա-

նալի վայրկեաններ ունի։

Մայր Քարաման ոյժով էր։ Բայց թէ՛ ինքը չէր համարձակեր ամբողջ ոյժը գործածել և թէ՛ բանդագուշանաց մէջ եղողներուն դիրքն անհաւատալի կերպիւ ոյժով կ՚ըլլան։

Ժան յուսահատ խելագարութեամբ մը անդադար կը կրկնէր․

—Կ՚ուզեմ մեռնի՜լ, կ՚ուզեմ մեռնի՜լ….

Քարամանի հրաման տրուած էր որ ամենափոքր դէպք մը պատահելուն պէս զԷսբէրանս կոչէ։

Ձեռքն երկնցուց և զանգակի մը կոճակին դպաւ։

Եւ հազիւ քանի մը վայրկեան անցած էր որ քովի սենեկին մէջ ոտնաձայն մը լսուեցաւ։

Դուռը բացուեցաւ և Մօնթէ-Քրիսթօյի որդին սեմին վրայ երեւաց։

Ո՛հ, նա եւս ո՛րքան դեղնած էր և անձկութիւնք ի՛նչպէս իրենց կնիքը դրոշմեր էին նորա կնճռոտ ճակտին վրայ։

Հազիւ թէ նորա անունն արտասանուեցաւ, Ժան վերստին ինկաւ դէպ ի ետ և դէմքը կարկամեալ ձեռօքը ծածկեց։

—Ի՞նչ կայ, հարցուց Էսբէրանս։

—Ո՛հ, թեթեւ բան է, պարոն կոմս, քիչ մը տենդ․․։ Սակայն վախցայ որ արկած մը կը պատահի․․․ և զձեզ կոչեցի։

—Աղեկ ըրիք, շնորհակալ եմ․․․ յարեց նորատի աղջկան մօտենալով։

Նորա երկու ձեռները բռնեց և ճակտէն հեռացուց։

Ժան այս ճնշումն զգալով՝ ամբողջ մարմինը ցնցուե-

ցաւ և յանկարծական արտասուքներ ցայտեցին Նորա աչքերէն, որք վերստին գոցուեր էին։

—Ահաւասիկ հանդարտեցաւ, ըսաւ մայր Քարաման, և ձեզ անհանգիստ ընելուս կը զղջամ․․․․

—Ո՛չ, ո՛չ, շնորհակալ եմ․ դուք յոգնած ըլլալու էք․․․ գացէք հանգչեցէք․․․ մինչեւ առաւօտ ես ինքս կը հսկեմ․․․․

—Ազ չըլլար․ ես պառաւ եմ, քուն չունիմ․․․ մինչդեռ դուք ․․․․

Էսբէրանս Ժանի անկողնոյն եզերքը նստած՝ Նորա թոյլ ու տաք ձեռքերը բռներ էր։

—Կը կարծէ՞ք որ ես կրնամ քնանալ․․․ երբ նա կը տառապի, ըսաւ դերակոմն անուշութեամբ։ Գացէ՛ք, կ'աղաչեմ․․․ և կը խոստանամ շուտով կոչել զձեզ․․․ գացէ՛ք, գացէ՛ք։

Մայր Քարաման տակաւին կ'ընդդիմանար, թէեւ քիչ մը ձեւ ըլլալու համար։

Բայց Էսբէրանս անուշութեամբ կ'աղաչէր և բնաւ հրամայական կերպիւ չէր խօսէր։ Բաց յաստի մայր Քարաման կը կոչէր զայն։ Ազնիւ կինը խել մը յանձնարարութիւններ ընելէ ետքը դուրս ելաւ ․․․․

Երիտասարդը գորգին վրայ ծունկի եկեր էր։

Ժանի ձեռքն իր ձեռացը մէջն էր ․․․․

Եւ երկուքն ալ անշարժ ու լուռ կը մնային այն հանդարտ սենեկին մէջ, ուր տակաւին մահուան հրեշտակին թեւոց բաղխիւնը կը լսուէր։

Ժան Էսբէրանսի ձեռաց անուշ ճնշման ներքեւ խոր սփոփանք մը կ'զգար գոգցես։ Իրաւ չէ՞ որ երկու էակաց միջեւ մագնիսական հաղորդակցութիւն մը կրնայ

գտնուիլ, թէ հոսանք մը կրնայ մէկէն միւսին անցնելով՝ հաղորդակցութեան մէջ դնել այն երկու էութիւններն, որք այն խորհրդաւոր վայրկեանին, մէկ մարմին և եթ կը ձեւացնեն։

Կը լռէին և գոգցես, այն խոր և աստուածային մըտերմութիւնը կը վայելէին։

Եւ Էսբէրանս Ժանի ձեռքը բերնին տարաւ ու շըրթներն անոր վրայ դրաւ։

Այն ատեն Նորատի աղջիկն աչերը բացաւ։

Ա՛լ տենդ չկար։ Վճիտ բիբերն իրենց պայծառութիւնն ստացեր էին։

Այտերն կ'սկսէին վարդագոյն ներկուիլ, կուրծքը աւելի կանոնաւոր կը շնչէր։

—Ժա՛ն, Ժա՛ն, գոչեց Էսբէրանս ցած ձայնիւ։

Իրեն այնպէս թուեցաւ թէ Նորատի աղջկան մատերը մեղմիւ կը սեղմէին իր ձեռքն։

—Զիս կը լսէ՞ք, ըսաւ։ Կը ներէ՞ք որ ձեր քովը կենամ․․․ Այո՛, այնպէս չէ՞։ Գիտնայի՜ք թէ ո՛րքան կը տառապիմ ձեր տառապիլը տեսնելով, ես որ կեանքս կուտայի ձեզ վիշտ մը չպատճառելու համար․․․․

Ձեռքն աւելի ոյժով ճնշմամբ մը կը պատասխանէր։

—Չէք գիտեր թէ, յարեց, երբ անցեալ իրիկուն ձեզ պատահեցայ, ինձ այնպէս թուեցաւ թէ առաջին անգամը չէր որ կը տեսնէի զձեզ․․․ Օրդարեւ այնպէս կը կարծեմ թէ արդէն երազոց մէջ տեսած եմ զձեզ․․․ Ժա՛ն, ինչո՞ւ կ'ուզէիք մեռնիլ․․․․

Էսբէրանս կիսովին ոտք ելեր և այժմ անոր երեսը նայելով կը խօսէր։

Ժան զինքը կը լսէ՞ր, մոլիկ կ'ընէ՞ր։ Նորա աչաց մէջ,

որք պահ մ՚առաջ տենդավառ էին, զարմանալի հանդարտութիւն մը կար ....

Սէրն այս տեսակ քնածութիւններ ունի։ Նորատի աղջկան ամբողջ մարմնոյն վրայ անուշ թմրութիւն մը տիրած էր։ Կը կարծեր թէ կը քնանայ, կը կարծէր թէ կ՚երազէ, և այն անուշ ձայնն, որու արձագանգն մինչեւ իր ուղեղը կը հասնէր, գերմարդկային ներդաշնակութիւններ կը բերէր իր ականջին։

Ո՛հ, անցեալը ո՛րքան հեռու էր, Ժան մեր թշուառ մարդկութեան համար այն հազուագիւտ կացութեանց միոյն մէջն էր, յորում բոլոր ցաւագին յիշատակք կ՚անհետին և ամէն ինչ ներկայ երջանկութեան անպատում ուրախութեան վրայ կը հիմնուի ....

Եւ ինքզինքը ո՛րքան երջանիկ կ՚զգար, անհուն և կատարեալ երջանկութիւն մը նորա սիրտն ու խիղճը կը լնուր... Իրեն այնպէս կը թուէր թէ իրեն համար ամէն բան նոր կ՚սկսէր և իր նոր կենաց ծագումն այն ձեռաց իր ձեռքը սեղմելուն մէջն էր....

Էսբէրանս կը շարունակէր.

— Ժան, քեզ տեսնելէս առաջ չէի ապրեր...։ Անհուն տխրութիւն մը կը տիրէր վրաս...։ Ի՞նչ փոյթ էր ինձ զիս շրջապատող պերճութիւնն և ունեցած գիտութիւնս։ Շուրջս ամայութիւն մը կար գոգցես... և, զարմանալի բան, ես այս տպաւորութիւնն առաջին անգամ այս սենեկին մէջ զգացի ....

Շուրջը կը նայէր.

— Մայրս հոս մեռաւ։ Երբ անոր վերջին շնչոյն կուրծքէն ելնելը լսեցի, կարծեցի թէ իմ շունչս էր որ կ՚ըսպառէր...։ Սրտիս մէջ գոգցես բան մը կոտրեցաւ...

և ահա կենաց շունչը շրթանցդ վրայէն էութիւնս կ՚ոգեւորէ...։ Ո՛հ, Ժա՛ն, Ժա՛ն, կը ներե՞ս որ ըսեմ քեզ թէ կը սիրեմ զքեզ։

Արդեօք իրա՞ւ էր թէ լուսոյ մէկ երեւոյթն էր նորատի աղջկան դէմքին վրայ։

Էսբէրանսի այնպէս թուեցաւ թէ կը ժպտէր նա և այս ժպիտը հաւանութիւն մ՚էր։

— Ո՛հ, շնորհակալ եմ... այո՛, ապահով եմ թէ դու ալ տառապած ես... սոսկալի կերպիւ տառապած... բայց ալ լմնցաւ... ես հո՛ս... քու քովդ եմ և զքեզ պիտի պաշտպանեմ...։ Դու ամէն բան պիտի ըսես ինձ... Իրարմէ բան մը չպիտի ծածկենք... և հիմակուան պէս իրարու ձեռք բռնած՝ կենաց մէջ պիտի քալենք և հեռանանք, շատ հեռանանք այս Բարիզեան կեանքէն, որ կը ճնշէ զիս...։ Հանդարտ մենավայր մը պիտի ընտրենք, ուր մեր երջանկութեան մէջ պիտի ննջենք մեծամեծ ծառոց միջեւ փչող հովուն շնչոյն... Ժա՛ն, Ժա՛ն... ցմիշտ քուկդ եմ... ցմի՛շտ ....

Եւ այս երկու բառերն, որք սիրոյ յաւիտենական երգն են, հանդարտ սենեկին օթոցներուն մէջէն հընչելով կը համբառնային դէպ ի այն երկինքն, ուր երգումք իբր աստեղաց ճառագայթք կ՚արձանագրուին....

Ժան չէր պատասխաներ։ Բայց իւր կիսափակ արտեւանունքներէն արցունք մը — ուրախութեան արցունք մը — կուսական այտին վրայ կը գլորէր ....

Եւ Էսբէրանս ծռեցաւ և այն համբոյրը խմեց անբիծ համբուրիւ մը, եղբօր և նշանածի համբուրիւ ....

Ժան նորէն ժպտեցաւ։ Նորա շրթունքը շարժեցան և բառ մը դուրս ելաւ բերնէն.

—Նսբէրա՛նս, կը սիրե՛մ զքեզ....

Դեբակոմբը ցնցուեցաւ։ Ա՜հ, այս վերջին խօսքին մէջ ո՛րքան ուրախութիւն կար։ Ծունգի եկաւ և կուռքին առջեւ ծնրադրող քուրմի մը նման ձեռքերը միացուց....

Յետոյ վերստին երկուքն ալ լռեցին... մրմունջի նման բան մը կ՚անցնէր օդոյն մէջ։ Կարծես նոցա հոգիներն անգամ մը եւս կուսային խրախոյս այն համբոյրն, զոր նոցա շրթունքը փոխանակած էին...։ Ո՜հ, Ժան այլեւս վտանգի մէջ չէր. ո՛չ։ Նոցա երկուքին էութեանց այս խորհրդաւոր միութեան առեն կեանքը մահուան յաղթեր էր....

Եւ Նսբէրանս կը խորհէր.

—Այո՛, Բարիզէն պիտի մեկնինք, պիտի երթանք մեր երջանկութիւնը ծածկել Միջերկրականի ափանց գեղածիծաղ մէկ ամարանոցին մէջ, հոն ուր երկինք միշտ պայծառ և ծովը միշտ կապոյտ է... հոն է կեանքը, հոն է յաւիտենական երջանկութիւնը....

Եւ տեսնելով որ Ժան հանդարտօրէն քնացեր էր և կը հանգչէր, Նսբէրանս ոտք ելաւ ու սենեակէն հեռացաւ լիաբուռն համբոյրներ նետելով նմա, ինչպէս մանկունք վարդեր կը սփռեն խորանին առջեւ։

Միւս սենեկին մէջ մայր Բարաման, որ յամառութեամբ չէր ուզած երթալ պառկիլ, գահաւորակի մը վրայ երկնցեր և —հա՞րկ է խոստովանիլ— կը խորդար ինչպէս որ պիտի խորդար իր ողբացեալ ոստիկանն, եթէ յանկարծ ոզջնալու ըլլար....

Նսբէրանս ժպտեցաւ։ Նորա սիրտը ներողամտութեամբ լի էր։ Գիտնալով որ այժմ Ժան կը քնանար, բանէ մը չէր վախնար... բարի կնոջ առջեւէն անցաւ և

զայն չզարթոյց....

Իր սենեակը վազեց։ Առանձին մնալու պէտք ունէր, վասն զի երջանկութիւնը հետը կը տանէր իբր գանձ մը։

Բայց հազիւ նորա քայլերուն վերջին արձագանգը անլսելի եղեր էր գորգին վրայ, Ժանի սենեկին մէջ....

Օրդեօք ցնորք մը, տեսիլ մը չէ՞ր։

Յանկարծ մութ անկեան օթոցները բացուեցան....

Եւ պլպլուն կանթեղին լուսով մութ մարմին մը երեւաց։

Մարդ մ՚է։ Դէմքը սեւ քօղով մը ծածկուած ըլլալով՝ չճանչուիր....

Ձեռքն սպիտակ թաշկինակ մը բռնած է, որու վրայ կը թափէ սրուակի մը մէջ գտնուած հեղուկն։

Անկողնոյն կը մօտենայ յուշիկ, այնքան յուշիկ որ բնաւ աղմուկ մը, ճռինչ մը նորա ներկայութիւնը չըյայտներ։

Ո՞վ է այս մարդը։ Ժամանակաւ Մօնթէ-Քրիսթօ այսպէս կը մտնէր Վալանթին տը Վիլֆօրի սենեակը....

Բայց սա Մօնթէ-Քրիսթօ չէ. ո՛չ...։ Այս խորհրդաւոր և ահռելի այցելուին շուրջը մոլութեան և ոճրի հոտ մը կայ....

Անկողնոյն կը մօտենայ, պահ մը քնացող աղջիկը կը դիտէ, յետոյ ձեռքն երկնցնելով՝ նորա դէմքին կը մօտեցնէ այն թաշկինակն, որմէ տեսակ մը սպիտակ գոլորշի կը բարձրանայ....

Թաշկինակն անոր քթին կը տանի....

Ժան ծանր ու կանոնաւորապէս շունչ կառնու... յետոյ յանկարծ մարմինը կը ցնցուի, վայրկեան մը մի-

այն· յետոյ անշարժութի՛ւն․․․ Անդամները կը պրկուին ․․․ պտերուն վարդագոյն երանգը կը ջնջուի․․․ ճակատը կը դեղնի․․․ կարծես մեռած է ․․․․

Մարդը կը խոնարհի, բազկացը մէջ կ'առնու անըղգայ մարմինը, որ պատանքի նման սպիտակ սենեկազգեստի մը մէջ շրջապատեալ է ․․․․

Յետոյ այն մարդը միշտ ծանր և անհուն զգուշութիւններով և բեռն առած դէպ ի օթոցը կը վերադառնայ· օթոցը կը բացուի ու կը գոցուի ․․․․

Մայր Քարամա՛ն, կը քնանաս, Էսբէրա՛նս, երջանկութիւնդ կ'երազես ․․․․

Չես գիտեր թէ ո՛վ է այս մարդը ․․․․

Նորա անունը Պէնէտէթթօ է․․․ Նորա վրէժխնդրութիւնն է որ կ'սկսի։

Եւ պարապ սենեկին մէջ ուրիշ աղմուկ չկայ, բայց եթէ ժամացոյցին ճօճիւնը, որ յուսահատութեան ժամը ցոյց պիտի տայ սենեակը պարապ գտնողներուն։

ԺԵ․

Պէտք է զանոնք փրկել․

Ժանի անձնապանութեան յաջորդող թատերական միջադէպն անշուշտ չեն մոռցած ընթերցողք։ Սանսէլմ, գրեթէ խենթեցած, ըստ դիպաց վազեց, իր սիրեցեալ աղջկան հետքը բնտռեց ամէն կողմ, Սէնի գետափն հասաւ, կնոջ մը ետեւէն վազեց, անոր հետ գետը նետուեցաւ, հօսանքը զինքն յափշտակեց և մեր երկու վաղեմի ծանօթներուն՝ Ցանֆարի ու Նորա հաւատարիմ

Պօլիշէլի անձնուիրութեան շնորհիւ ազատեցաւ ․․․

Բայց նոքա այնքան ուշ ժամանակ հո՛ն ի՞նչ գործ ունէին։

Յոյժ պարզ է այս բանը բացատրել։

Մօնթէ-Քրիսթօ-ամենուն, նոյն իսկ ամենէն աւելի բացարձակ վստահութիւն ունեցած անձանցն համար անծանօթ տեղ մը գացած ատեն՝ Ցանֆարի ըսեր էր․

—Որդիս ձեզ կը վստահիմ։ Զիս կը սիրէք, ուրեմն զինքն ալ կը սիրէք։ Եղէք իրեն համար ինչ որ էք ինձ համար։

Ցանֆար այն մարդոցմէ էր որք երբ միանգամ ինքզինքնին տան՝ այլ եւս ետ չեն առնուր։

—Վստահ եղիք իմ վրայս, ըսեր էր պարզապէս։

Եւ Մօնթէ-Քրիսթօ մեկներ էր վստահելով անոր և մանաւանդ այն բաղդին վրայ, որ միշտ իրեն յաջողած էր։

Ցանֆար խօսքը պահեր էր։ Իբր աջալուրջ պահապան՝ Էսբէրանսի բոլոր արարքներուն կը հսկէր։ Բայց պատուիրուած էր նաեւ իրեն որ այս հսկողութիւնը յայտնի չ'ընէ և մինչեւ որ Էսբէրանս իրական վտանգի մը տակ չիյնայ՝ պաշտօնը երեւան չ'հանէ։

Արդ այն իրիկունը որ Էսբէրանս Կօնթրանի երեկոյթին գնաց, Ցանֆար անբաժանելի Պօլիշէլի հետ հեռուէն երիտասարդին ընկերացաւ, նորա բարեկամին տունը մտնելը և յետոյ ժանը մինչեւ կառքն առաջնորդելն ու վերջապէս Կօնթրանի հետ թեւ թեւի դուրս ելնելը տեսաւ։

Կարելի՞ էր ենթադրել որ անկից վերջն անակնկալ միջադէպ մը կրնար պատահիլ։ Երկու երիտասարդք,

որք թեւ թեւի մօտ դէպ ի Շանզ-էլիզէ կ'երթան խօսակցելով, ասկից աւելի բնական բան կա՞յ։

Ֆանֆար և Պօլիչէլ միաձայն հաւանութեամբ իրենց պահպանութիւնը թողուցին և ամենայն գոհունակութեամբ սկսան իջնել դէպ ի ձախ գետափն, ուր Ֆանֆար Սէնէն քիչ հեռու, Պէլլաս փողոցին մէջ փոքր տուն մը կը բնակէր։

Երկուքն ալ անցելոյն և ապագային վրայ կը խօսէին։ Երբ մարդ երկար ատեն միասին ապրի, միշտ յիշատակ մը կ'ունենայ զարթուցանելու, որ կը ժպտի քեզ և կը խանդավառէ զքեզ։ Երբ գետին վրայէն կ'անցնէին յանկարծ յուսահատական աղաղակներ լսեցին։

Մարդիկ կան որք Ամերիկեան շանց բնութիւնն ունին։ Ֆանֆար և Պօլիչէլ այն սքանչելի կենդանիները կրնային գերազանցել։ Ընթերցողք թող Ֆանֆարի Մալտարի միջնաբերդը գալն յիշեն։

Այս անգամ խնդիրը կրակը նետուելու վրայ չէր, այլ ջուրը նետուելու։

Ան բան մը չէ։ Բո՛ւֆ, բո՛ւֆ։ Երկուքէն ո՞րն առաջ ինկաւ։ Խնդիրը սա է որ երկուքն ալ ի միասին գետեզրը հասան՝ իւրաքանչիւրն իւր բեռը շալկած։

Այս դէպքերուն վրայ երեք օր անցեր էր, երեք սոսկալի օր։

Վասն զի նոցա հրաշիւք մահուընէ ազատած երկու էակաց մին, Սամուէլ, տեսակ մը տենդի մէջ էր, որ նորա բանականութիւնը կը խափանէր։

Եւ միւսը... վտիտ դիմօք, քունքերուն փակած սպիտակ մազերով պառաւը... այն բոկոտն և ցնցազգեաց կինը յիմար էր ....

Բայց նորա յիմարութիւնը բանականութեան անցաւոր խանգարում մը չէր։ Ֆանֆար չէր կրնար սխալիլ։

Այն թշուառն արդէն շատոնց խենթեցած ըլլալու էր։

Ո՞ւսկից կ'ուգար։ Ո՞վ էր։

Ի զուր վրայն որոնեցին։ Բան մը չ'ունէր, բնաւ բան մը։

Արդեօք յիմարանոցէ՞ մը փախած էր. կարելի էր։ Սակայն Ֆանֆար յաջորդ օրը Քաղաքապետութեան գացեր և տեղեկութիւն հարցուցեր էր։ Ամենեւին փախուստ մը իմաց չէր տրուած իշխանութեան։

Բնականաբար Ֆանֆար ո՛ և է մանրամասնութիւն յայտնելէ զգուշացած էր։

Բայց կը խորհրդակցէր Պօլիչէլի հետ, որու խորհուրդներն երբեմն օգտակար էին։

Անկարելի էր որ կապ մը չգտնուէր այս երկու էակաց միջեւ, որք միեւնոյն ժամուն գետը նետուեր էին։ Այս գործին մէջ այն սոսկալի գաղտնիքներէն մին ըլլալու էր, զոր անհնար է գուշակել։ Բայց նոցա պարտականութիւնն յայտնի էր։ Քանի որ այն երկու թշուառները փրկեր էին, պարտաւոր էին բացարձակապէս գաղտնի պահել այս բանը մինչեւ որ համոզուէին թէ կարելի էր այս սոսկալի դէպքը երեւան հանել առանց անոնց վնաս հասցնելու։

Եւ ժամերը կ'անցնէին։

Սամուէլ երբեմն կատաղութեան մէջ կ'իյնար և կցկըտուր ու անհասկնալի հայհոյութիւններով ընդհատեալ խօսքեր կ'արտասանէր։

Իսկ պառաւն սթափելուն պէս դուրս նետուեր էր այն անկողնէն, որու մէջ պառկեցուցեր էին զինքը ....

Եւ գացեր կծկտեր էր դրան քով կանգուն, չնչասպառ, մոլեգին և ահարեկ աչօք ....

Երբ մէկը ներս մտնելու կամ դուրս ելլելու համար զինքը մղմիւ մէկդի ընելով՝ դուռը բանար, այն կինն երկու ձեռքերը կուրծքին կը տանէր և սոսկալի ճիչ մ'արձակելով տախտակամածին վրայ կ'իյնար։

Վերջապէս ի լրումն գաղտնեաց — երբ Ֆանֆարի կինը, որ բարութեան և անձնուիրութեան հրեշտակ մ'էր — զայն հանուեցուց, ամուսինը կոչեց և Թշուառ կնոջ կուրծքին վրայ սոսկալի վէրքի մ'սպին ցոյց տուաւ անոր։

Դանակով մը վիրաւորուած ըլլալու էր։

Ե՞րբ․ ո՞ւր․ որմէ՞․ բոլոր այս հարցումներն անպատասխանի կը մնային։

Եւ այն իրիկուն հարիւրերորդ անգամ ըլլալով՝ Ֆանֆար, որ առանձին մնացեր էր, ինքզինքը կը հարցաքննէր։

Պօլիշէլ քառասունեւութ ժամէ ի վեր դուրս ելեր էր։ Ֆանֆար Նարբէրանսի վրայ լուր չ'ունէր։ Ամբողջապէս իւր փրկած երկու Թշուառներուն զբաղելն յանցանք մը կը համարէր իրեն և Պօլիշէլը ղրկեր էր որ տեղեկութիւն բերէ։

Ֆանֆար Սանսէլմի անկողնոյն քով կը հսկէր։

Մերձակայ սենեկին մէջ յիմարը, դրան մը քով կծկտած, կը քնանար։

Սանսէլմ անշարժ էր․ նորա դէմքը տենդային կարմրութիւն մ'ունէր։

Զարմանալի՛ բան․ այն կլոր, գէր դէմքը մի քանի աւուր մէջ հիւծեր, վտտեր էր։ Կարծես յուսահատու-

Թեան դիմակ մ'անցեր էր անոր վրայ։

Ֆանֆար ուշադրութեամբ կը դիտէր զայն։ Կը ջանար այս դէմքին գծերուն վրայ ցաւագին կեանքի մը գաղտնիքը կարդալ։ Իւր անսխալ բնազդմամբն կ'ըսէր ինքնիրեն Թէ, այն տեսանելի վշտին ներքեւ խղճի խայթ մը, ոճրի մը տանջանքը կար։

Բայց հզօր խղճերու համար ոճրագործն ալ մարդասիրութեան հրամայած բոլոր խնամոց իրաւունք ունի։ Ֆանֆար յամառութեամբ կը մարտնչէր հիւանդութեան դէմ, որ արդէն կ'սկսէր տկարանալ։

Այն միջոցին Սանսէլմի բերանն, որ տենդէն պրկըւեր էր, քանի մը բառ արտասանեց։

Ֆանֆար ոտք ելաւ և աշխուժիւ առ նա հակեցաւ։

Յայտնի էր որ Սանսէլմ կ'ուզէր խօսիլ, բայց կարծես կոկորդէն ձայն չէր ելլեր։ Սակայն Ֆանֆար սա մի քանի բառերը կրցաւ իմանալ.

— Աղջի՛կս ... մեռա՛ւ ... մեռա՛ւ ...

Եւ այս վերջին սոսկալի բառը անբացատրելի անձկութեամբ մը կ'արտասանէր։

— Ի՞նչ կը նշանակէր այս։ Այն կինը զոր Սանսէլմ փորձեր էր ազատել, իրմէ տարիքոտ էր։ Գոնէ նորա բովանդակ կերպարանքն այնպէս ցոյց կուտար։ Ուստի չէր կրնար այն մարդուն աղջիկն ըլլալ։

Ուրեմն որո՞ւ համար կ'ըսէր։

Ֆանֆար իւր յստակ ու զօրաւոր ձայնիւն ըսաւ․

— Աղջի՞կ մ'ունիք զոր կորուսիք ....

— Աղջի՛կս․ այո՛ ... Ժանս ....

— Անունը Ժա՞ն է ....

Սանսէլմ անկողնոյն վրայ կը գալարէր իբրու Թէ

արտասանած մէն մի բառն սոսկալի ցաւ մը պատճառեր էր իրեն։

Ի զուր Ցանֆար հարցումներ կրկնեց․ Թշուառէն բնաւ տեղեկութիւն մը չէր կրնար առնուլ, ո՛չ անունն և ո՛չ այնպիսի մանրամասնութիւն մը, որ կարենար լուրջ ենթադրութեան հիմ ըլլալ։

Հիւանդը օշարակ մը խմելով՝ թմրեցաւ․ միայն թէ յայտնի էր որ այս զառանցանաց արբշռութեան մէջ թշուառը սոսկալի ցնորքներու ենթակայ էր։

Ցանֆար վհատելով գիրք մ'առեր էր։ Յանկարծ փողոցի դրան զանգակը զարնուեցաւ։

Եւ վայրկեան մը վերջը Պօլիշէլ ներս մտաւ։

—Ի՞նչ կայ, հարցուց Ցանֆար։

—Ա՛հ, վարպետ․

Խեղճ Պօլիշէլ աքաղաղի մը նման կարմրեր էր, և առանց հաշուելու թէ այնքան աճապարեր էր որ ճակատը քրտամբ ծածկուեր էր, բաց յաստի այնպիսի յուզման մը մէջ կ'երեւնար որ աթոռի մը վրայ ինկաւ և միայն Ա՛հ, վարպետ սկսաւ ըսել յուսահատ շեշտերով։

—Բայց խօսէ՛ տեսնենք, գոչեց Ցանֆար։ Միթէ փորձա՞նք մը պատահեցաւ։

—Այո՛, այո՛, մեծ փորձանք մը ....

—Բայց որո՞ւ։

—Մօնթէ-Քրիսթօյի որդւոյն... Նսբէրանս դերակոմսին ....

—Անէ՛ծք, գոչեց Ցանֆար տեղէն ցատկելով։

Եւ ցաւին սաստկութենէն՝ Պօլիշէլի թեւը բռնեց և ուժով ցնցեց․

—Վերջապէս պիտի խօսի՞ս ....

—Այո՛, վարպետ․ բայց վրայս հոգի չմնաց։ Այնպիսի հարուած մ'զգացի որ... Նսբէրանս դերակոմսն իւր ապարանքէն փախեր է ....

—Փախե՛ր է։ Օ՛ն անդր։ Խենթութիւն է այդ...։ անշուշտ մտահաճութեան մ'անսալով ճամբորդութեան ելեր է առանց ումեք իմաց տալու։

—Ո՛չ, այդպէս չէ․ չէնք չնորհք աներեւութացեր է։

—Ո՞վ ըսաւ։

—Տանը մէջ գտնուող երկու անձինք... պառաւ Բարաման և Քուքու ....

Ցանֆար ձեռքը ճակտին կը տանէր՝ գոգցես այս տարօրինակ լուրէն զգացած այլայլութիւնը փարատելու համար։

—Օ՛ն, ծերուկ բարեկամս, ըսաւ։ Գթա՛ անձկութեանցս և գիտցածդ ճշդիւ ըսէ՛ ինձ ....

—Ահաւասիկ, յարեց Պօլիշէլ։ Գիտես որ երկուքս ալ մտատանջութեան մէջ էինք, վասն զի այն իրիկունէ ի վեր լուր չունէինք Պ. Նսբէրանսի վրայով...։ Արդ երեւակայեցէք որ մինչդեռ մենք այս երկու թշուառները կը փրկէինք, դերակոմսն ալ անդին ուրիշ մէկը կը փրկէր ....

—Ի՛նչ․ ըսել է ուղղակի տուն չէ՞ր վերադարձեր ....

—Այնպէս ըլլալու է, վասն զի երկու ժամ վերջը իւր Կօնթրան բարեկամին հետ տուն կը վերադառնար ... հետն ունենալով վիրաւորեալ մը ....

—Վիրաւորեա՛լ մը ....

—Սխալեցայ, վիրաւորեալ աղջիկ մը... որ ատրճանակի հարուած մ'առեր էր ....

—Այդ ի՞նչ պատմութիւն է որ կը պատմես ինձ ....

—Մտի՛կ ըրէք, վարպետ․ ես ալ չէի ուզեր հաւատալ․․․ բայց կ'երեւի թէ ճշմարիտ է․․․ և որովհետեւ մտքէս անցաւ թէ զիս խենթ պիտի համարիք, բան մը մտածեցի ...

—Ի՞նչ բան։

—Վկաներ բերել հոս ....

—Այդ վկաներն ո՞վ են։

—Ո՞վ պիտի ըլլայ Քարաման և Քուքու։

—Ի՛նչ, անոնք հո՞ս են։

—Այո՛․․․ և պատրաստ են ձեր ամէն հարցմանց պատասխանել։

—Ինչո՞ւ մինչեւ հիմայ չըսիր։ Շո՛ւտ, Պօլիչէլ․․․ զանոնք պիտի հարցափորձեմ և կ'երդնում թէ պիտի յաջողիմ ճշմարտութիւնն հասկնալ։

Յանֆար թէ և ինքզինքին վրայ մեծ իշխանութիւն ունէր, չէր կրնար անհամբերութիւնը զսպել։

Վասն զի ինքն ալ խղճի խայթ մը կ'զգար։ Եթէ այնպիսի աղէտ մը պատահէր, որու զոհ ըլլար Նօբէրանս, սոսկալի պատասխանատուութիւն մը կը ծանրանար իւր վրայ։

Մօնթէ-Քրիսթօ —որու համար կեանքը տալու պատրաստ էր— աշխարհի մէջ ամենէն թանկագին գանձն իրեն յանձներ էր․․․ և ինքը, Յանֆար, այն գանձին վրայ չէր կրցած հսկել....

Եւ երբ այս խորհրդածութիւնք ուղեղին մէջ կը խռնէին, Քարաման և Քուքու ներս մտան։

Նոքա եւս իրենց վրայ ծանրացեալ բովանդակ պատասխանատուութիւնը կ'զգային։

Վասն զի Մօնթէ-Քրիսթօն յոյժ կը սիրէին ....

—Բարեկա՛մք, ըսաւ Յանֆար, մինչդեռ բարեսիրտն Քարաման վշտագին կը հեծկլտար և Քուքու զինաբարեւի կեցած՝ ընչացքը կը ծամէր ընկերուհւոյն պէս չըլլալու համար, բարեկամք, տակաւին չեմ կրնար Պօլիչէլի իմաց տուած թշուառութեան հաւատալ։ Կ'ըսէ թէ Նօբէրանս դերակոմսն աներեւութացեր է ....

—Աւա՜ղ, հեծեց Քուքու։

—Ըսել է իրա՛ւ է․ օ՜ն, մայր Քարաման, լալու ժամանակ չէ։ Արցունքները բանի մ'օգուտ չունին։ Եթէ Նօբէրանս վտանգի մէջ է, ես ու բարեկամքս պիտի ազատենք զայն։ Բայց պէտք է որ ամէն բան ըսէք ինձ...

Քարաման ծունգի եկաւ և թեւերն առ Յանֆար երկնցնելով՝

—Յանցաւորը ես եմ, գոչեց։ Ա՜հ, այս բանն երբեք չպիտի ներեմ ինքզինքիս։

—Յանցաւո՛ր․ բայց բացայայտ խօսեցէք․․․ կը խոստանամ որ չ'յանդիմանեմ զձեզ...

—Պէտք է որ յանդիմանէք, վասն զի ես թշուառականին մէկն եմ․․․ աւելի կանուխ ձեզ իմաց չըտալով՝ բոլոր խոստումներս ոտքի տակ առի․ և սակայն կարծես կ'զգայի թէ ասոնց վերջը գէշ պիտի ըլլայ....

Ցուսահատութեամբ կը հեկեկէր։ Եւ իւր խօսքերուն մեծագոյն մասն հառաչանաց մէջ կը կորսուէին։

Վերջապէս փոքր ինչ հանդարտեցաւ և Յանֆար սկսաւ հասկնալ։

Բաց յայտի Քարաման շատ քիչ բացատրութիւն կրնար տալ։ Ըսաւ թէ գիշեր ատեն Նօբէրանս ու Կօնթ-րան ապարանք վերադարձեր էին իրենց հետ բերելով վիրաւորեալ աղջիկ մը, որ մահամերձ կը թուէր, և զոր

անխոնջ խնամօք մահուան ճիրաններէն ազատեր էին։ Վերջապէս ամէն ինչ պատմեց մինչեւ այն վայրկեանն յորում դերակոմսին հնազանդելով՝ մօտակայ սենեակը քաշուեր ու քնացեր էր։

—Չեմ գիտեր ի՛նչպէս եղաւ, կ՚ըսէր հեծելով։ Որչափ ալ որ յոգնած էի, հարկ էր որ եղունգներովս մարմինս յօշոտէի և չ՚քնանայի... բայց կարծես թէ կապարեայ ձեռք մը ծանրացեր էր գլխուս վրայ... աչերս գոցեցի և այլ եւս բան մը չլսեցի։ Պ. Նոբէրանս նորատի աղջկան քով մնացեր էր։ Երբ աչերս բացի՝ լուսցեր էր։ Տեղէս ցատկեցի և դուռը վազեցի... ի սկզբան չէի համարձակեր ներս մտնել։ Կը կարծէի թէ Պ. Նոբէրանս հոն է և չէի ուզեր զինքն անհանգիստ ընել... ականջ տուի, բան մը չլսեցի։ —Կը քնանայ, կ՚ըսէի ինքնիրենս։ Վերջապէս քանի մը վայրկեան վարանելէ յետոյ, ձեռքս դրան կոճակին վրայ դրի, կամաց մը դարձուցի ու ներս մտայ։ Ամէն ինչ հանդարտ ու լուռ էր։ Հազիւ թէ կը համարձակէի քալել... վարագոյրները ձգուած ըլլալով անկողինը կը ծածկէին։ Կարծես թռչնոյ բոյն մ՚էր։ Անշուշտ խեղճ աղջիկը կը քնանար... շունչս կը բռնէի... բայց յանկարծ չեմ գիտեր մտքէս ի՛նչ անցաւ... այն սենեկին լռութիւնն ու անշարժութիւնը չափազանց էր... անկողնոյն քով վազեցի... պարապ էր։

—Պարա՛պ, ըսաւ Յանֆար։ Բայց կարելի չէ՞ որ աղջիկն ուրիշ տեղ տարուած ըլլար....

—Բնականաբար։ Նախ ես ալ այնպէս մտածեցի... բայց անկարելի էր որ առանձին գացած ըլլար, վասն զի չափազանց տկար էր..։ Այն ատեն ինքնիրենս ըսի թէ

կարելի է դերակոմսը Բուքուն կոչած ըլլայ իրեն օգնելու համար....

—Ես ալ կը քնանայի, Թը՛շ... ընդմիջեց նախկին զուավը։ Յանկարծ մայր Բարաման ձիւնակոյտի մը պէս սենեակս գլորեցաւ և սալորենիի նման թօթուեց զիս։

—Այս անպիտանը չէի կրնար արթնցնել և կորսընցընելու ժամանակ ալ չունէի, մանաւանդ որ անհանգստութիւնս երթալով կ՚աւելնայ։... զինքը հարցափորձեցի։ Բայց այն ապուշ աչքերը կը չփէր։

—Մայր Բարամա՛ն։

—Թող ըլլայ չուարած. բան մը չէր տեսած, բան մը չէր լսած..։ Ի՞նչ ընելու էր... սենեակ վերադարձայ։ Ոչի՛նչ, հետք մը չկար... Պ. Նոբէրանսէն ուրիշ ո՞վ կրնար աղջիկն անկից տարած ըլլալ։ Դուք մեր աւանակութիւնը նայեցէ՛ք որ, խել մը գէշ գաղափարներ անցան մտքէս... չէի ուզեր երթալ դերակոմսն անհանգիստ ընել... ինքնիրենս կ՚ըսէի որ եթէ աղջիկն անոր սենեակն է, թերեւս չուզեր որ իմացուի..։ Ո՛հ, գէշ բան էր այս... անանկ խեղճ աղջիկ մը, որ հազիւ շունչ կ՚առնուր, և կ՚երդնում թէ պարկեշտ ու հեզ էր....

—Քիչ մը շուտ ըրէք, սիրելի տիկինս, ըսաւ Յանֆար փոքր ինչ անհամբերութեամբ։ Մանրամասնութիւններով ժամանակ կը կորսնցնէք....

—Իրաւունք ունիք... բայց այնքան յուզուեցայ որ գլուխս իմս չէ... վերջապէս որոշեցի... և գացի Պ. Նոբէրանսի սենեկին դուռը զարկի։ Ո՛հ, նա չէր պառկած։ Շուրջը բժշկական գրքեր ժողուած՝ կ՚աշխատէր ... ամէն բան ըսի իրեն..։ Տեսնէի՛ք թէ ինչպէս դեղնեցաւ. կարծեցի թէ պիտի իյնայ... յետոյ զիս ոյժ-

գին հրելով՝ դէպ ի սենեակը վազեց ... և երբ տեսաւ թէ ըսածս ճշմարիտ է, քիչ մնաց որ պիտի խենթենար. բարկացաւ, հարցումներ ըրաւ։ Ձեզի բան մ՚ըսե՞մ, շատ անտանելի բան է երբ մարդ յանցաւոր է և չկրնար պատասխան մը տալ..։ Անշուշտ աղջիկը չէր կրնար պատուհանէն փախած ըլլալ, վասն զի ներսէն գոցուած էր... բաց յաստի միթէ անոր վրայ այնքան ոյժ կա՞ր..։ Սանդուղէն ալ չէր կրնար գալած ըլլալ... վասն զի ներսէն նիգերը դրուած էին..։ Ուրեմն ո՞ւսկից... կը խենթենայի..։ Պ. Եսբէրանս զամէնքն հարցափորձեց... այնքան կատղեր էր որ, կարծեցի թէ զմեզ պիտի սպաննէ... չիտակն ըսելով իրաւունք ալ ունէր։ Երբ կը մտածեմ թէ եթէ ապուշի պէս քնացած չըլլայի...

—Բայց ի՛նչը, Եսբէրանս. ինծ ըսիք թէ ան ալ աներեւութացաւ...

—Այո՛... երեկ իրիկուընէ ի վեր... երբ տեսաւ որ հետք մը չկրնար գտնել... և այս գործին տակ կախարդութեան նման բան մը կայ... գլխարկը գլուխը դրաւ և դուրս ելաւ..։ Մեզի բան մը չըսաւ... բայց գիշերը և այս աւուր մէկ մասն անցաւ... ու դեռ չեկաւ։

—Եւ ամենէն ծանր կէտը սա է որ, յարեց Քուքու, հետն ալ ատրճանակներ տարեր է։ Այս բանը նշմարեցի, վասն զի ատրճանակներն երեկ ձեռքովս դրած տեղս չէին ....

Ֆանֆար կը մտածէր։

—Բնաւ անոր ո՛ր կողմ գացած ըլլալուն վրայ տարակոյս մը չունի՞ք ....

—Բնա՛ւ։ Այնքան ապշած էինք որ չմտաբերեցինք ետեւէն երթալ..։ Ա՜հ, բոլոր այս բաներուն մէջ յոյժ յանցաւոր ենք... և երբ Պ. տը Մօնթէ-Քրիսթօ այս բանն իմանալու ըլլայ ....

—Անխոհեմ և թեթեւ գտնուեր էք, յարեց Ֆանֆար։ Բայց հիմայ ողբերն օգուտ չունին։ Ամէն բանէ առաջ Եսբէրանսի հետքը պէտք է գտնել։ Օ՛ն, անկեղծօրէն պատասխանեցէք հարցմանցս։ Նորատի աղջկան ի՛նչ կերպիւ վերաւորուած ըլլալուն վրայ գաղափար մ՚ունի՞ք։

—Ո՛չ, բայց Պ. Կօնթրան գիտէ ....

—Նկարիչը, Եսբէրանսի բարեկամը։ Իրաւունք ունիք անոր տունն երթալու է ....

—Ո՜հ, մենք արդէն գացինք։ Դուրս ելեր է և երեկոյին պիտի վերադառնայ։ Բայց նա շատ բան գիտնալու է, վասն զի... կեցէ՛ք, թերեւս գէշ ըրինք, սա փոքր տետրակը սենեկին գորգին վրայ գտանք. անշուշտ աղջկան զգեստներէն ինկած է ....

Քարաման զայս ըսելով Ֆանֆարի կը ներկայացնէր այն կաշիէ թղթապանակներէն մին, որք այցաքարդեր պահելու կը ծառայեն։

—Զայն բացինք, շարունակեց Քարաման և մէջը սա գտանք ....

—Նամա՛կ մը, ըսաւ Ֆանֆար. բայց առանց հասցէի։ Տեսնենք։

Նամակը մի քանի տող միայն կը պարունակէր և Կօնթրանի առ նորատի աղջիկն ուղղած շնորհակալեաց գիրն էր, երբ նա հաւանութիւն տուեր էր նկարչին երեկոյթին երթալու։ Այն նամակը սա բառերով կ՚սկսէր.

«Օրիորդ Ժան...»

—Ժա՛ն, գոչեց Ֆանֆար, որու միտքն յանկարծ բան մ'եկեր էր։

Անոր աղաղակին ուրիշ աղաղակ մը պատասխանեց։

Դուռն ոյժգին բացուեր էր և Սանսէլմ, դեղնած ու դողդոջուն, սեմին վրայ կը տեսնուէր։

—Ժա՛ն, Ժա՛ն ըսի՞ք։

Ֆանֆար առ նա վաղեց և թեւոցը մէջ բռնեց զայն։

—Ա՛հ, զիս մի՛ մտածէք, գոչեց Սանսէլմ։ Պատասխանեցէ՛ք... արդեօք իրաւցնէ լսեցի՞ այն անունը... Ժա՛ն....

—Արդարեւ այս նամակին վրայ այդ անունը գրըուած է....

Ֆանֆար թուղթն երկնցուց Սանսէլմի, որ գրեթէ կոպտաբար յափշտակեց ու աչօքը լափեց զայն։

—Այո՛, այո՛, այս է. Ժա՛ն, աղ....

Իր կէս զառանցանաց վիճակին մէջն իսկ սիրտը տոչորող գաղտնիքը չյայտնելով՝ լռեց։

—Ըսել է, գոչեց Ֆանֆար, այն աղջիկը կը ճանչնա՞ք....

—Կը ճանչնա՛մ... բայց ըսել է ինքը չէր որ մեռնիլ կ'ուզէր —ըսել է իմ փրկածս ան չէ՛ր....

—Ո՛չ։ Բայց կ'աղաչեմ, հանդարտեցէք... հարկ է որ պաղարեամբ խորհիք։ Կարելի է մեր բոլոր սիրելիք սոսկալի վտանգներու տակ են....

—Ժա՛ն, Ժան վտանգի տա՛կ, գոչեց Սանսէլմ..։ Ա՛հ, թողէ՛ք զիս. կ'ուզեմ դուրս ելլել, կ'ուզեմ....

Շնչասպառ ու մոլեգին աչօք ոտք ելեր էր... բայց ոյժը կտրեցաւ և պիտի իյնար՝ եթէ Ֆանֆար զինքը չբռնէր։

Այն ատեն թշուառը գլուխը ձեռացը մէջ առաւ և սկսաւ հեծկլտալ։

—Ա՛հ, գոչեց, պէտք էր կասկածէի։ Քանի որ թըշուառականն Պէնէտէթթօ դէմս ելաւ, աղէտք ալ անշուշտ վրայ պիտի հասնէին....

—Պէնէտէթթօյի անունը տուողն ո՞վ է, ըսաւ խուլ ձայն մը։

Ամէնքը ետեւնին դարձան։

Իրենց առջեւ կեցեր էր խելագար պառաւն իւր պատառատուն ցնցոտիներովը, քունքերուն փակած ըսպիտակ մազերովը։

Եւ Սանսէլմ գլուխը վեր առնելով այն կինը տեսաւ։

Սոսկալի աղաղակ մ'ելաւ կուրծքէն և մեծաբաց աչերն յառած, կարծես ուրուականի մը դէմ գտնուելով՝ կ'ընկրկէր։

—Նա՛, նա՛, կը մրմնջէր։ Միթէ մեռեալք գերեզմանէն դուրս կ'ելլե՞ն....

Ցիմարն առ նա կը մօտենար և ուշադրութեամբ կը դիտէր զայն։

Այնքան մօտեցաւ որ թեւն երկնցնելով՝ իւր վտիտ ձեռքովը անոր կուրծքին դպաւ։

Յետոյ սոսկալի ծիծաղով մը գոչեց.

—Կալանաւո՛րը..։ Ան է. Ա՛հ... Թիարա՛նը. Թուլօ՛ն....

Եւ ամբողջ մարմնովը ցնցուելով՝ վերստին կրկնեց.

—Պէնէտէթթօ՛... Պէնէտէթթօ ըսողն ո՞վ էր։

—Ի՞նչ կը նշանակեն այս բաները, գոչեց Ֆանֆար։

—Ամէն բան պիտի խոստովանիմ ձեզ, ըսաւ Սանսէլմ գլուխը ծռելով. Այո՛, ես նախկին կալանաւոր

մ'եմ. այո, այս կնոջ ըսածը ճշմարիտ է ... բայց լաւ գիտէ որ ես երբեք չարիք չեմ հասուցած իրեն ...։ Կին դո՛ւ, ի՛նձ նայէ՛ և խօսքերս լսէ՛ ... ե՞ս զարկի զքեզ։

Յիմարը կուրծքը ծածկող ցնցոտիները բացաւ։

—Այո՛, զիս զարկին ...։ Շատ տառապեցայ ... և յետոյ գլուխս ... կրակ կայ ....

—Բայց քեզ ո՞վ զարկաւ ... անունն ըսէ՛ ....

Եւ յիմարն հազիւ լսելի ձայնիւ մը ըսաւ.

—Անո՛ւնը ... նա Պէնէտէթթօ կը կոչուէր և իմ որդիս էր։

Ամէնուն կուրծքէն սոսկալի աղաղակ մ'ելաւ։

—Այո՛, յարեց Սամուէլ ոյժգին, աշխարհի վրայ թշուառական մը կայ որ ոճրով և ոճրի համար կ'ապրի ...։ Այն մարդն իր մայրն սպաննեց ...։ Միայն ինքը կրնայ ըսել թէ ի՛նչպէս, ի՛նչ հրաշքով մահուընէ ազատեցաւ ...։ Բայց այն մարդը, այն անիծեալ Պէնէտէթթօն, Բարիզու մէջ է ... և Մօնթէ-Քրիսթօյէն վրէժ առնելու եկած է ....

Յիմարը, որ վերստին դրան քով կծկտեր էր, այս անունը լսելով ցնցուեցաւ ու ըսաւ.

—Մօնթէ-Քրիսթօ՜ ...։ Ա՜հ, նա ներեց ինձ ....

Եւ վերստին իր անշարժութեան մէջ ինկաւ։

Ջանֆար հարցաքննեց զՍամուէլ, որ ամէն բան խոստովանեցաւ, բաց ի մէկ կէտէ մը։

Եթէ գլուխը կիյեօթինի դանակին ներքեւ ըլլար, դարձեալ չպիտի ըսէր թէ Ժան իր աղջիկն էր, մանաւանդ այսօր որ կալանաւոր մ'եղած ըլլալն իմացուեր էր։

Ջանֆար ուշադրութեամբ մօտիկ ըրաւ. Յետոյ.

—Ա՛լ տարակոյս չմնաց, ըսաւ, այս դէպքերը Պէնէտէթթօյի գործն են ...։ Ուրեմն զինքը պէտք է գտնել ... այս նոր ոճրին համար իրմէ հաշիւ պահանջելու է ...։ Սամուէլ, դուք որ այնքան յանցանք գործած էք, պատրա՞ստ էք զղջմամբ քաւել ձեր մեղքը։

—Ինչ որ ալ հրամայէք՝ պիտի հնազանդիմ ձեզ։ Ժանը փրկեցէք և յետոյ զիս սպաննեցէք։

—Լա՛ւ ուրեմն, ամէնքդ ալ պատրաստուեցէք կռուելու ... այսօր մեր միջեւ որոշեալ նշանը պիտի ընեմ Մօնթէ-Քրիսթօյի կոմսին ... որ ճիշդ երեք օր վերջը հոս պիտի գտնուի ....

Ժամացոյցին նայեցաւ.

—Ուրեմն երեք օր ետքը կէս գիշերուն Մօնթէ-Քրիսթօյի կոմսը մեր քով պիտի ըլլայ ... պէտք է որ այն օրը կարենանք ըսել իրեն. Կո՛մս, ձեր որդին փրկեցինք։

—Ա՜հ, կրո՜ղ, գոչեց Ղուավը, կա՛մ այդ բանը պիտի ըլլայ և կա՛մ Քուքու պիտի մեռնի ....

—Գործի սկսինք, ըսաւ Ջանֆար ոտք ելնելով։ Դուք, Սամուէլ, ինձի հետ սենեակս եկէք. տակաւին քանի մը բաներ ունիմ ձեզ հարցնելու։

Յիմար կնոջ դարձաւ.

—Բայց այս կնոջ անունը չէ՞ք գիտեր։

—Երբեք Պէնէտէթթօ այդ անունը չէ ըսած ինձ։

Ջանֆար այն կնոջ մօտեցաւ, և ձեռքն անոր ճակտին դնելով՝

—Ո՞վ էք դուք, հարցուց անոր, և ի՞նչ է ձեր անունն։

Իսկ յիմարը գլուխը ցնցելով և ապուշ ապուշ խըն-

գալով պատասխանեց.

— Ես անուն չունիմ... մեռած եմ։

ԺՋ.

Գործին մէջ կանայք կը խառնուին.

Կօնթրան սիրահար էր։ Բայց յաստի պատուաւոր տղայ մ'էր։

Արդ չափէն աւելի յուզեալ էր նա, Օրդ. տը Լարսանժիի վրայ խորհած ատեն երակացը մէջ հուր և ուղեղին մէջ տենդ կ'զգար, և ամէն տեսակ այլանդակ ցոյցեր կ'երևակայէր իւր յարգանքն ու սէրն ապացուցանելու համար իւր սիրեցելոյն ....

Նա որ մեղք չունի առաջին քարը թող նետէ անոր։

Սիրահար ըլլա՜լ. ի՜նչ ուրախութիւն և ի՜նչ ցաւ։ Կ'ըսեն թէ նահատակներէն ոմանք փայտակոյտին վրայ կ'երգէին։ Ո՞ր սիրահար յափշտակեալ Լաւրէնտիոսի մը պէս սիրոյ կասկառային վրայ չէ այրած։

Կօնթրան պահ մը ամէն բան մոռցեր էր։ Գիշերուան դէպքը, Ժան Ջիլտի անձնասպանութիւնը նորա տպաւորութեանց ուղղութիւնը փոխեր էին յանկարծ, ինչպէս որ մեկէն ի մէկ փայլուն լոյս մը ծագելով՝ դաշտանկարի մը մանրամասնութիւնները կ'աւրէ։

Բայց հանդարտութիւնն յաջորդելով սոցա, Կօնթրան իւր սիրոյն ճնշման ներքև ինկեր էր վերստին ....

Այդ սէրը ո՛րքան անմեկնելի, այնքան ևս զօրաւոր էր։

Վասն զի բոլոր այս բաներուն մէջ զարմանալի բան մը կար։

Քարմէն սիրուն ու պաշտելի էր. ունէր նա այն արբեցուցիչ զօրութիւնն որ, ոգելից ըմպելիի մը նման, մարդուս ուղեղին կը տիրէ և կը գինովցնէ։

Երբ Կօնթրան զգաց թէ իւր շրթներն անոր շրթանցը կը դպչին, ամբողջ մարմինովը սարսռեցաւ։

Կ'ըսեն թէ կուսի մը համբոյրն ամէն համբոյրէ աւելի արբեցուցիչ է։

Կարելի է. բայց կը տեսնենք որ կեղծ կուսի մը համբոյրն ալ նոյն ազդեցութիւնը կրնայ ընել։ Ասոր, ինչպէս նաև շատ բանի մէջ, ամէն ինչ հաւատքէն կախեալ է։

Սակայն լաւ գիտցէք թէ, Կօնթրան, որ Բարիզցի էր և կեանք կը հասկնար, տարօրինակ կացութեան մը մէջ էր։

Քարմէնի առաքինութենէն կասկածելու բնաւ պատճառ մը չունէր. մանաւանդ անձնասիրական պատճառներ ունէր հաւատալու թէ, Քարմէն կենացը մէջ առաջին անգամն էր որ սիրոյ աստուծոյն անսացեր էր. ուստի Կօնթրան, իբր պատուաւոր մարդ, ինքզինքը պարտաւոր կ'զգար անոր հետ ամուսնանալու։

Կուսի մը համբոյրն ամուսնական դաշնագիր մ'ստորագրել է. այս ալ սկզբունք մ'է, որ մասնաւորապէս պատուաւոր մարդոց մէջ կը բանի։

Ուրեմն վարանելու բան չկար։ Հետևեալ օրը պէտք էր գրել իւր մէկ միլիոնատէր հօրեղբօրն, որ կենացը վերջին տարիները Արտէն լերանց մէջ գայլ որսալու կը գործածէր — պէտք էր հրաւիրել զինքն որ գայ Ֆրաք մը հագնի, իւր լայն ձեռքերը պարտաւորիչ սպիտակ ձեռ-

նոցներուն մէջ անցունէ, և զինքը Պ. տը Լարսանժիի վրայ ղրկէ։

Այս խօսքը բացեր էր Նըբէրանսի․ և դերակումին պատասխանները նորա դիտաւորութիւնը փոխելու նպաստաւոր չէին։ Եւ սակայն — հասկցէ՛ր թէ որ կրնաս — կը վարանէր․․․ ինչո՞ւ․ ինքն ալ չէր գիտէր։ Եւ սակայն սա երկայրաբանութիւնը կ՚ընէր․

— Կա՛մ Քարմէնի հետ ամուսնանալու է և կամ մէկ մ՚ալ անոր երեւնալու չէ։

Արդ այս վերջին ենթադրութեան տրամաբանական հետեւանքն էր այլ եւս զայն չտեսնել։

Եւ այս բանին չէր կրնար ժուժել։

Ո՛րքան գեղանի էր նա։ Նորա նայուածքը քաղցր և միանգամայն յափշտակիչ էր։ Հապա շրթնե՛րը․․․ օ՜ն, չ՚երկարենք։

Արդ, քառասուն և ութ ժամ Նըբէրանսի զոհելէ, հաւատարիմ շան մը նման ժանդ հանգստութեան վրայ հսկելէ և իր բարեկամը խրախուսելէ ու քաջալերելէ ետքը, Կօնթրան գոհ եղեր էր դուրս ելնելուն։ Դէպ ի Սէն-Քլուի կողմը գացեր էր հետի մինչեւ Վիլ-տ՚Ավրէ, լիաթօք ծծելով անտառաց հոտն, և ծառերու տերեւոց ընկերակցութեամբ կրկնելով սա միշտ անուշ երգը․

«Կը սիրե՜մ, կը սիրե՜մ։»

Եւ այն մեծ անտառաց ամայութեան մէջ Կօնթրան նոր ոյժ մը ստացեր էր։ Երբ ժամը վեցին Բարիզ վերադարձաւ՝ որոշումն ըրեր էր։

Ամուսնութեան մեծ խնդիրը լուծուած էր։

Հետեւեալ օրը իր դիտաւորութիւնը պիտի յայտնէր։

Կա՛մ Քարմէն կա՛մ մահ։ Սիրոյ յեղափոխականաց աղաղակն է այս։

Ուստի առոյգ քայլերով և հանդարտ մտօք Մօնթէնեի ծառուղին վերադարձաւ։

Դռնապանին ձայնը զինքն իր երազներէն զարթոյց։

Այն դռնապանն խորհրդաւոր կերպարանք մ՚ունէր, ինչպէս որ կը վայելէ այն ազնիւ պաշտօնակալաց, երբ տարօրինակ դէպք մը պատահի։

— Է՛, ի՞նչ կայ․․․ ըսաւ Կօնթրան խստիւ, այն երեւակայական բարձրութենէն դռնապանին օթեակն իյնալուն նեղանալով։

— Պարո՛ն, տիկին մը․․․ ըսաւ դռնապանը աչքը քըթթելով։

— Տիկի՛ն մը․․․ ի՞նչ տիկին․․․

— Ատ չեմ գիտեր․․․ իմ գաղտնապահութիւնս ծանօթ է․ նորա անունը չհարցուցի․․․․

Կօնթրան անոր առաջին կարգի շաղակրատ մ՚ըլլալը գիտէր։

Ամէնէն կարճ ճամբայն մանրամասնութեանց վրայ հարցում չ՚ընելն էր։

— Մտիկ կ՚ընեմ, ըսաւ։

— Ահաւասիկ․․․ պահ մ՚առաջ․․․ պահ մ՚առաջ ըսելով մէկ երկու ժամ ըսել կ՚ուզեմ․․․ թերեւս իսկ երեք ժամ․․․․

Կօնթրան կ՚եռար, բայց յաջողեցաւ անհամբերութիւնը զսպել։

Միւսը, թերեւս նեղանալով որ խօսքը չ՚ընդմիջուէր, շարունակեց․

— Տիկին մ՚եկաւ ․․․․

—Ա՛հ, բսաւ ակամայ Կօնթրան։

—Ըսածս բոլորովին ճշմարիտ է... Նախ պարոնը զիս կը ճանչնայ և գիտէ որ չեմ կրնար զինքը խաբել...։ Ես վաղեմի զօրական մ'եմ... անկեղծ և ճշմարտախօս....

—Կ'ըսէիք թէ կին մ'եկաւ, կրկնեց Կօնթրան՝ խօսակցութիւնը բուն նպատակին դարձնելու համար։

Չուզելով ընթերցողը ձանձրացնել ճշմարտախօս վաղեմի զօրականին երկար շրջաբանութիւններովը, նորա պատմութիւնը մի քանի խօսքով պիտի համառօտենք։

Կին մը — որ ըստ ամենայն հաւանականութեան, նորատի և գեղանի ըլլալու էր, բայց դէմքը սեւ կիբիւրէ քօղով մը կատարելապէս ծածկուած էր— Մօնթէներ ծառուղւոյն տունը եկեր էր։

Վեհերոտութեամբ հարցուցեր էր թէ Պ. Կօնթրան տո՞ւնն է։

Դռնապանին ժխտական պատասխանը լսելով շփոթութիւն և անհանգստութիւն յայտներ էր. վերջապէս գրպանէն փոքրիկ տոմս մը հաներ էր, զոր կանխաւ պատրաստած էր, և զայն դռնապանին յանձներ էր ըսելով թէ «յոյժ ստիպողական է»։

—Այն տոմսակն ո՞ւր է. ամենէն առաջ պէտք էր որ զայն տայիք ինձ։

—Ո՛հ, պարո՛ն, հոնա՛... սնտուկիս մէջն է....

Այս դռնապանը վերջին դարու կանանց պէս սնտուկ մ'ունէր։

Քիչ մնաց որ Կօնթրանի անհամբերութիւնը կատաղութեան պիտի փոխուէր։ Վերջապէս միւսը հաճեցաւ յանձնել անոր յիշեալ վարդագոյն և քաղցրաբոյր թուղթն, որ իւր մէն մի ծալքէն կը բուրէր այն կնայն

քաղցր հոտն, որ դիւրազգած ջղերու վրայ այնքան ոյժգին կը ներգործէ։

Կօնթրան աւելի յափշտակեց քան թէ առաւ զայն անոր ձեռքէն և շուտ մը իւր բնակարանը ելաւ։ Հոն դուռը գոցեց և առանձին մնալով՝ պահարանին նայեցաւ։ Հասցէն, որ մի միայն իւր անունը կը կրէր, նուրբ ու երկար տառերով գրուած էր, ինչոր Անկլիական գեղագրութեան դասատուի մը դասերուն արդասիքն էր։

Ո՞վ կրնար գրած ըլլալ այն նամակն։ Արդեօք նախկին սիրուհի՞ մը։ Եւ սակայն գիրը չէր ճանչնար։

Շատ մարդիկ սովոր են երկար ատեն պահարանը դիտել և հազար ենթադրութիւններ ընել, մոռնալով թէ անմիջապէս տեղեկանալու յոյժ պարզ միջոցը կնիքը խզելն է։

Կօնթրան ալ այն մարդոց կարգէն էր։ Ուստի մինչեւ որ քաղցրաբոյր տոմսակը բացաւ քանի մը վայրկեան անցաւ։

Բայց հազիւ թէ կարդաց նորա պարունակութիւնն, զարմանաց ճիչ մ'արձակեց։

Այն տոմսակը կարճ էր. բայց նախ և առաջ ստորագրութիւնը զինքը զարմացուց։

Այն ստորագրութիւնն էր՝ Քարմէն տը Լ....

Եւ արձանագրեալ մի քանի տողերն հետեւեալներն էին.

«Պարոն Կօնթրան, —ներեցէք որ բարեկամս կոչեմ զձեզ, — ծանր բաներ տեղի կ'ունենան, զորս չեմ կրնար նամակաւ բացատրել ձեզ։ Պէտք է որ շուտ տեսնեմ զձեզ։ Այս իրիկուն ժամը տասնեւմէկին ձեզ պիտի սպասեմ։ Ապարանքին փոքր դուռը զարկէք, սե-

նեկապանուհիս ձեզ պիտի սպասէ ։ Անպատճառ եկէ՛ք։ Ո՛չ միայն ձեզ , այլ և ձեր սիրելեաց համար վտանգ կայ ։»

Կոնթրան ապշեցաւ ։ Այս խորհրդաւոր խօսքերն ի՞նչ նշանակութիւն կրնային ունենալ ։ Ձեր սիրելիներն ըսելով Քարմէն զո՞վ կ'ուզէր ցոյց տալ ։

Այս ժամադրութիւնը բնաւ մտքէն չէր անցներ ։

Եւ փոխանակ ուրախանալու , ինչպէս որ վայել է սիրահարի մը , ինքզինքն անհանգիստ և սրտատանջ կ'ըզգար ։ Տարտամ երկիւղ մը կը տիրէր վրան ։ Բայց նա վարանող մարդ չէր ։

— Անպատճառ պիտի երթամ , մրմնջեց ։

Ժամերն երկայն թուեցան իրեն ։ Եւ տակաւին ժամը տասը չզարկած՝ արդէն Լարսանժիի ապարանքին դէմն էր ու կը պտտէր ։

Թիւյլըրիի վանդակապատը գոցուած ըլլալով , Կոնթրան ստիպուած էր վանդակներուն առջեւ վեր վար շըրջագայել ։ Զարմանալի՛ բան , այնպիսի այլայլութիւն մը կ'զգար , որ ժամադրութեան մը գացող սիրահարի մը այլայլութիւնը չէր ։ Տարօրինակ բեռ մը կը ծանրանար կուրծքին վրայ ։

Վերջապէս ժամը տասնեւմէկ զարկաւ ։ Քարմէնի յիշած փոքր դուռը Սէնթ-Օնորէ փողոցին մէջն էր ։ Կոնթրան ուղղակի այն դրան մօտեցաւ , և երբ մատը զանգակին կոճակին կը դնէր , դուռը բացուեցաւ , ձեռք մը դպաւ իր ձեռքին և կնոջ ձայն մ'ըսաւ իրեն .

— Եկէ՛ք , ձեզ կ'սպասեն ։»

Մեր ճանչցած հետաքրքիր սենեկապանուհին էր ։

Ուրախ էր նա , վասն զի տէրանց նմանօրինակ արկածները ծառայից շահաւոր են ։ Բնաւ չէր տարակուսեր թէ իր առաջնորդածն սիրահար մ'էր ։

Գորգերով ծածկուած սանդուղը թեթեւ իմն լուսաւորեալ էր ։

Կոնթրան առանց ձայն հանելու իր առաջնորդին ետեւէն գնաց . և վայրկեան մը վերջը նորատի աղջկան զարդասենեակը կը գտնուէր ։

Նա հոն չէր ։

— Օրիորդին իմաց տամ , ըսաւ սենեկապանուհին այն չարամիտ ժպտով , որ խել մը բաներ կը նշանակէ ։

Կոնթրան , գլխարկ ի ձեռին և բաւական շփոթած կանգուն կեցեր էր ։

Արդարեւ շփոթելու ալ իրաւունք ունէր ։ Իրաւ է թէ իրիկուն մը , աստեղազարդ գիշերուան մ'ազդեցութեամբ այն աղջկան հետ մի քանի խօսք փոխանակեր և մինչ իսկ անոր համբոյր մը տալու չափ յառաջ գացեր էր . բայց — ինչ կ'ուզեն ըսեն — բոլոր այս բաներն իրաւունք չէին տար նմա հանդիստ գտնուելու այն զարդասենեկին մէջ , ուր առաջին անգամ ըլլալով կուգար ։

Քարմէն յոյժ պարզ և սեւեր հագած՝ ներս մտաւ ։

Նորա չքնաղ դէմքը դեղնած էր ։ Խարտեաշ մազերը թուխ ոսկւոյ ցոլք մ'ունէին , որ զինքն հազարապատիկ եւս կը գեղեցկացնէին ։

Կոնթրան քայլ մը յառաջացաւ և յարգանօք ողջունեց ։

Քարմէն ձեռքն երկնցուց անոր ։

— Շնորհակալ եմ որ եկաք , ըսաւ ։ Չէի համարձակեր յուսալ թէ պիտի հնազանդիք ....

— Ինչո՞ւ կասկածեցաք ինձմէ ։ Քանի որ զիս կը կոչէ-

ինք, կրնայի՞ միթէ չպատասխանել այդ վստահութեան….

Քարմէն տխուր կերպիւ ժպտեցաւ.

—Այո՛, լաւ հասկցեր էք, ըսաւ։ Ձեր վրայ վստահութիւն ունիմ, խոր և իրական վստահութիւն մը, զոր պիտի ապացուցանեմ։

Ձեռօքն աթոռ մը ցոյց տուաւ անոր և ինքն ալ գահաւորակի մը վրայ ինկաւ.

Քանի մը վայրկեան լուռ կեցաւ և իւր մեծ ու խոր աչերը երիտասարդին աչաց վրայ յառած էր։

—Պարոն Կօնթրան, ըսաւ, զիս կը սիրէ՞ք։

Կօնթրան լսելով այս յանկարծական հարցումը, որ իւր գրեթէ բիրտ անկեղծութեամբն այնքան անակնկալ էր, չ՚կրցաւ չցնցուիլ։

—Օրիո՛րդ, պատասխանեց, ձեր ինձ ներշնչած զգացումներն այն զգացումներէն են, որք մարդուս սիրտն ու խիղճը միանգամայն կը լնուն…, Այո՛, կը սիրեմ զձեզ, շարունակեց ծանր ձայնիւ, և եթէ ինքզինքիս իսկ չուզէի հաւատալ, ձեր ինձ ներշնչած խոր անձնուիրութիւնը կ՚ապացուցանէ այս բանը։ Ձեր ինձ ներշնչածն սէրէ աւելի մեծ ու պատուական բան մ՚է ….

Քարմէն աչերը խոնարհեր էր։

—Չէք գիտեր թէ ձեր այդ խօսքերն որքան քաղցր են ինձ։ Պահ մը վերջն ըսածներս լաւ եւս պիտի հասկընաք։ Այո՛, ձեր վստահութեան, ձեր սիրոյն պէտք ունիմ, վասն զի ծանր փորձի մը պիտի ենթարկեմ զանոնք ….

—Ինչ որ ալ հրամայէք, օրիորդ, հաւատացէք թէ ինձմէ աւելի հաւատարիմ և աւելի անձնուէր ծառայ չպիտի ունենաք ….

Պահ մը երկուքն ալ լռեցին։ Քարմէն միտքը կ՚ամփոփէր։ Յայտնի էր թէ կը ջանար ընելիք տխուր խոստովանութեանն հարկ եղած ոյժն ստանալ։

—Զի՛ս մտիկ ըրէք, ըսաւ։ Նախ և առաջ պարտաւոր եմ այնպիսի յայտնութիւն մ՚ընել ձեզ, որ ամէն սխալ հասկացողութիւն բառնայ մեր մէջէն։ Պարոն Կօնթրան, գիտեմ որ պատուաւոր մարդ մ՚էք, և երբ երեք օր առաջ ձեր տան պատշգամբին վրայ ձեռքս ձեր ձեռաց մէջ թողուցի, հասկցայ թէ ձեր կողմանէ այս բանը տեսակ մը խոստում կը նշանակէր ….

—Անշուշտ, գոչեց Կօնթրան յափշտակուելով, ես նոյն վայրկենին հասկցայ թէ այլ եւս ինքզինքիս տէրը չեմ… և թէ, եթէ հաւանելու ըլլաք, յոյժ երջանիկ պիտի ըլլամ անունս ձեզ տալով ….

—Եւ սակայն, ընդմիջեց Քարմէն մեղմիւ, մինչեւ այսօր չեկաք այս մասին Պ. տը Լարսանժիի հետ խօսելու….

—Միթէ ինձմէ կը կասկածի՞ք…։ Կը վարանէի… չէի համարձակեր ….

—Աղէկ որ չեկաք, պարոն Կօնթրան, վասն զի լաւ գիտցէք թէ երբեք, կ՚իմանա՞ք, երբեք ես ձեր կինը չպիտի ըլլամ…

Կօնթրան ոտք ելաւ։

—Ի՞նչ կը լսեմ։ Ա՜հ, ըսել է դուք սիրտս յօշոտելու համար զիս հոս կոչեցիք ….

—Երբեք ձեր կինը չպիտի ըլլամ, յարեց Քարմէն, վասն զի պարկեշտ աղջիկ մը միայն կրնայ ձեր անունը կրել….

Կօնթրան շուարած և սոսկալի կերպիւ դեղնած՝ անոր կը նայէր։

—Վասն զի ձեր ընտրած կինը պէտք է ձեզի արժա-

նի ըլլայ... վասն զի վերջապէս ես այն կինը չեմ....

—Դո՛ւք։ Ա՛հ, օրիո՛րդ, չեմ կրնար, չեմ ուզեր հասկընալ....

—Պարո՛ն Կօնթրան, աղէկ մը երեսս նայեցէ՛ք, բոլոր այս ըսածներուս վրայ հասուն կերպիւ խորհեցայ և հասկցայ թէ ամէն բանէ առաջ պարտքս կատարելու եմ։ Կը յուսամ թէ այս տխուր անկեղծութեամբս եթէ ոչ ձեր համարման, գոնէ կարեկցութեան արժանի կ'ըլլամ։

—Կարեկցութեա՜ն։ Ա՛հ, կ'աղաչեմ, այդպէս մի՛ խօսիք, Քարմէն....

—Կեցի՛ք, դեռ խօսքս չաւարտեցի։ Պէտք է որ ամէն բան գիտնաք. Կօնթրա՛ն, զձեզ խոր և անկեղծ սիրով կը սիրեմ։ Ձեր բնաւորութիւնը, տաղանդը, բարեսրտութիւնն կենացս մէջ առաջին անգամ ըլլալով ներշնչեցին ինձ այն զգացումն, որ մարդս կ'ազնուացնէ...։ Երբ տակաւին զձեզ չէի ճանչնար, կենաց մէջ յառաջ կ'երթայի առանց չարն ու բարին զանազանելու... և երբեք չէի կարմրած....

Գլուխը ծռեց և խոշոր արցունքներ այտերն ի վար կը հոսէին։

—Կուլա՜ք....

—Այո՛, կուլամ... ապականեալ երիտասարդութեանս, պղծուած տարիներուս վրայ կուլամ... Կօնթրան, չեմ կրնար ձեր կինն ըլլալ... այս խօսքը մի՛ ընէք ինձ երբեք....

—Բայց ինչո՞ւ, կ'աղաչեմ....

—Վասն զի, ես պարոն տը Լարսանժիի աղջիկը չեմ, այլ հարճը....

Կօնթրանի կուրծքէն ցաւագին աղաղակ մ'ելաւ. երիտասարդը գլուխը ձեռացը մէջ ծածկեց։ Իրեն այնպէս կը թուէր թէ սրտէն վիրաւորուեր էր։

—Այո՛, յարեց Քարմէն՝ զլուանաց ժպիտ մ'ի շըրթունս, ես այն ծերունւոյն հարճն եմ... և չեմ գիտեր ի՛նչ ընկերական նկատողութեանց յարմարելու համար ստիպեց զիս որ իւր անունը կրեմ...։ Ո՛հ, ըսաւ՝ տեսնելով որ Կօնթրան շարժում մը կ'ընէ, մի փութաք զիս դատապարտել... հազիւ տասնեւվեց տարեկան էի, երբ Պ. տը Լարսանժի զիս իւր սենեակը տարաւ...։ Տեսակ մը ծուղակ էր այս։ Մտածեցէ՛ք անգամ մը, դեռ տղայ էի...։ Զիս գինովցուց, և երբ այն գերեզմանի քունէն աւելի ծանր քունէն արթնցայ՝ անպատուեալ էի....

—Թշուառակա՛նը, գոչեց Կօնթրան։

—Ո՛հ, այո՛, յոյժ թշուառական։ Վասն զի նա միայն մարմինս չպղծեց, այլ և հոգիս։ Ո՛հ, Պ. տը Լարսանժի անբարոյականութեան սոսկալի դաստառ մ'է։ Այս մարդը, որ կ'ուսուցանէր ինձ ամէն ինչ արհամարհել, մինչ իսկ զինքն։ Ինքզինքս և իւր սէր կոչած բանն, այս մարդը անգթօրէն ծաղրեց իմ վրայս գտնուած անբծութիւնն ու փափկութիւնը։ Ահա՛ հինգ տարի է որ այս տանջանքը կը տեւէ։ Երբ Բարիզ եկանք, հարկ եղաւ բոլոր այս կեղծաւորութեանց վրայ աւելցնել աւելի գարշելի կեղծաւորութիւն մը... ստիպուեցայ հօր նուիրական անունը պղծել՝ սիրահարս հայր կոչելով... և սակայն —կը տեսնէք որ իբր խոստովանահօր մը կը խօսիմ ձեզ— իմ նշաւակութիւնս չէի զգար մինչեւ ձեզ տեսած օրս... կենդանագիրս չինելու եկաք... դուք

կը խօսէիք և ձեզ մտիկ ըրած ատենս ինձ այնպէս կը թուէր թէ նոր աշխարհ մը, ուղղութեան, անկեղծութեան, պատուոյ աշխարհ մը կը թեւակոխէի..։ Ինքզինքմէս խայթեցայ, սոսկացի... և ո՛րքան յուսահատեցայ երբ հասկցայ թէ պատուաւոր մարդու մ՚անարժան եմ..։ Ա՛հ, Կօնթրա՛ն, Կօնթրա՛ն. ձեզ սիրելուս համար ո՛րքան տառապեցայ և ո՛րքան կը տառապիմ։

Եւ խեղճ աղջիկը ծունկի եկած խոնարհութեամբ կ՚արտասուէր, ինչպէս Մագդաղենէն Քրիստոսի առջեւ։

Կօնթրան իւր երկու ձեռներն անոր մազերուն վրայ դրաւ։

—Քարմէն, ըսաւ նմա, ես չպահանջեցի որ այդ խոստովանութիւններն ընէք ինձ։ Բայց դոքա կ՚ապացուցանեն ինձ թէ չէի սխալած զձեզ կանանց լաւագոյնն ու ամենէն պաշտելին համարելով։

—Ի՛նչ, զիս չէ՞ք վռնտեր, զիս չէ՞ք անիծեր։

—Միթէ իրաւունք ունի՛մ ձեր դատաւորն ըլլալու։ Իրաւ է որ ցաւագին վէրք մ՚զգացի սրտիս վրայ..։ Բայց ձեզ համար ունեցած խոր սէրս լաւ եւս զգացի....

Եւ որովհետեւ Քարմէն միշտ կ՚արտասուէր ու կը լռէր, Կօնթրան մեղմիւ վերուց զայն։

—Քարմէն, ըսաւ նմա, մի՛ վհատիք։ Ձեր առ իս ունեցած վստահութիւնն անժխտելի կերպիւ ապացուցանելու համար էր որ այդպէս խօսեցաք ինձ։ Ապահով եղիք թէ այդ վստահութեան արժանի պիտի ըլլամ։ Հիմայ ըսէք թէ ի՛նչ կը պահանջէք ինձմէ։

Քարմէն իւր արտասուագին աչերն առ նա բարձրացուց։

—Ո՛րքան բարի էք, մրմնջեց։ Եւ ո՛րքան կը սիրեմ զձեզ....

Յետոյ կարծես ուղեղը լեցնող տխուր մտածումները վանելու համար գլուխն ուժգին ցնցելով՝

—Իրաւունք ունիք, յարեց։ Զուղեցի թերի թողուլ այդ վստահութիւնն, որ ամբողջ ինչքս, բովանդակ կեանքս է..։ Երբ բացատրեմ ձեզ այն պատճառն որ հարկադրեց զիս զձեզ առ իս կոչել, այլ եւս ինձմէ չպիտի կասկածիք, այնպէս չէ՞։

—Կ՚երդնում թէ առանց վարանելու, առանց երկբայութեան պիտի հաւատամ ձեզ....

Քարմէն ոտք ելեր էր, և իւր սիրեցելոյն անուշ խօսքերէն սփոփուելով և հանդարտելով՝ գահաւորակին կռթներ էր և ուշադրութեամբ զայն կը դիտէր։

—Պ. տը Մօնթէ-Քրիսթօ դերակոմսը շատ կը սիրէ՞ք։

—Անշուշտ գոչեց Կօնթրան։ Ճանչցած ազնուագոյն երիտասարդացս մին է նա։ Բայց այդ անունն ինչո՞ւ արտասանեցիք։

—Վասն զի իւր վրայով խօսելու համար էր որ ձեր տունն եկայ և զձեզ հոս կոչեցի..։ Կօնթրան, ձեր բարեկամը մեծ վտանգի մէջ է..։ Այս վտանգն ձեր և իմ վրայ ալ կը սաւառնի, և պէտք է որ յաջողինք վանել զայն ....

—Վտա՛նգ մը։ Ա՛հ, զայն հեռացնելու համար ամէն բանի պատրաստ եմ....

—Տա՛ր երկինք որ յաջողէինք։ Վասն զի շատ անգամ պատուաւորութիւնը անզօր է չարութեան դէմ.. և ձեր թշնամիք բանի մ՚առջեւ չպիտի կասին ....

—Մեր թշնամի՛ք. բայց ո՞յք են նոքա։

—Մին Պ. տը Լարսանժի կը կոչուի։

—Ի՛նչ. այն թշուառականը ....

—Ձեր կարծածէն, իմ կարծածէս շատ աւելի մեղսապարտ է։

—Բայց մի՞ւսը։

—Ձեր տանը մէջ ուշադրութիւն ըրի՞ք Իտալացի կոմսին ընկերացող մարդուն ....

—Այո՛, տեսակ մը տնտես, որ կարծեմ սինեօր Ֆաճիանօ կը կոչուի։

—Իր անունն այդ չէ։

—Հապա ի՞նչ է։

—Չեմ գիտեր։ Բայց ուշադրութեամբ մտիկ ըրէք ինծի... վերջէն կը խորհինք...։ Արդէն շատոնց ի վեր Պ. տը Լարսանժին կ'ատէի, կ'արհամարհէի...։ Այն մարդը ոչ միայն պատւոյս դահիճն եղած էր, այլ և մի քանի նշաններու նայելով կը կասկածէի թէ իր գործած միակ ոճիրն այս չէր։ Ցորչափ բանականութիւնս կ'ընդարձակէր, ցորչափ խիղճս ճշմարտութիւնը կը հասկընար, այնպիսի անվստահութիւն մը կ'զգայի, որ օր ըստ օրէ կ'աւելնար։ Այնպիսի պարագայ մը, զոր չեմ կրնար մոռնալ... կասկածներս հաստատեց ....

Քարմէն զայս ըսած ատեն աչերը խոնարհեց և այտերը թեթեւակի շէկնեցան։

—Այն երեկոյթին էր... զոր անշուշտ դուք ալ չէք մոռցած...։ Այն մարդը, զոր հայրս կը կոչէի, անհանգիստ ու դրդուեալ երեւաց ինծի։ Ի սկզբան մերժեց ձեր հանդէսին գալ. բայց ես հրամայեցի, և պարտաւորեցաւ հնազանդիլ...։ Արդ, ի սկզբան երկու ծանրակշիռ եղելութիւն նշմարեցի...։ Երբ Պ. տը Մօնթէ-Քրիսթօ գերակոմսին անունը տուին, Պ. տը Լարսանժին դէմքը կծկուեցաւ։ Սոսկալի կերպիւ դեղնեցաւ, և

երբ երիտասարդը ներս կը մտնէր, Պ. տը Լարսանժի պատրուակ մը գտաւ և փութաց դուրս ելնել։

—Արդարեւ, մրմնջեց Կօնթրան, կը յիշեմ։

—Ամէնն այս չէ... քանի մը վայրկեան վերջը պատշգամբը գացինք ....

Նորատի աղջիկը լռեց։ Այս եղելութեան մէջ այնպիսի յիշատակներ կային, որք զինքը կ'այլայլէին։

Կօնթրան ձեռքն անոր երկնցուց և մեղմիւ ըսաւ.

—Շարունակեցէ՛ք։

—Չեմ գիտեր թէ դուք ալ ինծի պէս լսեցիք, յարեց Քարմէն պահիկ մը լուռ կենալէ յետոյ, բայց վէճի մ'աղմուկը մինչեւ մեզ հասաւ և Պ. տը Լարսանժիի ձայնը ճանչցայ ու լսեցի ուրիշ կծու և դրդուեալ ձայն մը, որ կ'սպառնար... անկարելի էր երկբայիլ։ Պ. տը Լարսանժիի վարմունքին և անցելոյն մէջ գաղտնիք մը կար, զոր անպատճառ կ'ուզէի հասկնալ...։ Հետեւեալ օրն անաչառութեամբ և խստիւ հարցափորձեցի զայն. փախստական պատասխաններ տուաւ միայն։ Մեր խօսակցութիւնն ընդմիջուեցաւ այն Ֆաճիանօյի այցելութեամբն...։ Այն օրը բան մը չտեսայ ու չլսեցի... բայց երեկ ապարանք վերադարձած ատենս՝ պատահեցայ Ֆաճիանօյի, որու կերպարանքը կը սոսկացնէր զիս...։ Գուշակելով որ Պ. տը Լարսանժի իր մասնաւոր գրասենեակը պիտի ընդունի զայն, վազեցի և նախ ես հոն հասայ... և կարողացայ պահուըտիլ փոքրիկ խցիկ մը, ուսկից կարելի էր տեղի ունենալիք խօսակցութիւնը լսել։ Ո՛հ, ընդմիջեց Քարմէն, մի աճապարէք ամբաստանել զիս։ Երբեք մտաբերած չէի այսպիսի միջոցնե-

րու դիմել․ բայց չեմ գիտեր ի՛նչ բնազդում կ՛ըսէր ինծ թէ ձեր և Մօնթէ-Քրիսթօյի դերակումին վրայ պիտի խօսուէր։ Մինթէ ձեզ պաշտպանել ուզելս մե՞ղք պիտի համարեք ինծ։

Կօնթրան ի պատասխանի՝ Քարմէնի ձեռքը չրթանցը տարաւ։

—Քանի մը վայրկեան վերջը երկու մարդիկ ներս մտան․․։ Երբ խօսելու սկսան, անմիջապէս հասկցայ թէ անոնց միջեւ ոճրի մը մեղսակցութիւն կայ․․։ Չէի կրնար ճշդիւ գիտնալ թէ խնդիրն ի՛նչ բանի վրայ էր․․․ բայց Ֆաճիանօ ըսաւ․

«—Գործեցի և այսուհետեւ մեր վրէժխնդրութիւնն ապահով է։ Բայց ստակ պէտք է ինծ։

«—Ըսի ձեզ թէ կրնաք վստահիլ ինծ, պատասխանեց Պ․ տը Լարսանժի։ Ահա՛ ձեզ խոստացածս։

«Անշուշտ՝ այն միջոցին փոխանակագրի նման արժէթուղթ մը տուաւ Ֆաճիանօյի։

«Պահ մը երկուքն ալ լռեցին։

«—Հիմա, հարցուց Պ․ տը Լարսանժի, ի՞նչ ընելու մտադիր էք ....

«—Օրդէն ստակալի հարուած մը տուի Նիմա, յարեց Ֆաճիանօ։ Այն աղջիկն իմ ձեռքս է և պիտի կարողանամ զինքն ալ ծուղակի մը մէջ ձգել ....

«—Զգուշացէք որ անխոհեմութիւն մը չգործէք։ Ամէն բան կը կորսուի ....

«—Զիս այդքան անխե՞լք կը կարծէք․․։ Այո՛, Մօնթէ-Քրիսթօյի որդին պիտի չարչարեմ, բայց իրեն կրել տալիք տանջանքներս, թէեւ ստակալի, չեն կրնար օրինաց կողմանէ պատժուիլ ....

«—Թո՛ղ տառապի, թո՛ղ մէկ ժամու մէջ հատուցանէ այն տանջանաց փոխարէնն, զորս իւր հայրը կրել տուաւ ինծ․․։ Իմ ուզածս այս է ....

«—Գոհ պիտի ըլլաք։ Ես ալ ստակալի հաշիւ մ՛ունիմ կարգադրելու անոր հետ։

«Երկու մարդիկ բաժնուեցան․ տակաւին քիչ մ՛ալ խօսեցան, բայց այնքան ցած ձայնիւ որ բառ մ՛իսկ չլսեցի։

«Ծածկուած տեղէս ելայ և շուտ մը բնակարանս գացի․ Հոն խորհեցայ։ Իրաւ է թէ շատ քիչ բան գիտէի, բայց ստակալի բաներ կրնայի ենթադրել։ Պ․ տը Լարսանժին կը ճանչնամ․ այն մարդն այն անգութ և կատաղի էակներէն է, որք բնաւ վատութեան մ՛առջեւ չեն կասիր․․։ Ի՞նչ ընելու էի։ Չէի կրնար ուղղակի միջամտել․․։ Կարելի է որ անխոհեմութիւն մը գործէի։ Անմիջապէս ձեզ յիշեցի։ Այժմ, Կօնթրա՛ն, ամէն բան գիտէք։ Ըսէ՛ք, ձեզ առ իս կոչելուս գէ՞շ ըրի։»

—Ամենեւին, գոչեց երիտասարդը։ Չեմ կրնար ամբողջ երախտագիտութիւնս յայտնել ձեզ։ Ձեր պատմութեան մէջ շատ մութ կէտեր կան․․։ Բայց վտանգ, մեծ վտանգ կայ։ Շնորհակալ եմ որ իմաց տուիք ինծ։ Պահ մ՛առաջ կը հարցնէիք ինծ թէ, գէշարէրանս կը սիրե՞մ․․։ Ես զինքը եղբայրս կը համարիմ, և պատրաստ եմ կեանքս ուրախութեամբ զոհել՝ որպէս զի նա վիշտ մը չունենայ։

—Այն մարդը որո՞ւ վրայ կը խօսէր երբ կ՛ըսէր թէ՝ Այն աղջիկը ձեռքս է։

—Չեմ համարձակիր ենթադրել․․․ բայց ժամէ մը կը հասկնամ։ Եւ այն ատեն —ո՜հ, այն ատեն վա՜յ այն

թշուառականաց, որ մեզ դէմ կը մարտնչին։

Երիտասարդը ոտք ելաւ և կը պատրաստուէր մեկնիլ։

Քարմէն անոր առջեւ կանգուն կեցեր էր։ Կօնթրան մեղմիւ կուրծքին վրայ քաշեց զայն։

—Քարմէ՛ն, ըսաւ նմա, ձեր խոստովանութիւնները մեծ ցաւ պատճառեցին ինձ... բայց կարծեմ թէ ձեզ համար ունեցած համարումս աւելցաւ...։ Քարմէն, զիս կը սիրէ՞ք ....

—Միթէ տակաւին սիրելու իրաւունք ունի՞մ, հարցուց Նորատի աղջիկը գլուխը խոնարհելով։

—Ես, ըսաւ Կօնթրան պարզապէս, կը սիրեմ զձեզ։

Քարմէն ուրախութեան աղաղակ մ'արձակեց։

—Ո՛հ, գոչեց, այդ խօսքով զիս ձեր գերին ըրիք... ես ձերն եմ...։ Ես հո՛ս, իմ պատերազմի տեղս կենալով՝ անդադար թշնամւոյն վրայ պիտի հսկեմ և լրտեսեմ զայն...։ Եւ երբ օր մ'ալ դուք զիս կոչէք՝ կեանքս ձերն է պիտի ըսեմ ձեզ....

ԺԷ.

Հետքը.

Կօնթրան Քարմէնի սենեակէն ելած ատեն գլուխը շփոթած էր, վասն զի Նորատի աղջկան իրեն ներշնչած սէրը — որ թերեւս նորա անձնուիրութիւնն ու անկեղծութիւնը գնահատելէն ի վեր աւելի սաստկացած էր — և այն խորհրդաւոր յայտնութեանց պատճառած անձկութիւնը կը ալկէին զայն։

Ժամանակն ուշ էր։ Սակայն երիտասարդը գիտէր թէ ո՛ և է ժամու կրնար ներկայանալ Մօնթէ-Քրիսթօյի դերակոմսին տունը։

Կառք մը նստելով՝ Շանզ-Էլիզէի ապարանքը գնաց,

Հոն հասնելով յոյժ զարմացաւ երբ տեսաւ որ սենեակները մութ են։ Բնաւ լոյս չկար. ամէն կողմ անշարժութիւն և լռութիւն կը տիրէր։

Կօնթրան դրան զանգակը քաշեց։

Դռնապանը դուռը բացաւ։

—Պ. դերակոմսն հո՞ս է, հարցուց։

—Պ. դերակոմսը... ոչ... դուրս ելաւ և ....

—Ե՞րբ պիտի վերադառնայ ....

—Զենք գիտեր, պատասխանեց պատուարժան պաշտօնակալը, որ յոյժ շփոթած կը թուէր։

—Բայց տիկին Քարաման... Քուքու ....

—Քանի մը ժամ է որ մեկնեցան և ի՛նչ ըլլալնին բնաւ չենք գիտեր։

Երբ Կօնթրան, հազիւ իր անհամբերութիւ՛նը զըսպելով, այսպէս կը խօսակցէր, կառք մը կանգ առաւ դրան առջեւ։

Ֆանֆար կառքէն դուրս ելաւ։ Իրեն հետ կային նախ Սամուէլ, Քուքու և Քարաման։

—Ա՛հ, պարոն Կօնթրան, գոչեց Ֆանֆար, ես ալ ձեր տունէն կուգամ։ Շատ գոհ եմ որ ձեզ հոս պատահեցայ։ Ծանր բաներու վրայ խօսելիք ունինք։

—Բայց եղածները գիտէ՞ք, գոչեց Կօնթրան։

—Կարծեմ թէ գիտեմ։ Բայց նախ ներս մտնենք, վասն զի կռուի սկսելէ առաջ հարկ է պատերազմի դաշտը ճանչնալ։

Ֆանֆար զայս լսելով բակը մտաւ և դէպ ի գաւիթը կը յառաջանար։

Դռնապանն անոր ետեւէն վազեց։

—Բայց, պարոն, ըսաւ չփոթելով, տէրս հոս չեղած ատեն չեմ կրնար ....

—Դուք կրնաք ձեր սենեակը քաշուիլ և հոս տեղի ունենալիք բաներուն չխառնուիլ, ըսաւ Ֆանֆար հըրամայական կերպիւ։

Եւ մատը կրած մատանին ցոյց տուաւ նմա։

Մօնթէ-Քրիսթօյի մատանին էր այն, զոր նա իրեն յանձներ էր մեկնելէ առաջ։

Այս նշանը կոմսին ծառայից վրայ մեծ ազդեցութիւն կ'ընէր։

Դռնապանը խոնարհեցաւ ու պատասխանեց։

—Թողութիւն ըրէք։ Հոս ձեր տունն է։ Ծառայները կոչե՞մ....

—Անօգուտ է։ Միայն թէ չըլլայ որ դուռը մէկուն բանաք։ Հասկցա՞ք ....

—Այո՛, պարոն։

Սանդուղէն վեր ելան և ընդարձակ բնակարանները մտան։

Կօնթրան ուղղակի Նսբէրանսի աշխատութեան սենեակը գնաց։

Ամէն ինչ տակն ու վրայ էր։ Ցայտնի էր որ երիտասարդն աճապարանօք մեկներ էր։

—Կը տեսնէ՛ք, ըսաւ Քուքու, Պ. դերակոմսը ատըրճանակները հետ առեր է։

—Տրամաբանենք, ըսաւ Ֆանֆար։ Եթէ չեմ սխալիր՝ ըսիք ինձ թէ Նսբէրանս դերակոմսն երեկ իրիկուն

մեկնեցաւ ..։ Ժամը քանիի՞ն։

—Չեմ գիտեր, ըսաւ Քուքու։

—Դո՞ւք, մայր Քարաման։

Պառաւ խնամածուհին անդադար կ'արտասուէր։ Շիտակն իրմէ մեծ ծառայութիւն մը չէր կրնար սպասուիլ։

Ֆանֆար անհամբերութեան շարժում մ'ըրաւ։ Կը հասկնար թէ ո՛րքան լաւ պիտի ըլլար՝ եթէ Մօնթէ-Քրիսթօ այն հարցաքննութեան ներկայ գտնուէր։ Իւր արծիւի նայուածքովն հարիւր հետք պիտի գտնէր հոն ուր կարծես բնաւ հետք մը չկար։

Բայց հարկ չէր վհատիլ։

—Դռնապանը վեր կանչեցէք, հրամայեց։

Եւ երբ դռնապանն իրեն հաղորդուած հրամանին հնազանդեցաւ՝

—Պ. Նսբէրանս դերակոմսը վերջին անգամ ե՞րբ դուրս ելաւ, հարցուց Ֆանֆար։

Դռնապանը լռեց, յետոյ թոթովեց։ Բայց Ֆանֆար պնդելով՝

—Պարո՛ն, յարեց վերջապէս, ամէն բան պիտի ըսեմ ձեզ։ Շիտակը սա է որ. Պ. դերակոմսին դուրս ելնելը չտեսայ ....

—Ի՞նչ կ'ըսէք ..։ Ըսել է ձեր պաշտօնէն գլխէն հեռացաք ....

—Կ'երդնում թէ ոչ։ Երեկ մինչեւ իրիկուն վայրկեան մը չհեռացայ ....

Ուրեմն մտնող ելնողները տեսաք ....

—Այո՛, պարոն, Պ. դերակոմսն արդարեւ դուրս ելաւ, բայց վերադարձաւ ....

—Վերադարձա՛ւ, գոչեց Քուքու և Քարաման միանգամայն ....

—Այո՛, վերադարձաւ։ Գրեթէ ժամ մը վերջը եկաք իմացուցիք ինձ թէ Պ. դերակոմն աներեւութացեր է։ Այն ատեն ինքնիրենս ըսի թէ ո՛վ գիտէ ինչպէս եղեր է որ անոր անցնիլը չեմ տեսեր։ Ահա՛ այս էր պատճառը որ ճշմարտութիւնը չըսի ձեզ։

—Բայց ապահո՞վ էք որ, ըսաւ Ֆանֆար, ճշմարիտն ալ այդ չէ։ Պ. դերակոմն ապարանքը չէ, ըսել է դուրս ելած է։

—Պարոնին դիտել կուտամ թէ կարելի էր որ Պ. դերակոմը դուրսէն ուղղակի իւր բնակարանին հաղորդակցող փոքրիկ դռնէն դուրս ելած ըլլար։

—Է՞յ։

—Եւ սակայն այս ալ չէ։ Ամէն իրիկուն պտոյտս ըրած ատենս, երբ տեսնէի որ Պ. դերակոմն իւր սենեակն է, ներսէն նիգերը կը դնէի ... Արդ՝ նիգերը տակաւին գոց են. ուրեմն Պ. դերակոմը անկից դուրս չէ ելած։

—Լա՛ւ։ Բայց կը կրկնեմ թէ կարելի է որ ձեր սենեկին առջեւէն անցած ըլլայ և դուք ուշադրութիւն ըրած չ՚ըլլաք ....

—Անշուշտ ... այդ ալ կրնար ըլլալ ... մարդս կատարեալ չէ և կարելի է որ պահ մը ուշադրութիւն չ՚ընէի ... բայց Պ. դերակոմին մեծ դռնէն անցած չըլլալուն ապացոյցն ունիմ ....

—Այդ ապացոյցն ի՞նչ է ....

—Ցոյժ պարզ է։ Ամէն իրիկուն մեծ դուռը շղթայով մը կը գոցեմ և բանալին կը պահեմ։ Եթէ մէկը

գիշեր ատեն դուրս ելնել ուզէ՝ պէտք է որ զիս կոչէ ...։ Արդ՝ Պ. դերակոմը ներս մտնելուն պէս՝ այն շղթայն գոցեցի և կարելի չէ որ մէկը բացած ըլլայ զայն ...։ Ո՛հ, կ՚երդնում թէ, գոչեց անժխտելի անկեղծութեամբ մը, լսածներս ճշմարիտ են։ Ի սկզբան այնքան շփոթեցայ որ —վասն զի հոս ամէնքս ալ Պ. դերակոմը կը սիրենք— վախցայ թէ մի՛ գուցէ սխալ մը գործած ըլլամ. բայց վերջէն մտածեցի և ապահով եմ որ ես յանցաք չունիմ....

—Բայց վերջապէս, գոչեց Քուքու, Պ. դերակոմն ապարանքը չէ։ Պատերէն դուրս ելած չկրնար ըլլալ....

—Լա՛ւ, ըսաւ Ֆանֆար՝ որ մտախոհութեան մէջ ինկեր էր, այդ բացատրութեանց համար շնորհակալ եմ ձենէ։ Դուք, բարեկամք, յարեց խօսքը Քուքուի և Քարամանի ուղղելով, ձեր սենեակները քաշուեցէք ...։ Ես Պ. Կօնթրանի հետ հոս պիտի կենամ....

—Հապա ե՞ս, ըսաւ Պօպիշէլ։

—Դուն ալ կեցիր։ Կարելի է որ քեզի պէտք ունենամ։

—Բայց, պարո՛ն Ֆանֆար, ըսաւ Քարաման, կը հաւաստեմ ձեզ որ մենք ալ կրնանք օգտակար ըլլալ ... պէտք չէ զմեզ այսպէս ճամբել....

Խեղճ կնոջ դէմքէն կը հասկցուէր թէ այս անվստահութիւնը մեծ վիշտ կը պատճառէր իրեն ....

—Ես ալ մտադիր եմ ձեր աջակցութեան դիմել։ Դուք ալ պարտէզ գացէք, ուշադրութեամբ ամէն կողմ դիտեցէք, և եթէ կարեւորութիւն ունեցող բան մը տեսնէք՝ շուտ մը եկէք ըսէք ինձ ....

—Ապահով եղիք թէ քիթս ամէն կողմ պիտի խոթեմ, գոչեց Քուքու։

Եւ Քարամանի դառնալով՝

—Օ՛ն, խե՛ղճ մայրիկ, չվհատինք…։ Ձեր սիրեցեալ դերակոմը պիտի գտնեն ….

—Ա՜հ, եթէ հայրը հոս ըլլա՛ր, հեծեց ոստիկանին այրին։

Ցանֆար իր երկու ընկերաց հետ առանձին մնաց։

—Պարո՛ն Կօնթրա՛ն, հարցուց, բնաւ ենթադրութիւն մը չէ՞ք ըներ…։ Արդարեւ ես ալ այնպէս կը կարծեմ թէ Նսբէրանս դերակոմը գաղտնապէս մեկներ է ապարանքէն…։ Արդեօք այս տան գաղտնի ելք մ'ունենալը գիտէ՞ք։ ….

—Բնա՛ւ, ըսաւ Կօնթրան։

—Սակայն գիտեցէք որ այն աղջիկն ալ, որու խօսքն ըրիք ինձ, միեւնոյն կերպիւ աներեւութացեր էր. նա ալ երկու ծանօթ դրանց և ոչ մէկէն դուրս ելած էր….

—Ձեր ենթադրութիւնը ճշմարտանման կ'երեւի. անշուշտ կայ այնպիսի ելք մը, զոր միայն դերակոմը գիտէ ….

—Մէկ մ'ալ Մօնթէ-Քրիսթօյի թշնամիներն, ըսաւ Ցանֆար։ Վասն զի Օրդ. Քարմէնի հետ ձեր ունեցած խօսակցութեան նայելով՝ ժան յափշտակուած է ….

—Նորա բնակած սենեակն երթանք ….

—Ես ալ այդ բանը պիտի առաջարկէի ձեզ։ Օ՛ն, սիրելիս Պօլիշէլ, յարեց Ցանֆար նախկին միմոսին դառնալով, ահաւասիկ մեր առաջուան հոտառութիւնն ու սրատեսութիւնը վերստին գտնելու ժամանակն եկաւ։

—Պատրաստ եմ, ըսաւ Պօլիշէլ, և եթէ ասեղի ծակէ մ'իսկ անցնիլ հարկ ըլլայ, պէտք եղածին չափ պիտի բարակնամ….

Կօնթրան բազմաշտանակ մ'առաւ և առջեւէն քալեց։

Վայրկեան մը վերջը հասան այն սենեակն, ուր փոխադրուած էր վիրաւորեալն։ Ցանֆար մէջտեղ կեցաւ, և ուշադրութեամբ սկսաւ դիտել տախտակամածն, առաստաղն ու պատերը։ Յետոյ հրամայեց Պօլիշէլի որ ծռի և ուշի ուշով քննէ գետինը, որ հաստ գորգով մը ծածկուած էր։

Բնաւ ճեղք մը, հատուած մը չկար։

Բոլոր կարասիները մի առ մի մէկդի առին և ամէն անկիւն քննեցին։

Նոյնպէս առաստաղը։ Պօլիշէլ Ցանֆարի ուսը ցատկեց և ամբողջ մակերեւոյթը շօշափեց։ Ոչինչ։

—Զարմանալի՜ բան, մռմռեց Ցանֆար, և սակայն չեմ գիտեր ինչ նախազգացում կ'ըսէ ինձ թէ ճշմարիտ հետքը գտած ենք։

Ամբողջ սենեակը կապոյտ մետաքսով ծածկուած էր։

Երեք բարեկամք սկսան ուշի ուշով պատերը քննել։

Ամէնուրեք մետաքսն իրենց մատանց ներքեւ մեղմիւ տեղի կուտար։

Չկար հետք մը որ կարենար ելքի մը գոյութիւնն իմացնել իրենց։

Յանկարծ Պօլիշէլ աղաղակ մ'արձակեց.

—Վարպե՛տ, ըսաւ, նայեցէք… հոս նոր բան կայ….

Ցանֆար ու Կօնթրան աշխուժիւ մօտեցան։

Մետաքսին ծալքերէն մէկուն մէջ հազիւ մի քանի քառակուսի հարիւրերորդամեթր մեծութեամբ սպիտակ կտաւի կտոր մը կը գտնուէր։ Տանքիլայի բեկոր մ'էր այն….

—Ես այդ տանքիլան կը ճանչնամ, գոչեց Կօնթրան։ Ես ինքս գացի վիրաւորեալն համար սենեկազգեստներ գնել տալու։ Չէինք ուզեր որ այս գործը մէկն իմանայ,

ուստի ես յանձն առի ....

—Եւ այս տանթելայի կտորն ....

—Անոր սենեկազգեստներէն միոյն կը վերաբերի ։

—Դուռն ալ ահա՛, գոչեց Պօպինէլ, որ դանակովը բնտռելով՝ երկաթը մտուցեր էր այնքան լաւ ծածկուած ճեղքի մը մէջ որ, օթոցներուն ծալքերուն մէջ կը կորսուէր ։

Ցանֆար աշխուժիւ մօտեցաւ ։

—Հոս երկաթեայ դուռ մը կայ ըսաւ ։

—Անշուշտ զսպանակով մը կը բացուի ....

—Անշուշտ... բայց զսպանակն ի՞նչպէս գտնելու է....

—Ես այնպէս կը կարծեմ թէ, ըսաւ Ցանֆար, այդ զսպանակը կոճակ մ'ունենալու է և այդ կոճակն ալ սա մետաքսի հանգոյցներէն մին ըլլալու է..։ Օ՛ն, երեքս մէկանց աշխատինք և հատ մը չփախցնենք ....

Գործի սկսան, և վերջապէս ուրախութեան աղաղակ մ'ելաւ նոցա կուրծքէն ....

Զսպանակը Պօպինէլ գտեր էր ....

Անմիջապէս դուռն իւր ծխնիներուն վրայ դարձաւ։ Ցանֆար կռնկի վրայ բացաւ զայն։ Ցաք օդ մը փչեց երեսին ։

Մոմերուն լոյսովը մարմարէ չթաքարէ նրբուղի մը տեսան և մի քանի քայլ հեռուն մթութեան մէջ կորսուող սանդուղի մը առաջին աստիճանները ։

Ցանֆար, տեսնելով որ միւսներն կուզեն յառաջ ընթանալ, նշանացի կեցուց զանոնք ։

—Ուրեմն, ըսաւ, ժանն այս տեղէն գողցեր են ։ Էսբէրանս ալ ասկից գացած է ։

—Կարծեմ թէ այս մասին անկարելի է տարակուսիլ։

—Օ՛ն ուրեմն, ըսաւ Ցանֆար, և Աստուած հետերնիս ըլլայ ....

Երեք մարդիկ նրբուղին մտան ։

Բայց հազիւ թէ սանդուղին առաջին աստիճանին վրայ ոտք կոխեր էին, լսեցին որ դուռը կը գոցուի ։ Թէև քաջասիրտ էին, սակայն դողացին ։

Դուռն ինքնիրե՞ն գոցուեր էր թէ անտեսանելի թշնամի մը զանոնք լրտեսելով՝ այս խորհրդաւոր ճեմելիին մէջ բանտարկեր էր ։

Անմիջապէս ետ դարձան ։

Արդարեւ երկաթեայ ծանրակշիռ դուռը գոցուեր էր ։ Ի զուր մանրազնին քննութիւններ ըրին․ զսպանակը բնաւ տեսանելի հետք մը չունէր ։

—Հիմայ ի՞նչ պիտի ընենք, հարցուց Կօնթրան անձկութեամբ տոգորեալ ձայնիւ ....

Ցանֆար պահ մը խորհեցաւ, յետոյ․

—Քանի որ ետ չենք կրնար դառնալ, ըսաւ, ժամանակ չկորսնցնենք և յառաջ երթանք ։ Եթէ այս կողմէն ամէն ելք գոցուած է մեզ, մենք ալ ուրիշ ելք մը կը բանանք ։

—Է՜յ, վարպետ, մենք ասանկ բաներ շատ տեսած ենք, գոչեց Պօպինէլ ....

Երեք բարեկամք, որք ամէն բան աչք առած էին, սկսան յառաջ երթալ ։ Պօպինէլ, պղնձեայ ծանր բազմաշտանակը բռնած, առջևնուն կը քալէր ։

ԺԸ.

Էսբէրանս յուսահատ.

Արդարեւ Էսբէրանս այն խորհրդաւոր ճամբէն մեկներ էր։

Ինչո՞ւ համար այսպէս փախեր էր առանց բարեկամներուն իմաց տալու, առանց դիմելու այն անձանց, որոց իւր հայրը պաշտօն տուած էր զինքը պաշտպանել՝ նոյն իսկ իրենց կեանքը զոհելով....

Վասն զի Ժանի աներեւութանալէն ի վեր Էսբէրանս խելագարած էր։

Մօնթէ-Քրիսթօյի որդին, որ ջղոտ, տենդային և խոկմամբ նրբացեալ բնութիւն մ՚ունէր և որ ցայն վայր չէր ապրած, յանկարծ զգացեր էր որ սոսկալի և գրեթէ ցաւագին զօրութիւն մը կը զարթնու յինքեան։ Նոցա զգացումներն անհաւատալի զօրութիւն մ՚ունէին, և անձկութիւնք նորա չփոթ ուղեղին մէջ ցաւալից տպաւորութիւն մը յառաջ կը բերէին։

Այո՛, Մօնթէ-Քրիսթօ մեկնած օրը լաւ դատեր էր։ Էսբէրանս ազատ չէր եղած։ Մինչ հօրը կամքին հըպատակելով, չէր վայելած խղճի և մտաց այն աստիճանաւոր ծաւալումն, որ տակաւ առ տակաւ կենաց արկածներուն դէմ մաքառելու հարկ եղած քաջութիւնն ու փորձառութիւնները կուտայ մեզ։

Շատ բան սովրեր էր։ Մարդ երբ Մօնթէ-Քրիսթօյի նման վարպետ մ՚ունենայ, կարելի՞ է որ ամէն բան չըգիտնայ։ Եւ սակայն ո՛րքան բաներ կային, զոր չէր գիտէր. քսան տարեկան հասակին տակաւին տղայ էր։

Միայն թէ հայրը չէր կանխատեսած որ այս ջերոցի տունկը յանկարծ ազատ օդի հանուելով՝ դիմանալու ոյժ չունէր.

Ուստի երբ սէրը զԷսբէրանս շրջապատեց, ինչպէս այն փայլականց և կայծականց ամպն, որ Մովսէսի չուրջը կը տարածուէր Սինա լերան վրայ, երիտասարդը շլացաւ։ Չէր գիտեր թէ իւր չուրջն և իւր անձին վրայ ի՛նչ բան տեղի կ՚ունենար։

Կը սիրէ՞ր, կոյս հոգւոյ մը բովանդակ եռանդեամբը կը սիրէր և իւր սիրոյն անձնատուր կ՚ըլլար այն նորընծային վստահութեամբն, որ կը հաւատայ իրեն յայտնուած աստուծոյն, ինքզինքն ամբողջ նմա կը նուիրէ և գերի ըլլալն զգալով՝ երջանիկ կ՚ըլլայ։

Երբ իւր թեւոցը մէջ առաւ զԺան մահամերձ, իրեն այնպէս թուեցաւ թէ այլ եւս ամբողջ աշխարհ գոյութիւն չունի իրեն համար։ Իւր ամբողջ կամքը, մտաց բովանդակ կարողութիւնն կեդրոնացած էր այս կնոջ վրայ, որու նուիրած էր իւր անձն ողջոյն։

Ո՞ր բանաստեղծ պիտի կարենայ երբեք նկարագրել սիրահարի մ՚ուղեղին մէջ բզզացող ոսկեղէն երազներն՝ իւրեանց բովանդակ շողշողուն իրականութեամբն։

Ժանի հետ իւր առաջին և անբիծ համբոյրը փոխանակելէ յետոյ իւր սենեակը վերադառնալով՝ յանկարծ ընկղմեր էր այն անուշ թմրութեան մէջ, զոր կ՚զգան հաշիշ ծխողները։

Գլուխն ետի ծռած՝ իւր չուրջն եղածները չէր տեսներ. իւր վրայն լուսաւոր հորիզոններ կային, յորս կը կորսուէր յափշտակութեամբ, նման Վան Տիքի նկարներու այն սուրբերուն, որք ձեռնամած և առանց յեցա-

կէտ մ'ունենալու՝ օդոյն մէջ կը սաւառնին։

Ո՞վ պաշտելի երազք, յիմարական ցնո՞րք երիտասարդութեան, փշտե՛ր զորս կը սիրենք, ուրախութիւննե՛ր որոց վրայ կը ցաւինք. ո՞վ պիտի կարենայ երբեք նկարագրել զձեզ։

Եւ մարդուս կարողութիւնները տասնապատկող այս վայելից միջեւ, ահա յանկարծ աղաղակ մը լսուեցաւ։

Ժան աներեւութացե՛ր էր։

Նսբէրանս ի սկզբան չհասկցաւ։ Աներեւութացա՛ծ։ Մեկնա՛ծ։ Օն ա՛նդր, անկարելի էր այս։ Եւ սակայն այն մոռացածին աշխարհին մէջ, ուր իւր երեւակայութիւնն կը թափառէր մի քանի ժամէ ի վեր, անկարելի բան չկար ....

Ժանի սենեակը վազեց և արտասուելով նետուեցաւ այն անկողնոյն վրայ, որ տակաւին այն պաշտեցեալ մարմնոյն դրոշմը կը կրէր. գետին ինկաւ, կատաղութեան և ցաւոց աղաղակներ, յուսահատ հեծեծանքներ արձակեց։

Յետոյ խենթի նման, առանց ո՛ւր երթալը գիտնալու դուրս նետուեցաւ։

Արդարեւ բան մը չէր հասկնար, ո՛չ գլխուն վրայ երկինքը, ո՛չ ծառերը, ո՛չ իրեն զարնուող անցորդները կը տեսնէր. Մի միայն իւր յուսահատութեան խոր խաւարը կը տեսնէր։ Քաղքին հազարաւոր աղմուկները չէր լսեր, միայն ձայն մը նորա ականջին կը բզզար և «Ժան կորսուած է՛, առ յաւէտ կորսուա՛ծ» կը կրկնէր իւր ականջին այն եղանակաւ, զոր Տանթէ լսած ըլլալու է իւր դժոխքին մէջ։

Այսպէս մոլեգին թափառեցաւ Բարիզու մէջ. իրա-

կանութենէն կը փախչէր, բայց կ'զգար որ այն իրականութիւնն իրեն փակած էր և իրեն չափ արագ կը քալէր։

Յետոյ յանկարծ իւր ապարանքին առջեւ գտնուելով՝ ներս մտեր էր։

Ոչ ոք նշմարեց անոր դալկութիւնը։ Երկու ժամու մէջ տասը տարուան չափ ծերացեր էր. գնաց փակուեցաւ այն սենեակն ուր առջի իրիկունն ա՛նքան երջանիկ եղած էր այն միակ երջանկութեամբ, զոր մարդ ուրիշ անգամ չգտներ ....

Գործելու ոյժ չէր զգար իւր վրայ։ Ո՛չ, որոշեց հոն կենալ և ծանր ծանր ու յուսահատ մեռնիլ նման Ժիլլիայի, որ կը տեսնէ թէ ջուրը ծունգերը կ'ելլէ, ապա կուրծքը, յետոյ տակաւ առ տակաւ կուլ կուտայ զինքն։

Ծունգի եկած և անշարժ կեցած, իւր պղտոր աչերովն կը նայէր ....

Յանկարծ — արդեօք ցնո՞րք էր — իրեն այնպէս թուեցաւ թէ օթոցը կը շարժի ... յետոյ կամաց մը պատին վրայ դուռ մը կը բացուի ...

Իրաւ է թէ չէր վախնար։ Նսբէրանս վտանգին ի՛նչ ըլլալը չէր գիտեր։

Իւր հայրը օրինակաւ ուսուցեր էր նմա թէ բնաւ մարդկային վտանգ մը պէտք չէ զմարդ սարսափեցնէ։

Մտքին մէջ այնպիսի յայտնութիւն մը տեղի ունեցաւ, որու ի՛նչ ըլլալն իսկ չջանաց հասկնալ։

Այն դուռը, որ հրաշքով կը բացուէր իւր առջեւ, այն դուռն էր, ուսկից Ժան փախեր կամ գողցուեր էր։

Սկսաւ դէպ ի այն դուռն յառաջանալ և մութ նրբուղին մտաւ։

Իր խուցէն դուռը գոցուեցաւ։ Խոր մթութիւն մը կը տիրէր իր շուրջը, բայց ուշադրութիւն չըրաւ։ Մթութեան մէջ տեսնելու զարմանալի կարողութիւնն ստացեր էր հօրմէն։

Սանդուղը դէմ ելաւ և հաստատուն քայլերով ու առանց վարանելու՝ սկսաւ վար իջնել։

Այս հիւանդոտ և անհաւասարակշիռ ուղեղին մէջ սոյն դէպքը սոսկալի մեծութիւն մը կ'ստանար։

Անշուշտ ժան մեռած էր և այն մթութեան մէջէն ինքն ալ կ'իջնէր դէպ ի մահն, ուր իր սիրուհին պիտի գտնէր։ Ասկէց աւելի ի՞նչ կ'ուզէր։ Ո՞չ ապաքէն մեռնելով կ'ազատէր այն ահռելի ճնշումէն, որ իր ուղեղին վրայ կը ծանրանար։

Յետոյ ճամբայն հարթացաւ, ապա իր դէմ նոր սանդուղ մը ելաւ, որ վեր կ'ելնէր։ Վերջապէս դրան մ'առջեւ հասաւ, ձեռքը բանալիին վրայ դրաւ, և յանկարծ, առանց անցած ճամբայն յիշելու, մետաքսապատ սենեակ մը մտաւ։

Այն տուներէն մին էր սա, զոր Մօնթէ-Քրիսթօ յարդարած էր իր պատերազմներուն ժամանակ։ Այն գետնափոր ճամբայն Շանզ-Էլիզէէն կ'անցնէր և կը հաղորդակցէր այս տան հետ, ուր կոմսը շատ անգամ զանազան անձնաւորութիւններ ստացեր էր։

Ամէն ինչ հոյակապ էր, բայց Էսբէրանս բան մը չըտեսաւ ....

Միայն կճեայ սեղան մը, ուր սենեակին մէջ տեղ կը գտնուէր ....

Եւ այն սեղանին վրայ սպիտակ բան մը ....

Այն բանը նամակ մ'էր և այն նամակին վրայ մի

քանի տող գրուած էին։

«Եթէ Մօնթէ-Քրիսթօյի որդին վատ չէ, եթէ կ'ուզէ իր սիրելին գտնել, թող ասկից դուրս ելնէ և — առանց ումեք խօսելու — երթայ Մայվէրնէի տունը, որ Քուրպվուայի մէջ՝ փուշերու անիլը կը բնակի։ Հոն գիտնալ ուզածը պիտի գիտնայ և ուզածին պէս պիտի կարենայ գործել....։»

Էսբէրանս ուրախութեան աղաղակ մ'արձակեց։

Ի՞նչ փոյթ էր նմա այս նամակին տարօրինակ ըլլալը։ Ի՞նչ փոյթ էր նմա զինքը շրջապատող զարմանալի գաղտնիքն։ Ի՞նչ փոյթ էր նմա վտանգը։

Նա մէկ բան միայն կը տեսնէր. այն թէ ժանի հետքը գտեր էր։ Իր կորուսած թելն ինքնին ձեռքը կուգար վերստին։

Իրմէն քաջութիւն կը պահանջէին։ Միթէ նա վախն ի՛նչ ըլլալը գիտէ՞ր։

Սակայն երբ ժամն հասնելու համար — վասն զի չէր գիտեր թէ ո՛րքան ժամանակ անցած էր — վառարանին մօտեցաւ, Էսբէրանս հայելիին մէջ ինքզինքը տեսաւ և ակամայ դողաց։

Վշտաց ճիրաններն իր դէմքին վրայ անջինջ խորաններ դրոշմեր էին։

Տխրութեամբ իր վիճակը մտաբերեց։

— Աւա՜ղ, մրմնջեց, կեանքը դեռ նոր կ'սկսի ինծի համար, և կարծես երկիրն արդէն կը լքանէ զիս։

Կը մտածէր իր հայրը, այն մարդը, զոր այնքան անվրդով ու քաջ տեսած էր ամենամեծ ձախորդութեանց մէջ. և ինքնին կը մտածէր թէ ո՞չ ապաքէն անարժան որդի մ'էր ինքն։

Բայց յանկարծ շտկուելով՝

—Ո՛չ, ըսաւ բարձրաձայն, անծանօթ թշնամիք համարձակեցան ինձ դէմ յարձակիլ. թո՛ղ գիտնան թէ Մօնթէ-Քրիսթօյի որդին իր հօրն արժանի է։

Եւ արհամարհական ժպտով մը յարեց.

—Անունս Էսբէրանս (Յոյս) է։ Իրաւունք չունիմ Անյուսութիւն կոչուելու։

Առաջին անգամ տունէն դուրս ելած ատեն ո՛վ գիտէ ինքզինքը կամ ուրիշները պատժելու դիտաւորութեամբ, իր սենեակէն զոյգ մ'սքանչելի րէվօլվէր առեր էր, զորս հայրն իրեն նուիրած էր և որք ա՛յնքան թեթեւ էին որ, տղայ մ'իսկ կրնար գործածել զանոնք։

Ուշադրութեամբ քննեց զանոնք և գրպանը դրաւ։

—Ո՛չ, ըսաւ վերջապէս։ Հա՛յրս թող հսկէ վրայս։

ԺԹ.

Փուշերու անելն.

Ասկից քսան տարի առաջ, այսինքն մեր պատմելիք անցքերուն տեղի ունեցած ժամանակ, Քուրպվուա չունէր տակաւին այն ընդարձակութիւնն, զոր ստացած էր այսօր։

Տուները և բնակիչները ցանցառ էին։

Սէնի ափանց վրայ, որոց թումբերը տակաւին չէին կանգնուած, ընդարձակ և ամայի արտեր կային, որոց մէջ տեղ տեղ կը տեսնուէին կաւէ ու հողէ շինուած գարշելի և փլփլուն խրճիթներ, որոց հիմունքն՝ տարեկան

ողողմանց ազդեցութեամբ՝ կարծես կ'երերային։

Գետափէն մի քանի մեթր հեռու փշոտ և կոպճուտ արահետ մը կար, որ դէպի ներս կերթար և որու ծայրը երկայն պատ մը կար, որ յանկարծ կ'ընդհատէր զայն։

Ոչ ոք կ'անցնէր այն ճամբէն, վասն զի հոնկից տեղ մը չէր երթուեր։

Եւ տակաւ առ տակաւ փուշերն ու տատասկներն անանցանելի անջրպետ մը ձեւացուցած էին անդ։

Փուշերու անել կոչուելուն պատճառն այս էր։

Անելին բերնէն քսան քայլի չափ հեռուն սեւորակ տախտակներէ ձեւացած շէնք մը կար, որ մամուռէն ստացած կանաչ ցոլքերովը կը նմանէր խեցիի մը, որու վրայ սողուններ շարուած են։

Լքեալ խրճիթ մ'էր սա, որու մէջ ոչ ոք կրնար համարձակիլ բնակիլ, վասն զի հովը ուժգին կը ցնցէր զայն, անձրեւը ճեղքերէն ներս կը մտնէր։

Սակայն այն գիշերն —մթին գիշեր մը, զոր յարատեւ անձրեւն աւելի եւս կը մթնցնէր, եթէ մէկն այն անիծեալ տեղը մտնէր, զարմանօք պիտի տեսնէր թէ ցեցակեր փեղկերուն ետեւ կարմրորակ լոյս մը կը պլպլար։

Այս տան մէջ գետնայարկը սենեակ մը կար։

Այն սենեկին մէջ աթոռ մը և սեղան մը։

Սեղանին վրայ կանթեղ մը։ Ահա՛ այս էր ամբողջ կարասին։

Մարդ մը առանձին և յոտին կանգնած՝ անդադար կը շրջագայէր և տախտակներն կմախք մ'ոսկորներուն նման ցնցող մրրկին ձայնը մտիկ կ'ընէր։

Կարմիր մօրուք մը կը ծածկէր նորա դէմքին կէսը. ճակատն ալ համագոյն գանգուր մազերու ներքեւ կա-

ներեւութանար։

Այս մարդը սեւեր հագած եւ վերարկուի մը մէջ պլլուած էր. իր լայնեզր գլխարկը սեղանին վրայ նետեր էր։

Կանթեղին բոցը կը լուսաւորէր այս կարկամեալ դէմքըն, որու վրայ ուշադիր դիտող մը ցուրտ եւ անգութ կատաղութեան կծկումները պիտի նշմարէր։

Կցկտուր բառեր կ'ելլէին շրթներէն.

—Արդեօք պիտի գա՞յ... Անէ՛ծք... այսքան ատենէ ի վեր սպասած ժամս վերջապէս պիտի հասնի՞ արդեօք....

Այս միջոցին դրսէն թեթեւ աղմուկ մը լսուեցաւ։

Հապշտապ քայլեր ճիւղերը կը ճարճատեցնէին։

Մարդը ցնցուեցաւ, յետոյ շուտ մը գլխարկն առաւ եւ կռուփ մը զարնելով՝ ճակտին վրայ իջեցուց։

Ձեռքը վերարկուին տակ մնաց։

Դաշոյնի մը բունը տեսնուեցաւ։

Բայց մարդը յանկարծ զայն մէկդի ըրաւ ու մրմնջեց.

—Ո՛չ, այս չէ իմ ուզածս. այսպէսով շատ չչարչարուիր....

Դուռը զարնուեցաւ։

—Ո՞վ է ան, հարցուց սպասողն։

—Մալվէրնէ անուն մարդն հո՞ս կը բնակի։

—Այո՛, պատասխանեց միւսը։ Շուտ նե՛րս մտէք։

Եւ դուռը կռնկի վրայ բացաւ։

Հովը սառնադին կը փչէր. Էսբէրանս ներս մտաւ։

—Դուք զիս կը բնտռէք, ըսաւ նա որ այս միջոցին Մալվէրնէ անունը կ'առնուր։ Ի՞նչ կ'ուզէք ինձմէ....

Էսբէրանս շուտ մը շուրջը նայեցաւ.

Մարդն առանձին էր։ Եթէ ծուղակ մ'ալ էր այս բանը, Էսբէրանս պիտի կարենար ինքզինքը պաշտպանել։

—Զիս մտի՛կ ըրէք, ըսաւ ամուր ձայնիւ։ Գիտէ՞ք ես ով եմ։

—Ո՛չ։ Մէկն ըսաւ ինձ որ գամ հոս ձեզ սպասեմ եւ ձեր հրամայածն ընեմ։ Եկայ ու սպասեցի։ Հիմա ի՞նչ կը հրամայէք։

—Լա՛ւ ուրեմն, գիտցէք որ ես Մօնթէ-Քրիսթօյի կոմսին որդին եմ։ Հարուստ եմ, այնքան հարուստ որ ես ալ չեմ գիտեր թէ ո՛րքան ստացուածք ունիմ։ Արդ, եթէ հաւատարմութեամբ հնազանդիք ինձ, եթէ ձեզ յանձնուած պաշտօնը պատուաւորաբար կատարէք... ձեզ ալ ա՛յնքան պիտի հարստացնեմ որ, ձեր եւ ոչ մէկ իղձը անգործադրելի չպիտի ըլլայ....

Մալվէրնէի կուրծքէն հեգնական ծիծաղ մ'ելաւ։

—Ստակ կ'առաջարկէք ինձ... ինչո՞ւ համար։ Ես ձենէ բան մը չեմ ուզեր, կամ թէ իմ սպասած վարձատրութիւնս այդ չէ....

—Ի՛նչ վարձատրութիւն ալ որ ուզէք պիտի ընդունիք։

—Գիտեմ, ըսաւ մարդը տարօրինակ եղանակաւ մը։ Հիմա դարձեալ կը կրկնեմ, ըսէ՛ք թէ ի՞նչ կ'ուզէք ինձմէ....

—Թշուառականներ գիշեր ատեն, գաղտնի դռնէ մը տունս մտան....

—Եւ բա՞ն մը գողցան, ընդմիջեց Մալվէրնէ իր հեգնական ծիծաղով։

—Այո՛, ամենէն թանկագին ինչքս գողցան... անպիսի գանձ մը, որու համար բոլոր գանձերս կը զոհեմ սիրած աղջիկս յափշտակեցին....

—Այդ աղջկան անունն ի՞նչ է....

—Ժա՛ն...։ Քանի որ ինձ հնազանդելու խօսք տուիք ... կ'ուզեմ որ, կը լսէ՞ք, կ'ուզեմ որ զիս անոր քով տանիք....

—Իսկ թէ որ մերժե՞մ....

—Ձեզ կ'սպաննեմ, ըսաւ Էսբէրանս դերակոմսը պաղութեամբ։

Միւսն սկսաւ բարձրաձայն խնդալ։

—Ո՛չ, ըսաւ, զիս չէք սպաններ։ Վասն զի պիտի մտածէ թէ եթէ ես մեռնելու ըլլամ, ձեր սիրեցեալին հետքն ալ պիտի կորսուի, պիտի մտածէք թէ, եթէ այսօր մերժեմ, կարելի է որ վաղն հաւանիմ, և կը տեսնէք որ, որդիդ Մօնթէ-Քրիսթօյի, ձեր սպառնալիքներն անօգուտ են և չեն կրնար զիս վախցնել....

—Ըսել կ'ուզէք թէ կը մերժէ՞ք ըսած տեղս տանիլ զիս։

—Ամենեւին։ Միայն թէ կ'ուզեմ հասկցնել ձեզ թէ այդ մեծ խօսքերը օգուտ չունին։ Դուք ինձ պէտք ունիք, ես ձեզ պէտք չունիմ։ Ըսել է կացութիւննիս նոյնը չէ....

—Իրաւունք ունիք, ըսաւ Էսբէրանս, թերութեան մէջ գտնուեցայ և թողութիւն կը խնդրեմ ձենէ....

Դերակոմսն այս խօսքերը ծանր և այլայլուն ձայնիւ արտասանեց։

Եւ գոգցես ըսած խօսքերուն իմաստն աւելի ազդու ընելու համար կը խոնարհէր, միւսը ծանր ծանր շտկըուեցաւ և յաղթութեան փայլակ մ'անցաւ աչերուն մէջէն....

Վասն զի կը յաղթանակէր այս մարդը, որ Պէնէտէթթօ կը կոչուէր....

Իր առջեւ կը տեսնէր խոնարհ, գրեթէ դողդոջուն, այն մարդուն որդին, զոր կ'ատէր իր Քորսիքացւոյ բնութեան բոլոր վայրենութեամբն։

Նա իր ձեռքն էր. դաշոյնովը կրնար անոր սիրտը յօշոտել։ Բայց նա ասկից աւելին կ'ուզէր ընել։ Մահը, որքան ալ սոսկալի ըլլար, չէր կրնար նորա վրէժն յագեցնել։

Երբ Էսբէրանս վերստին անոր երեսը նայեցաւ, Պէնէտէթթօ իր առջի դիրքն ստացեր էր։

—Շնորհակալ եմ, ըսաւ. ձեր քիչ մը խիստ խօսքերէն դրդռուեցայ. բայց պատրաստ եմ ծառայել ձեզ....

Էսբէրանս ուրախութեան աղաղակ մ'արձակեց։

—Ուրեմն շո՛ւտ ընենք, գոչեց։ Եւ երբ Ժանը գտնեմ, կեանքս ուզեցէք ինծմէ ... կուտամ....

Պէնէտէթթօ դուռը բացաւ.

—Անցէ՛ք, պարո՛ն դերակոմս, ըսաւ, ես ալ ետեւնուդ կուգամ....

Եւ ցած ձայնիւ յարեց.

—Ո՛հ, այո՛ ... գիտեմ որ կեանքդ իմս է ... և պիտի կորզեմ զայն....

Հովն եւս քան զեւս ուժգին կը փչէր.

Գիշերն ա՛յնքան աղջամղջին էր որ, Էսբէրանս դերակոմսը չէր կրնար իր առաջնորդը տեսնել։

Սակայն արահետներուն մէջ սահելով կը քալէին։ Էսբէրանս իր հագուստներէն ներս թափանցող անձրեւը, դէմքը սառեցնող քամին չէր զգար։

Իր վրայ տիրող տենդն ա՛յնքան ուժով էր որ չէր մներ։

Ամայի և խոր ճամբաներէ կ'անցնէին։ Երբեմն հովուն զօրութեամբն ծառէ մը կորզուած ճիւղ մը նորա

դէմքը կը ճանկռթէր։

Միշտ կը քալէր և ցած ձայնիւ կը կրկնէր սա բառն, որ իրեն համար ներկայն ու ապագայն կը բովանդակէր.

—Ժա՛ն։

Ա՛հ, Մօնթէ-Քրիսթօ. ո՞ւր ես։

Քու ընտրեալներդ, քու սիրելիներդ ամէնուն դէմ պաշտպանեցիր, և ահա՛ որդիդ ի վտանգի է, զինքը գարշելի ծուղակի մը մէջ կը քաշեն։

Եւ դու հոն չե՛ս։

Այն տղայն Հայտէի որդին է, այն կնոջ, որ իւր կեանքը տուաւ քեզ, որպէս զի անցեալդ մոռնաս, այն կնոջ որ բազկացդ մէջ մեռաւ ....

Եւ դու հոն չե՛ս։

Բայց քու որդիդ այս պահուս զքեզ չմտածէր. Նա ինքզինքն ազատ կ'զգայ. Նա եւս առանձին պիտի մաքառի...։ Նա ալ քեզի պէս վտանգը կ'արհամարհէ և երկիւղն ի՛նչ է չգիտեր...։ Կրնաս իւր վրայ պարծիլ... բայց նորա հոգին ու մարմինը քու հոգւոյդ և մարմնոյդ պէս հզօր և անխոցելի՞ է ....

Մօնթէ-Քրիսթօ, ինչո՞ւ իւր քովը չես ....

Եւ շղթայազերծ բնութեան կատաղի աղաղակաց մէջ Էսբէրանս Պէնէտէթթօյի, մարդասպան Պէնէտէթթօյի, մայրասպան Պէնէտէթթօյի ետեւէն կ'երթար ....

Յանկարծ այնպէս թուեցաւ Էսբէրանսի թէ մթութիւնը կը ճեղքուէր երբ սեւ քող մը, զոր պողպատեայ դանակ մը յանկարծ կը պատռէր ....

—Ո՞ւր ենք, հարցուց իւր առաջնորդին։

—Սէնի գետափը։ Քանի մը վայրկեանէն կը հասնինք։

—Ի՛նչ, Ժանս, իմ խե՛ղճ Ժանս այս սոսկալի տեղւա՞նքը կը գտնուի ....

—Ըսի՛ք ինձ որ զձեզ իւր գտնուած տեղը տանիմ...։ Միթէ կը վախնա՞ք ....

Էսբէրանս այս նախատական հարցման չպատասխանեց իսկ։

—Օ՛ն, ըսաւ միայն։

Այժմ կը յառաջանային գետափին վրայ, որու տիղմը նոցա ոտից ներքեւ կը ճզմուէր։

Յանկարծ կանգ առին։

Սեւ և մթին շէնք մը կը բարձրանար անոնց առջեւ։

Բնաւ լոյս չկար։

Սակայն Էսբէրանս ցնցուեցաւ. Իրեն այնպէս թուեցաւ թէ հեռաւոր երգեր մինչեւ իւր ականջը կը հասնէին։

Հեռաւոր արձագանգներ էին սոքա, նման այն արձագանաց զորս մարդ կը կարծէ լսել երբ կ'երազէ։

Պէնէտէթթօ Մօնթէ-Քրիսթօյի որդւոյն դարձաւ.

—Ահա՛ այն տունն, ըսաւ, ուր խոստացայ առաջնորդել զձեզ ....

—Ի՛նչ, հո՞ս պիտի գտնեմ Ժանս... պաշտեցեալ Ժանս ....

—Այո՛։

—Բայց ի՞նչ է այս տունն. Նորա տեսքը գարշելի է։ Կարծես սոսկալի խողխողարան մ'է...։ Ինչէ՞ն գիտնամ թէ զիս ծուղակի մը մէջ չէք ձգեր։

—Պարոն Էսբէրանս դերակոմս, ըսաւ Պէնէտէթթօ, ահա՛ կէս ժամ է որ առանձին ենք այս տեղն, ուսկից մարդկային էակ մը չ'անցնիր, ուր ոչ ոք կը տեսնէ և ոչ ոք կը լսէ մեզ...։ Եթէ ուզէի զձեզ սպաննել, ո՞վ կըրնար արգիլել զիս ....

—Իրաւ է… բայց ըսէ՛ք, կ'աղաչեմ, ըսէ՛ք թէ սխալեցա՞ք և թէ Ժան հոս չէ ։

Այս միջոցին տանը դրան առջեւ հասած էին. սուր ծիծաղներ թնդացին օդոյն մէջ։ Այս սոսկալի և այլանդակ աղաղակներն այն երկրայելի տունէն կ'ելլէին։

—Ներս մտնենք, գոչեց Նոբէրանս։ Եւ եթէ երկինք զիս ջախջախէ իսկ, զԺան պիտի փրկեմ…

Պէնէտէթթօ նորա թեւը բռնեց։ Նոբէրանս չէր դողար։

—Եկէ՛ք, պարոն դերակոմս, ըսաւ։ Ուզեցիք գիտնալ… գոհ պիտի ըլլաք։

Ձեռքը դրան վրայ դրաւ և դուռն առանց աղմուկի բացուեցաւ։

Ներսն ալ փողոցին չափ մթին էր.

Նոբէրանս լսեց որ դուռն իր ետեւէն կը գոցուի։

—Ո՞ւր էք, ըսաւ խօսքն իր առաջնորդին ուղղելով և ձեռքն երկնցնելով, որպէս զի նոցա հետքը գտնէ։

Ոչ ոք պատասխանեց նմա։

Այն ատեն յառաջացաւ և պատին զարնուեցաւ։

Ձեռօքը խարխափեց և ողորկ մակերեւոյթ մը գտաւ միայն։

Յետոյ իւր աչքերն անմիջապէս մթութեան մէջ տեսնելու կարողութիւնը գտան։

Չորս կողմէն պատերով գոցուած սենեկի մը մէջ առանձին էր։ Ո՛չ դուռ կար, ո՛չ պատուհան և ո՛չ օթոց…

Կատաղութեան աղաղակ մ'արձակեց…

Թշուառականը խաբեց զիս, գոչեց։

Եւ բռունքը բարձրացուցած՝ պատին դէմ յարձակեցաւ, գոգցես ուզելով տապալել զայն։

Բայց նոյն միջոցին տեսաւ որ պատն իւր առջեւ կը բացուէր, նման լայն դարանի մը փեղկերուն, որք իրարու վրայ կը սահէին…

Միայն թէ պատին տեղ իւր դէմ կը կանգնէին երկաթեայ հզօր վանդակներ, որք իրարմէ բաւական հեռու ըլլալով՝ հեռուն կրնար տեսնուիլ…

Եւ այս ծակէն, որ յանկարծ լուսաւորուեցաւ, Նոբէրանս Ժանը տեսաւ։

Բայց տեսածն ա՛յնքան սոսկալի, այնքան նողկալի էր որ սոսկման աղաղակ մ'արձակեց և քայլ մը ետ քաշուեցաւ…

Կ'երգէին ու կը խնդային… և գաւաթներու ու երգերու ձայնն ծիծաղուց և երգոց կը խառնուէր։

Ի.

Ուր Քուքու փաշա կ'ըլլայ.

Երբ Կօնթրան Ժանի գողցուիլն իմացաւ Ֆանֆարէն, դիմեց այնմիկ որ նոյն իսկ իւր խոստովանութեամբն՝ սէրն ու անձնուիրութիւնն ապացուցեր էր նմա… Բարմէնի որ, անոր արհամարհանաց ներքեւ ջախջախուիլն աչք առնելով, իւր անցեալն իրեն խոստովաներ էր։

Կօնթրան իրմէ չէր կասկածեր։ Երդուած էր անոր հետ մարտնչիլ Մօնթէ-Քրիսթօյի որդւոյն համար։ Որովհետեւ նա արդէն Տանկլարի գաղտնեաց մէկ մասն հասկցեր էր, հարկ էր նորանոր միջադէպերն ալ մանրամասնօրէն իմացնել անոր։

Ուստի այն խուզարկութեանց միջոցին, յորս կ'օգնէր իր բարեկամաց, պահ մը մէկ կողմ քաշուեցաւ և կարճ նամակ մը գրեց։

Յետոյ վաղեմի զուավը կոչեց։

—Բուքո՛ւ, ըսաւ, գիտե՞ս Պ. տը Լարսանժի ո՛ւր կը բնակի....

—Մեծ սեղանաւո՞րը... ո՛հ, անշուշտ... մենք բոլոր սեղանաւորները կը ճանչնանք....

—Լա՛ւ. ուրեմն առանց վայրկեան մը կորսնցնելու անոր ապարանքը գնա՛... պէտք է որ այս նամակն անոր աղջկանն յանձնուի....

—Օրիորդ Բարմէնի՞....

—Այո՛... բայց ուշադրութի՛ւն ըրէ, նմա միայն. չ'ըլլայ որ ուրիշը հօն երթալդ իմանայ... և այս նամակն իր ձեռքն յանձնուի....

—Հանգի՛ստ եղիք, պարոն Կոնթրան, պատասխանեց զուավը։ Այո՛, գործած անմտութիւնս դարմանելու համար՝ եթէ կրակի վրայ քալէ ըսէք կը քալեմ....

Եւ Բուքու մեկնեցաւ առանց կառքի, վասն զի իր սրունքները աղնուազգի ձիու մը սրունքներէն լաւ էին։

Սակայն ճամբայն կը մտածէր։

Ուղղակի ապարանք երթալ և Պ. տը Լարսանժին հարցնել, յոյժ պարզ միջոց մ'էր այս, զոր ամէն մարդ կրնար ի գործ դնել։

Բայց իրեն ըսեր էին.

—Հօն երթալդ ոչ ոք իմանալու է....

Արդ հարկ է անցնիլ դռնապանին առջեւէն. ծառայից առջեւէն, որք ամէնքն ալ զինքը պիտի տեսնէին ու ճանչնային։ Մանաւանդ թէ նա անանկ դէմք մը

ունէր, զոր անկարելի էր անմիջապէս չճանչնալ։

Ուստի խնդիրն ի սկզբան երեւցածին չափ պարզ չէր։

Բուքու այն մարդոցմէն էր որք երբ այլոց շահերուն վերաբերեալ պաշտօն մ'ընդունին, գործը բնաւ դիպուածին չեն թողուր։

Ուստի որոշեց անխոհեմութիւն չգործել և ներս մտնելէ առաջ բերդն ուշադրութեամբ քննել։

Մէկ ակնթարթի մէջ Րիվօլի փողոցն հասաւ։

Երբ հօն հասաւ՝ զարմանաց աղաղակ մ'արձակեց և տեղը գամուած մնաց։

Լարսանժի ապարանքին դուռը կռնկի վրայ բաց էր։

Մեծ բակը լոյսերով կը շողշողար։

Կառքերու շարք մը ծանր ծանր յառաջանալով կանգ կ'առնուր այն հոյակապ գաւթին առջեւ, որու վրայ ոսկեճամուկ համազգեստներ և ադամանդազարդ շրջազգեստներ կը տեսնուէին։

—Կրո՛ղ, ըսաւ Բուքու, այս բանն ի սկզբան կարծես թէ գործս կը դիւրացնէ և սակայն ընդհակառակն աւելի կը կնճռոտեցնէ զայն։ Նախ հարկ է որ գաղափարներս պարզեմ։

Բուքու, Բօր-Մահօն փողոցին անկիւնը գտնուող գինետունը մտաւ և շիշ մը գինի ուզեց։

Գինին բերին. գաւաթ մը լեցուց, ի մի ումպ խմեց. յետոյ, ինքնիրեն խօսակցելով՝ ըսաւ.

—Այս Լարսանժին հանդէս մը կուտայ։ Այս անժխտելի է։ Արդ, ոչ նուազ անժխտելի է թէ Օրդ. Բարմէն հիմայ սրահներուն մէջ իր Պ. հօրն հիւրերը մեծարելու զբաղած է։ Չեմ կրնար զինքը կանչել տալ, վասն զի ապահով եմ թէ չպիտի գայ։ Հաղուագիւտ է

որ գեղանի և միլիոնատէր օրիորդ մը անդրասենեակը գայ սիրատոմս մ'ընդունելու համար ։

Խոստովանինք թէ բոլոր ասոնք յոյժ տրամաբանական էին ։

Քուքու եզրակացութիւն մ'ընելէ առաջ յառաջադրութիւններ կ'ընէր ։

Այս տրամաբանական աշխատութիւնը դիւրացնելու համար երկրորդ գաւաթ մ'ալ լեցուց և կուլ տուաւ ։

Գիտենք որ Քուքու դիւրաւ չէր գինովնար ։

Միայն թէ գինին նորա միտքը կը բանար ․

—Երկրորդ, յարեց մտովի, քանի որ լեռն առ իս չկրնար գալ, ինչպէս որ կ'ըսէ Արաբացի բանաստեղծ մը, պէտք է որ ես առ լեռն երթամ, այսինքն աւելի բացայայտ խօսելով. Օրդ. Քարմէն անդրասենեակը չկրնար գալ, ուստի հարկ է որ ես դահլիճը մտնեմ ։

Այս եզրակացութիւնն անժխտելի էր ։ Քուքու ծանօթ և անծանօթ բոլոր ճեմարանաց ամենէն առաջին տրամաբանէն ոյժով էր ։

—Այո՛, բայց որովհետեւ հրաւիրեալ չեմ, ոչ ալ ծերակուտի անդամ, քաղաքապետ կամ սեղանաւոր, դժուարին կերեւի ինձ դահլիճին դուռը ներկայանալ և դրան առջեւ կեցող ծառային ըսել. Պ. Քուքուի գալուստը ծանուցէք ։ Բաց յաստի եթէ այն աւանակներէն մին ի ձայն փողոյ անուննս արտասանելու ըլլայ՝ ինքզինքս ծածկած չեմ ըլլար ... ։ Մանաւանդ թէ գլխ կը վռնտեն .. ։ Ի՞նչ ընելու է .. ։ Ի՛նչ ընելու է ....

Ճիշդ այն միջոցին Ափրիկէի որսորդ զինուոր մը գինետուն մտաւ և մօտենալով՝

—Ներեցէ՛ք, ըսաւ ... կը հաճի՞ք ըսել թէ ո՞ւր կը

բնակի Պ. տը Լօրս ... Լուրս ... Լարսան ....

—Լարսանժի՞, ըսաւ անուշութեամբ գինեպանն, որ համազգեստը կը յարգէր ....

—Լար ... այո՛ ... այո՛. Նամակ մ'ունիմ իրեն յանձնելու ....

—Լա՛ւ ուրեմն. դուրս ելէք և լուսաշողշող տուն մը պիտի տեսնէք. ան է ....

—Հա՛, սա մեծ դուռը ... որ յաղթական կամարի մը կը նմանի ....

—Ճի՛շդ ....

—Շնորհակալ եմ ... շատ բարեսիրտ մարդ էք ....

Եւ որսորդը ետին դառնալով դէպի դուռը կ'երթար, երբ ձեռք մ'անոր ուսին դպաւ ։

—Ի՞նչպէս ես, Կալիւրէ ....

—Ան ո՞վ է ... վա՜յ, Քուքու ....

—Քուքու, այո՛, նոյն ինքն, ըսաւ վաղեմի զուավը ։ Սա դիպուա՛ծը նայէ ։ Մարդ ի՛նչպէս զիրար կը գտնէ....

Եւ երկու վաղեմի Ափրիկէի բարեկամք իրարու գիրկ նետուեցան ։

—Եւ ի՞նչ հաճոյք է ի միասին գաւաթ մը գինի խմել, այնպէս չէ՞, Կալիւրէ ։

—Անշուշտ ... մանաւանդ որ գինին չմերժուիր ....

—Մանաւանդ երբ մեր բարեկամութեան նման հին բարեկամութեան մը սիրոյն ըլլայ ....

—Այո՛. բայց, Քուքու, ես շատ չեմ կրնար կենալ ... պաշտօն մ'ունիմ կատարելու ....

—Լսեցի. Նամակ մը պիտի տանիս. Բայց հոս մօտն է....

—Գիտեմ ։ Բայց պաշտօնն ամէն բանէ առաջ է ։ Դու

թէեւ գունդէն ելար, սակայն այս բանը մոռցած ըլլալու չես..։ Ըսէ՛ տեսնեմ, հիմայ ի՞նչ կ՚ընես ....

—Ե՛ս ... հը՛մ. եկամուտներովս կ՚ապրիմ։

—Գեղեցիկ արհե՛ստ... յոգնութիւն չկայ..։ Կենա՛ցդ։

—Կենա՛ցդ. ի՞նչ աղուոր գինի ...։ Դու միշտ զինուո՞ր ես ....

—Զգէ՛ Աստուածդ սիրես. փորձանք չմնաց որ գըլխուս չգայ ....

—Իրա՛ւ... բայց ի՞նչպէս կ՚ըլլայ որ բնաւ աստիճան մը վեր չես ելեր ....

—Կեցի՛ր որ ըսեմ... տասնեւմէկ անգամ տասնապետ եղայ ....

—Տասնեւմէկ անգա՛մ....

—Տասնեւմէկ անգամուն ալ նորէն պաշտօնանկ եղայ..։ Ո՛հ, մեծ յանցանք մը չգործեցի... աւանակութիւն մը չ՚ըրի..։ Բայց գիտես որ բնաւորութիւնս դեշ է... չեմ ուզեր որ հետս լինան... այն ատեն կը ծեծեմ..։ Եւ երբ ընկերներէս մին ծեծէի, զիս պաշտօնանկ կ՚ընէին..։ Երբ պէտուէն մը ծեծէի, նորէն տասնապետ կ՚ընէին, և այս այսպէս տասնեւմէկ անգամ տեւեց ....

—Այո՛, հասկցայ։ Եւ հիմայ Պ. տը Լարսանժիի նամակ մ՚ունի՞ս յանձնելու ....

Խօսակցութեան միջոցին Քուքու առատ գինի կը լեցնէր։

Նորա մտքին մէջ այնպիսի յատակագիծ մը կը ձեւանար, որու Մաքիավէլ իսկ պիտի հաւնէր։

—Այո՛, նամակ մը, յարեց միւսը։ Շիտակն ըսելով շատ գոհ չեմ..։ Այս տեսակ բաներն իմ ձեռքէս չեն

գար... ես տասնապետ եմ, ո՛չ, առ այժմ նախկին տասնապետ ....

—Կրնա՞նք իմանալ թէ նամակը որո՞ւ կողմանէ է ....

—Ի՞նչ, տակաւին չ՚ըսի՞..։ Մտիկ ըրէ... Ափրիկէէն եկայ ....

—Վա՜յ. ե՞րբ ....

—Դեռ այս առաւօտ... պէտուէնի մը հետ, որ Ֆրանսայի բարեկամներէն և Մէհմէտ-Պէն-Էօմէր կը կոչուի... այն տեղացի բաշա մը... որու կ՚ընկերանամ....

—Իբր պաշտօնակալ....

—Անանկ բան մը։ Արդ Բարիզ հասածնուս պէս մարդուկս սանդուղն ի վար սահեցաւ... և գետինը փռուեցաւ ....

—Պատճառն անվարժ ըլլալն է... չխմե՛ս...

—Կենա՛ցդ...։ Եկուր տես որ Էօմէր այս իրիկուն մեծ հանդէսի մը հրաւիրեալ էր վերոյիշեալ Լար ....

—Պ. տը Լարսանժիի տունն... ըսել է զայն կը ճանչնա՞յ ....

—Ամենեւին։ Կ՚երեւի թէ այս երկրին մէջ սովորութիւն է չճանչցած մարդիկնին հրաւիրել..։ Վերջապէս իրենց գիտնալիք բանն է։ Խնդիրը սա է որ Էօմէրիս ոտքը մըլթի մը պէս ուռեցած է և չկրնար շարժիլ... ուստի անկարելի է որ այն հանդէսին երթայ... և այս նամակը կը ղրկէ..։ Հիմայ, Քուքու, հարկ է որ պաշտօնս կատարեմ....

Բայց Քուքու, կարծես բան մը լսած չըլլալով, մօտակայ սեղանի մը շուրջը նստած արբեցողներուն դարձաւ.

—Ի՞նչ կայ որ այդպէս մեզ կը դիտէք, ըսաւ կոպ-

տութեամբ: Ի՞նչ է եղեր․ Աֆրիկեցի որսորդ զինու-որ մ՚է... ձեզի՞ ինչ....

—Ի՞նչ կայ, ի՞նչ կայ, կրկնեց որսորդը փոքր ձայն լսող ձիու մը նման չտկուելով:

Յետոյ, որովհետեւ գինին նորա տեսողութիւնը քիչ մը պղտորեր էր, Քուքույի ցոյց տուած կողմը նայեցաւ և կարմիր երեսով գիրուկ մարդ մը տեսաւ —չիտակն ըսելով բարեդէմ անձ մը— որ իւր խոշոր աչքերովն ա-նոր կը նայէր և Քուքույի յանկարծական խօսքերուն զարմացած կ՚երեւնար, վասն զի մինչեւ այն ատեն ան-գամ մ՚իսկ չէր նայած Աֆրիկէի որսորդին:

Բայց սա բռնկելու համար լուցկիի պէտք չունէր․

—Հէ՜, չքոտի՜, ըսաւ, ի՞նչ կայ որ այդպէս ինծի կը նայիս:

—Ե՞ս․ բայց... թոթովեց միւսը....

—Ես ատանկ բաները չեմ սիրեր... ի՞նչ կ՚ուզես ինծմէ․ միթէ մենք միասին պէտուէնները հալածեցի՞նք:

—Կը հաւատամ ձեզ թէ... ես ձեզի չէի նայեր....

—Ըսել է... սուտ կը խօսիմ․ կրո՛ղ: Ա՛հ, զիս սո՛ւտ կը հանես: Ա՛ռ քեզի:

Զայս ըսելով ուժգին ապտակ մ՚արձակեց, որ բա-րեբաղդաբար անմեղին գլխարկին եկաւ:

Միւսը զայրագին ոտք ելեր և պաշտպանողական դիրք մ՚առեր էր:

Որսորդը մէկ երկու չ՚ըսաւ ու վրան յարձակեցաւ:

Դիւրին է գուշակել թէ անամօթն Քուքու այս կռու-ուին չէր միջամտեր:

Գինեպանը, յաճախորդները միջամտեցին, ընդհա-նուր խառնակութիւն մը տեղի ունեցաւ:

Ոստիկանք հասան և վերջապէս Կալիւրէ ձերբակալ-ուեցաւ....

—Բայց նամա՞կդ, ըսաւ Քուքու:

Միւսը բարկութենէն նամակը մոռցեր էր: Սակայն զայն վաղեմի զուավին յանձնեց, մինչդեռ ոստիկանք զինքը կը տանէին:

—Հանգի՛ստ եղիր, գոչեց Քուքու, ես նամակը տե-ղը կը հասցնեմ....

Եւ խանութէն դուրս նետուեցաւ մրմնջելով.

—Մինչեւ վաղն առաւօտ ծակը պիտի մնաս: Հիմա, Քուքու, քեզ տեսնեմ․ թէ որ աւանակ չես, Պ. Կօնթ-րանի յանձնարարութիւնը պիտի կատարես:

Բայց պէտք չէ կարծել թէ Քուքու այսպէս վատօ-րէն Կալիւրէի ձեռքէն յափշտակած նամակաւն Լար-սանժի դահլիճները մտնելու յաւակնութիւնն ունէր: Ամենեւի՛ն․ լաւ գիտեր թէ առաւել կամ նուազ ոս-կեճամուկ համազգեստով ծառայ մը զայն ձեռքէն պի-տի առնուր և տիրոջը յանձնէր:

Իւր յղացած յատակագիծն աւելի յանդուգն, բայց աւելի ապահով էր:

Ա՛հ, Պ. տը Լարսանժի Բարիզ եկող օտարականաց ցուցակն աչքէ անցնելով՝ չճանչցած մարդիկը կը հրա-ւիրէ՜ր:

Կեցի՛ր ուրեմն:

Տասը վայրկեան վերջը նախկին զուավը Բէլըթիէ փո-ղոցը, տարազավաճառի մը խանութին առջեւ կառքէն կ՚իջնէր:

Եւ հինգ վայրկեան չանցած՝ պղնձագոյն Պէտուէն մը, սպիտակ հագուստներ հագած, ահագին ապարօշ

մը դրած, կառք կը հեծնէր և յապուշ կրթեալ կառավարին կը գոչէր․

—Րիվօլի փողո՛ցը, շուտ։

ԻԱ․

Քարմէն խօսքը կը պահէ․

—Թշնամւոյն վրայ կը հսկեմ, ըսեր էր Քարմէն Կօնթրանէն պատուուած ատեն։

Հիմայ հաստատապէս որոշած էր։ Թշնամին այն Թըշուառականն էր, որ իւր երիտասարդութենէն, անփորձութենէն օգտելով՝ զինքը վատ ծուղակի մը մէջ ձգեր էր, այն մարդը որ զինքը գարշելի կատակերգութեան մ'ընկերացուցեր՝ յափշտակելով հօր անունն, որ նորատի աղջկան շրթները կ'այրեր։

Ի՞նչպէս ցայն վայր չէր հասկցած թէ իւր կատարած դերն ո՞րքան գարշելի էր։ Պատճառն այն է որ ցայն վայր չէին փթթած ի նա փափկութեան այն ազնիւ ծաղկունք, որք կնոջ փառքն և հրապոյրն են միանգամայն։

Քարմէն մարդուս հոգին անբիծ և խիղճն ուղիղ ընող բաներէն և ոչ մին ուսած էր չնական Տանկլարէն, որու ծերութեան տրփին երթալով աւելցած էր։

Նա գոգցես խոր գիշերի մը մէջ էր, և սակայն երբեմն փայլակներ կ'ընդնշմարէր։ Բնազդմամբ կը կատղէր այն մարդուն պահանջմանց դէմ, որու վատութիւնը կը գուշակէր։

Յետոյ օր մը յանկարծ իւր շուրջն ամէն ինչ լուսաւորուեցաւ։

Այո՛, տակաւին ամուլ հոգիէն յանկարծ սէր ժայթքեց։

Եւ սիրոյ զօրութեամբ ամէն բան տեսաւ, ամէն բան հասկցաւ։ Ինքնիրմէն խպնեցաւ, խպնեցաւ այն մարդէն որու կապուած էր ամօթապարտ կապերով։

Ո՞չ ապաքէն սէրը կանանց համար իբր երկրորդ ծընունդ մ'է։

Սէրն իրեն ոյժ տուեր էր այնպիսի սոսկալի խոստովանութիւն մ'ընելու Կօնթրանի, որ կրնար առ յաւէտ բաժնել զինքն իւր սիրելիէն, և այժմ անխոնջ և անդադար իւր ատեցեալ Թշնամւոյն դէմ մարտնչելու ոյժ կ'զգար։

Իրեն այնպէս կը թուէր թէ քաւութեան սկիզբն էր այս։

—Այո՛, Կօնթրանն ու անոր բոլոր սիրելիները պէտի պաշտպանէր։

Վա՜յ անոնց սպառնացողին։ Նորա բովանդակ քաջութիւնն ու կորովը, որ երկար ատեն ճնշուեր էր կեղծ կեանքի մը Թմբրութեան տակ, անհաւատալի ոյժ մը ստացեր էին։

Այն առաւօտ Լարսանժի Քարմէնի բնակարանը ներկայացեր էր։ Նորատի աղջիկը կարծեր էր թէ նոր կռիւ մը տեղի պիտի ունենար․ ուստի բարձրագլուխ և կըրակոտ աչերով անոր դէմն ելեր էր։

—Ո՛չ, Լարսանժի կը ժպտէր, եթէ կարելի է ժպիտ անուանել նորա շրթունքները կծկող սոսկալի ծիծաղը։

Վասն զի նոյն ժամուն Պէնէտէթթօէն իմացեր էր թէ իւր վրէժխնդրութիւնը կատարուելու վրայ էր։

Զարմանալի՛ բան․ այս մարդն երկար ատեն ամէն

ատելութիւն սրտին խորը թաղեր էր, վասն զի կը վախնար —վատի նման կը վախնար— Մօնթէ-Քրիսթօյի կողմէն։

Կը ճանչնար նորա գրեթէ գերմարդկային զօրութիւնն, որ ամենէն ոյժովները կը խոնարհեցնէր և ամենէն զօրաւորները կը բեկանէր։

Բայց երբ Պէնէտէթթօ իրեն ներկայացաւ, այն թըշուառականն իրմէ աւելի թշուառական գտնելով՝ քաջալերուեցաւ, վասն զի նորա չափազանց վստահութիւնն ոյժ կուտար իրեն

Այն մարդը, որ համարձակեր էր ըսել իրեն թէ՛ «Ես քու կնոջդ ապօրինի զաւակն եմ․ և այն կինը, որ մայրս է, ես սպաննեցի» իրեն արժանի մեղսակից մը թուեր էր նմա։ —Վստահութիւն ստացեր էր և այնքան ատենէ ի վեր յետաձգեալ վրէժխնդրութիւնն հնարաւոր թուեր էր նմա։

Բաց յաստի ի՛նչ դժոխային ճարպիկութիւն էր յարձակիլ իւր թշնամւոյն որդւոյն դէմ ․․․ և Մօնթէ-Քրիսթօ հոն չէր որ զայն պաշտպանէր։ Ի՛նչ ուրախութիւն էր աներկիւղ չարչարել այն մարդուն հոգին, որմէ ա՛յնքան վախցեր էր։

Տանկլար հոգւով մարմնով Պէնէտէթթօյի անձնատուր եղեր էր, ինչպէս ատենով, առասպելներու մէջ, սատանային անձնատուր կ՚ըլլային։

Ուստի կը ժպտէր։ Վասն զի ամէն չողոքորթութեան վարժ էր։

—Ի՞նչ կ՚ուզէք ինձմէ, հարցուց Քարմէն խիստ ձայնիւ։

—Աղերս մ՚ուղղելու եկայ ձեզ ․․․․

—Ի՜նձ․ կարծեմ թէ մինչև այսօր ինձ հրամաններ տալը ձեր իրաւունքը կը համարէիք ․․․․

Տանկլար որոշած էր անոր զայրագին պատասխաններուն ուշադրութիւն չընել։

—Գիտէք որ այս իրիկուն մեծ հանդէս մ՚ունինք։

—Այս իրիկո՜ւն, գոչեց Քարմէն․ բայց կը սխալիք։

—Բնաւ, ապացոյցն ալ սա է որ ահա հրաւիրելոց ցանկը, զոր դուք գրած էք ․․․․

Արդարև Քարմէն մոռցեր էր․ սակայն իրաւ էր։

Պարոն տը Լարսանժի հրապարակի վրայ իւր ունեցած աստիճանին արժանաւոր կերպիւ ուզած էր տօնել վեհապետէն ընդունած շնորհն։ Քարմէն մի քանի օր առաջ հրաւիրելոց ցանկը պատրաստեր էր։

Լարսանժի ուշադրութեամբ կը դիտէր զայն։

—Վախցայ որ, ըսաւ իւր ամենէն անուշ ձայնովն, մոռցած կ՚ըլլաք, ուստի համարձակեցայ գալ այս հանդէսն յիշեցնել ձեզ ․․․․

—Որու ներկայ չպիտի գտնուիմ, ընդմիջեց Քարմէն։

Միւսը շրթները խածաւ։ Ինքն ալ այս բանէն կը վախնար։

Սկսաւ անուշութեամբ, շողոմելով իւր դատը պաշտպանել։ Քարմէն ի՞նչ յանցանք կրնար գտնել իւր վրայ։ Անոր ի՞նչ գէշութիւն ըրած էր։ Կարելի էր որ բարկանալով յանցանք մը գործած էր, բայց վերջապէս պատճառը Քարմէնն էր, որ չեմ գիտեր ի՛նչ երևակայական ոճրի համար ամբաստանելով զայն՝ անոր համբերութիւնն սպառեր էր ․․․․

Քարմէն մտիկ չէր ըներ ․․․․

Կը խորհէր։ Այն ցանկին վրայ տեսեր էր նաև Կօն-

թրանի անունը, զոր սրտատրոփ գրեր էր։

Իր տուած խոստումէն յետոյ իրաւունք ունէ՞ր մի-թէ թողուլ այն պատերազմի կէտն, զոր ինքն որոշեր էր իրեն համար։

—Այն հանդէսին ներկայ պիտի գտնուիմ ըսաւ յան-կարծ։

Լարսանժի զարմանաց աղաղակ մ'արձակեց։

Չէր կարծեր որ իւր ճարտարախօսութիւնն այսքան շուտ յաջողէր։

—Պիտի գամ, կրկնեց Քարմէն հեգնական ծիծաղով մը, բայց կ'արգիլեմ ձեզ, կը լսէ՞ք, բացարձակապէս կ'արգիլեմ «աղջիկս» կոչել զիս, ինչ որ կը կատղեցնէ զիս։

—Սակայն, թոթովեց Լարսանժի, ի՞նչ կ'ուզէք որ ըսեմ։

—Ինչ որ կ'ուզէք… Միայն թէ չըլլայ որ անհրնա-զանդ գտնուիք ինձ….

Այս բանը, չիտակն ըսելով, սեզանաւորին շատ փոյ-թը չէր։

Նա իւր ուզածն ընդունէր էր։ Իւր հանդէսն ըղ-ձացեալ փայլը պիտի ունենար։

Սակայն կ'երեւի թէ տակաւին ամէն բան չէր ըսած։

Վասն զի չէր երթար և Քարմէնի դէմ կը կենար բա-ւական շփոթած դիմօք։

Նորատի աղջիկը անհամբեր շարժում մ'ըրաւ։

Այս մարդը — որու ներկայութեան ընդ երկար տո-կացեր էր — այժմ սոսկում կը պատճառէր իրեն։

—Լա՛ւ, ըսաւ Քարմէն, հաւանեցայ… դեռ ի՞նչ կ'ուզէք….

—Սիրելի զաւա՛կս, յարեց Լարսանժի, յորմէ հե-տէ ինձ հետ կ'ապրիք՝ անշուշտ նշմարած էք որ դըրա-մական գործերը հազարաւոր վարպետութիւններէ կը բաղկանան, որոց բաղդատմամբ քաղաքագիտութեան վարպետութիւնք տղայական խաղալիկներ են….

—Այո՛, այո՛. հասկցայ որ գողութիւնը դժուարին աշխատութիւն մ'է։

Քարմէն այս խօսքերն ըսաւ ակռայները սեղմած և անբացատրելի արհամարհանօք։

Բայց Լարսանժի այս մանրամասնութեանց ուշադ-րութիւն չէր ըներ։

Բառերը զինքը չէին սոսկացներ։ Նա դեռ շա՜տ խօսքեր լսած էր։

—Այս իրիկուն, յարեց կատարեալ պաղարիւնու-թեամբ մը, գիները սոսկալի կերպիւ բարձրացնելու սահմանեալ խաղ մը կը պատրաստեմ… Թիւյլըրի ալ մեզի հետ է….

Նա կը յուսար թէ այս բառը մեծ ազդեցութիւն պիտի ընէ։

Թիւյլըրի՛. արդարեւ այս բառն ազնուական և կայ-սերական հնչուն մ'ունէր։

Քարմէն ուսերը ցնցեց, ինչ որ նախատինք մ'էր վեհապետին համար։

—Կարծեցի թէ Մազայի խօսքը պիտի ընէք ինձ։ Շիտակն ըսելով իրարմէ վար չեն մնար….

—Հը՛մ, հը՛մ, հազաց Լարսանժի, որ այս ակնար-կութիւնն անախորժ կը գտնէր եօթն միլիոն քուէից ընտրելոյն համար։ Վերջապէս, որպէս զի կարողանամ ըսած մեծ շարժումս յառաջ բերել. մի քանի տեղե-

կութեանց պէտք ունիմ , զորս կը յուսամ այս իրիկուն ստանալ....

—Ձեր հրաւիրեալները պիտի կողոպտէ՞ք ....

—Բարոյապէս այո՛ , ըսաւ սեղանաւորը , կորմնցնելու ժամանակ չ'ունիմ ... Արդ եթէ , ինչպէս որ կը յուսամ , սպասած տեղեկութիւններս ստանամ , թէեւ սկզբմամբ պարտաւոր եմ հրաւիրելոցս քով կենալ , սակայն անհրաժեշտ հարկ է որ հեռանամ....

Լարսանժիի խօսուածքն , որ ցայն վայր յոյժ բնական էր , քանի մը վայրկեանէ ի վեր յանկարծ փոխուեր էր ։ Բարմէն մեծաւ ուշադրութեամբ մտիկ կ'ընէր զայն և այս բանը նշմարեց ։

—Կը ստէ , ըսաւ ինքնիրեն անմիջապէս ։

Եւ ուշադրութիւնը կրկնապատկեց ։ Կը գուշակէր թէ վտանգ մը եղեռնական դաւ մը կայ ։

Անախորժ խօսքեր պիտի ընէր, բայց ինքզինքը զսպեց։

Կօնթրանն , Էսբէրանսը մտածեց , և ըսաւ ինքնին թէ խօսքը պահելու ժամանակն եկած է ։

Պահակն «Ո՞վ է ան» լսեր էր և ուշադրութիւն կ'ընէր։

Սեղանաւորը , դասը չգիտցող և մտածող տղու մը նման , կանգ առեր էր ։

—Շարունակեցէ՛ք , ըսաւ աղջիկն ։ Կ'ըսէիք թէ պէտք է հեռանաք ....

—Այո՛ ։ Ուստի կ'ուզեմ որ կարենամ յանկարծական անհանգստութիւն մը պատրուակել , տեսակ մը նուաղում կեղծել , զոր տաքութեան պիտի վերագրեն։ Եւ այս նենգութեան շնորհիւ պիտի կարենամ դահլիճներէն հեռանալ , սենեակս քաշուիլ և անկից ալ դուրս ելնել....

—Ա՞հ , դուրս ելնելու պէ՞տք ունիք ....

—Անշուշտ ... ըսած գործիս համար ....

—Ըսել է պարոն Լումայափոխք և պարոն սեղանաւորք այս գիշեր ձեր տրամադրութեան տակ են ... անշուշտ մինչեւ առաւօտ ....

—Բայց ....

—Ինչո՞ւ չէք ըսեր թէ Պօրսա պիտի երթաք ....

Լարսանժի շփոթած էր ։ Կը հասկնար արդէն թէ իր նենգութիւնն երեւան ելեր էր և թէ Բարմէն , որ այն խօսքերը չէր կլլեր , նորա սուտը կը հասկնար ։

—Կը հաւատեմ թէ , սկսաւ ըսել....

Բարմէն զայն կը դիտէր և կը խորհէր ։

—Ո՞ւր կ'ուզէ երթալ , կ'ըսէր ինքնիրեն ։ Ի՞նչ նոր մեքենայութիւն կը նիւթէ ։ Ո՛հ , պիտի հասկնամ ։

Ցետոյ բարձրաձայն և գրեթէ անուշ եղանակաւ յարեց ․

—Վերջապէս ձեր գիտնալիք բանն է , ես դրամական գործերու չեմ խառնուիր ։ Ըսել է կ'ուզէք դուրս ելնելու ազատութիւն ունենալ ... ժամը քանիի՞ն ։

—Կէս գիշերուան մօտ ....

—Լա՛ւ ։ Անշուշտ կ'ուզէք ՞որ նախ և առաջ ես ձեր վիճակին հոգ տանիմ և ստիպեմ զձեզ որ հեռանաք ....

—Ճի՛շդ , գոչեց սեղանաւորն ուրախութեամբ ։ Ա՛հ , Բարմէն , ի՛նչպէս լաւ կը հասկնաք ։ Եթէ ուզելու ըլլայիք, մենք երկուքս զաշխարհ տակն ու վրայ կ'ընէինք....

—Ձեմ ուզեր ձեռքերս աղտոտել , ըսաւ Բարմէն ։ Ա՛լ այս խօսքերը մ'ընէք ։ Տակաւին ընկեր ենք ... բայց այլ եւս մեղսակից չենք ։ Ձեր խնդրածը ծաղրելի , բայց հնարաւոր կը թուի ինձ ։ Ադոր մէջ ոճիր մը չեմ

տեսներ, չեմ գուշակեր….

Աչերը Լարսանժիի դէմքին վրայ յառեր էր։

Լարսանժի այս խօսքը լսելով՝ թեթեւ մը ցնցուեցաւ։

—Ուզածնիդ պիտի ընեմ, յարեց Քարմէն։

—Ա՜հ, շնորհակալ եմ, ըսաւ ծերունին և խոնարհեցաւ նորա ձեռքը բռնելու համար։

Իսկ նա ակներեւ զզուանօք քաշուեցաւ։

Լարսանժիի ուզածն ընդուներ էր։ Ուստի ողջունելով հեռացաւ։

—Թշուառակա՜ն, կը մտածէր Քարմէն։ Արդեօք ի՞նչ կը խորհի. այս գիշերային մեկնումը, այս խնամօք պատրաստուած պատրուակն նոր ոճիր մը կը ծածկէ։ Բայց ի՞նչ է արդեօք։ Միթէ իրաւցնէ դրամական գործողութի՞ւն մ'է. —եթէ այնպէս է՝ փոյթս չէ— իսկ ընդհակառակն….

Եւ Կօնթրանի անունը բերանը կուգար….

Ամբողջ օրն հսկեց։ Լարսանժի, առանց տեղեկութիւն ունենալու, այնպէս մը կը լրտեսուէր որ, նորա մէն մի շարժումն աննշմարելի չէր մնար։

Սակայն Քարմէն բան մը չտեսաւ, անոր ստած ըլլալուն ապացոյցը չկրցաւ ձեռք ձգել։

Եւ սակայն ապահով էր որ իւր կնոջ բնազդումն զինքը չէր խաբեր։

Քանիցս մտաբերեց խօսքը ետ առնուլ։

Այն հանդէսն անտանելի էր իրեն. այն մեղսակցութիւնը, որու խօսք տուած էր, ծանր կը թուէր նմա։

Ապա զԿօնթրան կը մտածէր և ինքնիրեն կ'ըսէր թէ տկարանալու իրաւունք չունէր։

Իրիկուն եղաւ։

Իւր սենեկապանուհին զարմացաւ։

Ո՞ւր էր այն պճնասէր, սրտնեղ Քարմէնն, որ երբեք գոհ չէր….

Այն Քարմէնն որ Բարիզու առաջին դերձակուհեաց հետ այնպէս կը վարուէր, ինչպէս կը վարուին գերիի մը հետ….

Մինչդեռ սենեկապանուհին վարանելով կը ներկայացնէր նման հանդէսի հագուստն, Քարմէն կ'ըսէր.

—Ի՜նչ փոյթ, այս կամ այն, ո՛րն որ կ'ուզէք….

—Ո՜հ, ո՛հ, կը մտածէր միւսն իւր չարաճճի Բարիզուհւոյ մտքովն, աստ տակ սէր կայ….

Չէր սխալեր։ Այո՛, սէր կար, բայց մանաւանդ պարկեշտութեան, անձնուիրութեան կամք։

Եւ սակայն բնութիւնն իւր անկեղծ գեղեցկութեամբ այնքան գեր ի վեր է արհեստէն որ, երբ Քարմէն դահլիճը մտաւ, հիացման և զարմանաց ընդհանուր մրմունջ մը լսուեցաւ։

Իւր սպիտակ և պարզ հրջազգեստովն, իւր ոսկեգոյն մազերուն հիանալի հիւսքերուն մէջ դրած մի քանի ծաղիկներովն, Քարմէն հարիւրապատիկ աւելի գեղանի կ'երեւնար։

Հոն էին բոլոր կայսերական դահլիճներու յաճախորդք, բոլոր շպարեալք, բոլոր կիսամերկք, որ այն ատենուան կենդանի նկարներուն մէջ ալ կը տեսնուէին։

Այն միջոցին էր որ Աւստրիոյ դեսպանուհի մը համարձակած էր ըսել.

«Մենք երբ Բարիզ գանք, ինքզինքնիս գինետունը կը կարծենք։»

Եւ սակայն բոլոր այս գինետան աղջկունք, բոլոր այս կայսրութեան պոռնիկները չկրցան զարմանքնին զսպել։

Քարմէն իր երիտասարդական երանգներովը պըճնեալ և ուսերը պարկեշտօրէն շղաշտեռով ծածկուած, կենդանի հակապատկեր մը կը ձեւացնէր այն ներկուած և թառամեալ դէմքերուն հետ։

Իր անկեղծ սիրոյն բովանդակ բարձրութեամբն այս ամբոխին կ'իշխէր և ամէն կողմ զկօնթրան կը բնտռէր։

Արդէն գիտենք որ նորատի նկարիչն հոն չէր։

Ուստի ի՞նչ փոյթ Քարմէնի բոլոր այս մարդիկ, որք Դեկտեմբերի մարդուն (Նաբօլէօնի) ծախուած էին, բոլոր այն կանայք, որոց սրտին տեղ Նաբօլէօն մը կար, բոլոր այն մեծ պաշտօնեայք, որոց մեծութիւնն այնքան փոքր էր։

Լարսանժի ուրախ էր։ Նորա դժգոյն դէմքին վրայ չեմ գիտեր ինչ բերկրութիւն կար։

Միթէ այս գարշելի և զազիր դէմքը լուսաւորողը մի միայն հարստութի՞ւնն էր։

Ո՛չ։ Քարմէն կը ճանչնար զայն. Նորա վրայ տեսակ մը ջղային դող կը նշմարէր, զոր կը յիշէր արդէն. Նա այն վիճակին մէջն էր այն օրն որ գազանի նման յարձակեցաւ կուսին վրայ։

Ցնծանք, ապականեալ տրփի, ոճիր կը բուրէր։

Նա այս գարշելի ծերունւոյն զեղխութեան բոլոր աստիճաններէն վար իջնելը տեսած էր։

Եւ նորա փոքր ու քթթուն աչաց մէջ կը կարդար այն կատաղի տենդն, որ ոճիր մը գործել տուած էր նմա։

Ամէնքը կը պարէին, նուագարանք յանկուցիչ մեղեդիներ կ'արձակէին։

Ամէն վայրկեան ծառայք կայսրութեան ամենէն մեծ անունները կ'արտասանէին —նման կալանաւորաց ցանկի մը, զոր թիապահ մը բարձրաձայն կը կարդայ բանտերուն մէջ։

Կոմսեր, սեպուհներ, իշխաններ։ Ոչ ոք պակաս էր։

Այս մարդիկ այնպէս կը համեմատէին ստակին հետ, ինչպէս ագռաւներն դիերուն հետ։

Յանկարծ անուն մը լսուեցաւ.

—Մէհմէտ-Պէն-Էօմէր ....

Եւ սպիտակազգեաց ու պատուոյ լէգէոնի պատուանշանը պուրնուզէն կախուած հոյակապ մարդ մը ներս մտաւ։

Ամէնքն առ նա դարձան։ Արդարեւ չքեղ պէտուէն մ'էր նա։

Բոլորովին արեւելեան ծանրութեամբ մը, դէմքը կնքուղին տակ կիսովին ծածկուած, թուխ ձեռքերը կուրծքին վրայ ծալլած, Մէհմէտ-Պէն-Էօմէր իւր փոքրիկ սեւորակ մուճակներովն սահելով կը յառաջանար։

Լարսանժի անոր դէմը վազեց։

Արդարեւ այս երջանկութեան չէր կրնար հաւատալ։ Մէհմէտ-Պէն-Էօմէր Ալճերիցիներու այն դասէն էր, որք կանոնաւոր և առատ տուգանքի մը փոխարէն՝ կայսրութեան դաշնակցեր էին։ Բաց յաստի՝ ականջ տալով այն դրամական խորհրդատուաց, որք միշտ Ալճէրին Էլտօրատոյի մը փոխարկել կ'երազեն, Ֆրանսա եկած էր իւր անուամբն ու ազդեցութեամբն օգնելու այս շահախնդրութեանց միոյն, որք անապատի աւազին վրայ հիմնուած են և զորս Թիւյլըրիի պարոններն յոյժ կը սիրեն։

Լարսանժի անոր Բարիզ գալն իմանալով՝ փութացեր էր հրաւէր մ'ուղղել նմա. բայց յաջողելու յոյս չունէր։

Կարելի է որ ազնիւն Կալիւրէ չէր նշմարած թէ բաշային անկումը յոյժ պատեհ առթիւ տեղի ունեցած էր։

Ինչ որ է․ Լարսանժի իւր բաշան ձեռք ձգեր էր և խոնարհելով կ'ողջունէր զայն։

Իսկ Պէն-Էօմէր, որ յոյժ ծանրաբարոյ էր, ըստ Մահմէտական սովորութեան, ձեռքը ճակտին ու սըրտին տանելով կը պատասխանէր։

Միայն թէ, դժբաղդութեան նայեցէք, Ֆրանսերէն բառ մը չէր խօսեր, և սեղանաւորին խօսակցութեան կը պատասխանէր փոքրիկ աւաչներով, որք, դրամատէր ականջի մը համար, կրնային Արաբերէն համարուիլ։

Սակայն յայտնի էր որ յոյժ լաւ կը հասկնար։ Վասն զի իւր շարժումներն իրեն ուղղուած հարցմանց կատարելապէս կը պատշաճէին։

Մանաւանդ թէ մեծ փափագ ցոյց կուտար վարժուելու, վասն զի յանկարծ ցոյց տալով զՖարմէն, որ քիչ մը հեռուէն կ'անցնէր։

—Աղուո՜ր, ըսաւ, աղուո՜ր կին, աղուո՜ր կին։

—Աղջիկս է, ըսաւ Լարսանժի հպարտանալով։ Կը ներէ՞ք որ զինքը ներկայացնեմ ձեզ։

Էօմէր այժմէն բացագանչութիւն մ'արձակեց, ինչ որ Հոմերոսէն ի վեր աշխարհի ամէն լեզուաց մէջ կը նշանակէ։

—Հապա՛, իմ ուզածս ալ այդ է։

Լարսանժի փութաց երթալ դէպ ի այն խմբակն, ուր կը գտնուէր Ֆարմէն, և պէտուէնին փափագն յայտնեց անոր։

—Է՜հ, ի՛նչ փոյթս ձեր հրաւիրեալներն, ըսաւ նորատի աղջիկը ուսերը թեթեւակի ցնցելով։

Եւ արդարեւ Ֆարմէն բնաւ տրամադիր չէր Լարսանժիի մտահաճութեանցն հնազանդելու Կօնթրան չէր երեւցած։

Բայց կ'երեւի թէ թխամորթն Էօմէր անպատճառ կ'ուզէր ծանօթանալ այս յաւերժահարսին։

Վասն զի Լարսանժիի ետեւէն երթալով՝ ամենավայելուչ սէլամ մը ուղղեց Ֆարմէնի։

Նորատի աղջիկը պարտաւորեցաւ այն այցելուին ողջոյնը փոխարինել։

Բայց նա, առ Ֆարմէն հակելով, ցած ձայնիւ և շուտ մ'ըսաւ․

—Կօնթրանի կողմէն․․։ Է՛օհ, ըսաւ շտկուելով։

Ֆարմէն ցնցուեր էր։ Իւր ուշը գրաւող միակ բառը Կօնթրանի անունն էր։

Զարմանօք կը դիտէր այս պղնձագոյն դէմքն, այն խրտեցուցիչ խոշոր ընչացքներն և կը մտածէր թէ արդեօք երազի մը խաղալիկ չէ՞ր։

—Եթէ կ'ուզէք Նորին Վսեմութեան թեւն ընդունիլ, յարեց Լարսանժի ուրախութեամբ տեսնելով որ Ֆարմէն շատ չէր խրտեր, կրնաք զինքը պտտցնել մեր ճեմելիներն, ցոյց տալ նմա մեր հաւաքածոյները ....

Ֆարմէն վարանեցաւ։ Էօմէր զգալով որ ամէնուն ուշադրութեան առարկայ է, բառ մը չէր արտասաներ․ միայն թէ թեւը պուրնուզէն դուրս հանելով՝ Նորատի աղջկան ներկայացուց։

Արդեօք իրաւցնէ Կօնթրանի անունն արտասանէ՞ր էր․ ամբողջ խնդիրն հոն էր։

Էօմէր անոր տարակոյսէն օգտեցաւ։

—Յօժարակամ, ըսաւ Ֆարմէն՝ Արաբացւոյն թեւը մտնելով։

—Ձեզ աղջկանս կը յանձնեմ, յարեց Լարսանժի ժպտելով, քիչ մը վերջը ես ալ կուգամ ձեր քով։

Եւ ցած ձայնիւ ըսաւ Քարմէնի ականջին։

—Շատ մի՛ ուշանաք․․․ Ուզած տեղեկութիւններս ստացայ․․․ Որոշածնիս պիտի ընեմ....

Քարմէն, գոգցես առանց ձայն մտիկ ընելու, Խօմէրի թեւը մտած կ'անցնէր ամբոխին մէջէն, որ յարգանօք ճամբայ կը բանար անոնց։

Խօմէր յոյժ լուրջ էր․ սակայն այնպիսի ճարպիկութեամբ մը, որ կրնար պատիւ բերել Բալեզցի սրիկայի մը, բերանն անանկ մը դարձուց որ խօսքերը Քարմէնի կողմն ուղղուին և որոշակի ըսաւ․

—Խնդիրը Պ․ Կօնթրանի վրայ է․․․ այս բազմութեան մէջ չկենանք....

Այս անգամ Քարմէն հասկցաւ որ չէր սխալած։

Այնքան այլայլեցաւ որ, ամբողջ արիւնն գլուխը խուժեց։

—Ո՞վ էք դուք, հարցուց հովանոցովը բերանը ծածկելով։

Դահլիճներէն միոյն դռնէն անցան, և որովհետեւ հետաքրքիր ամբոխը բաշային շատ կը մօտենար, պէտուէնն անհասկնալի բառեր արտասանելով վեհափառ շարժում մ'ըրաւ։

Ամէնքն յարգանօք հեռացան։ Անհասկանալին միշտ ազդեցիկ է։

Այն ատեն Խօմէր քալուածքը փութացուց և վերջապէս Քարմէնի հետ փոքր ու մեկուսի սենեակ մը քաշուեցաւ։

—Բայց ո՞վ էք դուք, հարցուց Քարմէն անհամբերութեամբ։

Խօմէր աչխուժիւ չուրջը նայեցաւ․ յետոյ՝

—Ես բարեկամ մ'եմ, Քուքու, վաղեմի ղուալ․․․ բարեսիրտ և բոլորովին անձնուէր Պ․ Կօնթրանի և Մօնթէ-Քրիսթօյի որդւոյն....

—Եւ ինչո՞ւ այսպէս ծպտելով հոս մտաք....

—Վասն զի ինձ այսպէս հրամայեցին և Քուքու երբեք անհնազանդութեան ինչ ըլլալը չգիտեր։

—Որո՞ւ կողմէ կուգաք....

—Պ․ Կօնթրանի կողմէ, ապացոյցն ալ սա է որ նամակ մը տուաւ ինձ Օրդ․ Քարմէնի յանձնելու համար....

—Տուէ՛ք, շուտ տուէ՛ք։

Քուքու գնաց կեցաւ դրան առջեւ, զոր իր պուրնուզովը կը խափանէր․ կարծես ահագին սպիտակ թռչուն մ'էր, որ թեւերը բացեր էր։

Քարմէն, որու սիրտը պայթելու չափ ոյժգին կը բաբախէր, փութաց նամակը բանալ։

Ահա՛ ինչ գրուած էր նամակին մէջ․

«Քարմէն, բարեկամուհի՛ս, դաշնակցուհի՛ս, ձեր անձնուիրութիւնն առաջարկեցիք ինձ․ կ'ընդունիմ։ Եւ ոչ միայն կ'ընդունիմ, այլ և կը խնդրեմ։ Բարեկամներս մեծ վտանգի մէջ են։ Ժան Ջիլտ գաղտնաբար գողցուեր է և Էսբէրանս դերակոմն աներեւութացեր է։ Մօնթէ-Քրիսթօյի ապարանքին մէջ գաղտնի դուռ մը ըլլալու է, զոր չենք գիտեր․ բայց մեր թշնամիք գիտեն։ Այս հանելուկին լուծումը անամօթ Լ․․․ի ծանօթ ըլլալու է։ Կրցածնիդ ըրէք ճշմարտութիւնն իմանալու համար։ Ներեցէ՛ք ինձ որ իբր բարեկամուհի, իբր ընկեր կը խօսիմ ձեզ հետ։ Վասն զի կ'ուզեմ որ չկասկածիք ինձմէ։ Որովհետեւ վստահութիւն ունենալը սիրել է։

«ԿՕՆԹՐԱՆ»

Նորատի աղջիկը թեթեւ աղաղակ մը, ուրախութեան, երջանկութեան աղաղակ մ՚արձակեց։

Կօնթրան զինքը կը սիրէ՜ր։ Հակառակ իր ըրած խոստովանութեանց՝ զինքը չէր մերժեր, չէր անիծե՜ր։

Քուքու ետին դարձաւ։

—Արդ, օրիորդ, ըսաւ, ի՞նչ պէտք է պատասխանեմ…

—Պ. Կօնթրանի՛ քով գացէք և ըսէք իրեն թէ, եթէ կեանքս իսկ զոհել հարկ ըլլայ՝ ամէն բան պիտի խմանամ։ Պ. Կօնթրան Մօնթէ-Քրիսթօյի ապարա՞նքն է…

—Այո՛, օրիո՛րդ։

—Դուք ալ գիշերն հո՞ն պիտի անցնէք։

—Անշուշտ։

—Լա՛ւ ուրեմն, քիչ մը վերջը պատրաստ եղիք որ դուռը բանաք ինծ…։ Գացէ՛ք, գացէ՛ք։

Այն միջոցին ծառայ մը շուարած ներս մտաւ։

—Օրիորդ, ըսաւ, պարոն հայրերնիդ յանկարծ հիւանդացաւ….

Խօմէր յարգանօք խոնարհեցաւ նորատի աղջկան առջեւ և անմիջապէս բազմութեան մէջ աներեւութացաւ։

Նա մանաւանդ թէ ոչ ոք ուշադրութիւն կ՚ընէր նմա։

Կ՚ըսէին, թէ կաթուած իջեր էր և այս մարդիկ —որք պատուաւոր մարդու մը մահը շատ փոյթ չպիտի ընէին— կը թողային մտածելով թէ այն մեծ դրամագէտն յանկարծ պիտի մեռնէր։

Վասն զի շատեր կային, որոց յոյսն անոր վրայ էր։

Քարմէն այնպիսի քայլերով կը հետեւէր ծառային, որք կրնային քիչ մը ծանր համարուիլ այն պարագային մէջ։ Այս նոր կատակերգութիւնը կը կատղեցնէր զինքը և չեմ գիտեր ինչու չէր աղաղակեր։

—Այս մարդը կը ստէ, ինչպէս որ միշտ ստած է, ինչպէս որ միշտ պիտի ստէ։

Լարսանժի, գլուխն յետս ծռած, թիկնաթոռի մը վրայ ինկեր էր։

Բնականաբար պարահանդէսին մէջ կար քիչ շատ պաշտօնական յաճախորդներ ունեցող բժիշկ մը, որ յոյժ տգէտ էր և որ կը գոչէր թէ պէտք էր արիւն առնել —ինչ որ հարկ է ըսել, սարսուռ կը պատճառէր կեղծ հիւանդին։

Բայց բարեբաղդաբար Քարմէն եկաւ։

—Գիտե՛մ, գիտե՛մ, ըսաւ Քարմէն։ Այս բանն արդէն քանիցս պատահեցաւ. քիչ մը հանգստութիւնը կը բաւէ։

Եւ առանց ուշադրութիւն ընելու այն խել մը կեղծաւորաց, որք իրենց ցաւակցութիւններն կը յայտնէին նմա, Քարմէն հրամայեց ծառայից որ զԼարսանժի իւր սենեակը փոխադրեն. յետոյ ներումն խնդրելով հրաւիրեալներէն, որք գիտեր էին, սեղանաւորին ետեւէն գնաց։

Լարսանժի —որ հոգեւարքի դերէն կ՚սկսէր ձանձրանալ, կը կարծէր թէ Քարմէն անմիջապէս պիտի հրամայէր ծառայից որ հեռանան և իրեն հետ առանձին պիտի մնար։

Բայց Քարմէն այնպիսի դիտաւորութիւն մը յղացեր էր, որ քիչ մը միջոց կ՚ուզէր։ Ուստի պատուիրեց ծառայից որ իրենց տէրն հանուեցնեն և անկողին դնեն։

Ա՜հ, Լարսանժի ո՛րքան կը բարկանար նմա։ Բայց ի՞նչ կրնար ընել։ Կրնա՞ր յանկարծ կանգնիլ ու ծառաները վռնտել։ Հրաւիրեալք տակաւին չէին մեկնած և

կրնար իմացուիլ որ ծաղրելի կատակերգութիւն մը խաղացեր էր։ Ուստի ձայն չհանեց։

Այսու հանդերձ ընդ երկար համբերելու հարկ չմնաց։

Քարմէն ժամանակ շահելով կ'ուզէր իմանալ այն գաղտնիքն, զոր իւր շահը կը պահանջէր գիտնալ, Գիտէր որ իրիկուան դէմ Լարսանժի գաղտնի նամակ մ'ընդունած էր, զոր իւր Թղթապանակին մէջ պահեր էր։

Այն նամակն առաւ, և պահ մը մերձակայ սենեակը քաշուելով՝ կարդաց.

—«Մեր վրէժխնդրութիւնն ապահովեալ է. Ֆանֆար և Կօնթրան Մ. Ք. ի տան մէջ բանտարկեալ են։ Իսկ աղջիկը գիտէք թէ ուր է. Քուրպ. ի տունն, ուր գեղանին Եսբ. ուշ պիտի հասնի։ —Ֆ։»

Քարմէն հազիւ թէ կարդացած էր այս տողերն, որք այնքան ահարկու էին իրեն համար, առանց փոյթ ընելու կեղծ օդեւարն որ կ'սթափէր և ծառայները կը տաղտկացնէր, Թղթապանակը գրպանը դրաւ, երկար սեւ վերարկուի մը մէջ պլլուեցաւ, որ զինքն ամբողջ կը ծածկէր, իւր բնակարանէն փողոցին հետ հաղորդակցող փոքրիկ դուռը վազեց և դուրս նետուեցաւ...։

ԻԲ.

Ծուղակ.

Եսբէրանս դերակոմը Թողուցինք Քուրպվուայի ղաղէր տան մէջ, այն պահուն յորում այնպէս կը Թուէր նմա թէ պատն իւր առջեւ կը բացուէր և սոսկալի աղաղակ մ'ելեր էր կուրծքէն.

Ի՞նչ տեսեր էր։

Անյարդ պատկերներու ետեւէ պլպլացող լուսի մը նման ամոյն լոյսով սենեակ մը տեսաւ որ կը շողշողար։

Մէջտեղը բիւրեղներով պլպլուն և կերակուրներով լի սեղան մը։

Եւ այն սեղանին շուրջը կիսամերկ ու գինով կիներ, որք խայտառակ յորդորակներ կ'երգէին բարձրաձայն։

Այս Թշուառականաց մէջ տեղ ուրիշ կին մ'ալ կար ուրուականի մը նման դալուկ և անշարժ, և որու շրթանց վրայ մոլեգին ծիծաղ մը կար ....

Այս կինը ժանն էր։

Ա՜հ, խե՜ղճ աղջիկ։ Ի՜նչ սոսկալի մեքենայութեան որս էր։

Պէնէտէթթօ, որ զինքն ընտրած էր իբր գործի իւր վրէժխնդրութեան, զայն գետնափորէն տարեր էր։ Նա չէր տեսներ, չէր լսեր։

Նորա տենդակէզ ուղեղին մէջ մղձաւանջի նման բան մը կար...։ Պէնէտէթթօ զայն բազմոցի մը վրայ դրաւ, յետոյ Թեւերը ծալլեց և ընդ երկար դիտեց զայն։

Միթէ յանկարծ գթութեան նշո՞յլ մը կը ցայտէր յինքեան։

Այսպիսի ենթադրութիւն մ'ընելն այս չարեաց մատնուած հոգին չճանչնալ է ....

Ո՛չ, կը մտածէր թէ արդեօք ամէն բան կանխատեսա՞ծ էր, և թէ Եսբէրանսի տալիք հարուածը պիտի կարենա՞ր նորա սիրտն ի խորոց վիրաւորել։

Յանկարծ ժան հառաչ մ'արձակեց։ Պէնէտէթթօ սրտատանջութեամբ առ նա հակեցաւ։ Զելլէ մեռնի և երկար ատենէ ի վեր պատրաստած վրէժխնդրութիւնն

ի դերեւ հանէ։ Հարկ էր փութալ։

Պէնէտէթթօ ամէն բան պատրաստած էր։

Որովհետեւ Ժան վերստին իր անշարժութեան մէջ ինկած էր, դանակով մ՚անոր ակռաները բացաւ եւ նորա շրթանց մէջ մի քանի կաթիլ սպիտակ հեղուկ լեցուց։

Այնպիսի թմբրեցուցիչ մ՚էր սա, որու սոսկալի ազդեցութիւնն գիտէր։

Ժան պիտի տեսնէր, Ժան պիտի լսէր, Ժան պիտի տառապէր, բայց նորա կամքն կաշկանդուած պիտի մնար, դիմադրելու անկարող պիտի ըլլար ....

Եւ գիշերը Քուրպվուայի ղազիր տունը փոխադրըուեր էր։

Արդեօք ի՜նչ սոսկալի տանջանք կ՚զգար։

Գիտէր որ թշնամիի մը ձեռքն էր. կը տեսնէր որ զէնքը կը կորզէին իր կեանքէն աւելի սիրած անձէն, որու հետ դեռ նոր փոխանակած էր սիրոյ առաջին համբոյրը ....

Եւ սիրտը աղաղակօք լի, ուղեղն սոսկալի երկիւղներով լի, բան մը չէր կրնար ընել։

Հոգին ողջ, բայց մարմինը դիակի մը նման անշարժ էր։

Ցանկարծ իր գտնուած սրահը լուսաւորուեցաւ եւ կանայք ներս մտան ... ի՜նչ կիներ։

Ժանի անցեալն յիշողները կրնան մակաբերել թէ խեղճ աղջիկն անմիջապէս հասկցաւ։

Արդարեւ կը կարծէր թէ այն գարշելի երազներէն մին էր, յորս երբեմն մոռացեալ յիշատակք կը զարթնուն։

Այն խայտառակ կանայք — որոց ստակ տրուած էր որպէս զի իրենց խօսուածքին լկտութիւնը կրկնապատկեն — սկսան խմել ու երգել եւ խեղճ աղջկան ականջին կրկնել այն յորդորակներն, զորս ատենով լսած էր ... ի Լիօն։

Եւ իրեն այնպէս կը թուէր թէ մայրն իր դէմ կը կանգնէր ...

Այնպիսի սոսկալի տանջանք մ՚էր այս, որմէ աւելին չէ երեւակայած Տանթէ իր դժոխքին մէջ։

Էսբէրանս բոլոր այս բաները կը տեսնէր եւ սոսկալի աղաղակ մ՚արձակելով՝ յառաջ նետուեցաւ ... բայց ձեռքերը երկաթեայ ձողերու հանդիպեցան ...։ Ի զուր կը ջանար զանոնք խորտակել, ծռել. եղունգները կը կոտրէին, թեւերը կը պրկուէին ...։ Զո՛ւր ճիգ ....

Այս գարշելի տեսարանը ճարպիկութեամբ պատրաստուած էր։

Քուրպվուայի տունը Տանկլարինն էր. երբեմն ծերերը գրգռող գարշելի վաւաշոտութեան ենթակայ ըլլալով, հոն կուգար գիշերային լկտի հանդէսներու նախագահելու։

Այն ծակն, որու առջեւ կեցած էր Էսբէրանս, երեք մեթրէ աւելի հեռու էր այն սրահէն, ուր տեղի կունենար սոյն շուայտութեան տեսարանն ....

Կ՚աղաղակէր։ Ժան կը կոչէր, եւ ձայնը մինչեւ անոր չէր հասնէր ....

Ցանկարծ անցաւոր մթութիւն մը տեղի ունեցաւ։

Այս մթութիւնը շողշողուն լոյսերէն աւելի սոսկալի էր։

Յետոյ վերստին լուսցաւ։ Այս անգամ այն գարշելի կանայք այլ եւս հոն չէին։ Ժան առանձին էր, միշտ անշարժ, միշտ շուրջն եղածներուն անտարբեր ....

—Ժա՛ն, Ժա՛ն, կը գոչէր Նսբէրանս հեծեծանօք....

Յանկարծ դուռ մը բացուեցաւ այն սրահին մէջ, ուր Ժան մահուան դատապարտեալ զոհ մը կը թուէր....

Եւ մարդ մը ներս մտաւ, ոսկրուտ գլխով, դողդոջուն ծամելեօք ծերունի մը։

Այս ծերունին ժպտելով Ժանի մօտեցաւ և թեւերն առ նա երկնցուց։

Լարսանժին էր։

Նսբէրանս անգամ մը միայն տեսեր էր զայն. բայց այն անսանական դէմքն անջնջելի յիշատակ մը թողած էր իր դէմքին մէջ։

Այն դէմքն —որու՛ վրայ անցեալ տառապանք սոսկալի հետք մը թողած էին— այն պահուն աւելի եւս ահարկու էր։

Վանսըլի Լարսանժի —այսինքն Տանկլար— որու երկտասարդութիւնն ու հասուն տարիքն սիրային անտարբերութեամբ անցած էին— որ իր գործոց շահուն համար կնոջը գեշ վարմանց աչք գոցեր, մինչ իսկ քաջալերեր էր —այժմ իր պարտքը տոկոսովը կը վճարէր։

Այս մարդը ենթակայ էր այն գարշելի տրփանաց, որք ծերունիներն մարդկութենէ ստորին էակ մը կ՚ընեն։

Ժան իր ձեռքն էր. Ժան մատղաշ որս մ՚էր, զոր պիտի լափէր Նօժէն Սիւի հռչակաւոր Ժագ Ֆէրրանին արժանի այս իգամոլն։

Ի՜նչ, այս անբիծ և մաքուր աղջիկն, որ իւրը չեղող ոճրէ մը սոսկալով ուզած է մեռնիլ, այս հրէշին զո՞հ պիտի ըլլար։

Ո՛չ ապաքէն այս ոճիրը Պէնէտէթթօյի գործած ոճիրներուն ամենէն մեծն էր։

Թշուառականը ծունգի եկեր էր. ձեռօքը կը սեղմէր Ժանի ձեռները որ, գխմադրութեան անգիտակից ճիգ մ՚ընելով, ի բաց կը մղէր զայն....

—Անէ՛ծք, գոչեց Նսբէրանս։ Ո՜հ, պիտի փրկեմ զինքը։

Եւ երկաթեայ ցողերը ցնցեց ա՛յնքան ույժգին, ջղերու այնպիսի սոսկալի պրկմամբ մը որ, ձողերէն մին խորտակեցաւ....

Նսբէրանս ներս ցատկեց....

Այժմ տեսակ մը նրբուղիի մէջ կը գտնուէր և կը կարծէր թէ Ժանի գտնուած սրահը պիտի հասնէր....

Դեռ ո՛չ. տակաւին ապակի մը կը բաժնէր զայն իրմէ։

Բայց նա այլ եւս բան մը չէր մտածեր. միայն զայն պաշտպանել, զայն փրկել կը խորհէր։

Բռունքը բարձրացուցած յարձակեցաւ ապակիին վրայ, որ փշրեցաւ։

Եւ Նսբէրանս արիւնաթաթաւ, յուսահատութենէն և բարկութենէն ահարկու կերպարանք մ՚առած՝ Տանկլարի վրայ յարձակեցաւ, վզէն բռնեց և ճնշլին ծրարի մը նման սենեակին միւս կողմը նետեց։

Յետոյ Ժանը թեւոցը մէջ առնելով՝ գոչեց.

—Ժա՛ն, Ժա՛նս, ե՛ս եմ... կը լսե՞ս... Ժա՛ն... Մօնթէ-Քրիսթօն եմ....

—Մօնթէ-Քրիսթօ՛, ռռնաց խուլ ձայն մը....

Նսբէրանս կիսովին ետին դարձաւ....

Տանկլար դեղնած, աչերը ակնակապիճներէն դուրս ցցուած՝ ելեր կայներ էր....

—Այս միջոցին տարօրինակ դէպք մը տեղի կ՚ունենար։

Նսբէրանս իր արիւնաթաթաւ ճակտովն իր սպիտակ դեղնութեամբը, որ մարմարեայ կերպարանք մը կու-

տար նմա, իւր հօրը կենդանի պատկերն էր ....

Տանթէս Մարսիլիայի մէջ ձերբակալուած օրն այսպէս էր ....

Այն օրը որ իւր վատ ընկերները մատնեցին զինքը....

Տանկլար ահիւ և ցնորած զայն կը դիտէր ....

— Էտմոն Տանթէ՛ս, գոչեց գերագոյն անձկութեամբ մը ։

Եւ ցանկարծ երկու թեւերն օդոյն մէջ տարածեց....

Եւ մեռեալ ինկաւ տախտակամածին վրայ ։

Կաթուածն լախտի հարուած մ'իջեցուցեր էր նորա ուղեղին ....

Էսբէրանս պահ մը ժանը թողլով՝ առ նա վազեց ։

Զայն գետնէն վերուց․ բայց անշարժ մարմինը խուլ աղմուկ մ'հանելով ինկաւ վերստին ։

Վրիժառու մահն իւր գործը կատարեր էր ։

Էսբէրանս պահ մը գոգցես շանթահար ու անշարժ մնաց ։

Առջի երեկուընէ ի վեր իւր գլխուն եկած տարօրինակ դէպքերը նորա բանականութիւնը կը խանգարէին ։

Ինքզինքը գարշելի մղձաւանջի մը խաղալիկ կը կարծէր․ բայց յանկարծ հծծիւն մը լսեց ։

Աշխուժիւ ժանի մօտեցաւ ։

Նորատի աղջիկը կարծես իւր թմբրութենէն կը զարթնուր ։

Անշուշտ քնաբեր դեղին ազդեցութիւնը կ'սկսէր փարատիլ ։

Ձեռքերը կամաց կամաց վեր կ'ելլէին և դէպ ի ճակատը կ'երթային ։

Կուրծքն աւելի անուշ և աւելի կանոնաւոր շնչառութեամբ մը կ'ուռենար ։

Էսբէրանս ամէն բան մոռցաւ, իրմէ մի քանի քայլ հեռուն գետնատարած դիակը մոռցաւ, և ժանի ծունգն ինալով՝ կը կրկնէր․

— Ո՛հ, ինքզինքիդ եկուր ... զիս մտիկ ըրէ ․․։ Կ'ուզեմ զքեզ այս դժոխքէն ազատել, ժա՛ն ....

Նորատի աղջկան շրթները շարժեցան ։

— Անունս տուողն ո՞վ է, մրմնջեց ։

— Ես եմ, ես որ զքեզ կը սիրեմ ... ես որ կ'ուզեմ փրկել զքեզ ․․։ Ես եմ, Էսբէրանս ....

Ցանկարծ ժան աչերը բացաւ և անձկութեան սոսկալի արտայայտութիւն մը ներկուեցաւ դէմքին վրայ ։

— Էսբէրա՛նս, գոչեց։ Հո՛ս ... ո՛չ, ո՛չ․․․ չեմ ուզեր....

Եւ սրտակեղեք հառաչանօք յարեց ։

— Չեմ ուզեր ․․։ Ես անիծեալ եմ ....

— Ո՛հ, այդպէս մի՛ խօսիր ... ըսաւ Էսբէրանս ։ Ես ամէն բան գիտեմ, սիրեցեալդ իմ ։ Գիտեմ որ վատ ծուղակի մը մէջ ձգեցին զքեզ ․․։ Բայց ինչո՞ւ զիս այսպէս կը վանես ....

Արդարեւ նորատի աղջիկը կանգներ էր և կը ջանար անոր թեւերէն պրծիլ ։

— Թո՛ղ զիս, կ'ըսեմ, կը կրկնէր վշտակիր ձայնիւ ։ Չե՞ս տեսներ ․․։ Զիս շրջապատող այս կանայք ... այս թշուառականները, որ կ'երգեն և զիս կը նախատեն ․․․ Թո՛ղ զիս ... կ'ուզեմ փախչիլ ... կ'ուզեմ մեռնիլ ....

— Մեռնի՛լ․ դո՛ւ․ մի՛ ըսեր այդ խօսքը ․․։ Այո՛, մեր շուրջը թշնամիներ լի են ... այո՛, չարերը կը հալածեն զմեզ... ի՛նչ փոյթ․ ես ամէնուն պիտի դիմադրեմ․ ե՛կ, ե՛կ ... պէտք է ասկից դուրս ելնել ....

Եւ կը ջանար զայն դէպ ի դուռը քաշել ....

Բայց Ժան, որու ուղեղը տակաւին ափիոնի վերջին թմբրութեանց ենթակայ էր, իւր գրգռեալ ջղերուն բովանդակ զօրութեամբը կը դիմադրէր նմա։

Ժա՛ն, Ժա՛ն, և սակայն ճանչցար զիս...։ անունս Էսբէրանս է...։ Եկո՛ւր, միասին պէտի փախչինք այս ընկերութենէն հեռու, որ կը սոսկացնէ զիս... և մեր վշտերը մոռնալով՝ մեր երազած երջանկութիւնը պէտի գտնենք... Ժա՛ն, Ժա՛ն ....

Ձայնն ա՛յնքան անուշ, ա՛յնքան համոզիչ էր և խեղճ աղջկան սրտէն ա՛յնքան դաշնակաւոր կը հնչէր որ, կարծես յանկարծ խաղաղեցաւ։ Ձեռքերն անոր ուսին դրաւ, և կիսափակ աչօք տեսակ մը յափշտակութեամբ կ՚ըսէր.

— Այո՛, կը յիշեմ, Էսբէրա՛նս։ Ա՜հ, ո՛րքան կը սիրեմ զքեզ։

Բայց յանկարծ պատերուն ետեւէն վերստին լսուեցան, իբր անիծուց մեղեդի մը, այն ծիծաղներն ու երգերը, որք պահ մ՚առաջ իւր սիրտը կը յօշոտէին ....

Այն ատեն Ժան ընչասպառ գետին ինկաւ գոչելով.

— Անիծեա՛լ եմ։ Առէ՛ն։

Նոյն միջոցին սրահին դուռը բացուեցաւ.

Եւ մարդ մը ներս մտաւ ....

Այն մարդը Պէնէտէթթօն էր։

ԺԳ.

Որի՛ք.

Քուքու կատարեալ ճարպիկութեամբ մը խաղալով առ կատակերգութիւնն, որ այնքան լաւ յաջողեր էր,

փութաց իրեն սպասող կառքը նետուիլ և Մօնթէ-Քրիսթօյի ապարանքը վազել։

Իրեն յանձնուած պաշտօնն յաջողութեամբ կատարած ըլլալն Կօնթրանի իմացնելու ա՛յնքան սաստիկ տենչ մ՚ունէր որ, չմտաբերեց իսկ մերկանալ այն բարեկենդանի հագուստներն, որոցմով սեղանաւորին տունը մտեր էր։

Այնպէս որ երբ ներկայացաւ բարեսիրտ Քարամանի, որ տենդային անհամբերութեամբ կ՚սպասէր իրեն, ոստիկանին այրին ահարեկ ճիչ մ՚արձակեց։

— Ադ ի՞նչ է, գոչեց։

— Ես եմ։

— Դուն ո՞վ ես։

— Բայց ես... ես... Քուքու։

Եւ զուավին գլուխը, որ տակաւին մատուտակի հիւթով սեւցած էր, կնքուղէն դուրս ելաւ,

Վերջապէս Քարաման հաւանեցաւ զայն ճանչնալ, թէ և դժուարաւ։

Միայն թէ այս բանն անվայել խայտառակութիւն մը կը համարէր, մանաւանդ անանկ պարագայի մը մէջ։

— Օ՛հ... հիմայ ամէնն այս չէ... ըսաւ Քուքու սրտնեղութեամբ։ Պ. Կօնթրան ո՞ւր է ....

— Ես այն պարոնները չտեսայ ....

— Ըսել է տակաւին Օրդ. Ժանի սենեակն են ....

— Կարծեմ....

— Ուրեմն հոն երթանք, ըսաւ զուավը։

Այս միջոցին խուլ աղմուկ մը լսուեցաւ, ոյժգին հարուածի նման բան մը, որ հեռաւորութեան պատ-

ճառաւ կը տկարանար։

—Աս ի՞նչ է։

Քարաման բոլորովին դեղներ էր։

—Քուքու, ըսաւ, գիտէք որ ես երկչոտ չեմ....

—Այդ գիտեմ....

—Բայց չորս հինգ անգամ է որ այս ձայնը կը լսեմ....

—Կարծես թէ հողուն տակէն կուգայ ....

—Այո՛ ... կարծես բովագործներ են որ կ՚աշխատին։

Աղմուկը վերստին լսուեցաւ, բայց աւելի տկար։

—Ո՛հ, ո՛հ, ըսաւ Քուքու, առ քեզի նոր բան մ՚ալ։ Արդեօք վարէն մեր վրա՞յ պիտի յարձակին։ Շուտ... բարեկամներնուս իմաց տանք....

Երկուքն ալ ժանի դրան առջեւ հասեր էին։

Բնութեամբ գաղտնապահ ըլլալով՝ կամաց մը դուռը զարկին։

Պատասխան չկայ։ Քուքու ծռեցաւ և ականջը դրան դրաւ։

—Զարմանալի՛ բան, ըսաւ, ներսը բնաւ ձայն չկայ։ Սակայն անշուշտ կը խօսակցին։

—Պէտք է մտնել։

Եւ Քարաման հաստատամտութեամբ ձեռքը փականքին վրայ դրաւ։

Դուռն իր ծխնիներուն վրայ դարձաւ և կրկին աղաղակ մը լսուեցաւ։

Գիտենք որ սենեակը պարապ էր։ Երկաթեայ դըռնակը վերստին գոցուեր և օթոցներուն մէջ իր ճիշդ տեղը գտած էր ու բնաւ արտաքին նշան մը նորա գոյութիւնը չէր յայտներ։

Քուքու աչքերուն չէր կրնար հաւատալ։

Էսբէրանսի սենեակը վազեց· ոչ ոք։ Ի զուր բոլոր բնակարանները պրպտեցին։ Իրենց բնտռած անձինքը չգտան։

Սակայն նոքա դուրս ելած չէին։ Քարաման վայրկեան մ՚իսկ չէր հեռացած արտաքին դռնէն։

—Կրո՛ղ, ըսաւ Քուքու որ իր տաղտկացուցիչ համդերձներն հանած էր, աս այլանդակ բան է....

—Աներեւութացե՛ր են, կ՚ըսէր Քարաման, Օրդժանի, Էսբէրանս դերակոմսին պէս։

—Անհաւատալի բան է այս...։ Մտիկ ըրէք։

Հեռաւոր հարուածներն այժմ աւելի յաճախակի կը կրկնուէին։

—Տանը ներքեւ խլուրդի նման կ՚աշխատին, եզրակացուց Քուքու։

—Բայց ո՞վ։

Քուքու ձեռքը ճակտին տարաւ։ Իբր Բարիզու ճըշմարիտ զաւակ, շատ վէպ կարդացեր և շատ թատերգութեանց ներկայ գտնուեր էր։ Ուստի բնականաբար գաղափար մը եկաւ միտքը·

—Սիրելի՛ս Քարաման, ըսաւ, մենք զսպանակաւոր տան մը մէջ ենք...։ Ասոր տակ գետնափոր մ՚ըլլալու է ... գաղտնի ելք մը ... ասոր ապահով եմ։

—Բայց ո՞ւր, ո՛ւր· կը տեսնէք որ դուռ չկայ....

—Դուռ չեղած տեղը կափուղներ կը գտնուին... կեցէ՛ք տեսնեմ....

Դուրս վազեց և վայրկեան մը վերջը մուրճ մը, լծակ մը և գրոց մ՚առած եկաւ։

—Ադո՞նք ի՛նչ պիտի ընէք։

—Եթէ հարկ ըլլայ տունը պիտի քակեմ, բայց գոր-

ծը պիտի հասկնամ։

—Տունը քակե՞լ, կրկնեց Քարաման ձեռքերը միացընելով։

—Ի՞նչ ընեմ. կը տեսնէք որ, մայրիկ, սատանայական գործերու մէջ մտանք... հաստատամտութիւն պէտք է...։ Եթէ ըրածնիս տխմարութիւն ալ է, փոյթ չէ, քանի որ բարիք գործելու համար կ'ընենք...։ Ուրեմն իրաւունք ունինք ....

Եւ Քուքու, տախտակամածին գործն հանելով, ըսկըսաւ տախտակները մի առ մի բըցնել։

Մոյթերն, յետոյ կաղնիէ գերանները երեւան ելան....

—Բայց... վարի առաստաղը պիտի փլցնէք.

Քուքու կանգնեցաւ, վասն զի այս դիտողութիւնն, որ յոյժ ճիշդ էր, զինքն սթափեցուցեր էր.

Գիտէր որ այն սենեկին տակը բաղնիքի սրահներ էին։

—Արդարեւ այս կողմը բնտռելու չէ, ըսաւ։ Ինձ համար այսդին եղեր է կամ անդին՝ միեւնոյն բանն է...։ Ըսի որ պիտի փլցնեմ... և խօսքս ետ չեմ առներ։ Օգնեցէ՛ք ինձ որ բոլոր օթոցները պատռենք։

—Բայց այդ ըրածնիդ կոտորած մ'է, պարոն Քուքու։

Բայց զուավը մտիկ չէր ըներ։ Նա իւր որոշումն ըրեր էր և մետաքսը նորա կաշմբուռն ձեռաց ներքեւ հին բամբակի նման կը բզկտուէր։

Եւ բարեսիրտն Քարաման, նորա օրինակին հետեւելով, կրցածին չափ կը պատռէր։

Մինչդեռ նոքա այս կործանման գործին զբաղած էին, դուռը զարնուեցաւ։

—Ա՜հ, օրիորդ Քարմէնն է, գոչեց Քուքու։ Թերեւս նա տեղեկութիւն մը տայ մեզ....

փութաց դուռը բանալ։ Արդարեւ նորատի աղջիկն էր։

—Բարեկա՛մք, ըսաւ, Կօնթրան ո՞ւր է։

—Չեմ գիտեր։

—Պ. Ֆանֆարի հետ այս տան մէջ բանտարկեալ է։

—Ես չ'ըսի՛... գոչեց Քուքու։ Բայց ուր բանտարկեալ է...։ Ա՜հ, մտի՛կ ըրէք, հարուածները նորէն սկըսան...։ Պէտք է որ հոս ըլլալնիս հասկնան...։ Վասն զի անկարելի է տարակուսիլ. անոնք են և կ'ուզեն փախչիլ։

Եւ Քուքու լծակը վերցնելով՝ երեք անգամ զարկաւ պատին։

Մտիկ ըրաւ։ Վայրկեան մը վերջը երեք հարուած պատասխանեցին իրեն։

Վերստին զարկաւ՝ հարուածներուն թիւը փոխելով, և անմիջապէս նմանօրինակ պատասխան մ'ընդունեց։

—Ճի՛շդ։ Սը՛ստ, մտիկ ընենք. հարուածները կ'սկըսին։ Մէկ, երկու, երեք... վա՜յ, կը շարունակեն... ութ, ինն, տասն ....

Եւ այսպէս մինչեւ 38 համրեց։

Երեքն ալ անհանգստութեամբ իրարու նայեցան։ Այս թիւն ի՞նչ կը նշանակէր ....

Յանկարծ Քարաման գոչեց.

—Այբուբէնի 38 տառերը ....

—Այո՛, այո՛, ըսաւ Քարմէն, և ապացուցանելու համար թէ հասկցած էք՝ կրկնեցէք ....

Քուքու հնազանդեցաւ և 38 հարուած զարկաւ.

Միակ հարուած մը պատասխանեց իրեն։ Բայց այնքան որոշակի որ Այո՛ կը նշանակէր։

—Հիմայ, ըսաւ Քարաման, սպասենք և զարնուած հարուածներն համրենք։

Ընդ. հուպ 26 հարուած լսեցին։

Պ գրեց Թարմէն իր տետրակին վրայ։

Յետոյ մէկ — Ա. — յետոյ 31 — Տ — ապա 11 — Ի — յետոյ 22 — Ն։

— Պատին, կարդաց Թարմէն ուրախութեամբ։

Հաղորդակցութեան միջոցը գտնուած էր։

Եւ քանի մը վայրկեան վերջը Թարմէն կը կարդայ։

— Պատին օրոցներուն տակ երկարեայ դուռ մը կայ։

— Տեսա՛ք, գոչեց Թուքու յաղթութեամբ, հասկցեր եմ եղեր։ Հիմայ գործի սկսինք....

Արդարեւ տարօրինակ տեսարան մ'էր։ Վարագոյրները կը պատռէին, օթոցները կը քաշէին և կտորուանքը տախտակամածին վրայ կը լեցնէին։

— Ահա՛ դուռն, ըսաւ Թուքու։

Դրան կոճակը օթոցներուն թանձրութեան ներքեւ ծածկուած չ'ըլլալով, քանի մը հազարերորդամեթրի չափ կ'երեւնար։ Թուքու, առանց ըրածն աղէկ մը գիտնալու, մատն ուժով անոր վրայ կռթնցուց։ Եւ դուռն անանկ արագութեամբ բացուեցաւ որ, Թուքու քիչ մնաց վար պիտի իյնար։

Լծակը ձեռքէն փախաւ։

— Փրկուեցա՛նք, գոչեց։ Լոյսերն առէ՛ք ու երթանք։

Սակայն հարկ չկար արծարծել Թարմէնի անհամբերութիւնն, որ արդէն աշտանակ մ'առած՝ վազեր էր։

Անշուշտ ընթերցողք կը յիշեն թէ Կոնթրան և իր բարեկամք ներս մտած ատեննին ի՛նչ տեղի ունեցեր էր։

Հազիւ թէ սանդուղին առաջին աստիճանին վրայ ոտք կոխած էին՝ դուռը գոցուեր էր։

Արդարեւ այս աստիճանէն երկաթեայ դուռը գաղտ-

նի մեքենայ մը կար, այնպէս որ այս գաղտնիքը չգիտցող անխոհեմն երբ այն դռնէն ներս մտնէր՝ կը բանտարկուէր։ Բայց եթէ առանց առաջին աստիճանին վրայ կոխելու՝ երկրորդին վրայ ցատկէր՝ դուռը բաց կը մնար։

Բայց ո՛չ Թուքու գիտէր այս բանն և ո՛չ միւսները։

Եւ Թուքու ուժգին կոխեց առաջին աստիճանին վրայ։

Սուր ճիչ մը լսուեցաւ։ Դուռը կը գոցուէր։

Նոյն վայրկենին Կոնթրան, Ֆանֆար և Պօպիշէլ սանդուղին գլուխը երեւցան։ Լոյսը զիրենք առաջնորդեր էր։

— Կոնթրա՛ն, գոչեց Թարմէն երիտասարդին քով վազելով։

— Ի՛նչ, մեզ ազատողը դո՞ւք էք։

Շուտ մը ետ դարձան։

Արդեօք ամենքն ալ բանտարկեա՞լ էին։

Ո՛չ։ Բարեբաղդաբար լծակը Թուքույի ձեռքէն ինկած ատեն՝ դրան մէջտեղ ինկեր էր։ Փիղկը սանդուղին զսպանակէն շարժեր էր, բայց լծակը չէր թողուցած որ գոցուի։

Փրկուա՛ծ էին։

Այժմ ժանի սենեակն էին։

Թարմէն փութաց իմացածներն հաղորդել անոնց և Լարսանժիէն գողցած նամակը ցոյց տուաւ։

— Բայց այս բառերն ի՛նչ կը նշանակեն, գոչեց Ֆանֆար․ Թուրպ․ ի տունը։

Թարմէն կարմրեցաւ։ Այո, կը ճանչնար այս խորհրդաւոր տունն, ուր Լարսանժի ատենով տարած էր զինքը։

— Ես ձեզ հոն կ'առաջնորդեմ, ըսաւ պարզապէս։

Թուքու ախոռ վազեց և վայրկեան մը վերջը կառքը լծուած էր։

—Ցառա՛չ, գոչեց Ցանֆար․ և Աստուա՛ծ տայ որ ժամանակին հասնինք։

Աւա՛ղ, մնոտի յոյս մ'էր սա։

Որքան ժամանակ անցեր էր այն վայրկեանէն ի վեր որ, երեք ընկերք, ինքզինքնին բանտարկեալ զգալով և մոմերուն հատնելովը մութի մէջ մնալով, ամէն ինչ փորձեր էին դուրս ելնելու համար այն բանտէն, որ գերեզմանի մը պէս գոցուեր էր իրենց վրայ։

Որոշեր էին գերագոյն ճիգ մ'ալ ընել։

Ցանֆար խազխամին մէկ ձողը հաներ էր և այն անպատրաստից լծակով յարձակեր էր պատին դէմ և ըստ դիպաց զարնելով՝ կը ջանար —անկարելի՛ բան,— ճամբայ մը բանալ այն ամրապէս շաղախեալ քարերուն մէջէն։

Անկարելի էր որ յաջողէին։

Բայց յանկարծ իրենց հարուածներուն ի պատասխանի՝ ուրիշ հարուածներ լսեցին։

Ո՞րպիսի հրաշիւք յաջողեցան այսպէս շուտով հասկանալի հաղորդակցութիւն մը հաստատել իրենց ազատչաց հետ։ Անձնուիրութիւնը միայն կրնայ բացատրել զայս։

Այժմ անհամբեր էին և միայն զԷսբէրանս կը խորհէին ....

Կառքը Քուրպվուայի ճամբուն վրայ կը սահէր ....

ԻԴ.

Մահուամբ միանալ.

Պէնէտէթթօ ներս մտաւ։

Այժմ ո՛չ Մալվէրնէն էր, ո՛չ Ցաճիանօն և ո՛չ Քավալքանթին։ Այլ նոյն ինքն վաղեմի կալանաւորն Պէնէտէթթօ։

Նորա չղաձիգ դէմքին վրայ զարշելի ժպիտ մը կար։

Վերջապէս իւր հինաւուրց նպատակին կը հասնէր։

Իւր ատած մարդուն որդին իւր դէմն, իւր ձեռքն էր․ պիտի կարենար երկար և կատաղի վրէժ մը լուծել....

Եւ Մօնթէ-Քրիսթօ հոն չէր ....

Էսբէրանս թեւոցը մէջ բռնած էր զժան և գլուխն առ Պէնէտէթթօ դարձուցած էր։

—Ո՞վ էք դուք, գոչեց։ Ձեզ չեմ ճանչնար, բայց եթէ վատ չէք, պիտի օգնէք ինձ որ ազատեմ այս սոսկալի ծուղակէն, որու մէջ ձգեցին զիս, և փրկեմ այս խեղճ աղջիկը, որ կը մեռնի ....

—Պարոն դերակոմս, ըսաւ Պէնէտէթթօ պաղութեամբ, չպիտի օգնեմ ձեզ որ այս տեղէն ազատիք և այս կինն ալ չպիտի կարենաք փրկել....

Էսբէրանս անոր մօտեցաւ ....

.... —Ա՜հ, հասկցայ, ըսաւ, դուք այս ծուղակն ինձ լարողներուն մեղսակիցն էք․․։ Լա՛ւ, ես կամայ կամ բռնի ճամբայ պիտի բանամ ինձ։

Եւ ըրվօլվէրները գրպանէն հանելով՝ Պէնէտէթթօյի վրայ ուղղեց։

—Ճամբա՛յ տուր, գոչեց, թէ ոչ շան մը պէս կ'ըսպաննեմ զքեզ....

—Այսինքն, պարոն դերակոմս, մարդասպանութիւն մը պիտի գործէք ....

—Ամենեւին․ ասոր օրինաւոր պաշտպանութիւն կ'ըսեն, ես ձեր բանտարկեալը չեմ․․․ և այս կինն ալ նուիրական ըլլալու է ձեզ համար ....

—Այս կի՛նը, ըսաւ արհամարհանօք Պէնէտէթթօ երկու թեւերն անտարբերութեամբ կուրծքին վրայ ծալլելով, ինչե՞ն գիտէք որ ակամայ եկած է հոս... ինչե՞ն գիտէք որ յօժարակամ չէ եկած։

—Ա՛հ, կը ստէք. Ժա՛ն, Ժա՛ն, կը լսե՞ս. ըսէ՛ իրեն թէ կը ստէ։

Պէնէտէթթօ քայլ մը ետ գնաց։

—Ժան Ժի՛լ, ձեռքդ հոգւոյդ և խաչիդ վրայ դնելով՝ ըսէ Պ. Էսբէրանս դերակոմսին թէ ինքզինքդ արժանի կը համարի՞ս իրեն....

Ժան դեղնած և մոլեգին աչօք անոր կը նայէր։

—Ըսէ իրեն թէ Լիօնցի պոռնիկին աղջիկն իրաւունք ունի՞ Պ. տը Մօնթէ-Քրիսթօ դերակոմսին թեւին կռթնելու... ըսէ՛ իրեն թէ կը համարձակի՞ս իրեն հետ դուրս ելնել բարձրագլուխ։ Օ՛հ, Ժա՛ն Ժիլ, յիշատակներդ ամփոփէ՛... Պ. տը Մօնթէ-Քրիսթօյի ըսէ՛ թէ մօրդ անունն ի՛նչ էր... ըսէ՛ թէ մայրդ ո՛ւր մեռաւ....

—Ո՛չ, ո՛չ, գոչեց Ժան։ Բա՛ւ է, բա՛ւ... շնո՛րհ....

—Շնորհ կը խնդրես ինծմէ... բայց շնորհ չեմ ըներ...։ Ա՛հ, Պ. դերակոմսը Ժան Ժիլը կը սիրէ...։ Լա՛ւ ուրեմն. գլուխը մօրդ գերեզմանին վրայ տար և հոն քու պատուաւոր կնոջ ձեռքդ իր ձեռքին մէ՛ջ դիր....

—Ա՛հ, լռեցէ՛ք, գոչեց Էսբէրանս՝ որ կ'զգար թէ կը խելագարէր....

—Բայց դեռ ամէնն այս չէ, յարեց Պէնէտէթթօ, որուն յամր ու միակերպ ձայնը սոսկալի երեւոյթ մ'ունէր, Ժա՛ն Ժիլ, կ'ուզե՞ս որ հօրդ անունն ալ ըսեմ Էսբէրանս դերակոմսին։

—Հա՛յրս, մրմնջեց Ժան։

—Մոռցա՞ր այն մարդը որ զքեզ առաւ խայտառակ տունէ մը, երբ մայրդ իր անառակութեանց չկարենալով դիմանալ՝ կը մեռնէր...։ Այն մարդուն անունը պէտք է ըսեմ քեզ. Սամսէլմն էր նա. Սամսէլմ՝ նախկին անբարոյական քահանայն, Սամսէլմ՝ Թուլօնի նախկին կալանաւորն... և հիմայ, Մօնթէ-Քրիսթօյի դերակոմս, քանի որ պոռնկի մը և կալանաւորի մ'աղջըկան վրէժը կ'ուզես լուծել, կրնաս սպաննել զիս՝ եթէ կը համարձակիս։

Ժան դեղնած՝ յետ կոյս ինկեր էր։

—Մեռա՛ւ, գոչեց Էսբէրանս։ Ա՛հ, թշուառակա՛ն ստախօս և մարդասպան... ես այդ վատութիւնը չպիտի գործեմ... բայց պիտի մեռցնեմ զքեզ... զէնք ունի՞ս. կ'ուզեմ որ ինքզինքդ պաշտպանես։

—Վերջապէ՛ս, գոչեց Պէնէտէթթօ։

Եւ բանալով այն վերարկուն, որուն մէջ պլլուած էր, երկու սուր հանեց։

Մին Էսբէրանսի առջեւ նետեց։

Այո՛, այս մենամարտութեան կը փափագէր, վասն զի իր ճարպիկութեան վստահ էր և ինքնիրեն կ'ըսէր թէ իր դէմինը տղայ մ'էր, որուն դիւրաւ պիտի կարենար յաղթել....

Մանաւանդ կը փափագէր նորա ոգեւարն երկարել....

Էսբէրանս սուրն առաւ և ուղղակի Պէնէտէթթօյի վրայ քալելով՝

—Ո՛վ որ ալ ըլլաս, ըսաւ ծանր ձայնիւ, դո՛ւ որ կեանքէս աւելի սիրած կինս նախատեցիր, մեռնելու պատրաստուէ՛....

Եւ սուրը բարձրացուց....

Այն սենեակն, որ հազիւ լուսաւորուած էր, ահռելի մարտատեղի մը կը ձեւացնէր։

Պէտք էր մեռցնել կամ մեռնիլ։ Բայց Խսբէրանս չէր դողար։ Մէկ քանի ժամու մէջ այլափոխեր էին զայն։ Ցուրտ և վրիժառու բարկութիւն մը յաջորդեր էր երիտասարդական բուռն ցասմանց։

Նա ինքզինքն իրաւարարութեան պաշտօնի բարձրացած կ՚զգար։

Պէնէտէթթօ ծունդերը կքած անոր դէմ կեցեր էր և Իտալական եղանակաւ կը պաշտպանէր ինքզինքն։ Նորա սեղմ ակռայները կը կռնչէին։

Վայրկեան մը ահռելի լռութիւն մը տիրեց։

Գերմանական եկեղեցւոյ մը որմնային մէկ նկարին վրայ այսպէս երկու հոգի կը տեսնուին, որք կը մենամարտին։ Մի քանի քայլ անդին ծառի մը ետին Մահը կ՚սպասէ։

Հոս ալ մահը կ՚սպասէր։

Խսբէրանս պաշարեամբ պաշտպանողական դիրքի մը մէջ կը կենար։

Երիտասարդն արդէն ի վաղուց վարժ էր մարմնական մարզանաց և բնաւ ախոյեանէ մը չէր վախնար։

Բայց կ՚զգար թէ այն մարդն, զոր ճակատագիրն իւր դէմը կը հանէր, այն անձերէն էր, որոց համար մենամարտութիւնը մարդասպանութեան մէկ ձեւն է։

Պէնէտէթթօ յարձակեցաւ․ բայց անմիջապէս հասկըցաւ թէ դիմացինը տղայ չէ։

Այն ատեն մենամարտութեան բոլոր վարպետութիւններն յիշելով՝ գրեթէ դէպ ի գետին ծռեցաւ և կը ջանար այն վերէն վար հարուածներէն մին տալու, որոց վարժուած են Քազանօվայի հայրենակիցք։

Յաջողեցաւ դիմացինին սուրը կապել և յարձակեցաւ։

Բայց պատասխանը չուշացաւ և Պէնէտէթթօ ետեւ ցատկեց։

Խսբէրանսի սուրն իւր կուրծքին դպեր էր։

Այս միջոցին ժան սթափելով՝ երկու ձեռքին կըռթըներ ու ելեր էր։

— Քաջութի՛ւն, Խսբէրանս, կը մրմնջէր։

Երիտասարդն այս բառն իմացաւ և կռիւը նորէն սկսաւ՝ այս անգամ աւելի ոյժգին, աւելի կատաղի։

Խսբէրանսի սուրը տասն անգամ դպաւ Պէնէտէթթօյի կուրծքին․ տասն անգամ ալ թշուառականը մահուընէ ազատեցաւ։

Բայց կ՚սկսէր վախնալ․ Ի զո՛ւր իւր բովանդակ ճարպիկութիւնն ու փորձառութիւնը կ՚ամփոփէր։ Մօնթէ-Քրիսթօյի որդւոյն սուրը միշտ հոն էր սպառնալի՝ Ս․ Գրոց առասպելական հրեղէն սուրին պէս։

Եւ այն շրջանակն, որու մէջ կրնար շարժիլ, տակաւ առ տակաւ կը պզտիկնար։

Խսբէրանս քիչ քիչ յառաջ քալեր էր և Պէնէտէթթօ կ՚զգար թէ մօտ էր այն վայրկեանն, որ այլեւս չպիտի կարենար ինքզինքը պաշտպանել....

Նորա կերկերեալ կուրծքէն կատաղութեան աղաղակ մ՚ելաւ։

Ի՛նչ, վրէժխնդրութիւնը չպիտի կրնա՞ր կատարել։ Ի՛նչ այն անիծեալ Խսբէրանսը պիտի փրկուէ՞ր... և ինքն լինալով՝ իւր դիւական պատուանդան մը պիտի ձեւացնէր իւր թշնամւոյն։

Կռիւն իւր բարձրագոյն կէտին հասեր էր։

Սուրերը սոսկալի ձայներ կը հանէին ....

Պէնէտէթթօ կ'ընկրկէր, միշտ կ'ընկրկէր։ Իւր ետին կ'զգար պատը, որու դէմ պիտի գամէր զինքն Ռոբէրանսի սուրը ։

Մօնթէ-Քրիսթօյի որդին ըսաւ անոր.

—Թշուառակա՛ն, կեանքդ ձեռքս է. ըրած չարեացդ վրայ զղջա՛ և կեանքդ քեզ կը շնորհեմ։

—Շնո՛րհ, ըսաւ Պէնէտէթթօ հեգնելով։ Կը համարձակի՛ս շնորհաց խօսք ընել... զգուշացի՛ր... կ'ատեմ զքեզ... հայրդ ալ կ'ատեմ... շո՛ւտ, սպաննէ՛ զիս, ապա թէ ոչ կ'երդնում յԱստուծոյ թէ ես զքեզ կ'սպաննեմ...

—Մեռի՛ր ուրեմն, գոչեց Ռոբէրանս։

Եւ սուրերու արագ բաղխմամբ՝ Պէնէտէթթօյի զէնքը ձեռքէն ցատկեցուց և իւր սուրը նետի մը նման յառաջացաւ Թշուառականին կուրծքին վրայ ....

Բայց այս գերագոյն վայրկենին հրազէնի հարուած մը լսուեցաւ ....

Եւ Ռոբէրանս, սրտէն զարնուելով, հողուն վրայ ինկաւ Ժանի քով, որ անոր մարմնոյն վրայ նետուեցաւ՝ յուսահատ աղաղակներ արձակելով....

Մինչդեռ Պէնէտէթթօ դժոխային ժպտով մը կը կանգնէր՝ ատրճանակ մ'ի ձեռին ....

Ի՞նչ դէպք տեղի ունեցեր էր ....

Գիտենք որ Ռոբէրանս, իւր առաջին բարկութեան ատեն, հետը բերած րըվօլվէրները Պէնէտէթթօյի վրայ ուղղեր էր ....

Բայց սպաննութեան գաղափարն անցաւոր էր այս պարկեշտ հոգւոյն մէջ. ապա, երբ նախատողն ի մարտ հրաւիրեց, ատրճանակներն իւր քովը աթոռի մը վրայ դրաւ ....

Երբ Պէնէտէթթօ զգաց որ կորսուած է, աչերը պատահեցան զէնքերուն և դժոխային գաղափար մ'անցաւ մտքէն։

Ծածուկ շարժումներով մօտեցաւ և կրցաւ յանկարծ ատրճանակներէն մին առնուլ....

Վասն իւր հակառակորդն սպաններ էր ....

Ռոբէրանս ինկաւ։ Ժան իւր թեւոցը մէջ առաւ։

Պէնէտէթթօ, թեւերը ծալլած, կը նայէր ....

Վերջապէ՛ս իւր ոտից տակն էր այն մարդուն որդին, զոր երդուած էր յուսահատեցնել։ Չկրնալով զայն սպաննել, նորա որդին սպաններ էր։

—Ռոբէրա՛նս, կը հեծէր Ժան, զիս չե՞ս լսեր։

Ռոբէրանս գերագոյն ճիգ մ'ըրաւ և Ժանը կուրծքին վրայ քաշեց.

—Առէ՛ն... Ժա՛նս... ըսաւ. կը սիրեմ զքեզ... և կը մեռնիմ....

—Ես ալ քեզի հետ կը մեռնիմ, հեծեց Ժան։

Եւ կարծես մահուան հրեշտակը մէկ երկվայրկենի մէջ իւր մատովը նոցա երկուքին ալ դպչելով, երկուքն ալ՝ միմեանց համբոյրն ի շրթունս՝ յաւիտենական քնով քնացան ....

Պէնէտէթթօ շարժում մը չէր ըրած.

Յանկարծ ցնցուեցաւ ....

Ամայի տան դուռն ուժգին կը զարնուէր ....

—Քաջութի՛ւն, եկա՛նք, Ռոբէրանս, կը գոչէին ձայներ։

Պէնէտէթթօ դէպ ի դուռը վազեց։

Պաշարողք հոն էին, դուռը կը զարնէին և խորտակելու վրայ էին ....

Ամէն ելք գոցուած էր իրեն ....

Ո՜հ, գիտէր որ չէր կրնար գթութիւն ակնկալել, ինքը որ չէր գթացած։ Այն մարդիկ եթէ զինքն հոն, այն երկու զոհերուն քով գտնէին, պիտի սպաննէին զինքն....

Եւ ի գործ դրած սոսկալի վրէժխնդրութիւնը չպիտի կարենար վայելել....

Պատուհանը վազեց ու բացաւ։

Վարը Սէն գետը կը սահէր լռիկ ու սեւ....

Պէնէտէթթօ ոտքը պատուհանին մէջ դրաւ ու սպասեց։

Սակայն Ցանֆար և իր բարեկամները յաջողեր էին ներքին դուռը բանալ և սանդուղէն վեր կ'ելլէին....

Եւ երբ նոքա սենեակ կը խուժէին՝ Պէնէտէթթօ գոչեց.

—Ո՜ւշ է։ Մօնթէ-Քրիսթօյի որդին սպաննեցի։

Եւ գետը նետուեցաւ, ուր մարմինն խուլ աղաղակ մը հանեց։

Կօնթրան Էսբէրանսի քով վազեց և զայն բազկացը մէջ առաւ։

Սրտակեղեք հառաչ մ'արձակեց։

—Մեռա՜ծ, գոչեց։ Սպաննե՜ր են զայն։

Եւ մահուամբ միացեալ այս երկու գեղանի էակաց առջեւ արք գլուխնին բացին, մինչդեռ Քարմէն արտասուագին կը ծնրադրէր։

БИБЛИОТЕКА

ԻԵ.

Ուրուական.

Այն վայրկենին որ Պէնէտէթթօ գետը կը նետուէր, մարդ մը խենթի նման կը մտնէր այն սենեակն, ուր

երկու զոհերը տարածուած էին....

Այս մարդը Սանսէլմն էր։

Գիտենք որ նախկին կալանաւորը ներկայ գտնուած էր այն խօսակցութեան, յորում Ցանֆար և իր ընկերներն որոշեր էին Էսբէրանսի օգնութեան դիմել։

Թշուառը տակաւին հիւանդ ըլլալով, ստիպուեր էր անոնց հետ չերթալ....

Բայց երբ առանձին մնաց, տենդը վերստին տիրեց ուղեղին....

Իր յիմար կինը քովն հողուն վրայ կծկտած՝ կը կրկնէր.

—Որդի՜ս. Պէնէտէթթօ իմ որդիս է... և զիս ըսպաննեց....

Իսկ Ժանի անունն անդադար Սանսէլմի շրթանց վրայ էր....

Եւ տակաւ առ տակաւ զգաց որ անցաւոր ոյժ մը եկաւ վրան....

Ի՜նչ, իր Ժանը վտանգի մէջ էր, և ինքն հոն անշարժ ու անօգուտ կը մնար....

Ո՛չ, ո՛չ, այս բանը չէր կրնար ըլլալ, չպիտի ըլլար....

Մոլեգին դուրս ելաւ և դուռը բաց թողուց....

Ո՞ւր երթալու էր, քայլերն ո՞ր կողմ ուղղելու էր։

Գաղափարները նորա տենդակէզ ուղեղին մէջ իրար կը խառնուէին։ Գինովի նման կը դեդեւէր։ Չիյնալու համար ստիպուեցաւ կայնիլ և պատի մը կռթնիլ։

Կը ջանար գաղափարներն ամփոփել, ուղեղին մէջ բզզացող քաոսին վրայ յեցակէտ մը գտնել....

Յանկարծ անուն մ'եկաւ միտքը։

Մօնթէ-Քրիսթօ՛. այո՛, պէտք էր Մօնթէ-Քրիսթօյի

ապարանքը վազել ։ Գոնէ Ցանփարն հոն պիտի գտնէր, անոր ետեւէն պիտի երթար, և անշուշտ Ժանը պիտի գտնէին ։

Բայց Սանսէլմ հազիւ կրնար քալել. կը քաշքշուէր … վերջապէս խուլ խորդիւն մ'արձակեց և հողուն վրայ մնաց։

Ո՞րքան ատեն մնաց այս վիճակին մէջ ։ Չէր գիտեր ։

Սակայն երբ սթափեցաւ՝ ինքզինքն աւելի զօրաւոր զգաց. գիշերն աղջամուղջին էր ։ Ժամը քանի՞ն էր։ Հեռուէն ժամացոյցի մը հնչիւնը լսեց, բայց չկրցաւ համրել …

Ժա՛ն, Ժա՛ն ։ Արտասուելով և սրտակեղիք հառաչանքներով կ'արտասանէր այս անունն ։

Սկսաւ քալել ։ Քայլերը տակաւ առ տակաւ կ'ամրանային … և վերջապէս Մօնթէ-Քրիսթօյի ապարանքն հասաւ …

Ճիշդ այն վայրկենին վրայ որ ձիերը արագնթաց կը վազէին դէպ ի Քուրպվուա …

Այն ատեն տարօրինակ անցք մը տեղի ունեցաւ ։

Սանսէլմ շտկուեցաւ, առատ օդ ծծելով՝ թոքերը լեցուց …

Յետոյ սկսաւ կառքին ետեւէն վազել …

Այլ եւս բան մը չէր զգար, բան մը չէր հասկնար …

Իւր ամբողջ կենսական ոյժն այս գերմարդկային ճիգին մէջ կեդրոնացած էր ։

Եւ այս մարդը որ պահ մ'առաջ հազիւ կրնար ոտքի վրայ կենալ, առանց վարանելու, առանց դեգերելու կը վազէր արագօրէն ։

Աչերն յառած էր կառքին լապտերներուն վրայ, որք կը փախչէին …

Անհաւատալի քաջութեամբ մը իւր և կառքին միջեւ

եղած հեռաւորութիւնը միշտ նոյնը կը պահէր …

Ճամբայն երկայն էր … Սանսէլմ, եթէ հանդարտ վիճակի մէջ ըլլար, թերեւս արդէն ինկած էր ճամբուն վրայ …

Բայց խենթերն ու գիշերաշրջիկներն այսպիսի գերմարդկային քաջութիւններ կ'ունենան ։

Եւ արդարեւ կը վազէր նա՝ ինչպէս կը վազեն երազի մէջ, ոտքին ներքեւի հողը, դէմքը ծեծող սառուցեալ օդը չէր զգար …

Վերջապէս տեսաւ որ կառքը կանգ առաւ … լսեց որ ոյժգին հարուածներ կը զարնէին դրան մը, որ խորտակեցաւ …

Եւ գերագոյն ճիգ մ'ընելով՝ ինքն ալ ներս մտաւ…

Այն տխուր տեսարանը տեսաւ … ճիշդ այն վայրկենին էր որ Պէնէտէթթօ վերջին հայհոյութիւն մ'ըրեր էր։

Սանսէլմ գետնատարած տեսաւ զԺան …

—Ժա՛ն, Ժա՛ն, զաւա՛կս … մտի՛կ ըրէ՛ … ես եմ…

Տեսաւ որ մեռած է, և կենացը մէջ առաջին անգամ ըլլալով՝ նորա գաղտնիքը բեկեալ սրտէն դուրս ելաւ, ու գոչեց.

—Ժա՛ն, աղջի՛կս, սիրելի աղջի՛կս …

Ցանփար ամէն բան հասկցաւ և ձեռքն անոր ուսին դնելով՝

—Քաջութի՛ւն, ըսաւ մեղմիւ ։

Բայց Սանսէլմ, կարծես պողպատեայ զսպանակէ մը շարժելով, յանկարծ շտկուեցաւ ։

—Սպաննուե՛ր է. նա՛, այն անիծեալ Պէնէտէթթօն սպաններ է զայն …

Պատուհան վազեց ։ Եւ առանց միւսներուն ժամա-

նակ թողլու որ զէնքը բռնեն՝ պատուհանին մէջ ցատկեց և

—Պէնէտէթթօ՛, հիմայ գործդ ինծի հետ է ... ըսելով՝ սեւ ջուրին մէջ նետուեցաւ ....

Պէնէտէթթօ հազիւ իրմէ կէս վայրկեան առաջ նետուեր էր։

Ինչո՞ւ համար սակայն կեանքը վտանգի դնելով՝ այսպէս փախեր էր. այն խորհրդաւոր տան մէջ չկա՞ր բնաւ գաղտնի դուռ մը, որմէ կարենար անվտանգ փախչիլ։

Մոռցեր էր, վասն զի կը վախնար ....

Այո՛, կը վախնար, վասն զի կեանքին մէջ առաջին անգամն էր որ Մօնթէ-Քրիսթօյի դէմ յարձակեր էր, վասն զի համարձակեր էր անոր դէմ մարտնչիլ և յաղթանակեր էր. գործած ոճրին ուրախութիւնն իսկ կը սոսկացնէր զայն ...

Իր բովանդակ յանդգնութեան և մոլութեան հակառակ՝ հասկցեր էր որ եթէ յանկարծ Մօնթէ-Քրիսթօ իր դէմն ելլեր, պիտի տկարանար, պիտի դողար։

Եւ չէր ուզեր մեռնիլ ...

Վասն զի այժմ իր վրէժխնդրութիւնը գանձ մ'էր իրեն համար։

Հեռուէն պիտի կրնար լսել այն հեծեծանքներն, որք իր ատած մարդուն կուրծքը պիտի յօշոտէին ...

Չէր ուզեր մեռնիլ ... Տանկլարի նման, որու գոգցես անտեսանելի ձեռքով մը շանթահար լինալը տեսած էր։

Կարելի եղածին չափ շուտ փախեր էր ուսկից որ կըրցեր էր ...

Այն գետն անցնիլը խաղալիկ մ'էր Թուլօնի նախկին կալանաւորին համար։ Ի՜նչ փոյթ իրեն գիշերը, խոր ալիքն ... նա քաջ էր, ույժեղ էր ...։ Օ՜հ, Պէնէտէթթօ,

ճիգ մ'ևս ըրէ՛, և կը փրկուիս ...

Սակայն այնքան բարձրէն նետուեր էր որ, նախ խորը գնաց և նուաղեցաւ ....

Բայց պահպանողութեան բնազդումն շուտով արթընցաւ ...

Եւ ոտքի հարուածով մը ջուրին երեսն ելաւ ...

Ընդ երկար ծծեց գիշերուան օդն ...

Ջուրը սառուցեալ էր։

—Օ՜հ, մրմնջեց Պէնէտէթթօ, տկարութիւն չ'ուզեր։

Պահ մը մտաբերեց վերադառնալ այն գետեզրն, ուսկից մեկներ էր և որմէ տակաւին շատ հեռու չէր։

Բայց կարելի է որ իր թշնամիներն հոն զէնքը կը լրտեսէին ...

Անոնց ձեռքը պիտի իյնար ... ո՛չ, ո՛չ, աւելի աղէկ էր յանդգնութիւն ձեռքառնուլ և միւս գետեզրը ելնել։

Հոն Նէօյլիի անտառներն ապահով ապաստանարան մ'էին իրեն, և ենթադրելով իսկ որ իր ետեւէն իյնային, ինչ որ ճշմարտանման չէր, նոցա խուզարկութիւններն ի դերեւ հանելու միջոցը պիտի գտնէր ...

Բոլոր այս խորհրդածութիւնք փայլակի արագութեամբ անցան իր ուղեղէն։

Այժմ իր կամքին վստահելով՝ յառաջ նետուեցաւ ...

Հոսանքն ուժով էր։ Կաւուտ ալիք յորձանապտոյտ կ'ընթանային։

Բայց Պէնէտէթթօ հազուագիւտ լողորդ մ'էր. ո՞չ ապաքէն Սանսէլմի հետ Թիարանէն փախած ատեն ծովն առ ոչինչ դրեր էր։

Զարմանալի է որ Սանսէլմի անունը միտքը կուգար այն վայրկեանին որ, իրմէ քանի մը քայլ ետին խուլ աղ-

մուկ մը, ինկող մարմնոյ մը ձայնին նման ձայն մը կը լսէր։

Պա՜հ, կարելի՞ էր որ իր թշնամիներէն մին ջուրը նետուելով՝ իր ետեւէն լողար....

Սկսաւ հաստատամտութեամբ գետը ճեղքել....

Այնքան ուժեղ էր որ, կը յաջողէր ուղիղ գծով յառաջ երթալ։

Սակայն շատ ծանր կը յառաջանար։ Հոսանքէն չքշուելու համար ըրած ճիգն ընթացքին արագութիւնը կ՚արգելուր....

Սովորական ատեն հինգ վայրկեանէն կրնար գետն անցնիլ....

Այս ժամուս ժամանակն սոսկալի կերպիւ երկար կը թուէր իրեն....

Ապա մարդուն և նիւթին միջեւ տեղի ունեցած այս կռւին սկսաւ նորա ուժն սպառել....

Երկիւղը կ՚սկսէր ուղեղին վրայ տիրել։

Պահ մը կանգ առաւ ու անշարժ կեցաւ՝ յոգնութիւն առնելու համար....

Նորա վարժ ականջն իրմէ քիչ հեռուն ուրիշ լուղորդի մը հանած աղմուկն որոշակի լսեց... և այս աղմուկը կանոնաւոր էր։ Այն լուղորդին բոլոր ֆիզիքական կարողութիւններն անվտանգ էին....

Ո՞վ կրնար ըլլար։

Անկարելի էր տարակուսիլ։ Այն լուղորդը զինքը կը հալածէր։

Բայց այն մութին ի՜նչ խենթութիւն....

Պէնէտէթթօ հոսանքին հետ վար իջաւ և ջուրը շեղակի կտրեց։ Այսպէսով նուազ յոգնութեամբ կը մօտենար դիմացի եզերքին։

Զարմանալի ճարպիկութեամբ մը կը յաջողէր ջուրին ձայնը գրեթէ ամբողջապէս խափանելու։

Եւ սակայն ականջ տուածին պէս՝ միշտ միւս լուղորդին աղմուկը կը լսէր հաւասար հեռաւորութեամբ։

Հաւասար հեռաւորութեա՜մբ։ Ըսել է չէր մօտենար։

Եւ Պէնէտէթթօ արդէն կ՚սկսէր թումբերը նշմարել։

Մի քանի դրկաչափ եւս եթէ յառաջանար՝ փրկուած էր։

Եւ երբ միանգամ ցամաք ելլէր՝ ա՛լ մարդէ չէր վախնար և եթէ իր վրայ յարձակէին՝ պիտի պաշտպանէր ինքզինքն։

Վերջին ճիգ մ՚ըրաւ և զգաց որ ցամաք հասաւ....

Ինքնիրեն ծիծաղեցաւ։ Յաւիտենական արդարութիւնը, պատուհասն ի՜նչ էր։ Ահա՛ ինքն ամէն ոճիր գործեր էր, իր կրքերն յագեցնելու համար բնաւ բանի մ՚առջեւ չէր կասած... և սակայն իր նշաւակութիւնք զինքը անդունդին խորը մխելու չափ չէին ծանրացած ուսերուն վրայ։

—Ա՜հ, ի՜նչպէս կը ծաղրէր բոլոր այն կարծեցեալ իրաւարարներն....

Այո՛, գետեզրին կը դպչէր... ծառի բունէ մը կը կառչէր... դաստակներուն ուժովը վեր կ՚ելլէր....

Եւ վերջապէս գետափը կը կանգնէր ջրաթաթաւ, բայց չէր թողար, վասն զի տենդը կը բռնկցնէր զինքը....

Աղաղակ մը —տեսակ մը կատաղի մռունչ լսեց գետին մէջտեղէն։ Հասկցաւ։ Զինքն հալածող մարդն ալ յորձանքէն բռնուեր էր և գետեզրէն հեռու կը քշուէր....

Եւ կը տեսնէր որ որսը ձեռքէն կը փախչի....

Եւ կ՚սկսէր անզօր աղաղակ մ՚արձակել, վերջին անէծք

մը այն թշուառականին դէմ, որու չէր կրնար հասնիլ։

Ճշմարիտ էր։

Սամուէլ չէր կորուսած այն մարդուն հետքն զոր կ'ուզէր սպաննել։

Մինչեւ վերջին վայրկեանն յուսացեր էր անոր հասնիլ....

Բայց յանկարծ լաստէ մը ինկած ծածանող տախտակ մ'իւր ուսին զարկեր էր ....

Գոռն այնքան ուժով էր որ, քանի մը վայրկեան պաղարիւնութիւնը կորոյս։ Ջուրը զինքը շեղակի քշեց տարաւ։ Եւ այս միջադէպին շնորհիւ Պէնէտէթթօ իւր ձեռքէն կը պրծէր։

Ուրեմն իրա՞ւ էր որ այն թշուառականն անպատիժ պիտի մնար։

Սամուէլ գետին մէջ, գետեզրէն տասնեւհինգ մեթր հեռուն ըլլալով՝ նորա կանգնիլը տեսեր էր, յետոյ մարդուն ստուերը անտառաց շուքին հետ խառնուեր էր։ Ապա ոչի՛նչ։

Եւ Սամուէլ յուսահատական ճիչ մ'արձակեր էր։

Ի՞նչ, այս մարդն զժան սպաններ էր, եւ ինքը, Սամուէլ, հայրութեամբ մաքրագործեալ հայրը, զայն չպիտի կրնա՛ր սպաննել... միթէ կարելի՞ էր այս...։ Սակայն պէտք չէ մոռնալ որ Սամուէլ անցաւոր գըրգըռման մը զօրութեամբ կը գործէր։

Հիմայ — Պէնէտէթթօյի փախստեանն համար զգացած ցասման տպաւորութեամբն — ուժասպառ կ'ըլլար, ջիղերը կը թուլնային, այլ եւս ինքզինքին տէրը չէր․ Ջուրը կը բռնէր, կը ցնցէր, կը գլորէր զինքն... կարծեց թէ պիտի մեռնի։

Պիտի մեռնի առանց պատժելո՜ւ։

Զգաց որ գլուխը կը դառնայ, խեղդուող շան մը պէս ձեռօքը ջուրը շարժեց ....

Կ'զգար որ կը սուզէր․ կորսուած էր ....

Յանկարծ այս վերջնական կռւոյն մէջ, որու վախճանը դիպուածը միայն գիտէր, ձեռքերը դիմադիր մարմնոյ մը պատահեցան։

Պարան մ'էր այն ....

Այդ պարանը գետափին մօտ ձգուած էր։ Քանի մը օր առաջ բեռնաբարձ նաւ մ'ընկղմեր էր հոն։ Երկաթեայ շղթայներով թումբին կապեր էին զայն, մինչդեռ ջուրը նորա ծակ պատեանէն ներս թափանցելով՝ տակաւ առ տակաւ կը լնուր զայն։

Այս փլփլուն եւ անշարժ պատեանին կապուած էր այն պարանն, որու պատահեր էին Սամուէլի կարկամեալ ձեռքերը։

Յուսահատութեամբ բովանդակ քաջութեամբն անոր կառչեցաւ եւ վեր ելաւ։

Կը հեւար։ Իրեն այնպէս կը թուէր թէ ամէն բան պիտի խորտակուէր եւ թէ վերստին պիտի իյնար։

Վերջապէս նաւուն եզրը հասաւ եւ հոն ուժասպառ, ֆիզիքապէս եւ բարոյապէս ընկճեալ ինկաւ։

Եւ հոն մնաց անշարժ եւ գլուխը դաստակներուն կռթնցուցած․ վերջացող գիշերուան սպիտակ նշոյլներուն կը նայէր եւ աչերը չէր զատեր այն տեղէն, ուսկից Պէնէտէթթօյի ստուերին աներեւութանալը տեսած էր։

Յանկարծ խուլ աղաղակ մ'ելաւ կուրծքէն ....

Որդեօք երա՞զ էր, իւր հիւանդ ուղեղին մէկ ցնո՞րքն էր։

Այն ստուերը վերստին երեւցեր էր և դէպ ի գետը կ'ընկրկէր ....

Բայց առանձին չէր ....

Անոր քով բան մը կը քալէր ... սպիտակ, սոսկալի բան մը, որ ուրուականի մը կը նմանէր ....

Եւ այդ բանը հողուն վրայ սահելով՝ կուգար դէպ ի այն ընկղմեալ նաւն, որու կառչած էր Սանսէլմ։

Ի՞նչ էր այդ բանն։ Արդեօք խրաւցնէ Պէնէտէթթօյի ստուե՞րն էր ... իսկ այն ուրուականն արդեօք անուն մ'ունէ՞ր թէ այն այլանդակ շոգիներէն մին էր, որք երբեմն առաւօտուն, խտացեալ մառախուղներուն մէջ կը բարձրանան ....

Ո՛չ, խրաւցնէ ուրուական մ'էր, կենդանի ուրուական մը, սպանութեան անցեալի մը սոսկալի յարութիւնն ....

Պէնէտէթթօ հաստատուն քայլերով ցամաք ցատկեր էր և կը կարծէր թէ փրկուած է, վրէժխնդրութիւնն յագեցած է, ապագայն իրն է ....

Ուղղակի յառաջացաւ անտառին մէջ, որու մեռեալ ճիւղերն իւր ոտքերուն ներքեւ կը ճարճատէին։

Այլ եւս ետեւէն ձայն չէր լսեր։

Անշուշտ զինքն հալածողները իւր հետքը կորուսած էին։

Սպիտակ գոլորշի մը կ'սկսէր բարձրանալ խոնաւ հողէն և առարկաներուն շուրջը լուսաւոր ծոպ մը կը ձեւացնէր ....

Յանկարծ Պէնէտէթթօ ցնցուեցաւ։

Ահա՛ ճամբուն մէջ իւր առջեւ յանկարծ բան մը, էակ մը կամ առարկայ մը կանգներ էր՝ պատանքի նման սպիտակ բանի մը մէջ պլլուած։

Այս մարդը, որ բնաւ բանէ մը չէր վախցած, հոգւով վատ էր սակայն։

Տղայութեան ատեն սովրած էր գիշերային երեւոյթներէն վախնալ։ Այլոց կեանքին հետ խաղացող ոճրագործք այս տեսակ անտեղի երկիւղներ ունին ....

Սակայն Պէնէտէթթօ ուսերը ցնցեց ....

Օն ա՛նդր․ միթէ պէ՞տք էր վախնալ ամպէ մը, նուրբ գոլորշիէ մը, զոր շունչ մը կրնար փարատել....

Սակայն կանգ առած ըլլալով, երբ ուզեց վերստին քալել՝ զգաց որ ոտքերը ծանրացած են։ Իւր տեսած բանը —որու ի՛նչ ըլլալը չէր կրնար հասկնալ— ծառի մը կռթներ էր և նորա սպիտակ մարմինը ծառին սեւ կոճղին հետ հակապատկեր մը կը ձեւացնէր ....

Պէնէտէթթօ ճիգ մ'ընելով՝ երկու քայլ յառաջացաւ։

Եւ դարձեալ ցնցուեցաւ ... բայց աւելի ուժգին։

Շոգի մը, գոլորշի մը չէր այն ....

Մարդկային էակ մ'էր ... կենդանի՞ թէ մեռեալ։

Նորա հասակը չափազանց բարձր կը թուէր ....

Ինչո՞ւ Պէնէտէթթօ ետ չէր դառնար․ աջ կամ ձախ կողմը արահետ մը ձեռք առնելով՝ կրնար այն սոսկալի մարմինէն հեռանալ....

Բայց չէր կրնար։ Իւր կամքէն աւելի հզօր տարօրինակ ձգողութիւն մը զինքը դէպ ի այն անանուն առարկային կը քաշէր։

Այդ մարմինը չէր շարժեր։ Կարծես թէ այն եւս քան զեւս մօտեցող քայլերու ձայնին անզգայ էր ....

Այնպէս որ Պէնէտէթթօ, չեմ գիտեր ի՛նչ սոսկալի հետաքրքրութեան հնազանդելով, ձեռքն անոր ուսին դրաւ ....

Եւ խորհրդաւոր ճակն, կիսովին ետին դառնալով, գլուխը վեր առաւ ....

Այն ատեն աչքերի աղաղակ մ'ելաւ Պէնէտէթթօյի կուրծքէն։

Այն ուրուականն իր մայրն էր, մա՛յրը, զոր շատ տարի առաջ Պօսէի մէջ դանակով մը զարկեր էր։

Եւ կենդանի մեռեալն իր խոշոր աչերովը անոր կը նայէր. իր մոխրագոյն մազերն ակօսներ կը ձեւացնէին նորա դիակնանման դէմքին վրայ ....

Պէնէտէթթօ չհասկցաւ, չաշխատեցաւ հասկնալ... սոսկալի յիմարութիւնը տիրեց ուղեղին... չէր տարակուսեր։ Մեռեալն էր որ գերեզմանէն կ'ելլէր և կուգար արեան փոխարէնը պահանջել իրմէ ....

Սակայն ուրուականը զայն ընդ երկար դիտելէ յետոյ՝ յանկարծ սոսկալի կերպիւ ժպտեցաւ ու ըսաւ.

—Զաւա՛կս, Պէնէտէթթօ՛ս. եկո՛ւր... եկո՛ւր։

Եւ նորա երկար ու փտիտ ձեռքը, որ ճիշդ կմախքի մը ձեռքն էր, մայրասպանին դաստակը բռնեց... և այն ձեռքն այնքան ցուրտ, այնքան սառնային էր որ, Պէնէտէթթօ կարծեց թէ պողպատեայ օղակ մը կը գամուէր իր բազկին ....

—Եկո՛ւր, զաւա՛կս, կը կրկնէր յիմարն։ Ո՛հ, այլ եւս չպիտի զատուիս ինձմէ, այնպէս չէ՞։

Եւ մեղմիւ քաշելով զայն յառաջ կ'երթար... Պէնէտէթթօ չէր դիմադրեր, չէր ջանար պրծիլ։ Կը հրմազանդէր մահուան այս ձայնին, որ մեռելոց զանգակի մը նման կը հնչէր ականջին։

Էտ կ'երթար և չէր յիշեր իսկ թէ թերեւս իր ետին թշնամի մը կար։

Ուրուականն —այսինքն Տկն. Տանկլար, յիմարն որ Ցանֆարի տունէն փախեր էր՝ Սամսէլմ դուռը բաց թողած ըլլալով— զինքը կը հրէր միշտ անուշ խօսքեր կրկնելով, որք իբր անէծք մը կը հնչէին թշուառականին ականջին ....

Եւ այսպէսով անտառէն դուրս ելան և թումբին վրայ եկան ....

Պէնէտէթթօ չէր յիշեր թէ քանի մը քայլ անդին Սէն գետը բերանաբաց և անյագ կ'սպասէր ....

Միշտ ետ կ'երթար ....

Ոտքը բանի մը զարնուեցաւ. այն նաւուն եզերքն էր, որու վրայ կծկտած էր Սամսէլմ... վտանգը չտեսնելով՝ անոր վրայ ելաւ ....

Եւ յիմարն, աւելի եւս մօտենալով, թեւօքը կը շըրջապատէր զայն ու կ'ըսէր.

—Պէնէտէթթօ՛, զաւակս... կը յիշե՞ս... օր մը գլուխդ կուրծքիս դրեր... հո՛ն... թուլօնի մէջ... ո՛հ, ըսէ՛... կ'աղաչեմ... ըսէ՛ թէ այլեւս չպիտի զատուինք։

Սամսէլմ անշարժ և կիսացնոր կը դիտէր, կը կարծէր թէ մոռացածին տեսարանի մը ներկայ կը գտնուէր և անշարժ կը կենար ....

Եւ մեռեալն ու կենդանին իրար պլլուած ու ընկըրկելով՝ նաւուն միւս եզրը հասան ....

Նոցա ոտքերը սահեցան ....

Երկուքն ալ ջուրն ինկան և խուլ աղմուկ մը լսուեցաւ։

Սամսէլմ ծռեցաւ ու նայեցաւ, բայց այլ եւս բան մը չտեսաւ, բան մը չլսեց։ Անդունդն իր կրկին որսը լափեր էր...

Եւ Սամսէլմ հոն մնաց ու չմտաբերեց փախչիլ. չէր

զգար որ ցուրտն իր մարմինը կը թափանցէ և տենդն եւս քան զեւս զօրանալով, իր ուղեղը կը տոչորէ…

Առաւօտուն բեռնարարցնաւը վերցնելու եկող նաւաստիք պաղած մարմին մը գտան, որ նաւուն եզերքէն վար ծռած իր բաց աչերովը ջուրին մէջ կը նայէր…

—Վա՜յ, ըսաւ մին, գինովին մէկը գիշերն հոս գընացեր և մեռեր է…

Այս եղաւ Սանսէլմի դամբանականն։

Զէնք գիտեր թէ Պէնէտէթթօյի և մօրը մարմինները գտնուեցա՞ն բնաւ։

ԻԶ.

Նահատակն.

Մօնթէ-Քրիսթօյի ապարանքին մէջ ամէն բան տխուր, ամէն բան լուռ և մշտագին էր։

Բանաստեղծ մը կ'ըսէ թէ առարկաներն ալ կարտասուեն։

Կարծես թէ պատերը, կարասիներն, օթոցները դամբանական երեւոյթ մ'առացեր էին…

Վասն զի կոմսին ընդարձակ սենեկին մէջ, սպիտակ անկողնոյ մը վրայ Էսբէրանս և Ժան մեռեալ պատկեր էին…

Ո՜րքան երիտասարդութիւն, ո՜րքան ապագայ չընչուեր էր։

Պէնէտէթթօ վերջին և տխուր ոճիր մը գործեր էր և նորա վրէժխնդրութեան սոսկալի և տխուր հետեւանքը կը մնար անդ…

Ժանի դէմքը տանթէլայով ծածկուած էր. նորա շրթանց վրայ կը տեսնուէր այն դեղագոյն ժպիտն որ

դրոշմուեր էր անդ երբ ոգեւարի վայրկենին շրթներն իր սիրեցելոյն շրթանց դպեր էին։

Իսկ Էսբէրանս հանդարտ և յաւիտենական հանգստեամբ հանգչած, չափազանց կը նմանէր նախկին Մօնթէ-Քրիսթօյի, երբ տակաւին Էտմօն Տանթէս կը կոչուէր…

Ա՜հ, եթէ Տանկլար, Վիլֆօր, Մօրսէրֆ, Քատրուս, եթէ բոլոր այն ոճրագործներն ու վատերը, որ այն կեանքն հարուածեր և արծուին ձագն հաւկիթէն չելած ճզմեր էին, եթէ նոքա հոն ըլլային, եթէ այն մահու անկողնոյն վրայ ծռէին, սոսկմամբ պիտի ընկրկէին։

Վասն զի Փարաւոն նաւուն երկրորդ նաւապետին ճշմարիտ դէմքն էր —որ մահուան անշարժութեամբն յարութիւն առեր էր։

Եւ Պ. Մօրէլ ալ առաջուան պէս թեւերը պիտի բանար և որդեա՜կ իմ պիտի կոչէր զայն։

Եւ բոլոր այս բաները լմնցեր էին, բոլոր այս կեանքը մարեր էր։

Այլ եւս այն վերջին և անցաւոր գեղեցկութիւնը միայն մնացեր էր, զոր մահն իր սիրեցելոց ճակտին վրայ կը դրոշմէ։ Կարծես թէ կը սիրէ իր զոհերը զարդարել։

Անկողնոյն քով երկու հոգի կը հսկէին…

Ֆանֆար, գեշ օրերու բարեկամն, Մօնթէ-Քրիսթօն և նորա որդին Ուարկլայի Բասպանէն ազատող քաջալին։

Կօնթրան, Էսբէրանսի ընկերը, նա որ այս մատաղ հոգւոյն մէջ գտնուած բոլոր մեծութիւնն ու վեհանձնութիւնը գիտէր…

Կը լռէին և հազիւ կը համարձակէին իրարու նայիլ։

Վասն զի տեսակ մը խղճի խայթ կը ճնշէր զիրենք։

Մօնթէ-Քրիսթօ, խոր զգացմամբ մ'ուզելով ազատ թողուլ իր որդին որ ապրի, զօրանայ, և կենաց պայքարներուն մէջ իր երիտասարդական բովանդակ կորովը մարզեցնէ, հեռացեր էր։

Բայց մեկնած ատեն այս մարդոց ըսեր էր.

—Աշխարհի մէջ ամենէն աւելի սիրած բանս կը յանձնեմ։ Գանձերուս վերջինն, զոր ժամանակաւ ինծմէ գողցող մարդն ինքզինքն ինծմէ հարուստ կը համարէր։ Հսկեցէ՛ք իր վրայ։

Եւ իրենք ալ պատասխանած էին թէ անոր կենացը դպչելէ առաջ պէտք էր որ զիրենք մեռցնէին։

Արդ՝ իրենք կենդանի էին և Նորբէրանս մեռած էր։

Պէնէտէթթօյի վերջին խօսքը չանթահարեր էր զիրենք. Շատ ո՛ւշ։

Անշուշտ եթէ ժամանակին հասնէին Պէնէտէթթօյի սուրն անոր կուրծքէն պիտի հեռացնէին և իրենց արիւնը թափելով՝ չպիտի թողուին որ նորա արեան մէկ կաթիլն հոսի։

Ահա՛ այն անշահախնդիր և ճշմարիտ անձնուիրութեանց հետեւանքն այս եղած էր....

Ձեռքերը կուրծքին վրայ ծալլած դալուկ դիակ մը։

Բոլոր ծառայներն հեռացուցեր էին։

Գաղտնի կերպիւ ապարանք վերադարձեր էին և ոչ ոք գիտէր թէ ի՛նչ դէպք տեղի ունեցած էր։

Միայն Քուքու և մայր Բարաման վարը կը հսկէին և կուլային։

Ըսինք թէ Ցանֆար և Կօնթրան կը լռէին. վասն զի միեւնոյն հարցումները կուգային նոցա շրթանց վրայ և

գիտէին որ անկարող են պատասխանելու։

Միթէ իրաւունք ունէի՞ն այն հայրն իր որդին տեսնելու ուրախութենէն զրկել...

Եւ անշուշտ պիտի վերադառնար....

Ո՛չ ապաքէն ըսած էր Ցանֆարի.

—Եթէ վտանգ մը իմ ներկայութիւնս պահանջէ, կոչեցէք զիս և ճիշդ երեք օր վերջը կուգամ։

Եւ երեք օր առաջ, կէս գիշերուն, Ցանֆար որոշեալ նշանն ուղղեր էր Մօնթէ-Քրիսթօյի։

Այդ նշանն անոր հասա՞ծ էր։ Ցանֆար կը տարակուսէր....

Ժամը տասնեւմէկ ու կէս զարկեր էր և լռիկ սենեկին մէջ ժամացոյցին միօրինակ ճօճիւնն՝ սահող երկվայրկեանները կը թուէր....

Մօնթէ-Քրիսթօ դեռ չէր եկած....

Ուրեմն պիտի պարտաւորէին թաղել Նորբէրանսի մարմինն ու հայրը չպիտի կարենար վերջին համբոյր մը դրոշմել նորա տժգոյն ճակտին վրայ։ Իրենց այսպէս կը թուէր թէ սրբապղծութիւն մ'էր այս, թէ ասով գործած յանցանքնին պիտի ծանրացնէին և անգամ մը եւս այս զաւակն իր հօրմէն պիտի գողնային։

Շունչ մը, աղմուկ մը չէր լսուեր այս սենեկին մէջ, ուր վիշտը կը սաւառնէր առասպելներու գիշերային թռչնոց նման, որոց սեւ թեւերն գիշերուան մէջ կը սօսաւեն....

Երկու մարդիկ կատարեալ մտախոհութեան մէջ էին։

Սիրողներն այսպէս կ'աղօթեն....

Ցանֆար կ'երեւակայէր զՆորբէրանս, որ տակաւին

տղայ հասակին, գնդակներուն և հրդեհին մէջ ակար և սակայն սէգ կերպիւ կ'սպասէր և հօրը քաջութեան կը վստահէր, ինչպէս հաւատացեալք կը վստահին իրենց Աստուծոյն ....

Միտքը կը բերէր այն թանկագին բեռն առած՝ Մալտարի աշտարակէն վար իջնելն և իր փրկած անձը ցմիշտ ամէն վտանգի դէմ պաշտպանելու համար ըրած երդումը։

Եւ Կօնթրան կը յիշէր այն բարի և անուշ երիտասարդն, որու տեսակ մը կասկածոտ անընտելութեանն ինքը միայն կրցած էր յաղթել ... կը յիշէր այն վերջին խօսակցութիւնն, յորում Նսբէրանս ըսեր էր իրեն.

—Սիրելը ինքզինքը բովանդակ ... մինչեւ ի մահ զոհել է։

Եւ խօսքը պահեր էր ... վասն զի իր սիրելոյն համար մեռեր էր ...

Նոքա այս յիշատակաց մէջ կը թաղուէին և իրենց այնպէս կը թուէր թէ այս երկու մեռելոց շուրջը մթնոլորտը կը թանձրանար, կը խտանար։

Կանթեղներուն լոյսը կը տկարանար և դամբանական նշոյլներ կ'արձակէր ....

Ինքեանք եւս այս լռութեան և անշարժութեան մէջ կ'ընթարմանային ....

Այնպիսի հանդիսական ժամեր կան, յորում մարդ իր սրտին բաբախիւնը չզգար, կարծես այլ եւս իր մօքին տէր չէ և տեսակ մը քունի մէջ կը թաղուի ....

Ժամացոյցը կէս գիշեր զարկաւ ....

Ցաններկու յամր ու չոր հարուածներ, որոց արձագանգն բանաստեղծական ներդաշնակութիւն մը կը ձեւացնէր ...

Եւ յանկարծ երկու մարդիկ ցնցուեցան ...

Դուռն առանց աղմուկ հանելու իր ծխնիներուն վրայ դարձեր ու բացուեր էր ...

Եւ բարձրահասակ մարդ մը ներս մտեր էր բաց գըլուխ ...

Մօնթէ-Քրիսթօյի կոմսն էր այն ...

Նայուածքն աղօտեր էր։ Ուսերը կը կքէին, քայլերը տախտակամածին վրայ արձագանգ չէին հաներ։

Կարծես մին էր այն մտացածին երեւոյթներուն, որք մարդուս երազին մէջ կը սպրդին։

Սեւեր հագած էր։ Միայն սպիտակ վզնոց մը իր մարմարեայ դէմքին դեղնութիւնը երեւան կը հանէր ...

Երկու մարդիկ չշարժեցան և խօսք մը չուղղեցին անոր։

Կարծես թէ հասկցեր էին որ բնաւ մարդկային ձայն մը այս սոսկալի լռութիւնը խանգարելու չէր ...

Մօնթէ-Քրիսթօ անկողնոյն մօտեցաւ ... և կանգառաւ ...

Որդին կը դիտէր ...

Ցառեալ աչօք կը դիտէր զայն կարծես մագնիսական զօրութեամբ մ'ուզելով տիրել այս քնացող էութեան և զայն առ ինքն քաշելով՝ իր էութեան հետ խառնել ...

Այս դիտողութիւնն երկար տեւեց։ Ոչինչ կը վըրդովէր զայն։

Ի՛նչ մտածումներ կը յուզուէին այս սպիտակ ճակտին ետեւ, ուր վշտերն տակաւին կնճիռ մը չէին թողած ...

Եւ ահա՛ Յանֆար և Կօնթրան սոսկալի ու անլուր բան մը տեսան ...

Երբ Մօնթէ-Քրիսթօ բաց գլխով ներս մտաւ՝ մազերը սաթի նման սեւ էին ...

Եւ վայրկեաններն ացնելով՝ տեսան որ ճակտին վրայի մազերը տակաւ առ տակաւ կը ճերմկնային։

Արդեօք ի՛նչ ահաւելի վիշտ այս մարդուն բոլոր ջիղերը կը խզէր որ ծերութիւնն, որ այնքան ատենէ ի վեր ի զուր յարձակեր էր այս պղնձեայ մարմնոյն դէմ, յանկարծ կը տիրէր անոր և այնքան ատեն սպասելուն վրէժը կը լուծէր . . .

Այս բանը քունքերէն սկսաւ, յետոյ կամաց կամաց բայց կանոնաւոր կերպիւ մազերն սկսան ճերմկիլ. կարծես ձիւն կը տեղար նորա գանկին վրայ . . .

Զայս տեսնողներն ապշած և անշարժ կը մնային, ու գթութիւն կ՚զգային . . .

Անհուն գթութիւն այս անհուն վշտին համար . . .

Եւ երբ արծաթեայ թագն այս գեղանի ու մաքուր ճակտին վրայ կատարելապէս դրուեցաւ . . .

Մօնթէ-Քրիսթօ ծռեցաւ այն անկողնոյն վրայ, ուր Էսբէրանս կը ննջէր . . .

Մարմինը թեւերուն մէջ առաւ . . .

Զաւակն օրօրոցէն հանող մօր մը պէս . . .

Եւ զայն այսպէս բռնած, գլուխը մեղմիւ ծռած, շրթներն այս անշարժ դէմքին կպցուցած . . .

Մօնթէ-Քրիսթօ դուրս ելաւ . . .

Ֆանֆար և Կօնթրան իրենց թմրութենէն զարթնլով՝ Մօնթէ-Քրիսթօյի ետեւէն վազեցին . . .

Բայց ի զուր ապարանքին ամենէն գաղտնի անկիւններն որոնեցին . . .

Մօնթէ-Քրիսթօ զաւկին դիակն առնելով՝ աներեւութացեր էր։

ՄԱՍՆ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

ՏԱՆԹԷՍ ԱԲԲԱՅՆ

Ասկից երեսուն տարի առաջ....

Կէս դա՛ր։

Գիշեր մը մարդ մը մենաւոր ժայռի մը եզերքը կ՚ելլէր։

Եւ հոն ամէն մարդկային աչքէ հեռու, բրիչով մը ժայռը կը խուզէր ....

Յանկարծ յաղթական աղաղակ մ՚արձակեց ....

Գաղտնիքը գտեր էր ....

Անհուն և անթուելի գանձեր կը տեսնէր ....

Եւ այս մարդը չտկուելով՝ աչերն հորիզոնին չորս կողմը կը դարձնէր։

Եւ կը գոչէր.

—Ո՛վ դուք, որ տասնեւչորս տարի մթին բանտի մը մէջ թաղեցիք զիս, ուր մարմինս կրնար ջլատիլ և միտքըս չիջանիլ . . . դուք, որոց անունը չեմ գիտեր տակաւին, զգուշացէ՛ք։ Տանթէս իւր գերեզմանէն ելաւ. և յարութիւն առնող մեռեալք ծանրապէս կը պատուհասեն կենդանիներն։

Որո՞ւ համար կ՚ըսէր։

Տակաւին չէր գիտեր։ Էտմօն Տանթէս Նորատի և յուսալից, գեղանի Մէրսէտէս Քաթալանուհւոյն սիրելին, ուրախութեամբ Մարսիլեա կը վերադառնար Փա-

րաւոն նաւով, որ Մօրէլ նաւատիրոջ ստացուածքն էր։

Տանթէս պիտի ընդունէր նաւապետի տիտղոսն, որուն այնքան կը տենչար ....

Իր պատուաւոր ձեռքը Մերսէտէսի ձեռքին մէջ պիտի դնէր ....

Ցանկարծ նշանտուքի խնջոյքի միջոցին զինուորներ եկեր էին զինքը ձերբակալելու ....

Ձերբակալե՜լ զինքն. բայց ի՞նչ ոճիր կրնար գործած ըլլալ....

Ըսին իրեն թէ զինքը կը ձերբակալէին, վասն զի նամակներ տարեր էր Նաբօլէոնի, որ այն ատեն Էլպա կղզին էր ... իբր դաւակից ամբաստանուած էր ....

Ի զուր թշուառը դէմ դրաւ ... ի զուր իւր անմեղութիւնն ապացոյց Պ. տը Վիլֆօր դատաւորին, որ զինքը կը հարցաքննէր ....

Նոյնն Տանթէս իւր նշանածին թեւերէն կորզուելով, իւր կեանքէն և երջանկութենէն կորզուելով, կենդանւոյն թաղուեր էր այն գերեզմանին մէջ, որ Իֆի դղեակ կը կոչուի։

Եւ թշուառն հոն հեծեր ու արտասուեր էր տասն և չորս տարի, տասնեւչորս դար։ Եւ սակայն միայն ինքը չէր որ կը տառապէր, ուրիշ բանտարկեալ մ'ալ կար հոն, Աբբայ Ֆարիան, որուն համար խենթ է կ'ըսէին, վասն զի իւր ազատութեան փոխարէն միլիոններ առաջարկեր էր, և ամէնքը խելագար կը համարէին զայն, բացի մէկէն ... Նոյնն Տանթէսէն ....

Եւ երախտագէտ ծերունին լայնատարած Միջերկրականի վրայ մենաւոր ժայռ մը ձեւացնող Մօնթէ-Քրիսթօյի կղզւոյն մէջ ժամանակաւ Սբատաներու ծածկած գանձերուն գաղտնիքն յայտներ էր անոր։

Ո՛չ միայն այս. ծերունին իւր նորատի ընկերոջն ուրիշ գանձ մ'ալ տուեր էր, այն է գիտութիւն, բարոյական ոյժ, կամաց զօրութիւն ....

Եւ այժմ Տանթէս, Սբատաներու գանձն ի ձեռին, իւր գիտութեամբն ու կամօքն հզօր, միայն բան մը կը խորհէր ....

Գիտնալ թէ ծերունի հայրն ի՛նչ եղեր էր ....

Գիտնալ թէ նշանածն ի՞նչ եղեր էր ....

Վրէժ լուծել անոնցմէ որք զինքը սոսկալի ցանցի մը մէջ բռներ էին և ծերունին Ֆարիա, հրաշալի կորովմտութեամբ, տակաւ առ տակաւ այն ցանցին բոլոր թելերը գտեր էր ....

Եւ Տանթէս, զոր գթութեան երկար տարիներն անճանաչելի ըրած էին, անհուն հարստութեամբ ճոխացեալ, իւր ժայռէն իջեր և կենաց մէջ մտեր էր ....

Իւր հօրը տունը գացեր էր ....

Հայրը մեռեր էր ... չքաւորութենէ, անօթութենէ մեռեր էր ....

Իւր նշանածն՝ Մերսէտէս ... ուրիշի մը հետ ամուսնացեր էր ....

Եւ ո՞վ էր այն ուրիշն ....

Երեք հոգի նիւթեր էին այն սոսկալի դաւն, որ Տանթէսի երիտասարդութեան տասնեւչորս տարին մաշեցուցեր էր ....

Մին Տանկլար կը կոչուէր ... սա փառասիրութեան ախոյեան մ'էր, որ կ'ուզէր ստանալ նաւապետի տիտղոսն, զոր նաւապետն Մօրէլ Տանթէսի պիտի շնորհէր....

Երկրորդը գինով մ'էր, աւելի տկար քան թէ չար,

Քատրուս անուամբ գինեպան մը, որ միւսներուն ըրածին չէր դիմադրած ....

Երրորդը Ֆէրնան Մօնտէկօ կը կոչուէր․ Քաթալանցի ձկնորս մ'էր, որ Մէրսէտէսը կը սիրէր և ըրեր էր այն մատնութիւնն, որու զոհ գացեր էր Տանթէս ....

Եւ այս Ֆէրնանը Մէրսէտէսի հետ ամուսնացեր էր։

Միայն թէ այսօր Մօրսէրֆի կոմս տիտղոսը կը կրէր։

Քատրուս միշտ նոյն թշուառականն էր և կարի կամուրջին քով պանդոկ մը կը բանեցնէր։

Իսկ Տանկլար, նաւուն տումարակալը, Բարիզու առաջին սեղանաւորներէն մին եղած էր ....

Կը մնար դեռ ուրիշ թշնամի մը, որ թերեւս ամենէն վատն, ամենէն անուանարկն էր։

Նա այն դատաւորն, այն Վիլֆօրն էր որ, Տանթէսի անմեղութեան համոզուած ըլլալով հանդերձ, զինքը գերութեան մատնած էր ....

Եւ ինչո՞ւ համար ըրեր էր այս բանն։

Վասն զի Տանթէս ինքզինքը պաշտպանած ատեն, Էլպա կղզիէն պարունակութիւնը չգիտցած նամակներ ընդունած ըլլալը բացատրած ատեն, Նուարթիէի, Գ. տը Վիլֆօրի հօրն անունը տուեր էր ....

Եւ որպէս զի այս անունը չլսուի, որպէս զի իր դատաւորական կացութեան վնաս մը չհասնի, Վիլֆօր առանց վարանելու սոսկալի ոճիր մը գործեր էր ....

Անմեղ մը Իֆի դղեակը ղրկեր էր ....

Եւ հոն հրամայեր էր որ մոռնան զայն ....

Տասնեւչորս տարի մոռցեր էին զինքն ....

Ահա՛ Տանթէս այս ոճիրները պիտի պատժէր ....

Այս անգթութեանց համար կա՞ր պատիժ մը, որ

չափազանց համարուէր։

Այս մատնութիւնք, այս գարշելի վատութիւնք համապատիժ հատուցման արժանի չէի՞ն ....

Տանթէս ինքզինքն հարցափորձեր և խիղճն ըսեր էր իրեն որ յառաջ քալէ ....

Աստուծոյ տեղն անցնելով՝ իրաւարար եղեր էր։

Մի առ մի այն մարդոց մօտեցեր, նոցա կոկորդէն բռներ և զարկեր էր ....

Բայց ի՜նչ սոսկալի կերպիւ ....

Նախ Տանկլար սեղանաւորն... զայն սնանկացուցեր, յուսահատութեան և ամօթոյ մէջ գահավիժեր էր... և օր մը այս միլիոնատէրն անօթութեան ճկանքներն զգացեր էր... սակայն Տանթէս ներեր էր իրեն...

Ֆէրնան ձկնորսը՛։ Ա՜հ, զայն ո՜րքան կ՚ատէր, Մէրսէտէսը Մօրսէրֆի կոմսուհի եղած տեսեր էր... և նախ ուզեր էր նորա որդին սպաննել... բայց մայրն աղաչեր էր, Տանթէսի ծունդերուն խոնարհեր էր... և Մօնթէ-Քրիսթօ զաւկին գթացեր էր... բայց ոչ հօրն...

Ըսինք թէ Ֆէրնան Մօնթէկօ այժմ Մօրսէրֆի կոմս կը կոչուէր...

Ի՞նչ վատութեամբ կրցեր էր ձեռք ձգել այս տիտղոսն և Ատենակալաց խորհրդարանին անդամակցութիւնն։

Հրէշային եղեռնագործութեամբ մը... Եանեայի կուսակալ Ալի փաշայի վստահութիւնն գրաւելով՝ զայն իր թշնամեացը մատներ էր, որք սպաններ էին զայն։ Ամէնն այս չէր, Ֆէրնան իւր բարերարին աղջիկն՝ Հայտէն առեր ու ծախեր էր։

Մօնթէ-Քրիսթօ անոր չէր կրնար, չէր ուզեր ներել....

Եւ օր մը Ատենակալաց խորհրդարանին մէջ սոսկա-

լի ամբաստանութիւն մը իջեր էր հպարտ Մօրսէրֆի գլխուն ....

Իր ամբողջ անցեալն իր դէմը կանգներ էր... Եանինայի մատնութիւնը երեսին տուեր էին... ուրացեր էր, գոչեր էր թէ կը ստեն...

Այն ատեն Հայտէ յառաջ եկեր... և ամբաստանութիւնն ապացուցեր էր ....

Ֆէրնան Մօնդէկօ, Մօրսէրֆի կոմսն, առ յաւէտ անպատուեալ էր ....

Թշուառականը, գիտնալով որ հարուածը Մօնթէ-Քրիսթօյէն կուգար, անոր տունը վազեց՝ զայն մենամարտութեան հրաւիրելու համար ....

Այն ատեն Մօնթէ-Քրիսթօ ըսաւ իրեն.

—Ֆէրնան աղէկ մը երեսս նայէ՝ և հասկցիր թէ ինչո՞ւ անպատուուեցար և ինչո՞ւ պիտի մեռնիս... իմ անունս Էտմօն Տանթէս է ....

Եւ թշուառականը չանթահար փախեր էր... ժամ մը վերջը ատրճանակ մը դրաւ քունքին և ուղեղը պայթեցուց:

Կը մնար ամենէն յանցաւորն, Վիլֆօր, որ ամենավատ և ամենագձուձ նպատակաւ մը շարժեր էր:

Այն դատաւորն Տանդէսի դէմ ատելութեան ո՛ և է պատճառ չունէր, վասն զի չէր ճանչնար զայն և երբեք անունը չէր լսած:

Անփութօրէն զարկեր և տասնեւչորս տարի մոռցեր էր զայն ....

Մօնթէ-Քրիսթօ իբր պատուհասի հրեշտակ, եկաւ:

Եւ այն պատուհասն սոսկալի եղաւ ....

Տկն. տը Վիլֆօր, որ ապականեալ արարած մ'էր,

իւր որդւոյն ժառանգութիւն մը թողլու համար, մարդասպանութիւններ գործեց այն թոյնով, որու չանթահարիչ ազդեցութիւնն ուսուցեր էր նմա Մօնթէ-Քրիսթօ ....

Եւ Վիլֆօր, այն անմեղանչական դատաւորն, նորա ոճիրներն իմացաւ ճիշդ այն օրն որ սոսկալի հարուած մը կ'իջնէր գլխուն:

Այն կարծրասիրտ ոճրագործն, որ ամէն բան կը զոհէր իւր փառասիրական շահուց... կենդանւոյն թաղեր էր այն տղայն, որ Տկն. Տանկլարի հետ ունեցած ապօրինի սիրոյն արգասիքն էր:

Արդ այն տղայն չէր մեռած. Պէրթուչչիօ անուն Քորսիքացի մը, որ գիշեր ատեն այս սպանութեան ներկայ գտնուած էր, խեղճ տղայն փրկեր էր իւր գերեզմանէն:

Բայց այս տղայն, որ ոճրի մ'արդասիք էր, ամէն մոլութեանց ընազդումն ունէր:

Եւ օր մը Մօնթէ-Քրիսթօ Թուլօնի թիարանը գտեր էր զայն: Նորա անունը Պէնէտէթթօ էր:

Նորա փախչելուն օգներ էր, և Պէնէտէթթօ կարէ կամուրջին պանդոկապետն՝ Քատրուսն սպաններ էր:

Եւ Պէնէտէթթօ եղեռնադատ ատենին ներկայանալով՝ իւր դէմը տեսեր էր... զո՞վ: Իւր հայրն, արքունի դատախազն, Վիլֆօր:

Ի դիմաց ամենեցուն և բարձրաձայն ամբաստաներ էր զայն որ փորձեր էր ոճիր մը գործել, և Վիլֆօր ճշմարտութենէն չանթահարեալ, փախեր տուն գացեր էր...

Տունն իւր կինը թունաւորեալ գտեր էր և անոր հետ նաեւ իւր որդին, որ աշխարհի վրայ սիրած միակ էակն էր...

Այն սոսկալի վայրկենին Մօնթէ-Քրիսթօ անոր մօտեցեր էր … և ինչպէս Ֆէրնանի, ինչպէս Տանկլարի, անոր ալ ըսեր էր իւր ճշմարիտ անունն, Էտմոն Տանթէս։

Վիլֆօր սոսկալի ծիծաղ մ'արձակեր էր … խենթեցեր էր ….

Եւ վրէժխնդրութեան գործը կատարուած էր ….

Մօնթէ-Քրիսթօ առանձինն կանգուն կը մնար դիզեալ փլատակներուն վրայ ….

Հարուստ էր, ա՛յնքան հարուստ որ, ոչ ոք կրնար մաքտնչիլ իրեն հետ. հզօր էր, տէր էր, թագաւոր էր և ամբողջ մարդկութիւնն իւր ձեռքն էր։

Եւ սակայն անյաղթելի տխրութիւն մը կը տիրէր իւր վրայ։

Առանձին էր։

Այն ատենն էր որ անոյշ Հայտէ ձեռքն իւր ձեռաց մէջ դրաւ։

Յետոյ օր մը նորա ականջին ըսաւ.

—Յուսա՛ … պիտի ապրիս յիս … վասն զի մայր եմ։

Էսբէրանս կոչեր էր իւր որդին, որ իւր ամբողջ ապագայն էր։

Եւ ահա՛ Հայտէ մեռեր էր …

Էսբէրանս մեռեր էր ….

Ո՛վ սոսկալի փոփոխութիւն ճակատագրի ….

. . . .

Տասը տարի անցեր էր այն սոսկալի գիշերէն ի վեր, յորում Մօնթէ-Քրիսթօյի կոմսն որու մազերն յանկարծ ճերմկեր էին, իւր ամենասիրելի որդին թեւոցը մէջ առնելով մեկներ էր ….

Աշնան մութ իրիկուն մը, երբ լայն ամպեր կ'ընթանային հորիզոնին վրայ և հովը ցուրտ կը փչէր ….

Մարդ մը առանձին կանգնած էր Մօնթէ-Քրիսթօյի կղզւոյն ամենէն բարձր ժայռին վրայ ….

Յիսուն տարի վերջն հոն վերադարձեր էր։

Այս մարդն Էտմոն Տանթէսն էր ….

Այժմ շուրջ տասը տարի էր որ այս ժայռին վրայ կ'ապրէր, որ փլատակներէ ձեւացած կոյտի մը կը նմանէր ….

Եւ որու վրայ ինկեր էր մեծ փլուցեալն Մօնթէ-Քրիսթօ …

Աւուրք յաջորդեցին աւուրց և գիշերք գիշերանց և Մօնթէ-Քրիսթօ առանձին կը մնար, բնաւ մարդկային ձայն մը չէր լսեր, մօտիկ կ'ընէր բնութիւնն, որ երբեմն կենաց երգը կ'երգէ, երբեմն ալ մահուան սպառնալիքները …

Քիչ անգամ հողմավար նաւակ մը մի քանի ժամ կուգար կղզւոյն եզերքը կապուելու …

Այն ատեն Մօնթէ-Քրիսթօ կը պահուըտէր, և ժայռի մ'ետին կծկտելով՝ կը դիտէր այն յանդուգն և անփոյթ մաքսանենգներն, որք շատ անգամ ընկերական կեանքէ խոյս տուող մարդիկ են։

Հեռուէն կը տեսնէր նոցա խնդալն և նոցա շրթանց վրայ զուարթ խօսքեր կը գուշակէր …

Եւ ինքն, որ այլ եւս ժպիտ մը չունէր, որ բնաւ ուրախութիւն մը չէր զգար, ձեռքը սրտին վրայ կը դնէր՝ որպէս զի չպայթի …

Ասկից գրեթէ երկու տարի առաջ ամուր շինուած առագաստանաւ մը դէպ ի ժայռն եկեր էր …

Զարմանալի էր այս. վասն զի այս անգամ հոսանքը

կամ մրրիկը չէր գայն դէպ ի այս մենավայրը քշողն, նաւուն յառաջակողմը կանգնած մարդ մը դիտակը ժայռին վրայ կ'ուղղէր։

Ցամաք ելան։

Տանթէս ժայռի մը ետին ծածկուած՝ տեսաւ որ խել մը մարդիկ, զոր չէր ճանչնար, խնամօք և ընդ երկար խուզեցին կղզւոյն ամէն կողմն։

Ընթերցողք կարելի է կը յիշեն որ չատ ժամանակ առաջ Ալի և Պերթուչիօ իրենց տէրոջն հրամանովն օդը հաներ էին այն քարայրներն, որք Սպատաներու գանձն պարունակող տեղերուն վերջին հետքերն էին։

Տեսաւ որ այն մարդիկ այն քարի կոյտին քով կանգառին, չափեցին, բահով և բրիչով զարկին։

Հասկցաւ և ուսերը ցնցեց։

Բաղդախնդիրներ էին սոքա որք կը փնտռէին թէ արդեօք այն գանձերէն բան մը չէ՞ մնացած։

Քանի մ'օր հոն կեցան, ահագին քարեր վերուցին, պեղեցին։

Մօնթէ-Քրիսթօ ապահով էր որ բան մը չպիտի գտնէին։

Սակայն հետաքրքրութեամբ անոնց մօտեցաւ՝ առանց անոնցմէ տեսնուելու։

Լսեց նոցա խօսակցութիւնն։

Կը վիճէին. նոցա մին յատակագիծներ պատրաստեր էր և կը պնդէր թէ գանձն հոն ըլլալու է։ Եւ մատը որոշ կէտի մը վրայ կը դնէր։

—Բայց, գոչեց միւսը, երբեք չէ՞ք լսած որ այս կղզին բնակեալ է։..

—Արդարեւ նաւաստիք ոմանք կ'ըսեն թէ երբեմն

արեւուն մարը մտած ատեն այս ժայռերու բարձանց վրայ սեւ հագուստներով բարձրահասակ մարդ մը կը տեսնուի։

—Կարելի է որ երեւոյթ մ'է այդ...

—Ո՛չ. Այն մարդիկ ապահով են։ Եւ որովհետեւ զանոնք տեսնողներն Իտալացի են և անոնց ուղեղին մէջ ալ կրօնական գաղափարներն ամէն բանի կը խառնուին, սոյն մենաւորն Մօնթէ-Քրիսթօյի Աբբայն կը կոչեն։

—Մենք իրեն չպատահեցանք, թէ և անկիւն մը չըմնաց որ չփնտռենք...

—Կարելի է մեռած է...

—Աստուա՛ծ ողորմի հոգւոյն։ Ինչ որ է, յայտնի է թէ մեզ օգտակար չէր կրնար ըլլալ... վասն զի եթէ այն գանձերուն գոյութիւնը գիտնալու ըլլար —կամ եթէ այն գանձերն իրապէս գոյութիւն ունենային— այս ամայի կղզիկին մէջ անօթի և առանձին չէր մնար...

—Է՛հ, գոչեց ընկերներէն մին, քանի որ ստիպուած ենք հեռանալ առանց բան մը գտած ըլլալու, գոնէ կ'ուզեմ որ եթէ երբեք Մօնթէ-Քրիսթօյի աբբայն ողջ կամ մեռած հոս գալու ըլլայ, բարեխօս ըլլայ մեզ համար... Նախնեաց պէս մենք ալ զոհ մը մատուցանենք անծանօթ աստուածոց...

—Ի՞նչ ընել կ'ուզես։

Միւսը ժողվեց ինչ ուտեստ որ մնացած էր, հաց, պտուղ, մի քանի շիշ գինի և զանոնք ժայռի մը վրայ աչքի դէմ զետեղեց։ Յետոյ դանակին սայրովը քարին վրայ սա բառերը քանդակեց.

—Առ Մօնթէ-Քրիսթօյի Աբբայն...

Մեկնեցան և նոցա առագաստներն հորիզոնին վրայ աներեւոյթ եղան։

Մօնթէ-Քրիսթօ մօտեցաւ այն ժայռին, որու վրայ այն արձանագրութիւնը քանդակեալ էր և գլուխը ցընցեց.

— Խե՛ղճ յիմարներ, մրմնջեց. Աբբային ձեր ուխտը չպիտի ընդունի. ո՛չ, այլ եւս Մօնթէ-Քրիսթօյի մէջ ոսկիէ և գոհարեղէններէ բաղկացեալ գանձ չկայ։ Այս մերկ քարերուն վրայ միակ գանձ մը կայ, զայն ալ ինձ կը պահեմ...

Յետոյ հոն թաղուած պաշարներն ծովը նետեց...

Այս մարդն, իւր յուսահատութեան բեռին ներքեւ ճնշուած, երդում ըրած էր։

Ունենալով այնքան միլիոններ, որ հազիւ նոցա թիւն գիտէր, կարենալով իւր բոլոր մտահաճութիւններն յագեցնել, նոյն իսկ եթէ այդ մտահաճութիւնք թագաւորական իղձեր ըլլային, տեսած ըլլալով որ ամէն բան կարելի է գնել և ամէն բան վճարել....

Մօնթէ-Քրիսթօ երդուած էր այլ եւս չդպչիլ այն բաներուն, զորս կարելի էր ստակով ձեռք ձգել....

Հոն եկող մարդիկ գանձ մը կը փնտռէին...

Եթէ հողուն մինչեւ յատակը փորէին, եթէ երկիրը տակն ու վրայ ընէին, սկուտ մ'իսկ չէին կրնար գըտնել...

Հոն Մօնթէ-Քրիսթօ մուրացիկներու ամենէն չքաւորէն աւելի աղքատ էր...

Տասը տարիէ ի վեր ամենափոքր դրամ մը նորա ձեռքերը չէր աղտոտած...

Ինչո՞վ կ'ապրէր։

Արմատներով, փուշերու վրայ բուսնող մի քանի ողորմելի հունտերով, և երկնքէն ժայռերու խոռոչներուն մէջ վազող մաքուր ջուրով....

Բայց կ'ըսէր թէ նոյն իսկ այն կղզւոյն մէջ... գանձ մ'ունէր ....

Այն իրիկունն յորում կը գտնենք զինքը, Մօնթէ-Քրիսթօ, որու ձիւնասպիտակ մազերով ծածկուած գըլուխն ու ճակատը հիւսիսային հովուն դարձած էն, մեղմիւ իջաւ այն կատարէն, որու վրայ երկար ատեն կանգուն կեցեր էր։

Յետոյ առանց վարանելու նեղ ծարահետէ մ'սկըսաւ քալել և տեսակ մը տափարակ տեղ հասաւ։

Ծռեցաւ, գրեթէ հողուն վրայ ծունգի եկաւ։

Յետոյ երկու ձեռօքն ծանր քար մը բռնեց, որ ինքն իւր վրայ դարձաւ և ծակ մը բացուեցաւ։

Մօնթէ-Քրիսթօ վար իջաւ։

Քարին մէջ փորուած աստիճաններ կային։

Ոչ ոք կրցած էր այս ծակը գտնել։ Վիթխի սրունքներ հարկ էր ունենալ հանելու համար այն տեղն, ուր այս շարժուն ժայռը զետեղուած էր։ Եւ եթէ քսան հոգի փորձէին շարժել այս քարն՝ նա անշարժ պիտի մնար։

Եթէ բահով ու բրիչով յարձակէին նորա ստորոտին, հողը պիտի փլչէր և իւր ծածկած գաղտնիքը պիտի անհետանար։

Մօնթէ-Քրիսթօ մատովը դպչելով գոցեց զայն։

Յետոյ իջաւ սանդուղն ի վար, որ ինքն իւր վրայ կը դառնար և հազիւ մարդու մը անցնելու ճամբայ կը թողուր։

Քանի մը վայրկեան վերջն քառակուսի խուց մը հասաւ, որ խոտաքարին մէջ պեղուած էր։

Ժամանակաւ այնքան տառապանօք շահած յաղթութիւնը չէր կորուսած։

Իրեն համար գիշեր չկար ....

Ամենախոր մթութեան մէջ այնպէս որոշակի կը տեսնէր ինչպէս հարաւային արեւուն։

Եւ ուղղակի այն խուցին մէջ անկիւնը գնաց, ուր գմբէթը կը կլորնար։

Հոն մարմարեայ շիրիմ մը կար։

Երկու հոգւոյ համար... քարէ անկողին մը, ուր մին կը ննջէր և ուր միւսին տեղն ալ որոշուած էր։

Քնացողը կարծես տակաւին ողջ էր...։ Էսբէրանման էր նա։

Արդարեւ սքանչելիք մ'էր այս երիտասարդութիւնն, որ յաւիտենական կ'երեւնար։

Կարծես թէ այս կենդանի մարմնին ներքեւ, այն կապուտակ երակաց մէջ տակաւին արիւնը շրջան կ'ընէր։

Կենդանին մեռեալէն աւելի դեղնած էր։

Մօնթէ-Քրիսթօ ձեռքը որդւոյն ձեռքին վրայ դրաւ։

—Էսբէրա՛նս, ըսաւ ծանր ձայնով մը, Էսբէրանս, միթէ օրը չեկա՞ւ տակաւին ....

Երկար լռութիւն մը տիրեց։

Յետոյ —արդեօք խրա՞ւ էր թէ դիպուածի այն խաղերէն մին, որք երբեմն մարդուս երեւակայութիւնը կը խանգարեն— կարծես շունչ մ'անցաւ օդին մէջէն, կարծես թէ մեռելոյն շրթներն կը շարժէին։

Եւ այն շունչին մէջ, այն շրթանց վրայ բառ մը կար։

—Եկո՛ւր։

Մօնթէ-Քրիսթօ անպատում ժպտով մը ժպտեցաւ....

—Գիտէի, մրմնջեց։

Դէմքը կայլակերպէր, սպիտակ մազերը լուսապսակի նման կը փայլէին։

—Կուգամ, որդեա՛կ իմ, ըսաւ նա։ Կեցի՛ր... պէտք է որ գործս աւարտեմ....

Գրպանէն մագաղաթեայ տետրակ մը հանեց, որու վրայ գծեր դրոշմուած էին։

Եւ քարէ դագաղին կռթնած՝ մտախոհ և ցած ձայնիւ կարդաց։

Ահա՛ ինչ գրուած էր։

ԻՄ ԿՏԱԿՍ Է ԱՅՍ

«Այս թուղթը գտնողները պաղ արեամբ թող կարդան զայն։

«Երեւակայութեան խաբէութիւններէն թող զգուշանան։

«Այն մարդը որ պիտի մեռնի և որ ընդ հուպ իւր անունը պիտի արձանագրէ այս տողերուն տակ, երկրի ամենէն հզօրներէն հզօր էր։

«Նա այնքան տառապեցաւ որքան ոչ ոք տառապած է, նա ա՛յնքան սիրեց՝ որքան ոչ ոք սիրած է ....

«Նա ատեց որքան ոչ ոք պիտի կարենայ ատել....

«Տառապանք, սէր և ատելութիւն, ամէն բան անցաւ, ամէն բան մոռցուեցաւ, ամէն բան մեռաւ ի նա։

«Մինչ իսկ յիշատակներն անհետացան։

«Եւ միայն մէկ յիշատակ կը պահէ այժմ, այն է պաշտեցեալ զաւկի մը յիշատակն, զոր կորոյս և որու քով ուզեց մեռնիլ։

«Առանձին է և բնաւ աշխարհային աղմուկ մը նորա վշտերը չխանգարեր։

«Այս մարդն ամէն բան գիտեր և սակայն մահուան գաղտնիքը չգիտեր։

«Այս մարդն ա՛յնքան անհուն հարստութիւններ ունէր որ, և ոչ մէկ վեհապետ կրնար մրցիլ իրեն հետ։

«Եւ այս մարդը պիտի մեռնի, անօթութենէ և չքաւորութենէ պիտի մեռնի....

«Ինքն այսպէս ուզեց....

«Ինչո՞ւ համար։

«Ինքզինքը պատժելու համար։

«Երկար ատեն տարակուսեցաւ, այսօր հասկցաւ... դէշ ճամբու հետեւած էր, ուզեց ամէն բան իւր կամքին առջեւ խոնարհեցնել, անողոք իրաւարար մ'եղաւ և այն սուրն, որով յանցաւորները զարկաւ՝ իրեն դէմ դարձաւ և զինքը սրտէն խոցեց....

«Մարդն այս աշխարհի վրայ ընկերական պաշտօն մը կատարելու համար ծնած է....

«Իսկ նա որ պիտի մեռնի ինքնասիրական պաշտօն մը կատարեց....

«Այժմ կը խոնարհի, կը զղջայ։

«Մինչդեռ այնքան մարդիկ քիչ մ'ստակ չունենալնուն համար կը մեռնին, ինքը միլիոններ ունէր և այս անհուն հարստութիւնն այն թշուառներուն ցաւերն ամոքելու չգործածելուն կը զղջայ։

«Կը զղջայ և կը մեռնի....

«Աշխարհի մէջ առանձին է, ոչ ոք կրնայ իւր ժառանգորդն ըլլալ։

«Եւ սակայն նա որ քիչ վերջն այս շիրմին մէջ պիտի

պառկի պարիաներու ամենէն աղքատէն աւելի աղքատ, տեղ մը անհուն հարստութիւն մ'ունի, թերեւս վեց հարիւր միլիոն։

«Բոլոր ասոնք ոսկեայ ձոյլեր և գոհարներ են... տեղ մը պահուած։

«Պէտք էր ինքն որոշէր այն մարդն, որու պիտի թողուր այս կենաց կամ մահու զէնքն... ո՛չ, չէր կրնար։

«Թէեւ խիղճերը չափած է, թէեւ բոլոր սրտերն հասկցած է, տակաւին կ'երկրայի, ամենէն պարկեշտ մարդն կրնայ յանցաւոր ըլլալ՝ երբ ինքզինքն ամենազօր զգայ։

«Այն հարստութիւնները չնչելու ալ իրաւունք չունէր։

«Ուստի տեղ մը ծածկուած կը մնան։

«Զանոնք կը թողու Դիպուածին, զոր հաւատացեալք նախախնամութիւն կը կոչեն։

«Դիպուածն այս կտակը պիտի առնէ և սոյն մագաղաթին վրայ դրոշմուած խորհրդաւոր նշաններն մարդու մը ձեռքը պիտի յանձնէ....

«Այն մարդը պիտի կարենա՞յ գտնել։ Չեմ մաղթեր։

«Եթէ խելացի է, ինքն ալ այս հանելուկն ուրիշի մը պիտի կտակէ, և եթէ այս ուրիշն ալ խելացի է, նորա վերջին հետքերն իսկ պիտի ջնջէ....

«Եւ ո՞վ գիտէ։ Դիպուածէ դիպուած թերեւս այս ահագին հարստութիւնն անցնի այնպիսի մարդու մը ձեռք որ, այսօրուան կտակարարէն աւելի բարի, առանց յուսահատութեան և առանց ատելութեան անձ մ'ըլլալով, պիտի կատարէ այն գործն, զոր նա չկատարեց։

«Այսօր ճիշդ յիսուն տարի է որ, նա ուր պիտի մեռնի, արդէն անգամ մը գերեզման մտաւ... այս անգամ այլ եւս չպիտի փախչի։

«Յանուն մարդկութեան ողջո՜յն այն անձին որ առաջին անգամ այս տողերը պիտի կարդայ....

«Եւ թող յիշէ այն մահամերձին վերջին խօսքերն, որ ամէն բան ունենալով՝ բան մը չմեղքնար և մէկ մատն իսկ վեր չ'առնուր կեանքը վերսկսելու համար....

«Գրեալ և ստորագրեալ յինէն, մտքով և մարմնով առողջ, 1865 փետրվար 25։

« ՏԱՆԹԷՍ ԱԲԲԱՅ »

Այս ստորագրութեան ներքեւ տարօրինակ պատկեր մը, մեհենագրոշմներու նման հատեալ գծերով շինուած նկար մը, որու վրայ թուանշաններ ալ կային, կարծես անլուծելի հանելուկ մը կը ներկայացնէր։

Մօնթէ-Քրիսթօ ընդ երկար դիտեց զայն։

—Ճիշդ է, մրմնջեց։ Ա՜հ, խե՜ղճ Աբբայ Ֆարիա, քու գանձդ, զոր ես տասնապատկեցի, աւելի արժանաւոր ձեռք մը պիտի հասնի՛։

Այն միջոցին տեսակ մը տկարութիւն զգաց և ձեռքը սրտին տարաւ։

—Այո՛, Էսբէրանս, ըսաւ ցած ձայնիւ։ Աւասիկ եմ։ Քանի մը վայրկեանէն կուգամ։

Քովէն տեսակ մը սրուակ առաւ, որ բիւրեղի կտորէ մը շինուած էր և կրնար ամէն բաղխման դիմադրել։

Յետոյ կտակը պլորեց, սրուակին քողէն ներս մտցուց և բիւրեղեայ խեցով մը կատարելապէս գոցեց։

Ապա կանգնեցաւ, սնդուղէն վեր ելաւ, քարին դպաւ ու բացուեցաւ։

Նորէն երկնից ներքեւ էր....

Կարծես թէ այն հանդիսական պահուն բնութիւնն ալ կը լռէր ու կ'սպասէր։

Մօնթէ-Քրիսթօ ժայռէն իջաւ և ծովուն եզերքն հասաւ։

Հին սրուակը վեր վերուց....

Եւ ոյժգին շարժելով՝ բաղկացը բովանդակ զօրութեամբն նետեց....

Սրուակը լայն կոնագիծ մը ձեւացուց....

Յետոյ չոր բաղխիւն մը լսուեցաւ....

ՄՕՆԹԷ—ՔՐԻՍԹՕՅԻ ԳԱՆՁԻՆ ԳԱՂՏՆԻՔՆ ծովուն մատնուած էր։

Յետոյ մտախոհ և առանց ետին նայելու՝ մեկնած տեղն եկաւ։

Քարը վերստին գոցուեցաւ իր վրայ....

Այժմ սնդուղէն իջած ատեն՝ կ'զգար որ կը տկարանար....

Կը դեգեւէր և պարտաւորեցաւ ժայռին անհարթութեանց յենուլ....

Բայց իր դէմքը վսեմ ուրախութեամբ մը կը փայլէր....

Եւ պառկեցաւ այն տեղն, զոր պատրաստած էր իրեն համար Էսբէրանսի քով....

Երկու թեւերը կուրծքին վրայ ծալլեց....

Եւ հանդարտութեամբ ննջեց յաւիտենական քունով։

. . . .

Շատ անգամ անոնք որ զինքը սիրած էին, անոնք որ վերջին անգամ սեղմած էին իր պատուաւոր ձեռքըն, նորա անունը կ'արտասանէին արցունքնին սրբելով։

Բայց երբեք չկրցան գիտնալ թէ ո՛ւր մեռած էր այն մարդն որ Էտմոն Տանթէս, Մօնթէ-Քրիսթօյի կոմս կը կոչուէր։

ТИФЛИССКАГО СОБРАНИЯ
БИБЛИОТЕКА

ՎԵՐՋ

ՀՍԽՀ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
С.С.Р.А Публичная Библиотека
7/XI 1922
Ա. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

2072
2073

23.IV.41

36 4/